Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi | EKİM 2011 | 7,50 TL (KDV Dahil)

92

TÜRKİYE'nin TURUNCU DEVRİMİ

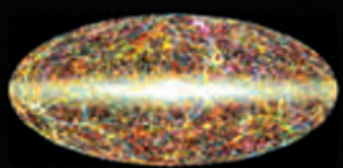
Yeni rejimi kim, nasıl kuruyor?
Cumhuriyet savaşlarında son durum
Yeni rejimin Kürt sorunu
Yeni rejimin tutuklusu: TSK
Türkiye'nin sosyal yapısı nelere gebe?



Nötrinolar ışıktan daha mı hızlı?



» Darwin **'savaşım' 'seçilim'** gibi kavramları hangi anlamda kullandı?



'50 Soruda Evren' kitabı çıktı
Evren nasıl bir şey?

» **Sosyal medya**ya balıklama dalmalı mı? **Dikkat, analiz ediliyoruz!**
» İnsanın evrim ağacında yeni bir fosil tür: **Australopithecus sediba**

Kiosk satış fiyatı 9 YTL

Bilim ve Gelecek
Aylık bilim, kültür, politika dergisi
SAYI: 92 / EKİM 2011
GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu
YAYIN YÖNETMEN YARDIMCILARI
Nalân Mahsereci
Baha Okar
İDARİ İŞLER
Deniz Karakaş
GRAFİK-TASARIM
Eren Taymaz
ADRES
Caferağa Mah. Moda Cad. Zuhal Sk. 9/1
Kadıköy / Istanbul
TEL: (0216) 345 26 14 / 349 71 72 (faks)
www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr
Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir.
YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 75 TL / 6 aylık: 40 TL
(Bilgi almak için dergi büromuzu arayınız)
YURTDIŞI ABONELİK KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 60 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 120 Dolar
e-ABONELİK KOŞULLARI
1 yıllık: 20 TL / 10 Euro / 15 Dolar
6 aylık: 10 TL / 5 Euro / 8 Dolar
(Bilgi almak için: www.bilimvegelecek.com.tr)
7 RENK BASIM YAYIM FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu
SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Deniz Karakaş
BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Sanayi Cad. Altay Sok. No: 10, Çobançeşme
Yenibosna / Istanbul Tel: (0212) 452 23 02
DAĞITIM: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama
YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli (Aylık)
ISSN: 1304-6756 **DİLİ:** Türkçe

TEMSİLCİLERİMİZ
ANKARA BURO: Bayındır 1 Sk. 22/16, Kızılay (0312) 433 00 38
ANKARA: Çağlar Kılınç / Tel: (0505) 584 63 36 / caglarkilinc@gmail.com
BARTIN: Barbaros Yaman / (0506) 601 64 50 / yamanbar2000@yahoo.com
BURSA: Evren Sarı / (0533) 526 49 80 / sarievren360@yahoo.com
İSKENDERUN: Bahar Işık / (0533) 217 71 96 / isikbahar@gmail.com
İZMİR: Levent Gedizlioğlu / (0232) 463 98 57
Osman Altun / (0541) 695 19 97
SAMSUN: Hasan Aydın / (0505) 310 47 60 / hasanaydn@hotmail.com
TARSUS: Uğur Pişmanlık / (0533) 723 47 89 / aratosdergisi@gmail.com
ALMANYA: Çetin M. Akçı / cetin@akci.de
BELÇİKA: Emre Sevinç / emre.sevinc@gmail.com
GÜNEY AMERİKA: Demircan Pusat /demircanpusat@gmail.com
İTALYA: Aslı Kayabal / aslikayabal@hotmail.com
KANADA: Erdem Erinç / erdem_e@hotmail.com
KKTC: Kağan Güner / (0533) 836 84 87 / guner16@mynet.com
BİLGİ ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Nazan Mahsereci (0532) 485 63 63 / nazanmahsereci@hotmail.com
İTÜ TEMSİLCİSİ: Deniz Şahin (0530) 655 82 26 / calideniz@yahoo.com
İÜ (BEYAZIT) TEMSİLCİSİ: Ezgi Altınışık (0555) 481 64 38 / tern.ezgi@gmail.com
ODTÜ TEMSİLCİSİ: Şule Dede (0505) 550 61 31 / sule_dd@yahoo.com
HACETTEPE/BEYTEPE TEMSİLCİSİ: Selim Eyüp Arkaç (0506) 663 84 12 / selimbio@gmail.com
9 EYLÜL ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Buse Zorlu (0506) 472 73 84 / t.busezorlu@gmail.com

'50 Soruda' kitaplarının gençlerle buluşması için…

Bilim ve Gelecek Kitaplığı'nın "50 Soruda" dizisinin kitapları açılan öğretim sezonuyla birlikte geniş ilgi görmeye başladı. Bilindiği gibi Ekim ayı ortalarında çıkacak Çağlar Sunay'ın kaleme aldığı "50 Soruda Evren" ile birlikte dizimiz 10 kitaplık bir toplama ulaştı. Metinleri elimizde olan Ali Nahit Babaoğlu'nun "50 Soruda Psikiyatri", Sibel Özbudun ve Gülfem Uysal'ın "50 Soruda Antropoloji" ve Alâeddin Şenel editörlüğünde hazırlanan "50 Soruda Bilim ve Bilimsel Yöntem" adlı kitaplar da kısa süre içinde okurlarıyla buluşacak.

Bazı öğretmen ve öğretim üyesi okurlarımız, dizimiz kitaplarını yardımcı ders kitabı olarak öğrencilerine öneriyorlar ve kitapların toplu satışları gerçekleşiyor. Bu tür alımlarda büyük indirimler de yapabiliyoruz. Biz bu örneklerin artması için özel bir çaba göstereceğiz. 50 Soruda dizisi kitapları temel konularda, uzman yazarlarca herkesin anlayabileceği bir dille kaleme alınmış son derece değerli çalışmalar. Bu kitapların gençlerle buluşması, küçük çaplı da olsa bir aydınlanma atağı olacaktır. Buradan gerek ortaöğrenim gerekse üniversitelerdeki eğitimci okur ve dostlarımıza seslenmek istiyoruz. Dizinin kitaplarını inceleyip bizimle iletişime geçebilirler. Gelin, bu çorak ortamda öğrencilerimiz için bir bilim kapısı açmaya çalışalım.

***

Elinizdeki sayının kapak dosyası, ülkemizin yakın geçmişi ve bir anlamda da geleceğine ilişkin politik analizlerden oluşuyor: Türkiye'nin 'Turuncu Devrimi'. Türkiye'nin emperyalizmin dayatması ve AKP marifetiyle girdiği süreç tarihsel arka planı ve çeşitli boyutlarıyla ele alınıyor. İlgi ile okunacağını ve tartışılacağını umuyoruz.

*Geçtiğimiz ay bazı bilimsel gelişmeler günlük medyada ve televizyon kanallarında bile yer buldu. Bunlardan biri CERN'de gerçekleştirilen bir deneyde nötrinoların ışık hızından daha hızlı hareket ettiklerinin saptandığının söylenmesiydi. Tabii bu saptama Einstein'ın ışık hızının sınır hız olduğu tespitiyle aykırılık oluşturuyor ve mevcut fiziksel yasaları temellerinden sarsıyor. "50 Soruda Görelilik Kuramları" kitabımızın da yazarı **İbrahim Semiz**, "Nötrinolar ışıktan daha mı hızlı?" adlı makalesinde konuyu kendi üslubuyla ayrıntılı olarak ele alıyor.*

*Bir diğer önemli bilimsel bulgu, Güney Afrika'da Malapa Mağarası'nda yaklaşık 2 milyon yıla tarihlendirilen Australopithecus cinsinin yeni bir türünün keşfi: Australopithecus sediba. Bu da insanın evrim ağacının yeniden ele alınmasına yol açacak çapta bir keşif. Paleontolog **Ferhat Kaya** makalesinde konuyu yine tüm ayrıntılarıyla okurlarımıza aktarıyor.*

Diğer makaleler ve güncel konuları ele alan sürekli bölümlerimizle oldukça zengin bir sayı çıkardığımızı düşünüyoruz.

***

*Dergimizin Yazıişleri Müdürü **Özlem Özdemir** arkadaşımız, tez yazımı ve doktora hazırlığı dolayısıyla aktif görevinden ayrıldı. Özlem tabii ki her zaman Bilim ve Gelecek'e katkı yapmayı sürdürecek. Arkadaşımıza akademik yaşamında başarılar diliyor, yeni katkılarını bekliyoruz.*

Geçtiğimiz sayı yaptığımız "komik" hatadan söz ederek, okurlarımızın dalga geçen telefon ve maillerinden kurtulalım. Geçen ay "Bulmaca" köşemizde soruların yanı sıra yanıtlar da yer aldı! Bazen küçük düzeltiler peşinde koşarken böyle koca hatalar gözden kaçabiliyor. Bu da bizden okurlarımıza bir "bayram sürprizi" olarak algılansın…

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu
İlk raunt bitti, sıra ikinci de…
Türkiye'nin sosyal yapısı nelere gebe?.....4

KAPAK DOSYASI
Fatih Yaşlı
Türkiye'nin renkli devrimi.....8
Okan İrketi
Yeni rejimin tutuklusu: TSK.....22
A. Celil Kaya
AKP'nin Kürt planı.....26

Ferhat Kaya
İnsanın evrim ağacında yeni bir fosil tür
Australopithecus sediba.....31

Yard. Doç. Dr. İbrahim Semiz
Nötrinolar ışıktan daha mı hızlı?.....34

Prof. Dr. Mehmet Özdoğan ve
Prof. Dr. Şevket Ruacan ile söyleşi
AKP, Türkiye Bilimler Akademisi'ne de el attı…….36

Prof. Dr. E. Rennan Pekünlü
Darwin 'savaşım', 'seçilim' gibi kavramları
hangi anlamda kullandı?.....40

Çağlar Sunay
'50 Soruda evren' kitabı çıktı
Evren nasıl bir şey?.....48

BİLİŞİM DÜNYASINDAN / İzlem Gözükeleş
Sosyal medyaya balıklama dalmalı mı?
Dikkat, analiz ediliyoruz!.....56

ANADOLU KÜLTÜRÜNDE AĞAÇLAR / Hasan Torlak
'Ölmez ağaç' zeytin.....60

Afşar Timuçin
Stoa ahlakı.....67

BİLİM GÜNDEMİ / Deniz Şahin.....76
Yeryüzünde bulunan altın nereden geliyor? / Evrim cinsiyetin belirlenmesinde esneklik sağlar / 'İnorganik yaşam' oluşturmak için ilk adım atıldı / Kuşlardaki kayıp parmak kemiklerinin gizemi çözüldü mü? / Prostat kanseri hücrelerini tanımlayan yeni bir teknoloji / 'Sentetik' kromozom mayanın hızlı ve talep üzerine olan 'evrim'ine izin veriyor

YAYIN DÜNYASI 80
Nalân Mahsereci
Mektuplar, mektuplarında insanlar.....80

EVRENLE SÖYLEŞİLER / Richard T.Hammond
Fermiyon ve bozonla söyleşi.....84

MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Törün
Kumarbazın sorusundan olasılık teorisine.....86

SATRANÇ / Bahar Kürekli
Bazı Satranç terimleri.....88

BRİÇ / Lütfi Erdoğan.....90

FORUM 91

BULMACA / Hikmet Uğurlu 96

KAPAK DOSYASI **8**

Türkiye'nin 'Turuncu Devrimi'

Fatih Yaşlı, Okan İrketi ve A. Celil Kaya yazdı



- Yeni rejimi kim, nasıl kuruyor?
- Cumhuriyet savaşlarında son durum
- Yeni rejimin Kürt sorunu
- Yeni rejimin tutuklusu: TSK

PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu **4**

İlk raunt bitti, sıra ikinci de...

Türkiye'nin sosyal yapısı nelere gebe?

AKP'nin izlemek zorunda olduğu "kalkınma" programının, kent ve kır yoksullarını ondan hızla uzaklaştıracağını göreceğiz. Dinci/cemaatçi ideolojiyi kullanarak kurduğu ideolojik hegemonya, "ustalık" döneminde ister istemez çatırdayacak.

Paleontolog Ferhat Kaya yazdı **31**

İnsanın evrim ağacında yeni bir fosil tür

Australopithecus sediba

Keşfi yapan ekibin başı Berger'a göre "*Australopithecus sediba*, *Homo* cinsinin direkt atası değil, ancak *Homo* cinsinin en yakın atası üzerinde yoğunlaşırsanız onunla karşılaşacaksınız."

34 **Yard. Doç. Dr. İbrahim Semiz yanıtlıyor**

Nötrinolar ışıktan daha mı hızlı?

Birkaç senaryo söz konusu:
1) Kısa sürede bu deneyin sistematik bir hata yaptığı ortaya çıkacak,
2) Başka deneyler bu sonucu uzun bir süre tekrarlamaya çalışacak, fakat böyle bir şey gözlemleyemeyecek,
3) Başka deneyler de, bunun doğruluğunu gösterecek...

İlk ikisinin olasılığı oldukça yüksek, ama 3. senaryo için heyecanlanmakta da haklıyız.

56 **BİLİŞİM DÜNYASINDAN**

İzlem Gözükeleş

Sosyal medyaya balıklama dalmalı mı? Dikkat, analiz ediliyoruz!



Attığımız her mesaj, tıkladığımız her bağlantı, arama motorlarında aradığımız her kelime bizi sürekli analiz edilen dev bir ağın içine atıyor. Peki, buna karşı neler yapılabilir?

Çağlar Sunay'ın '50 Soruda Evren' kitabı çıktı **48**

Evren nasıl bir şey?

Evren nedir? Evren'in büyük ölçekli yapısı nasıldır? Evren'in temel özellikleri nelerdir? Evren ne kadar büyüktür? Evren'in genişlemesi ne demektir? Evren kaç yaşındadır? Evren'in içeriği nedir? Evren'in sonu nasıl olacak?

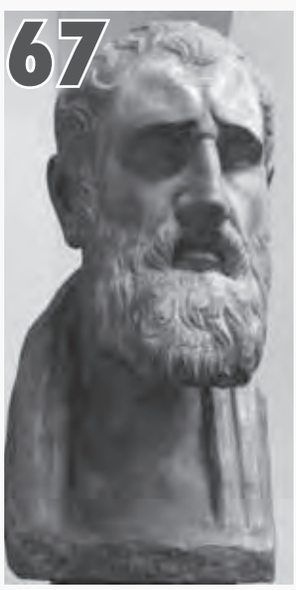
ANADOLU KÜLTÜRÜNDE AĞAÇLAR **60**

Hasan Torlak

'Ölmez ağaç' zeytin

Zeytin neden barışın sembolüdür? Halk hekimliğinde yatıştırıcı, tansiyonu ve kan şekerini düşürücü olarak kullanılır. Savaşı başlatan hiddeti engelleyen bir ağaçtır zeytin. Felsefe ve bilgelikle de özdeşleştirilir.

67



Afşar Timuçin

Stoa ahlakı

Kıbrıs'lı Zenon'un Atina'da açtığı okulla başlayan Stoa serüveni en yetkin dönemini MÖ II. yüzyıldan sonra Epiktetos'la ve Marcus Aurelius'la yaşadı. Bunlardan ilki bir köleydi; ikincisi ise bir imparator.

İlk raunt bitti, sıra ikinci de…

Türkiye'nin sosyal yapısı nelere gebe?

AKP'nin izlemek zorunda olduğu "kalkınma" programının, kent ve kır yoksullarını ondan hızla uzaklaştıracağını göreceğiz. "Çıraklık" döneminde, "eski rejimi değiştirme" yanılsamasıyla ve daha önemlisi -solun dibe vurduğu koşullarda- dinci/cemaatçi ideolojiyi kullanarak kurduğu ideolojik hegemonya, "ustalık" döneminde ister istemez çatırdayacak. Egemenlerin dini ile halkın temiz inançlarının aslında birbirlerine taban tabana zıt olduğu görülmeye başlanacak. Türkiye kapitalizminin yeni gelişen alanlarının, gençlerde ve yeni orta sınıf adayı kitlelerde yarattığı hayaller, hayal kırıklığına dönüşecek.

Ender Helvacıoğlu

Birinci Cumhuriyetçiler ile İkinci Cumhuriyetçiler arasındaki çatışmanın ikinciler lehine sonuçlandığı, kazananların yenilenleri tasfiye ettiği, Türkiye'ye özgü bir "renkli devrim" yaşandığı ve ülkede yeni bir rejimin inşa edilmeye başlandığı artık herkesin malumu. Bu yeni rejimin Türkiye'ye bölgesel roller biçen küresel sermaye ve başta ABD olmak üzere emperyalist devletlerin dayatması ve AKP marifetiyle kurulduğu da biliniyor.

Ülkemizde on yıldır (aslında daha da geriye, 12 Eylül sürecine kadar gidebiliriz) yaşanan siyasal gelişmeleri, toplumsal (sınıfsal) dönüşümleri hesaba katmadan analiz etmeye çalışırsak doğru sonuçlara varamayız. Yaşadıklarımızı, sadece, AKP marifetiyle tezgâhlanan bir emperyalist komplo olarak görmek fazla sığ bir tahlil olur. Ve bu sığ tahlil ışığında tespit edilen politikalar da -on yıldır gördüğümüz gibi- sürekli hayal kırıklıklarıyla son bulacaktır. Komplolar yok mu? Şahı var! Ama ortada bir komplodan çok daha fazlası var. Dahası, bütün bu gelişmelerin ne salt komplo teorileriyle ne de salt dünya çapındaki güç odakları arasındaki çatışmaların seyriyle açıklanması mümkün olmayan bir altyapısı var. Komplolar, müdahaleler, dayatmalar, tezgâhlar, cumhuriyet savaşları, düzmece davalar, vb. hepsi alttaki toplumsal dönüşümlerin elverdiği zeminde gerçekleşebiliyorlar. Toplumsal yapıyı hesaba katmadan ne bir komplo başarılabilir ne de bir komplo önlenebilir. Siyasal güçler, toplumu okuyabildikleri ve yönlendirebildikleri oranda başarı kazanabilirler. Sonuç olarak yaşanan, kim ne derse desin, dünya ve ülke çapında bir sınıf mücadelesidir ve politika, jeopolitika, ideoloji düzlemleri temeldeki sınıf mücadelesi (sosyo-ekonomi) düzleminin zemininde yükselir ve hayat bulabilirler.

Toplumsal yapıya yaptığımız vurgu, yaşanan karşı-devrim sürecinin bir kaçınılmazlık olduğunu söylediğimiz biçiminde anlaşılmasın. Toplumsal süreçler (özellikle kriz dönemleri) kaotiktir ve taraflara umulmadık anlarda umulmadık fırsatlar sunabilir. Eskisi gibi, alışılageldiği gibi gidilemeyeceğinin ayan beyan ortaya çıktığı dönemlerde, sınıfların temsilcileri, örgütleri, öncüleri arasında bir bilek güreşi yaşanır ve işte o zaman kimin gücü yeterse… Böyle bir 4-5 yıl yaşadık. Toplumsal yapıdaki dönüşümlere vurgu yaparken, artık eskisi gibi gidilemeyeceğinin net olarak bilince çıkarılması gerektiğini kastediyoruz. Eskide diretenin, sadece eskiyi korumaya çalışanın, sadece eskiden esinlenenin, yani olgulara direnenin yenileceği kesindi (ve yenildiler). Ama o toplumsal yapı, sadece bugün gördüğümüz "yeni"ye değil, çok daha farklı "yeni"lere doğru evrilmeye de açıktı. Bugün bambaşka bir Türkiye'de yaşıyor olabilirdik. Çok farklı davalar açılıp, cezaevleri çok farklı kişilerle dolu olabilirdi. Bunun olasılığı vardı (birazdan geleceğiz, hâlâ da vardır).

***

Tartışmamızı bir örnek üzerinden derinleştirelim. Bundan 4,5 yıl önce, 2007 yılının Nisan-Mayıs aylarında Türkiye tarihinin en büyük kitle hareketleri yaşandı: cumhuriyet mitingleri. Üç büyük kentte sayıları milyonlarla ifade edilen topluluklar meydanları, caddeleri, sokakları doldurmuştu. Alın işte size çok farklı bir toplumsal olgular bütünü! Bu kadar geniş kitleler birileri istedi diye sokağa dökülmez. Mitingler başka bir geleceğin olası olduğunu göstermişti. O mitingler bambaşka bir "yeni"nin filizlenebileceğinin işaretini veriyordu. Laikliğin yanı sıra yoksulluk ve işsizlik sloganları her bir mitingde bir öncekine oranla daha fazla vurgulanmaya başlanmıştı. Bu, eski rejimdeki nispeten ayrıcalıklı statülerini yitiren ve giderek emekçileşen klasik orta sınıflar ve klasik sanayi proletaryası ile Türkiye'nin

değişen sosyal yapısının en önemli unsurlarından biri olarak sivrilmiş (ve ironik biçimde AKP'nin tabanını teşkil eden) kent yoksulları arasında (AKP'yi hedefe koyan) bir ittifakın zeminini oluşturma imkânını gündeme sokuyordu. Yine mitingler büyük kentlerin dışına taşıp taşraya (Anadolu'ya) yayılma eğilimi gösteriyordu; birçok ilden miting talepleri gelmeye başlamıştı. Bu da, gerek birbirinden uzaklaşmış kent ve kır orta sınıflarının, gerekse kent ve kır emekçilerinin yeniden ortak talepler çerçevesinde buluşma olasılığını gündeme getiriyordu. Ayrıca büyük kentlerdeki sarsıcı kitle buluşmaları süreklileştirilemez miydi? O günün atmosferini anımsayalım, Tandoğan (ve Kızılay), Çağlayan (ve Taksim) ve Gündoğdu meydanları Tahrirleştirilemez miydi? Hükümet istifa talebi esas hedef haline getirilemez miydi? Yeni bir iktidar yürüyüşü başlatılamaz mıydı? Öte yandan, emekçilere, varoşlara ve taşraya yayılan böyle bir eylemlilik Kürt sorununun halkçı ve devrimci bir çözümü için bambaşka olanaklar yaratmaz mıydı?

Bütün bunlar olanak dahilindeydi ve bugün bambaşka bir Türkiye'de yaşıyor olabilirdik. Ama olmadı. Mitinglerin önderliği, o bambaşka olasılıklardan ürktü, göze alamadı ve cumhuriyet mitingleri bıçakla kesilir gibi sona erdirildi. Mevcut önderlik zaten mitingleri "Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı olmaması, CHP-DSP ittifakının sağlanması, seçimlerde solcuların CHP'ye sağcıların da MHP'ye oy vermesi" türünden -mitinglerin ortaya çıkardığı potansiyellerin çok gerisinde- taleplerle sınırlamıştı. Bu hedeflerine ulaştıklarını sandılar. Ama bu mevcut potansiyelin çok gerisindeki hedeflerine bile ulaşamadılar. Çok değil 3-5 ay sonra Gül cumhurbaşkanı oldu, DSP silindi, CHP müzminleştirildi ve hizaya sokuldu; mitinglerin önderlikleri de Silivri Cezaevi'ne koyuldular! Eski düzenin koruyucuları, önderlik ettikleri hareketin kendilerini aşıp yeni bir düzen kurma potansiyelinden çekindiler ve harekete ihanet ettiler. Emekçilerin "yeni"sinden ürktüler, ama bu tutumlarıyla küreselleşmecilerin "yeni"sinin yolunu açmış oldular. Çünkü "eski"de ısrarın olanağı yoktu, değişen sosyal yapı gereği illa ki bir "yeni" olacaktı. Şimdi bu basiretsizliklerinin (daha doğrusu sınıfsal konumlarının getirdiği çıkmazlarının) bedelini ödüyorlar; tabii tüm Türkiye ile birlikte.

Türkiye'nin sosyalistleri de bu kitle hareketi karşısında çok kötü bir sınav verdiler. AKP'nin küçük koltuk değneğine dönüşen liberal "solcu"lardan söz etmiyorum. Onlar zaten cumhuriyet mitinglerinin karşısında ve AKP'nin yanındaydılar. Devrimciliğini, antiemperyalistliğini koruyan ve aydınlanma kaygısı taşıyan sosyalist kesimlerdir kastım. Onlar da bu hareketin dışında kaldılar. Şüpheyle ve ürkekçe yaklaştılar. Katılmamak için bin bir bahane icat ettiler. Miting düzenleyicilerinin sosyalizme uzaklığından söz ettiler. Bir orta sınıf hareketi olduğundan (bu tespit yanlıştı) dem vurdular. "Katılırsak etkili olamayız, içinde eririz" türünden apolitik ve kaçak oynayan bir söylem dillendirdiler. Kısacası, Türkiye sosyalistleri (klasik sol da diyebiliriz) de ülke tarihinin bu en büyük (ve sola açık) kitle hareketi karşısında bir basiretsizlik örneği verdiler. Türkiye'nin değişen toplumsal yapısını okumanın ve siyaset arenasında yer alabilmenin ne kadar uzağında olduklarını gösterdiler. Kendi varlıklarını gereksizleştirdiler.

Sonuç olarak, bugün herkesin yakınarak söz ettiği yeni rejimi, AKP darbesini, karşı devrimi, küresel restorasyon sürecini engelleyebilecek ve ülkeyi bambaşka bir rotaya sokabilecek bir büyük (ve belki de tek) potansiyel değerlendirilemedi, ciddi bir fırsat kaçırıldı.

Bu örnek üzerinde bu kadar durmamızın nedeni, toplumsal yapıdaki ve sınıf ilişkilerindeki dönüşümlerin bugün oluşandan çok farklı gelişmelere de kapı aralayabileceği gerçeğine vurgu yapmak istememizdir.

***

Dünyadaki ve Türkiye'deki toplumsal değişimlerin ayrıntılı analizi hem bu yazının esas konusu değil hem de boyumuzu aşıyor. Fakat biraz zihin jimnastiği yapmanın ve formüller halinde de olsa -aslında hepsi birer tartışma konusu olan- bazı fikirler ortaya atmanın bir zararı yok.

Yirmi küsur yıldır dünya çapında bir "burjuva devrimi" yaşıyoruz. "Burjuvazi içi devrim" de diyebiliriz. Bu "devrim"in öncü sınıfı yeni küresel burjuvazi. İdeolojisi neo-liberalizm; felsefesi ise post-modernizm. "Devrim"in siyasi hattı: büyük totalitarizm ve küçük demokrasiler. Küçük demokrasiler, büyük totalitarizmi hedefleyen bu "devrim"in araçları.

"Devrim" ilk önce kapitalizmin merkezlerinde (ABD, AB, Japonya vb) kendini gösterdi. Bu ülkelerin hakim sınıfları (küresel burjuvazi) teknolojik atılımlarla birlikte kabuk değiştirdi. 19. yüzyılda yaşandığı türden efsane öyküler ortaya çıktı: Yeni geliştirilen teknolojileri (esas olarak yeni iletişim teknolojileri) kullanarak birdenbire muazzam bir zenginliğe ve giderek siyasal güce sahip olan kişi ve gruplar.

Ardından sosyalist coğrafyalardaki iktidarların yıkılması veya neo-liberal bir dönüşüm geçirmesiyle birlikte, bu coğrafyalarda ve çevresinde "turuncu devrimler" yaşandı. (İlk önce Rusya, Çin, Doğu Avrupa, Yugoslavya, Ukrayna, Orta Asya, Kafkasya…) Sonuç olarak bu geniş alanlar, küresel burjuvazinin sömürüsüne ardına kadar açıldı.

Günümüzde ise "devrim", Türkiye dahil İslam coğrafyasında bütün hızıyla sürüyor. Arap coğrafyasını kapsadı. İran, Libya ve Suriye direniyor, ama zorlanıyorlar. Suudi bölgesi ve hatta İsrail'de de yaşanabilir. Türkiye'de ise çok farklı bir biçimde yaşanıyor. AB'nin küçük ortaklarını da (Yunanistan, İspanya, Portekiz) sallayacak gibi görünüyor.

"Devrim"in öncü sınıfı küresel burjuvazi (gerektiğinde elindeki muazzam silah aygıtını da kullanıyor: sınır tanımayan saldırılar, işgaller vb) ve uzantıları; bizim gibi ülkelerdeki tabanını ise yeni orta sınıflar ile yeni tür sanayileşmenin ve kentleşmenin yarattığı yarı-işçi ve iş-

siz kitleler oluşturuyor. Bir tür 19. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da yaşanan sanayi devrimlerine benziyor durum (tabii ki büyük farklılıklar var, ama genel çerçeve benziyor). Sanki dünya çapında bir "sanayi devrimi" yaşanıyor.

Küresel burjuvazinin merkez ülkelerinin dışında kalan ülkelerde de büyük burjuvazi kabuk değiştiriyor. Fakat şimdilik asıl deprem orta sınıflar içindeki yarılmalar ve dönüşümlerde kendini gösteriyor.

Eski kapitalist sistemin tabanını teşkil eden klasik orta sınıflar (ulusal burjuvaziler, orta köylülük, kentli klasik meslek sahipleri, esnaflar) bir deprem yaşadılar ve statülerini kaybettiler. "Devrim"den en büyük (ilk önce) zararı gören kesimler bunlar ve en büyük (ilk önce) tepkiyi de bunlar gösterdiler.

Teknolojik atılımlar eşliğinde burjuvazinin yapısındaki değişimle birlikte yeni orta sınıflar ortaya çıktı. Bunlar son derece hırslı, yırtıcı, kural tanımayan, kısa sürede ve her yolla büyümeyi (sınıf atlamayı, büyük burjuvaziye dahil olmayı) hedefleyen, sistemden daha fazla pay kapmaya çalışan ve küresel burjuvazi ile tamamen entegre olan kesimler.

Böylelikle orta sınıflar içinde müthiş bir yarılma yaşandı. Bir kesim eski statüsünü kaybedip gerilerken, hatta sınıf düşüp emekçileşirken; diğer bir kesim yükseldi, zenginleşti ve statü talep etmeye başladı. Bu durum büyük bir sürtüşme yarattı ve bu döneme dek görülen en büyük siyasi çatışmalar bu sürtüşmeden doğdu.

Aslında bizim gibi ülkelerde orta sınıflar içindeki bu yarılma, büyük burjuvazi içinde yaşanan yarılmanın yansıması. Hem büyük burjuvazi hem de orta sınıflar içindeki bu çatışma, küresel sisteme entegre olanlarla nispeten ulusal pazara yönelik kesimler arasındaydı. Bu keskin çatışmada saflar şöyle oluştu: Bir yanda küresel burjuvazi, küreselleşen büyük burjuvazi ve yeni orta sınıflar; diğer yanda ulusal burjuvazi ve klasik orta sınıflar.

Bu "devrim" alt sınıfları da karıştırdı. Uzun yıllardır verdiği mücadele ile önemli haklar kazanmış olan klasik sanayi proletaryası bu haklarını ve elde ettiği statüyü kaybetti, yoksullaştı, yıkıma uğradı ve parçalandı. Eski gücünü kaybetti.

Geniş yoksul köylü yığınları da yıkıma uğradılar ve büyük kentlere doluştular. Büyük kentlerin yarı-işçi ve işsiz kitlelerini (varoşlardaki lümpen proletarya) oluşturdular. Türkiye'de bu gelişme, Kürt sorunu dolayısıyla, çok daha hızlı ve keskin bir biçimde yaşandı. Eski sistemin ezilenlerini oluşturan bu geniş kesim, doğal olarak eski sistemin yıkılmasından yana tavır koydu ve -etkili bir sosyalist odağın bulunmadığı koşullarda- ironik bir biçimde eski sistemi yıkan küresel burjuvazinin tabanını oluşturdu (tabii şimdilik).

Sisteme yeni dahil olan ve olacak olan gençler (gerek klasik gerekse yeni orta sınıfların ve alt sınıfların çocukları), başka bir seçeneğin olmadığı koşullarda, kendilerine bir hayat kurabilmek, hayat (sistem) içinde kendilerine bir alan açabilmek, daha doğrusu kendilerine dayatılan "küçük demokrasi"lerini elde edebilmek için, "değişim"den yana eğilim gösterdiler, "umudu" orada gördüler. Onlar da esas olarak "küresel burjuva devrimi"nin tabanını oluşturdular.

Bu durumda, alt sınıfları da hesaba katıp safları belirginleştirirsek tablo şimdilik şöyledir: Bir yanda küresel burjuvazi, küreselleşen büyük burjuvazi, yeni orta sınıflar, büyük kentlerin yarı-işçi ve işsiz kitleleri (varoşlardaki lümpen proletarya), sisteme yeni giren gençlerin büyük bir kesimi; diğer yanda ulusal burjuvazi, klasik orta sınıflar ve klasik sanayi proletaryası.

İlk safın çok daha güçlü olduğu ortadadır; çünkü orta sınıfların ve alt sınıfların önemli bir bölümünü kazanmıştır. Üstüne üstlük ilk saf ideolojik hegemonya açısından da çok daha öndedir. Dolayısıyla eski için yenilgi kaçınılmazdı. Genel anlamıyla Türkiye'de de yaşanan budur.

***

Fakat bu anlattıklarımız madalyonun bir yüzü. Şimdilik hakim olan, önde olan ve görünen yüzü; ama diğer yüzü de var. Daha doğrusu şöyle sormalıyız: Bu koşulların elverdiği devrimci yol nedir?

Bilindiği gibi Türkiye'nin yaklaşık 10 yıldır iktidarda olan partisinin adı "Adalet" ve "Kalkınma" Partisi. Bu parti son seçimlere kadar esas olarak "adalet" temasını işledi. Eski rejimin güçleriyle giriştiği bilek güreşinde (iktidar savaşında) "demokrasi", "özgürlük", "insan hakları", "derin devletten hesap sorma", "devleti demokratikleştirme", "ezilenlere ve ötekilere adalet" gibisinden temaları kullandı. Türkiye devletinin ve geçmiş iktidarların birikmiş suçları, onun bu temaları etkili bir biçimde kullanabilmesine, eski rejimin ezdiği geniş kesimleri yanıltabilmesine, mağduru oynayabilmesine ve sadece "eskiyi koruma ve kollamak"tan ibaret bir strateji güden rakiplerini tecrit edebilmesine, köşeye sıkıştırabilmesine olanak sağladı. Bu temayı öyle etkili kullandı ki, bazı "sosyalistleri" bile kandırabildi (referandumun "yetmez ama evet"çilerini anımsayalım). AKP'nin, Ergenekon ve Balyoz davalarıyla Gladyo'dan hesap sorduğunu, Kürt sorununa demokratik bir çözüm getireceğini düşünen "solcu"larımız az değildi.

Fakat artık bugün AKP tam anlamıyla iktidardadır; hem de kendisini fazla rahatsız edecek bir muhalefetin bulunmadığı koşullarda. Devletin bütün kurumlarını, silahlı kuvvetleri, yargıyı, üniversiteleri vb. ele geçirmiş veya etkisizleştirmiş durumdadır. Artık "adaletin önünü tıkayanları alt etme" rolünü oynayamaz. Kendisi bizzat "adaleti tesis etme" konumundadır. Bundan böyle toplumdaki her türlü adaletsizliğin direkt muhatabı AKP iktidarıdır. "Hadi bakalım" diyecektir insanlar, "önünde hiçbir engel kalmadı, demokrasi ve özgürlük getir, Kürtlere haklarını ver, işsizliğe ve yoksulluğa çare bul, elini tutan mı var". "Takkenin düşüp kelin görüneceği" bir sürece giderek girecektir Türkiye toplumu. Yeni ve çok boyutlu bir muhalefetin oluşmasının koşulları yavaş yavaş gelişecektir.

AKP bu durumun bilincinde olduğu için son seçimlerde "adalet" vurgusunu geriye itip, adının ikinci bölümünü öne aldı: Kalkınma. Toplumun tüm kesimlerine refah getirme, işsizlik belasına son verme, muhteşem projeler geliştirme ve gerçekleştirme, Türkiye'yi uçurma, bölgenin lider ülkesi yapma, 2023'te dünyanın en ileri on ekonomisinden biri haline getirme, vb. vaatleri verdi. Bu propaganda da (şimdilik) etkili oldu ve AKP son seçimleri -üstelik oyunu artırarak- kazandı ve üçüncü kez iktidar koltuğuna oturdu. Otursun bakalım…

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin "adaletinin" ne olduğunu en körlerimiz bile görmeye başladı. Bu süreç hızlanarak ilerleyecek. Fakat asıl gümbürtü, "kalkınmasının" ne olduğunun görülmeye başlanmasıyla kopacak. AKP'nin programı, sermaye girişini hızlandırma adına ülkenin tüm zenginliklerini küresel sermayeye peşkeş çekmek, ülkenin tüm varlıklarını satışa çıkarmak, bölgede de yine küresel sermayenin taşeronluğunu yapmaktan ibaret. Bu programda zengin daha zengin olacak, yeni zenginler türeyecek, ama bugün AKP'nin tabanını oluşturan yoksulların ve işsizlerin alabileceği bir şey yok. Yoksulların oğullarının kanı, kızlarının bedenleri satışa çıkarılacak; ülkenin taşı, toprağı, denizi, nehirleri, ormanları, madenleri satılacak; ama emekçiler ve yoksullar böylesi bir yıkımla gelen sermayeden doğal olarak hiçbir pay alamayacaklar.

AKP'nin izlemek zorunda olduğu "kalkınma" programının, kent ve kır yoksullarını ondan hızla uzaklaştıracağını göreceğiz. "Çıraklık" döneminde, "eski rejimi değiştirme" yanılsamasıyla ve daha önemlisi -solun dibe vurduğu koşullarda- dinci/cemaatçi ideolojiyi kullanarak kurduğu ideolojik hegemonya, "ustalık" döneminde ister istemez çatırdayacak. Egemenlerin dini ile halkın temiz inançlarının aslında birbirlerine taban tabana zıt olduğu görülmeye başlanacak. Türkiye kapitalizminin yeni gelişen alanlarının, gençlerde ve yeni orta sınıf adayı kitlelerde yarattığı hayaller, hayal kırıklığına dönüşecek. Bu alanlara boş hayallerle saldıran gençler kapitalizmin acı gerçeğinin duvarlarına toslayacaklar.

Kısacası AKP'ye iktidar olma ve iktidarını koruma olanağı sağlayan sosyo-ekonomik gelişmeler, artık AKP'nin aleyhine işlemeye başlayacak; taşlar yerine oturacak. Yeni sınıfsal ittifaklar gündeme gelecek. Giderek emekçileşen klasik orta sınıflar ve yeni orta sınıfların sınıf atlayamayan geniş kesimleri ile gerek sanayi proletaryası gerekse kent varoşları ve kır yoksullarının çıkarları (ve düşmanları) ortaklaşacak ve birbirlerine yaklaşacaklar. İzmir ile Diyarbakır'ın bile birbirine yakınlaşacağı koşullar oluşacak. Halkların kardeşliği, boş laflar ve basın açıklamalarıyla değil, ancak sınıf mücadelesinin keskinleştiği koşullarda sağlanabilir.

Özetle, küresel sermaye ve yerli ortakları ile bütün halk kesimleri arasındaki çelişkinin keskinleşeceği ve yıllardır dincilik, mezhepçilik, milliyetçilik, etnikçilik ile paramparça olmuş, birbirine düşman edilmiş halk kesimlerinin yeniden bir araya geleceği bir sürece girmektedir Türkiye. İlk raunt bitti, galibi belli; şimdi sıra ikincisinde…

***

Bu aşamada kritik bir mesele var. Tabloda, doldurulması olmazsa olmaz olan bir eksik var: AKP marifetiyle kurulan bu yeni rejime karşı, bütün olumsuzluklara göğüs gerip bütün olumlulukları değerlendirebilen güçlü bir muhalefet odağının oluşturulması. Türkiye'nin değişen yapısının sunduğu olanakları devrimci bir tarzda kollayıp değerlendirebilecek bir odak.

Kaderleri ve çıkarları ortak olduğu halde bölük pörçük olmuş emekçi kesimleri ve yoksulları bir araya getirmenin incelik ve ustalık isteyen politikalarını oluşturup uygulayan ve mümkün olan en geniş emekçi cephesini kurabilecek bir odak. Kent varoşlarını dolduran işsiz ve yoksul kesimler ile giderek emekçileşen geçmişin orta sınıflarını bir araya getirebilecek bir odak. Anarşizan ve nihilist eğilimleri başat olan yeni orta sınıfın altta kalanlarıyla pozitivist eğilimleri güçlü olan klasik orta sınıfların emekçileşen kesimlerini aynı potada eritebilmeyi başarabilecek bir odak.

Geniş kitleler üzerindeki dinci-İslamcı ideolojik hegemonyayı tam ortasından çatlatmanın, egemenlerin dini ile halkın inançlarını ayrıştırmanın, aşağıdan yukarıya bir emekçi aydınlanması atağını gerçekleştirebilmenin ustalıklı politikalarını geliştirebilen bir odak.

Ne Kürt hareketinin kuyruğuna takılma ne de Türk milliyetçiliğini kaşıma kolaycılığına sapan (çünkü ikisi de çıkmaz yoldur), Türkiye devriminin olmazsa olmaz denklemi olan Türk ve Kürt emekçilerinin birliğini sağlamanın zorlu politikalarını hayata geçirebilecek, hedefin ve kaderin ortak olduğu bilincini geliştirebilecek bir odak.

Gerek dünyada gerekse Türkiye'de yeni bir nesnelliğin oluştuğunun farkında olan; 1960'ların sonunda ortaya çıkan, 70'lerde ciddi olarak kitleselleşen, 80'lerde ve 90'larda büyük darbeler alıp politika arenasının dışına düşen, son 10 yılda ise yaptıkları çıkışlar hep başarısızlıkla sonuçlanan sosyalist hareketin, mevcut yapısı ve politika yapma biçimiyle ömrünü doldurduğunun bilincinde olan; eski birikimi hatası ve sevabıyla miras kabul eden, ama eskinin devamı olmayan yeni bir çıkışı örgütleme dinamizmine sahip olan; yeni döneme uygun ideolojik, politik ve örgütsel hattı geliştirebilecek; hem esnek hem de sağlam olabilmeyi becerebilen bir odak.

Kısacası günümüz Türkiye'sinin devrimci örgütü, devrimci partisi. Tablodaki, doldurulması zorunlu olan eksik budur.

Bütün bunların gerçekleşmesinin, dolayısıyla bunların gerçekleştirilmesine öncülük etmeyi hedefleyen bir örgüt vurgusu yapmanın hayal olduğu söylenebilir. Evet, bir hayaldi. Bu nedenle tüm iyi niyetli çabalara rağmen başarılamadı. Ama artık değil. Türkiye'nin yukarıda kabaca özetlediğimiz nesnelliği böyle yeni bir odağın yaratılmasına olanak verecektir, hatta zorunlu kılacaktır, göreceğiz. Tabii acele etmeden, tabii adım adım, tabii fırsatları kollaya kollaya…

İyimserlik ile gerçekçiliğin çakışacağı günler gelmektedir.

Yeni rejim inşası için teorik bir çerçeve denemesi

Türkiye'nin renkli devrimi

2. Dünya Savaşı sonrası kendisini anti-Sovyetizm ve sosyalizm düşmanlığı üzerinden uluslararası sisteme eklemleyen ve böylelikle İslamizasyon/sağcılaşma sürecini başlatan Türkiye egemen sınıfı açısından bakıldığında, 2000'li/AKP'li yıllar, Sovyetler Birliği'nin yıkılışı sonrası yaşanan belirsizliğin ardından Türkiye'yi uluslararası sisteme liberal ve muhafazakâr bir ikinci cumhuriyet projesi ile dâhil etme fırsatı anlamına gelmektedir. Bu, Türkiye'nin renkli devrimi ya da aynı anlama gelmek üzere yeni bir rejim inşası sürecidir.

Fatih Yaşlı

Marx ve Engels'in, 1848'de Komünist Manifesto'da "şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi sınıf mücadelelerinin tarihidir" diye yazmalarının üzerinden tam 141 yıl geçmişken, Francis Fukuyama, *The National Interest* isimli bir ABD dergisinde "Tarihin sonu mu" isimli bir makale yayınlayacak ve tarihin sona erdiğini ilan edecekti.

Soğuk Savaş'tan sonra: Tarihin sonu mu medeniyetler çatışması mı?

Bakıldığında aslında şaşırtıcı bir durum söz konusu değildi; reel sosyalizm çözülüyor ve SSCB ile birlikte sosyalist blok da dağılıyordu. Böylesi bir zafer sarhoşluğu ortamında yazılan ve sonradan genişletilerek kitap haline getirilen söz konusu makale de bir kutlama metni niteliği taşıyordu. Tarih eğer sınıf mücadelelerinin tarihiyse, tarihin sonuna gelinmişti; çünkü sınıf mücadeleleri neticesinde kurulan sosyalist rejimler tarih sahnesinden silinmişti ve insanlık artık liberal demokrasiden başka herhangi bir düzen için mücadele etmeyecekti. Liberal demokrasi insan ilerlemesinin varabileceği son noktaydı, bu noktadan daha ileri gidilememesi anlamında da tarih sona ermişti:

"İnsanlık 2000'li yıllara yaklaşırken, otoriter hükümet sistemi ile merkezi plan ekonomisinin çifte krizi nedeniyle evrensellik iddiasına sahip yalnızca tek bir model kalmıştır: liberal demokrasi, bireyin özgürlüğü ve halk egemenliği doktrini. Özgürlük ve eşitlik ideallerinin Fransız ve Amerikan Devrimlerini esinlendirmesinden iki yüz yıl sonra bu ideallerin yalnızca dayanıklı değil, yeniden yaşam bulabilir olduğu görülmüştür." (1)

Francis Fukuyama ve *Tarihin Sonu* adlı kitabı.



Michael Hardt ve Antonio Negri'nin *Çokluk* isimli çalışmalarında "Geheimrat" olarak andıkları Samuel Huntigton'ın, *Medeniyetler Çatışması* isimli kitabı da tıpkı *Tarihin Sonu* gibi Soğuk Savaş sonrası dünyanın geleceğini batı dünyasının ve onun temsil ettiği değerlerin bekası adına bir okuma çabasıydı. *Medeniyetler Çatışması*'nı *Tarihin Sonu*'ndan ayıran nokta ise Huntington'ın Batılı değerlerin korunması için Batı'nın dünyanın geri kalanıyla mücadele etmeye devam etmek zorunda olduğu yönündeki düşüncesiydi. Huntington da, tıpkı Fukuyama gibi ideolojiler arasındaki çatışmaların sona ermiş olduğuna inanıyordu ama bu bir edebi barış durumu anlamına gelmiyordu, bundan sonra dünyayı medeniyetler arasında bir çatışma beklemekteydi ve küresel ölçekte yaşanacak bu çatışmanın taraflarını, Batı medeniyeti ile öteki medeniyetler oluşturacaktı.

Huntington'a göre "Soğuk Savaş sonrası dünyada halklar arasındaki en önemli farklılıklar ideolojik, politik veya ekonomik değil kültüreldir." Böylesi bir dünyada "insanlar kendilerini ecdatlarıyla, dinle, dille, tarihle, kültürel değerleriyle, geleneklerle ve kurumlarla" tanımlamakta ve kendilerini kültürel gruplarla özdeşleştirmektedirler. "Kabileler, etnik gruplar, dinsel topluluklar, uluslar ve en geniş düzeyde de medeniyetler" bu özdeşleştirmenin gerçekleştiği kültürel gruplardır. (2)

Huntington, reel sosyalizmin çözülüşünün "Batı'da Batı'nın demokratik liberalizm ideolojisinin küresel bir zafer kazandığı ve dolayısıyla evrensel olarak geçerli oldu-

ğu görüşünü" pekiştirdiğini, ancak Batılı olmayan toplumların böylesi bir evrenselleşmeyi kabul etmeyeceklerini söylüyordu; çünkü Batı için "evrenselcilik anlamına gelen, diğer medeniyetler için emperyalizm anlamına" gelmekteydi. (3) Bu nedenle de, yani Batı evrenselciliğinin emperyalist karakteri nedeniyle, geleceğin dünyası, Batı ile Batılı olmayanlar arasındaki bir mücadeleye sahne olacaktı. Dolayısıyla Huntington, Fukuyama'dan farklı olarak, liberalizmin küresel ölçekte geçerli olduğu ve barışın hüküm sürdüğü bir tarihin sonu fikrini reddetmekteydi:

"Belirmekte olan dünyada, farklı medeniyetlerin devletleri ve grupları arasındaki ilişkiler yakın olmayacak ve genellikle düşmancıl bir niteliğe bürünecektir. Yine de, medeniyetlerarası ilişkilerin bazıları, diğerlerine kıyasla daha fazla çatışma eğilimlidir. Mikro düzeyde, en belirgin fay hatları, İslam ile Ortodoks, Hindu, Afrikalı ve Batılı Hıristiyan komşuları arasında bulunmaktadır. Makro düzeyde ise, baskın bölünme, bir tarafta Müslüman ve Asyalı toplumlar ile diğer tarafta Batı arasında cereyan eden en şiddetli çatışmalarla 'Batı ve diğerleri' arasındadır. Geleceğin tehlikeli çatışmaları, muhtemelen Batı'nın kibri, İslam'ın hoşgörüsüzlüğü ve Çinlilerin aşırı inatçılığı ve iddiacılığı arasındaki etkileşimden kaynaklanacaktır." (4)

Huntington, Batı'nın halen en güçlü medeniyet olduğunu kabul etmekle birlikte, bir "çöküş" evresine girdiğini ve giderek zayıfladığını da iddia etmekteydi. Buna göre Soğuk Savaş'taki başarı bir zafer değil bir tükenme ortaya çıkarmıştı. Batı "yavaş ekonomik gelişme, durgunlaşan nüfus, işsizlik, büyük bütçe açıkları, çalışma ahlakındaki çöküş, düşük tasarruf oranları ve Amerika Birleşik Devletleri dâhil birçok ülkede sosyal parçalanma, uyuşturucu ve suç işleme oranlarındaki artış" gibi dertlerden mustarip bir haldeydi. Buna mukabil, "ekonomik güç hızlı bir biçimde Doğu Asya'ya kaymaktaydı ve kuşkusuz askeri güç ile siyasal nüfuz da bunu izlemeye başlamıştı." (5)



Reagan ve Gorbaçov: Soğuk Savaş'ın sonu.

Huntington, Batı medeniyetinin korunması için ABD ve Avrupa'nın yapması gerekenleri ise şu şekilde sıralamaktaydı:

"Daha büyük politik, ekonomik ve askeri bütünleşme sağlamak ve diğer medeniyetlerin devletlerinin aralarındaki farklılıkları istismar etmelerini engelleyecek biçimde politikalarını uyumlu hale getirmek.

"Merkez Avrupa'nın Batılı devletlerini, yani Visegrad ülkeleri, Baltık cumhuriyetleri, Slovenya ve Hırvatistan'ı Avrupa Birliği ve NATO'ya dâhil etmek.

"Latin Amerika'nın 'Batılılaşması'nı teşvik etmek ve Latin Amerika ülkelerinin Batı'yla mümkün olabildiğinde yakın bir noktaya gelmesini desteklemek.

"İslam ve Çin devletlerinin konvansiyonel konvansiyonel-olmayan askeri güç gelişimini kısıtlamak.

"Japonya'nın Batı'dan uzaklaşıp Çin'le yakınlaşmasını yavaşlatmak.

"Rusya'yı Ortodoksi'nin çekirdek devleti ve güney sınırlarının güvenliğinden meşru çıkarı olan büyük bir bölgesel güç olarak kabul etmek.

"Batı'nın medeniyetler üzerindeki teknolojik ve askeri üstünlüğünü korumak.

"Ve en önemlisi diğer medeniyetlerin meselelerine yönelik Batılı müdahalenin muhtemelen, çok medeniyetli bir dünyada istikrarsızlığın ve potansiyel bir küresel çatışmanın yegâne en tehlikeli kaynağı olduğunu kabul etmek." (6)

Huntington, Soğuk Savaş sonrası ABD'sinin ne dünyaya tek başına hükmedebileceğini ne de dünyadan kaçabileceğini, dolayısıyla yapması gerekenin de "Avrupalı ortaklarıyla yakın işbirliğine dayalı Atlantikçi bir politika"yı benimsemek olduğunu söylüyordu. (7)

ABD'li dış politika analistlerinden Zbigniev Brzezinski'nin 1997 yılında yayınlanan *Büyük Satranç Tahtası* isimli çalışması tam da Huntington'ın Atlantikçi olarak adlandırdığı güçlerin, yani ABD hegemonyası altındaki Batı'nın dünyaya hükmedebilmesi için nasıl bir jeostrateji benimsemesi gerektiğini anlatmak için yazılmış bir kitap olma niteliğini taşıyordu. Brzezinski'ye göre Soğuk Savaş sonrası dünyada da küresel egemenlik mücadelesi "büyük satranç tahtası"nda yani Avrasya'da gerçekleşecekti.

İmparatorluğun jeostratejisi: Brzezinski ve Avrasya hâkimiyeti

Brzezinski, Fukuyama'dan ve Huntington'dan farklı olarak Soğuk Savaş sonrası dünyaya ilişkin görüşlerini herhangi bir felsefi temele dayandırmaz, bunun yerine ise klasik jeopolitik tezlere referansta bulunur. Brzezinski'ye göre tarih, karasal medeniyetlerle denizci medeniyet-



Samuel Huntigton ve *Medeniyetler Çatışması* isimli kitabı.

ler arasındaki mücadelelerin tarihidir ve bu mücadelede esas olan Avrasya coğrafyasını kimin kontrol edeceğidir; çünkü Avrasya coğrafyasını hâkimiyeti altında bulunduran güç, dünyayı da hâkimiyeti altında bulunduracaktır. Jeopolitik kuramcıların en önemlilerinden biri olan Mackinder'e atıfla söylendiğinde, "Doğu Avrupa'ya hükmeden, kalp bölgesini yönetir; kalp bölgesine hükmeden, dünya adasını yönetir; dünya adasına hükmeden, dünyayı yönetir." (8)

Brzezinski, Fukuyama'dan farklı olarak, liberal demokrasinin egemen olacağı küresel bir barış düzeni fikrini kabul etmediği gibi, Huntington'dan da farklı olarak, Batı'nın gücünü yitirdiği yönündeki görüşe de katılmaz. Ancak Huntington'la ortak noktaları, ikisinin de Soğuk Savaş sonrası egemenlik mücadelesinin Batı ile dünyanın geri kalanı arasında yaşanacağını düşünüyor olmalarıdır ve Brzezinski'nin esas meselesi Batı'nın mevcut üstünlüğünü koruyabilmek için ne yapması gerektiğini ortaya koyabilmektir.

Brzezinski'ye göre, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Amerika Birleşik Devletleri tarihin gerçek anlamda ilk küresel gücü haline gelmiştir. Brzezinski bu gücün belirleyici dört alanında da ABD'nin üstün olduğunu belirtir. Buna göre ABD;

"Askeri olarak eşi olmayan bir küresel erişime sahiptir; ekonomik olarak, her ne kadar, her ikisi de küresel gücün diğer niteliklerinden nefret eden Japonya ve Almanya bazı bakımlardan rakip olsalar da, küresel büyümenin lokomotifi olmaya devam etmektedir; teknolojik olarak yeniliğin tüm ultramodern alanlarında önderliği elinde tutmaktadır ve kültürel olarak, bazı aşırılıklara karşın, özellikle dünya gençleri arasında rakipsiz bir cazibeye sahiptir. Tüm bunlar Amerika'ya başka hiçbir devletin yakınlarına bile yaklaşamadığı siyasi bir nüfuz sağlamaktadır. Amerika'yı tek kapsamlı küresel süpergüç yapan bu dördünün bileşimdir." (9)

Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin öncülüğünde yeni bir uluslararası sistem kurulduğunu söyleyen Brzezinski'ye göre bu sistemin beş temel özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, NATO'yu ve ikili güvenlik anlaşmalarını da içeren ortak güvenlik sistemi; ikincisi APEC ya da NAFTA gibi ekonomik işbirliği bölgeleri ve Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü gibi küresel işbirliği kurumları; üçüncüsü "ortak fikir birliğine dayanan süreçler"; dördüncüsü "temel müttefiklerde demokratik üyeliğin tercihi"; beşincisi ise Dünya Adalet Divanından Bosna savaş suçları mahkemesine uzanan ve küresel ölçekte işleyen anayasal ve hukuki bir yapının mevcudiyetidir. (10)

Brzezinski'ye göre, ABD'nin lideri olduğu bu uluslararası sistemin varlığını muhafaza edebilmesinin yolu Avrasya coğrafyasındaki hâkimiyetini devam ettirebilmesinden geçmektedir: "Amerika'nın küresel üstünlüğü doğrudan doğruya Avrasya kıtasındaki hâkimiyetinin ne kadar süre ve ne kadar etkili sürdürüldüğüne bağlıdır." (11) Brzezinski, Avrasya'nın yerkürenin en büyük kıtası ve jeopolitik bir eksen olduğunu söyler. Avrasya hâkimiyeti, dünyanın "en ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini" kontrol etmesi anlamına gelecektir. Böylelikle Batı Yarıküre ve Okyanusya da jeopolitik olarak "merkez kıtanın çevresi" haline gelecek ve Afrika kıtası da ABD'ye tabi olacaktır. Dünya nüfusunun yaklaşık dörtte üçü Avrasya'da yaşamakta, dünya GSMH'sinin yüzde 60'ını Avrasya üretmekte ve bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçü Avrasya'da yer almaktadır. (12) Bu özelliklerinin yanı sıra Avrasya, potansiyel olarak ABD egemenliğine meydan okuyabilecek devletlerin de bulunduğu bir coğrafyadır:

"Avrasya aynı zamanda siyasal olarak dünyanın en iddialı ve dinamik devletlerinin bulunduğu yerdir. Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra en büyük altı ekonomi ve en büyük altı silah alıcısı Avrasya'da bulunmaktadır. Dünyanın, biri hariç, resmi olarak bilinen ve bilinmeyen tüm nükleer güçleri Avrasya'da bulunmaktadır. Dünyanın en kalabalık nüfuslu bölgesel hegemonya ve küresel nüfuz talepkârları Avrasyalılardır. Amerika'nın üstünlüğüne meydan okumak için gerekli siyasi ve/veya ekonomik potansiyele sahip olanlar Avrasyalılardır. (…) Bu nedenle Avrasya, üstünde küresel üstünlük mücadelesinin sürdürülebileceği satranç tahtasıdır." (13)

Amerika Birleşik Devletleri'nin yapması gereken, ilk olarak, uluslararası güç dağılımının dengesinde bir değişme yaratabilecek olan güce sahip Avrasya devletlerini tespit et-

mek ve bu devletlerin siyasal elitlerinin amaçlarıyla bunlara ulaşma araçlarının olası sonuçlarını tespit etmek, ayrıca bölgesel koşullar üzerinde jeopolitik olarak önem taşıyan Avrasya devletlerini saptamak; ikinci olarak ise "yaşamsal ABD çıkarlarını korumak ve geliştirmek üzere" bu devletleri devre dışı bırakmak, "birlikte karar vermek veya kontrol etmek amacıyla belirli ABD politikaları geliştirmek"tir. (14) Brzezinski şöyle der:

"Eski imparatorlukların acımasız çağlarını çağrıştıran bir terminolojiyle söylemek gerekirse, yayılmacı stratejilerin üç büyük ön koşulu, gizli anlaşmaları önlemek, güdümlü devletlerin güvenlik açısından bağımlılıklarını devam ettirmek, tebaaları itaatkâr kılmak, koruma altında tutmak ve barbarların bir araya gelmesini önlemektir." (15)

Brzezinski "barbarların bir araya gelmesi"ndeki en tehlikeli senaryonun Çin, Rusya ve İran'ın büyük koalisyonu olduğunu düşünür ve ABD'nin bu koalisyonu mutlaka engellemesi gerektiğini söyler. *Büyük Satranç Tahtası* yazıldıktan sonra yaşanan kimi gelişmeler, Brzezinski'nin bu endişesinde, kısmen de olsa haklı olduğunu göstermiştir. Çin, Rusya ve İran, henüz bir blok oluşturmamışlarsa da, Batı egemenliğine karşı zaman zaman ortak bir tavır sergilemekte, aralarındaki askeri, ekonomik ve politik ilişkileri artırmaktadırlar. Bunun yanı sıra, *Büyük Satranç Tahtası*'nın yayınlanmasının ardından, Avrasya coğrafyasından bir isim, Rus düşünür Aleksandr Dugin, Avrasyacılığı bir siyasal ideoloji olarak yeniden formüle etmiş ve Dugin'in görüşleri Avrasya devletleri üzerinde de hayli etkili olmuştur. İzleyen kısımda Dugin'in Avrasyacılığını inceleyeceğiz.

'Kartaca yıkılmalıdır': Dugin'in Avrasyacılığı

Dugin'in *Rus Jeopolitiği* isimli kitabı, ABD'nin küresel hegemonyasına ve bu hegemonyanın merkez unsuru olarak Avrasya coğrafyasını



ABD'li dış politika analistlerinden Zbigniev Brzezinski'nin *Büyük Satranç Tahtası* isimli çalışması ABD hegemonyası altındaki Batı'nın dünyaya hükmedebilmesi için nasıl bir jeostrateji benimsemesi gerektiğini anlatıyor.

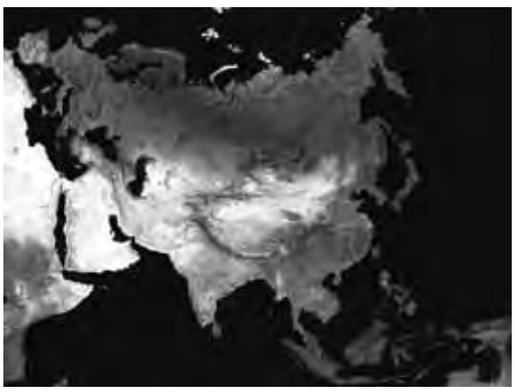
hâkimiyeti altına alma çabasına verilmiş bir karşılık olarak görülebilir. Sembolik düzeyde bakıldığında, *Rus Jeopolitiği*, liberal demokrasiyi reddederek *Tarihin Sonu* ile, Avrasya medeniyetini Batı medeniyetinin karşısına çıkararak *Medeniyetler Çatışması* ile ve Avrasya coğrafyasında Rusya'yı ABD'nin karşısına çıkararak *Büyük Satranç Tahtası* ile hesaplaşmayı amaçlayan bir kitap olarak okunabilir.

Analizlerini tıpkı Brzezinski gibi jeopolitiğin kavramları üzerine inşa eden Dugin'e göre bütün bir tarih, "doğal ideokratik siyasi yapıya sahip" karasal medeniyetlerle "ticari, piyasacı iktisadi düzen"in taşıyıcılığını yapan kıtasal/denizci medeniyetler arasındaki mücadelenin tarihidir. Bu ayrımın jeopolitiğin birinci yasasını oluşturduğunu söyleyen Dugin, "deniz medeniyetlerinin ve kültürlerinin çoğu zaman piyasa ekonomisine sahip olduklarını ve siyasette liberal-demokratik düzene ağırlık verdiklerini" karasal medeniyetlerin ise "piyasa-dışı (planlı veya kısmen planlı) ekonomileri ve sınırlı demokrasiyi veya genellikle toplumun hiyerarşik yapılanmasını" tercih ettiklerini belirtir. (16)

Bu mücadele geçmişte Roma-Kartaca, Sparta-Atina, Almanya-İngiltere düşmanlığı şeklinde tezahür etmiş, yirminci yüzyılda ise denizci ve ticari kutbu ABD, karasal kutbu Rusya oluşturmuş, "deniz-kara", "plütokrasi-ideokrasi" ve "tüccarlar medeniyeti-kahramanlar medeniyeti" gibi kadim zıtlıklar ifadesini Soğuk Savaş'ta bulmuştur. (17) Dugin, SSCB ile ABD arasındaki mücadelenin aslında sosyalist ve kapitalist ideolojiler arasındaki bir mücadele niteliği taşımadığını, bunun Avrasya medeniyeti ile Atlantik medeniyeti arasındaki jeopolitik bir mücadele olduğunu iddia etmektedir:

"20. yüzyılda tüm dünyanın Varşova Paktı ve NATO ülkeleri olarak iki stratejik kampa bölünmesi, ideolojik zıtlığın değil, 'siyasi coğrafya'nın temel yasalarından hâsıl olan salt jeopolitik karşıtlığın sonucuydu." (18)

Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Rusya'da Rusya'nın geleceğine ilişkin esas olarak iki projenin gündeme geldiğini söyleyen Dugin'e göre projelerden ilki radikal-liberal reformculara, ikincisi ise milli-vatansever reformculara aittir. Projelerden ilki kendisine Batı medeniyetini örnek alır ve "halk, millet, tarih, jeopolitik çıkarlar, sosyal adalet, din faktör vs." gibi değerleri inkâr eder. "Bu kamp, Batı'da zaten var olan modellerden hareket



Brzezinski'ye göre dünya hâkimiyeti Avrasya coğrafyasının hâkimiyetinden geçer.

ederek, Batı liberal terminolojisini ve hukuki normlarını kullanarak ve aynı zamanda liberal-kapitalizmin genellikle işlenmiş teorik yapılarına yaslanarak" Rusya'ya ilişkin formüller üretmektedir. İkinci proje ise, "kırmızı-beyaz niteliktedir: Yani "devletçi komünistlerin (çoğunlukla katı Marksist-Leninist dogmadan sapanlar) ve Ortodoks-monarşik Çarlık tipi devletçilik taraftarlarının temsilcileri" tarafından gündeme getirilmektedir. Dugin her iki projeyi de reddeder:

Her iki proje -liberal ve Sovyet/Çarcı- Rus halkı ve tarihi için mahiyet itibariyle birer açmazdır. Liberal proje, genelde Rusların milli özelliklerinin 'tarihin sonu' ve 'küresel piyasa' kozmopolit çağında tedricen silinmesini öngörürken, Sovyet/Çarcı görüş, aslında Rusları tedricen çöküşe götüren tarihi biçim ve yapılar üzerinde millet ve devleti ihya etmeye çabalamaktadır. (19)

Dugin'e göre Rusya'nın geleceği bu iki proje ile değil, üçüncü bir seçenekle yani bir imparatorluk stratejisi ile belirlenmek zorundadır. Rusya hiçbir zaman Batılı anlamda bir ulus-devlet olmamıştır ve gelecekte de olmayacaktır. Rusya, Avrupa'da ulus-devlet kökleşirken buna direnmiş ve emperyal yapısını muhafaza ederek teokratik ve aristokratik niteliklerinden vazgeçmemiştir. Aynı şekilde SSCB de bir ulus-devlet olmayıp emperyal milli geleneği devam ettirmiştir. Çarlık Rusya'sı da SSCB de, emperyal ideallerinden vazgeçip birer ulus-devlet olmaya kalkıştıklarında, kendi felaketlerinin hazırlayıcısı olmuşlardır. (20) Ulus-devlet gibi bölgesel devlet de, imparatorluktan vazgeçme anlamına geldiği için Rusya'nın intiharı anlamına gelecektir. Batı, Rusya'yı bölgesel güç olmaya teşvik ederek "suni ve güçlü bir dış etki ile Rus milli tarihinin yönünü tersine çevirmek, Rusların bir imparatorluk haline gelmesi gibi jeopolitik bir süreci kökünden kurutmak" istemektedir. (21) Dolayısıyla Rusya, bir ulus-devlet ya da bölgesel bir güç olarak değil, ancak bir Avrasya imparatorluğu olarak varlığını devam ettirebilecektir.

Dugin'e göre, yeni İmparatorluk daha bugünden emperyal prensiplerinin temelini atmalıdır. "İstikamet, ne Rus devleti, ne Rus İmparatorluğu, ne sosyo-politik evrim değil, jeo-politik Devrim'dir." Dugin, yeni imparatorluğun "daha önceki imparatorluk biçimlerini çöküşe götüren nedenleri" giderecek şekilde şu ilkeler üzerine inşa edilmesi gerektiğini söyler:

"Yeni İmparatorluk;

"Materyalist, ateist ve ekonomi merkezli olmamalıdır.

"Komşu kıtasal teritorilerde deniz sınırlarına ya da müttefik bloklara sahip olmalıdır.

"Ülke içi siyasi-idari düzen esnek ve farklılaştırılmış etnik-dini yapıya sahip olmalı, yani bölgelerin yerel, etnik, dini, kültürel, ahlaki vs. özelliklerini dikkate almalı, bu unsurlara hukuki statü vermelidir.

"Ekonomi yönetiminde ve ancak stratejik alanlarda devletin katılımını esnek kılmalı, sosyal dönüşüm keskin şekilde düşürülmeli, halkın doğal katılımını temin etmelidir." (22)

Bu dört maddenin Sovyetler Birliği'nin çöküşüne dair analizlerden ortaya çıktığını söyleyen Dugin, Çarlık Rusya'sının çöküşünden ise yeni imparatorluğa dair şu çıkarımlarda bulunmaktadır: "Yeni imparatorluk gerçek Hıristiyan dünya görüşü kaynaklarına dönmek için Ortodoks 'muhafazakâr devrim'i gerçekleştirmelidir", "halk başlıca siyasi ve hukuki kategori yapılmalı ve bir halklar hukuku teorisi hazırlanmalıdır", "Yeni imparatorluk doğuda Japon ve batıda Alman karşıtı politikayı reddetmelidir", "Özelleştirme ve kapitalizasyon süreci ve borsa ile mali spekülasyona engel olmalı" ve "halkın ekonomik gerçeklik üzerinde korporatif, kolektif ve devletsel kontrolüne" yönelmelidir. Ve son olarak yeni imparatorluk, "azami düzeyde kültürel, dilsel, ekonomik ve hukuki özerkliğe sahip olan etnik-dini vilayetler oluşturmalı, ancak onları siyasi, stratejik, jeopolitik ve ideolojik egemenlik hususlarında kısıtlamalı"dır. (23)

Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte jeopolitik denge kıyısal medeniyet ya da aynı anlama gelmek üzere Atlantikçilik lehine bozulmuşsa da yeni bir karasal emperyal gücün/imparatorluğun ortaya çıkışı kaçınılmazdır ve bu gücün merkezinde Rusya bulunacaktır. Kurulacak olan karasal imparatorluk ise ortak düşman ilkesi etrafında şekillenecektir:

"Atlantikçiliğin, ABD'nin stratejik kontrolünün ve ekonomik, piyasacı-liberal değerlerin üstünlüğünün reddedilmesi, sarsılmaz siyasal ve stratejik ittifakın yolunu açan müstakbel imparatorluğun mihver yapısını oluşturan ortak medeniyet esası ve dürtüsüdür." (24)

Dugin'e göre Rusya yeniden bir imparatorluk olmak istiyorsa, yalnızca yakın çevresindeki ülkelerle yapacağı bir işbirliği ile yetinemez, batıda ve doğuda kendisine yeni müttefikler bulmak da zorundadır:

"Rusya'nın jeopolitik ve stratejik egemenliği için gereken, sadece kaybedilen 'yakın çevre'nin yeniden kazanılması ve Doğu Avrupa ülkeleri ile müttefiklik ilişkilerinin yeniden tesis edilmesi değil, aynı zamanda kıtasal Batı (öncelikle Amerika güdümlü NATO'nun Atlantikçi himayeciliğinden kurtulmaya meyleden Fransız-Alman Bloku) ve kıtasal Doğu (İran, Hindistan ve Japonya) devletlerinin Avrasya stratejik blokuna dâhil edilmesidir." (25)

Dugin'in anti-Atlantikçi ve anti-liberal kıtasal/karasal imparatorluğunun mekânsal koordinatları şu şekildedir: Batıda Almanya merkezli Avrupa, doğuda Japonya merkezli Pasifik ve Güneyde İran merkezli Orta Asya İmparatorluklarından müteşekkil ve merkezinde Rusya'nın bulunduğu bir büyük alanlar konfederasyonu ya da bir imparatorluklar imparatorluğu. Yeni imparatorluğun başlıca "günah keçisi" ise elbette ki Amerika Birleşik Devletleri olacaktır. Kadim Roma'nın "Kartaca yok edilmelidir" sloganı ABD'ye uyarlanarak mutlak slogan haline getirilmeli ve hem Latin Amerika'nın ABD güdümünden çıkarılması hem de ABD içerisinde her türlü istikrarsızlığın ve ayrılıkçılığın teşvik edilmesi sağlanmalıdır. Ancak böylelikle "Avrasya halkları ve devletleri, Avrasya'da barışı, uyumu, gelişmeyi ve bağımsızlığı, onuru ve geleneğin yükselişini engelleyen Atlantikçi güçlerin baskısı olmadan dâhili problemlerini özgür bir şekilde çözebileceklerdir." (26)

Anlaşılacağı üzere Soğuk Savaş sonrasında dünyadaki büyük güçler arasındaki siyasi kutuplaşmanın esas paradigması "medeniyet" olarak şekillenmiştir. Buna göre bir tarafta Batı/Atlantik medeniyeti öteki tarafta ise Doğu/Avrasya medeniyeti bulunmaktadır. Sosyalizmin ve sınıf mücadelelerinin geri çekildiği bir konjonktürde kutuplaşmanın başka bir paradigma -medeniyet paradigması- üzerine inşa edilmesi doğaldır, paradigma değişene kadar da kutuplaşma bu eksen üzerinden belirlenmeye devam edecek gibi görünmektedir. 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başına damgasını vuran renkli devrimler, Atlantikçi paradigmanın Avrasya coğrafyasına hâkim olması için kullanıldı ve Atlantikçi güçlerle Avrasya güçleri arasındaki yeni soğuk savaş Osetya'da bir sıcak savaşa dönüştü. İzleyen kısımda renkli devrimleri ve bu savaşı ele alacağız.

Renkli devrimler ve Rusya'nın müdahalesi

Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve reel sosyalizmin çözülüşünün ardından emperyalist talana açılan reel sosyalist coğrafyadaki çoğu ülkede, üç beş sene süren liberalizm serabının ardından eski komünist partiler yeniden iktidara geldi; oysa emperyalizmin bu coğrafyayı bir kez daha elinden kaçırmaya tahammülü yoktu. ABD, küresel egemenliğinin devamı için Balkanlar ve Orta Asya'ya da, tıpkı Ortadoğu'da olduğu gibi yerleşmesi gerektiğini biliyordu. Renkli devrimler ya da aynı anlama gelmek üzere liberal darbeler böyle bir gerekliliğin ürünü olarak doğdu; emperyalizm Sivil Toplum Örgütleri aracılığıyla, NED gibi ABD destekli vakıfların ve George Soros'un sponsorluğunda, kendi gençlik örgütlerini, kendi medyasını ve kendi muhalefetini yaratarak işbirlikçilerini iktidara getirmeyi başardı. Amaç Avrasya coğrafyasında işbirlikçi yeni rejimler yaratmak ve böylelikle hem bölgede doğabilecek yeni güçleri ve ittifakları şimdiden etkisiz hale getirmek hem de bölgenin enerji kaynaklarının kontrolünün Batı'ya sorunsuz bir şekilde iletilebilmesini sağlamaktı.



Aleksandr Dugin'in *Rus Jeopolitiği* isimli kitabı, ABD'nin küresel hegemonya çabasına verilmiş bir karşılık olarak görülebilir.

Renkli devrimlerin en önemli örgütlerinden NED, yani National Endowment For Democracy (Demokrasi İçin Ulusal Bağış Ajansı) Ronald Reagan tarafından, reel sosyalist ülkelerdeki muhalefetin desteklenmesi ve karşı-devrimlerin örgütlenmesi amacıyla, 1982 yılında kuruldu. "Demokrasi Projesi" olarak da adlandırılan bu geniş kapsamlı faaliyet için ajansa başlangıçta yıllık 18 milyon dolar ödenek ayrılmıştı; ancak bu miktar daha sonra önce 40 milyon dolara sonra da 80 milyon dolara çıkartıldı. Ajans bu paraların bir kısmını, Cumhuriyetçi Parti'nin uluslararası örgütü The International Rebuplican Institute / IRI(Uluslararası Cumhuriyetçi Enstitü), Demokrat Parti'nin uluslararası örgütü The National Democratic Institute/NDI (Ulusal Demokrat Enstitü) ve Freedom House (Özgürlükler Evi) gibi kuruluşlara da aktarıyordu ve bu örgütler NED çatısı altında reel sosyalist ülkelere "demokrasi"yi getirmek için beraberce çalışıyorlardı.

Sovyetler Birliği'nde Andrei Sakharov Enstitüsü ve Demokrasi Merkezi gibi kuruluşlar, Polonya'da Dayanışma Sendikası ve Çekoslovakya'da Charter 77 gibi karşı-devrimci örgütlenmeler 80'li yıllar boyunca NED tarafından finanse edildiler. 1984'de, Nikaragua'da Panama diktatörü General Noriega'nın desteklediği Nicolas Barletta, 1990'larda, Haiti'de demokratik seçimlerle işbaşına gelen ilk devlet başkanı Aristide karşıtı gruplar, 2000'lerde ise Venezüella'da Chavez karşıtları NED'in yardımlarından yararlandılar.

NED ve altındaki örgütler, reel sosyalizmin çözülüşünden sonra da eski sosyalist ülkelerdeki faaliyetlerini devam ettirdi. 1990'lı yıllarda Bulgaristan ve Romanya seçimlerin-



Renkli devrimlerin, daha doğrusu liberal darbelerin sponsorlarından ünlü spekülatör George Soros.

de IRI ve NDI aktif bir rol oynadılar ve Batı yanlısı partileri iktidara getirmeyi başardılar. NED, 1998 yılında Yurttaşlık Kampanyası 98 adlı örgütün kurulmasına önayak oldu ve Batı yanlısı partiler bir koalisyon hükümeti kurarak burada da iktidara geldiler. 1999 yılındaki Hırvatistan seçimlerinde ise Citizen Organized to Monitor Elections (Seçimleri İzlemek İçin Vatandaş Girişimi) isimli örgütün öncülüğünde, güçlü bir reklam kampanyasının da desteğiyle, Avrupa Birliği yanlısı bir koalisyon işbaşına getirildi. NED ve örgütleri, AB ve Soros'la birlikte 1990'lı yıllar boyunca Sırbistan'daki Miloseviç muhaliflerine önemli paralar aktardılar. B92 radyosu, Vremya ve NİN gibi gazetelerin yanı sıra Citizens for Free Elections and Democracy (Özgür Seçimler İçin Yurttaş Girişimi) (CeSID) isimli örgüte ve 1998 yılında kurulan gençlik örgütü Otpor'a (Direniş) rejim karşıtı faaliyetlerini organize etmeleri için milyonlarca dolar yardım yapıldı. 6 Kasım 2000 tarihinde Miloseviç, 24 Eylül'de yapılan seçimlerdeki yenilgisini kabul etmek zorunda kaldı, sadece 7 ay sonra ise Lahey'de savaş suçlusu olarak yargılanmaya başlayacaktı.

Renkli devrimciler, 2003 yılındaki seçimlerde Şevardnadze'yi devirip yerine katıksız bir Amerikancı olan Sakaşvili'yi geçirmek için bu sefer Gürcistan'da harekete geçtiler. Bunun için öncelikle CeSİD'e benzer bir örgütlenme olan International Society for Fair Elections and Democracy'i (Adil Seçimler ve Demokrasi İçin Uluslararası Toplum) kurdular. Ardından Otpor'dan esinlenmiş olan ve Gürcü dilinde "yeter" anlamına gelen Kmara isimli gençlik örgütü kuruldu, NDI ise tıpkı Sırbistan'da olduğu gibi Gürcistan'da da muhalefetin tek bir isim, yani Sakaşvili üzerinde anlaşmasını sağladı. Tüm bu süreçte, Sırbistan'da ABD ile birlikte çalışan Otpor ve CeSİD yöneticileri bizzat Gürcistan'a giderek darbeyi organize ettiler. ABD, Gürcistan seçimlerine NED, USAID, NDI ve IRI aracılığıyla yaklaşık 2,5 milyon dolar harcadı. 23 Kasım günü, yani 2 Kasım'daki seçimlerin üzerinden 20 gün geçmişken, seçimlere hile karıştırıldığı gerekçesiyle başlatılan gösterilerin ardından Şevardnadze istifa etmiş ve bir renkli devrim/bir liberal darbe daha tamamlanmıştı.

Sırbistan ve Gürcistan modellerinin çok geçmeden Ukrayna'da da denenmesi kararlaştırıldı. Batı yanlısı siyasetçiler Timoşenko ve Yuşçenko Gürcistan'ın ardından NED'e kendilerini de finanse etmeleri talebinde bulundular. Talepleri karşılıksız kalmadı ve aynı senaryo Ukrayna'da da oynanmaya başladı. NDI, Timoşenko ile Yuşçenko arasındaki gerilimi sona erdirip, kesin bir şekilde birlikte hareket etmelerini sağlama görevini üstlendi. Lider Yuşçenko olacaktı. Otpor yöneticisi Sırplar, Ukrayna'ya sokuldu. Çeşitli Sivil Toplum Örgütleri Freedom of Choice (Seçme Özgürlüğü) adı altında bir araya getirildiler, yanına tamamlayıcı nitelikte bir STÖ olarak Znayu (Biliyorum) eklendi ve Otpor esinli Za Pravdu (Gerçek İçin) isimli gençlik örgütü (daha sonra adını "Tam Zamanı" anlamına gelen Pora ile değiştirdi) kurularak eylemlere başlanması sağlandı. Bu sefer liberal darbeye yalnızca NED değil, İngiltere'den Westminster Demokrasi Vakfı isimli STÖ de destek veriyordu. 21 Kasım 2004'de yapılan seçimlerin ikinci turunda açıklanan resmi sonuçlara göre Batı yanlısı muhalifler seçimi kaybetmişlerdi. Aynı gece halkın STÖ'ler tarafından sokağa dökülmesi sağlandı, turuncu bayrakların ve pankartların eşliğinde günler süren eylemlerin ardından 28 Kasım günü Merkezi Seçim Komitesi Yuşçenko'nun seçimin galibi olduğunu ilan edecek ve renkli devrimler zincirine Ukrayna da eklenmiş olacaktı.

Renkli devrimlerin en önemli destekleyicilerinden başka bir tanesi ise Açık Toplum Enstitüsü'ydü. Açık Toplum Enstitüsü, ünlü mali spekülatör Soros'un finansal spekülasyondan milyonlarca dolar kazanan Kuantum Fonu'ndan aktarılan çok yüksek meblağlarla ve elbette ki ABD'nin desteğiyle özellikle eski reel sosyalizm coğrafyasında uzunca bir süredir etkin bir faaliyet gösteriyordu. Kuantum Fonu'nun maddi gücünü açıklamak için belirtelim ki, 4 milyon dolarla kurulan bu fon 30 yıl boyunca her yıl yüzde 30 büyüyerek 2005 yılında 8,3 milyar dolarlık bir parayı yönetir hale geldi. Daha reel sosyalizm yıkılmamışken Polonya'daki Dayanışma Hareketi'ni finanse eden Soros, daha sonra Sırbistan'daki, Gürcistan'daki ve Ukrayna'daki liberal darbelerin NED'le birlikte sponsorluğunu üstlenmişti. Bu darbelerde etkin rol oynayan STÖ'ler ve başların-

1998 yılında kurulan gençlik örgütü Otpor'a (Direniş) rejim karşıtı faaliyetlerini organize etmeleri için milyonlarca dolar yardım yapıldı.



daki isimler Açık Toplum Enstitüsü mensuplarınca eğitimden geçiriliyor ve kendilerine nasıl renkli devrim yapılacağı öğretiliyordu. Soros'un sadece Sırbistan'da 90'lar boyunca STÖ'lere yaptığı yardımın miktarı 108 milyon dolardı. Soros, STÖ'lerle ilgili olarak bir kitabında; "hükümetlerle işbirliği içinde çalışmak daha üretici olabilir ama düşmanca bir tutum takınan hükümetlerin olduğu ülkelerde çalışmak çok daha ödüllendirici... Böyle ülkelerde özgürlük ateşini söndürmemeleri için sivil toplumu desteklemek çok önemli. Sivil toplum örgütleri, hükümetlerine direnerek, rejimlerin otoritesiyle acı çektirdiği insanları uyandırabilmelidirler" diyordu. (27)

Liberal darbeler aracılığıyla kuşatılan ve nüfuz alanı daraltılan Rusya'nın 8 Ağustos 2008'de, Gürcistan'ın Osetya saldırısının ardından başlattığı operasyon, kimi yazarların "yeni büyük oyun" olarak adlandırdıkları egemenlik mücadelesinde, renkli devrimlere ve Batılı güçlere verilmiş gecikmiş bir yanıttı.

8 Ağustos 2008 tarihini bir dönemin kapanış ve yeni bir dönemin açılış tarihi olarak kaydetmek yanlış olmaz. Rusya'nın Gürcistan'a yönelik operasyonu ve aynı gün Çin'in Pekin Olimpiyatları'nın açılış töreninde verdiği "kadim uygarlık" mesajı, 8 Ağustos'u SSCB'nin ve reel sosyalizmin tarih sahnesinden çekilmesinin ardından başlayan tek kutuplu dünyanın bitiş ve çok kutuplu bir dünyanın başlangıç tarihi haline getiriyordu.

Renkli devrim senaryosu Ukrayna'da da oynandı. Buradaki adı "turuncu devrim" idi.



Rusya'nın Gürcistan operasyonu ile birlikte;

- 1991 yılından beri renkli devrimler ve Afganistan ile Irak işgalleri aracılığıyla sürdürülen Rusya'yı çevreleme, Ortadoğu'ya ve Hazar Enerji Havzası'na egemen olma ve Rusya ile Çin arasında tampon görevi görecek Batı yanlısı rejimler yaratma şeklindeki Atlantikçi stratejiye ilk kez dur deniliyordu.

- 1991'den beri ilk kez Rus hinterlandında oluşturulan Batı yanlısı bir rejime askeri müdahalede bulunularak, ABD, AB ve NATO'ya, dolayısıyla bir bütün olarak Atlantikçi bloğa meydan okunuyordu.

- Rusya, Atlantikçi güçlerin böl ve yönet politikasını kendisine yöneltiyor ve Kosova'nın Sırbistan'dan koparılmasına benzer bir şekilde Osetya ve Abhazya'yı Gürcistan'dan koparıyordu.

- Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarının Avrupa ile ABD arasındaki müttefiklik ilişkisini sorunlu hale getirdiği ortaya çıkıyordu. Rus gazına ve petrolüne göbekten bağlı Avrupa'nın Rusya'ya karşı sert bir tavır takınmayıp bir detant (yatıştırma) politikası gütmesi ise bunu kanıtlıyordu.

- ABD'nin Polonya'ya füze kalkanı sistemi kurma hamlesine Rusya, Belarus'a füze sistemi kurma projesiyle, ABD'nin Karadeniz'e savaş gemisi çıkarmasına ise Suriye üzerinden Akdeniz'e savaş gemisi çıkarma ve hatta Chavez'in önerisiyle Rus donanmasına bağlı gemilerin Venezüella'ya bir ziyarette bulunması hamlesiyle karşılık veriyordu. Sonrasında ise füze kalkanı sisteminin Avrupa kamuoyunun tepkisi nedeniyle Polonya yerine NATO kapsamında Türkiye'ye kurulması ve yeni-Osmanlıcı AKP'nin bunu kabulü Türkiye'yi tıpkı ilkinde olduğu gibi ikincisinde de soğuk savaşın ileri karakollarından biri haline getiriyordu.



Rusya'nın 8 Ağustos 2008'de, Gürcistan'ın Osetya saldırısının ardından başlattığı operasyon, renkli devrimlere ve Batılı güçlere verilmiş gecikmiş bir yanıttı.

- Yakın gelecekteki küresel egemenlik mücadelesinin Ortadoğu ve Kafkaslar coğrafyasında gerçekleşeceği, enerji kaynaklarının hâkimiyetini ele geçirme amaçlı olacağı ve Batı yanlısı rejimlerle Rusya, İran, Çin ekseninde yer alan ülkeler arasında geçeceği kesinleşiyordu.

Arap baharıyla birlikte, Mısır ve Tunus'taki halk hareketlerinin birer pasif devrim aracılığıyla etkisizleştirilmesi ve söz konusu ülkelerdeki yeni rejimlerin de ABD yanlısı/Atlantikçi bir eksene oturtulmaya çalışılması yaşanan mücadelenin önemli bir boyutunu teşkil ediyor. Libya'ya yapılan askeri müdahale ve şimdilerde Suriye'ye yönelik bir müdahale hazırlığına girişilmeye başlanması ise "insani emperyalizm"in devrede olduğunu gösteriyor. Atlantik ekseni, bu ülkelerdeki rejimlerin insan hakları ihlallerini gerekçe göstererek söz konusu rejimleri uluslararası kamuoyunun da desteğini alarak devirmeyi, Obama dönemiyle birlikte yeniden uluslararası stratejisinin bir parçası haline getirmiş durumda. Müdahale edilen ülkeler ise Atlantikçi güçlerle Avrasyacı güçler arasındaki nüfuz mücadelesinin en yoğunlaştığı yerler olarak dikkat çekiyor. Libya müdahalesiyle bu ülkedeki milyarlarca dolarlık Rus ve Çin yatırımlarının akıbetinin meçhul hale gelmesi bunun açık bir şekilde kanıtlıyor. Libya'daki yeni rejimin he-

nüz daha Kaddafi devrilmemişken Libya petrollerinin kontrolü için Atlantikçi güçlerle anlaştığı biliniyor. Libya'nın ardından ise sıra Suriye'ye gelmiş gibi görünüyor. Rusya, Çin ve İran'ın Suriye'ye yönelik bir müdahaleyi engelleyip engelleyemeyeceğini ise zaman gösterecek.

Türkiye'nin renkli devrimi ya da uzun bir intihar hikâyesi

Türkiye 12 Eylül faşizmine doğru doludizgin giderken yayınlanan *Bir Yeni Cumhuriyet İçin* isimli kitabında Yalçın Küçük darbeye ilişkin şöyle bir kehanette bulunmuştu:

"12 Mart Süleyman Demirel'i başbakanlıktan indirdi. Ancak, esas olarak Süleyman Demirel'in politikasını uyguladı. Demirel'in bütün rakiplerini, politika sahnesinden sildi. Türkiye İşçi Partisi'ni kapattı, İnönü'yü tarihin derinliklerine gönderdi. Necmettin Erbakan'ın partisini, kendisini İsviçre'ye ikamete raptetti. Şimdi daha kapsamlı bir askeri müdahalenin bunun tersini yapması mümkün. Tersi şu: Erbakan'ın temsil ettiği İslamcı-dinsel politikayı daha yoğun bir biçimde uygulamak." (28)

Zaman Yalçın Küçük'ü doğruladı, generaller ve böylelikle Türk-İslam Sentezi iktidara geldi, "cumhuriyetin uzun intiharı"nda yeni bir aşamaya geçildi. Peki ama niye? Neden 12 Eylülcüler İslamizasyon kapılarını sonuna kadar açtılar, 12 Eylül projesinin merkezine neden Türkiye'nin İslamize edilmesini yerleştirdiler? Türkiye'yi her zaman dünyayla birlikte düşünmek durumundayız, dünyayı anlamak için Türkiye'ye ve Türkiye'yi anlamak için dünyaya bakmalıyız. O halde önce şu soruyu soralım: 1980 yılına doğru gidilirken dünyada neler olup bitmekteydi?

Yalçın Küçük'ün *Fitne* isimli çalışmasında manzarayı umumiye şöyle ortaya konuluyordu:

"Bir, İsrael'de kuruluşundan beri İsrael'i yöneten İşçi Partisi, 1977 yılında, seçimleri ve iktidarı kaybetti; artık İsrael'de, aşırı muhafazakâr ve ölçüsüz Siyonist partilerin yönetim dönemi başlamış oluyordu. (…) İki, 1978 yılında, Polonya'da Kardinal olduğu için, "Komünist Kardinal" olarak bilinen, Karol Wojtyla, papa seçildi. İtalya dışından seçilen ilk papa olmuştu. Papa John Paul II adını aldı ve sanki Hıristiyan dünyayı yeniden 'christianize' etmek üzere bir sefere çıkmıştı. (…) Üç, 1979 yılında İran'da 'Humeyni Devrimi' gerçekleşti ve 'İslam Cumhuriyeti' ilan edildi. (…) Dünyanın dört bucağında, aydınlanma çağından net bir uzaklaşma gözleniyordu, laik düzenler tehdit altına girdiler. Fransız Devrimi'nin tüm kazanımlarını kazımak üzere bir savaş başladı. Orta Çağ'a dönüyorduk." (29)

Küresel ölçekte bir dinselleşmenin yaşandığı açık, bu noktada "peki ama neden" diye sormak zorundayız, "Orta Çağ'a dönüş neden gereklidir?" Tekrar "Bir Yeni Cumhuriyet İçin"e ve Türkiye'ye dönüyoruz. Küçük'ün Türkiye ile ilgili şu satırları 70'ler sonundaki dünyayı anlamak için önemli ipuçları veriyor:

"İnsanlar her gün lahmacunu kolay kolay kabul etmezler. Gerçekten insanlar güzel şeylere layıktır. Ancak Türkiye'nin kapitalizmi, bundan sonraki dönemde işçi ve emekçiye yalnızca lahmacun vaat edebiliyor. Amma bunun da tek başına yetmeyeceğini bilmektedir. Bu yüzden lahmacunla birlikte işçi ve emekçiye, bir de 'öbür dünya' vaat edecek. Öyleyse, Türkiye, kendi iç dinamiğiyle, daha aşırı bir dinselliğin baskısı altına girecek."

Bir kriz tespiti yapılmaktadır; kapitalizm 70'lerin sonunda Türkiye'de krizdedir ve işçileri sefalet ücretine mahkûm etmek durumundadır, sefaletin hüküm sürdüğü bir hayatı katlanılacak kılan ise Marx'ın ifadesiyle "kalpsiz bir dünyanın kalbi olan" dindir; o halde şöyle diyebiliriz: İslamizasyon kapitalizmin krizinin bir zorunluluğu olarak kendisini dayatmaktadır.

Arap baharıyla birlikte, Mısır ve Tunus'taki halk hareketlerinin etkisizleştirilmesi ve yeni rejimlerin de ABD yanlısı/Atlantikçi bir eksene oturtulmaya çalışılması yaşanan mücadelenin önemli bir boyutunu teşkil ediyor.



Peki ama kriz yalnızca Türkiye kapitalizminin krizi midir? Bu noktada, Türkiye bir kez daha dünyayı açıklamaktadır; çünkü 70'lerin sonuna doğru gidilirken kapitalizm sadece Türkiye'de değil, gezegen ölçeğinde en büyük krizlerinden birini yaşamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan "altın çağ" artık sona ermiş, kâr oranları hızlı bir düşme eğilimine girmiş, büyüme durmuş ve üstelik enflasyon hızla yükselmektedir, stagflasyon olgusu, yani ekonomik durgunluğa rağmen yüksek enflasyon, yeni ortaya çıkmış ve ne olduğu henüz anlaşılamamış bir virüs misali, kapitalizmi bitirmektedir.

Ancak kapitalizmin krizi sadece ekonomi alanı ile sınırlı değildir; 60'ların sonunda başlayan savaş karşıtı hareket ve Kara Panterler Partisi'nde somutlaşan siyah direnişi, ABD'yi derinden sarsmış durumdadır, Avrupa'da ise işçi hareketi ve öğrenci hareketi 68 baharını yaratmış ve radikal bir başkaldırıyı sokağa taşımış durumdadır.

Kapitalizmin iktisadi ve siyasi krize vereceği yanıt ise hızlı bir iktisadi liberalleşmeye eşlik eden toplumsal/siyasal muhafazakârlaşma olacaktır; kriz Yeni Sağ'ı doğurmuş durumdadır. Kapitalizm bir yandan refah devletinin tasfiyesine girişir ve devletin ücretsiz sunduğu kamusal hizmetleri piyasalaştırırken, öte yandan kamu işletmelerini hızla özelleştirecek, tüm bunlara ise üretimin esnekleştirilmesi ve taşeronlaştırılması ile örgütlü işçi hareketinin dağıtılması eklenecektir. Söz konusu olan, ücretler de dâhil işçi sınıfının uzun yıllar boyu süren mücadelesinin sonunda elde ettiği kazanımlarının elinden alınmasıdır; böylelikle kâr oranlarındaki düşüşün önüne geçilebileceği düşünülmektedir.

Sürece hızlı bir dinselleştirme ve muhafazakârlaştırmanın eşlik etmesi kaçınılmazdır; sadece yoksullaşmaya katlanmayı kolaylaştıracağı için değil, 68'in yarattığı karşı-kültürden ve devrim tehlikesinden korkan orta sınıfların dinsel değerlere yeniden sarılmasıyla da ilgilidir bu durum. ABD'de cumhuriyetçilerin ve İngiltere'de ise muhafazakârların iktidara gelişleri ve zamanın ruhunun Reagan ve Thatcher'da somutlaşması, liberalizmle muhafazakârlığın Yeni Sağ'ın karşı-devrimi adına bir araya gelmelerini göstermesi bakımından hayli manidardır. 70'lerin sonuna gidilirken, kapitalizmin sürekli karşı-devrimi başlamış durumdadır ve dönüş, şüphesiz ki Orta Çağ'adır.


Hürriyet
YILDIRIM BASKI
BÜTÜN YURTTA SIKIYÖNETİM İLAN EDİLDİ
Ordu yönetime el koydu

Türk-İslam sentezinin devlet nezdindeki kabulü ve resmi ideolojinin bir parçası haline gelişi 12 Eylül darbesi ile söz konusu olmuştur.

Türkiye'de İslamizasyon 12 Eylül'le başlamadı, 12 Eylül zaten başlamış olan bir süreci yoğunlaştırdı. Tek parti iktidarı 2. Dünya Savaşı'nın hemen ardından Hür Dünya'ya kayıtsız şartsız biat etmeyi seçti ve Türkiye egemen sınıfı Soğuk Savaş boyunca anti-komünizmin bayraktarlığını yaptı. Tesadüf mü, kuşkusuz ki değil, dünya kapitalizmine biat edilmesi ile IMF üyeliği ve bir ilahiyatçının, Şemsettin Gülaltay'ın başbakanlığı eş zamanlı olarak gerçekleşecekti. Türkiye egemen sınıfı kapitalist dünya sistemine, anti-Sovyetik ve anti-komünist bir motivasyonla eklemlenmenin Türkiye'yi İslamize etmekten, İslamizasyonu bir politika biçimi olarak benimsemekten geçtiğini, çok erken fark etmişti. Türkiye, Soğuk Savaş'ta bir cephe ülke haline geldiği andan itibaren kapılarını İslamizasyona açıyor ve din ideolojik mücadelenin en önemli bileşeni haline geliyordu. Henüz Türkiye'de güçlü bir sosyalist hareket yokken Komünizmle Mücadele Dernekleri ve İlim Yayma Cemiyeti gibi oluşumların ortaya çıkmış olması buna işaret etmektedir. Cumhuriyetin uzun intiharı, sol ve sosyalizm düşmanlığıyla başlamıştır ve günümüzde yerine ikincisi kurulurken dahi bu düşmanlık devam etmektedir.

"Ağaçların bile sola eğildiği" 1960'lı yıllarda İslamizasyonun hızlanması tarihsel bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'de işçi ve öğrenci hareketi yükselirken, devlet tarafından hareketin karşısına çıkarılacak olanların ideolojik motivasyonunu ancak İslam'ın sağlayabileceği, seküler bir milliyetçilikle anti-komünist mücadelenin yürütülemeyeceği anlaşılıyor, bu nedenle de komünizme karşı cihat ilan ediliyor, komünizme karşı mücadele ederken ölenlere şehit payesi veriliyordu. Tarikatların giderek siyasallaşmaları, bürokrasi içerisindeki muhafazakâr-milliyetçi kadrolaşma, Türk-İslam sentezinin giderek resmi ideoloji haline gelişi ve MHP'nin giderek daha fazla dinsel bir söylemi kullanmaya başlaması, bu zorunluluktan kaynaklanan fenomenler olarak okunabilir.

Tarikatlar söz konusu olduğunda ise özellikle Nakşibendîliğin ve özellikle onun Halidi kolunun İslamizasyon sürecinde büyük rol oynadığı açıktır. Nakşibendîlik üzerine çalışan en önemli isimlerden biri olan Hamid Algar'ın da belirttiği üzere "Halidi Nakşibendîlerin cumhuriyet dönemindeki baskılara diğer herhangi bir tarikattan daha başarılı bir şekilde tahammül edebildiklerinde hiç şüphe" bulunmamaktadır. (30) Nakşibendî tarikatının Halidi kolundan gelen İskender Paşa Dergâhının devletin İslamizasyonunda ayrıcalıklı bir yeri bulunduğunu söyleyebiliriz. 1950'lerin başından itibaren dergâhın şeyhi Mehmet Zahid Kotku'nun etrafında toplanan taşralı genç bürokratların, ki aralarında Turgut Özal, Korkut Özal, Nevzat Yalçıntaş, Abdülkadir Aksu gibi isimler bulunmakta-



Türkiye'nin İslamizasyon süreci 12 Eylül öncesinden başladı, günümüzde ise meyveleri alınıyor.

dır, zamanla devletin kilit noktalarına gelmeleri ve devlet içerisindeki milliyetçi-muhafazakâr kadrolaşmayı yaratan en önemli isimler olmaları Nakşiliğin Türkiye siyasetine etkisini anlamak açısından işimizi hayli kolaylaştırmaktadır.

Aynı şekilde, 1970 yılında kurulan ve amacı solun ideolojik/kültürel hegemonyasını kırmak olan Aydınlar Ocağı'nın da İslamizasyon sürecinde hayli etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ocak, 1970'li yıllar boyunca Türk-İslam sentezini doktrine etmiş ve Türk sağının önüne sunmuştur. (31) Ocağın tezlerinin ve Türk-İslam sentezinin devlet nezdindeki kabulü ve resmi ideolojinin bir parçası haline gelişi ise 12 Eylül darbesi ile söz konusu olmuştur. Ocak şahsında temsil edilen milliyetçi-muhafazakâr entelijansiya darbenin anti-komünist niteliğini, 12 Mart'tan farklı olarak restorasyon amaçlı ve uzun erimli bir karşı-devrimci proje olduğunu kavradığında projeye dâhil olmayı ve onu yönlendirmeyi amaçlamıştır, darbeciler de ocağın üyelerini, rektörlük, dekanlık, TRT yönetim kurulu üyeliği gibi pozisyonlara getirerek ödüllendirmişlerdir. (32) Kuran kursları, imam-hatip okulları, tarikatların Arap sermayesiyle ilişkisine cevaz verilmesi, zorunlu din dersleri, toplumsal yaşamın hızla muhafazakârlaştırılması gibi uygulamalar darbeciler tarafından da takipçisi ANAP iktidarı tarafından da hayata geçirilmiştir. AKP iktidarının ise tüm bu uygulamaların radikal bir şekilde devam ettirilmesi anlamına geldiğini ve AKP'nin 12 Eylül'ün ürünü ve takipçisi olduğunu söylememiz mümkündür.

12 Eylül'den AKP'ye uzanan yol

"Bir: Eylülizm ile birlikte artık basın devletin bir parçası haline geliyor. Artık basının devletle özdeşleşmesi süreci, sonucuna bağlanıyor.

"İki: Üniversite Türkiye'de kendi ölçütleri içinde düşünme arayışı içindeydi ve düşünmenin ipuçlarını veriyordu. (…) Eylülist darbe, üniversiteyi bir devlet parçası haline sokmakta gecikmedi; bir yandan liseleştirdi ve diğer yandan da üniversite öğretim üyelerini, düşünmekten korkan yaratıklar haline getirdi. Artık Türkiye'de üniversite diriliğini yitirmiştir. (…) Etkinliği azalıyor, umut olmaktan ve umut vermekten çıkıyor; ancak, tüm bunlarla birlikte, devletle kesişen değil, devletle tümüyle çakışan bir eksen haline geliyor.

"Üç: Devlet, yine büyüyor ve yargı, yürütmenin bir kolu haline geliyor. Savcılıklar, her türlü hukuk saygısını bir kenara atarak, tümüyle polis işlevleriyle özdeşleşiyorlar ve daha da ötesi, siyasi iktidarın her türlü siyasi senaryosunun uygulanmasında aktif bir rol alıyorlar.

"Dört: Devlet büyüyor ve siyasi polis, alanını genişleterek tam bir siyasi parti gibi çalışıyor. Polisin suç önleme ve suçluyu kovuşturma alanı tümüyle aşılarak siyasi polise yeni siyasi hareketleri caydırma yetki ve görevi veriliyor.

"Beş: Devlet büyüyor ve artık Türkiye kararnamelerle yönetiliyor."

Yukarıdaki satırlar, Yalçın Küçük'ün *Emperyalist Türkiye* isimli kitabından. (33) Kitap 1992 yılında basılmış, kitapta yer alan ve yukarıdaki satırların geçtiği "Sürüler Dünyasında Demokrasi" isimli bölümse Küçük'ün 1990 yılında İskenderun Halkevi'nde yaptığı bir konuşmanın metni.

Basının devletin bir parçası haline geldiği, üniversitelerin üniversite olmaktan hızla uzaklaştığı, yargının yürütmenin bir kolu haline gelip polisle bütünleştiği ve iktidarın siyasi projelerinin hayata geçirilmesinde etkin bir rol oynadığı, polisin işlevinin giderek arttığı ve adeta bir parti haline geldiği, siyasi iktidarın anayasa ve yasaların üzerinden kolaylıkla atlamak ve parlamentoyu devre dışı bırakmak için ülkeyi kararnamelerle yönettiği bir Türkiye'den bahsediyor Yalçın Küçük.

Yıl 1990, 12 Eylül darbesinin üzerinden 10, ANAP'ın iktidar olmasının üzerinden 7 yıl geçmiş ve anlaşılıyor ki, 20 Ekim 1991 yılında yapılacak ve ANAP'ın 8 yıllık iktidarını sona erdirecek seçimlere bir yıl kala, Türkiye'ye bakıldığında genel görünüm bugünküyle aşağı yukarı aynı. 21 yıl önceki konuşma, bugün de yapılsa, hemen hemen aynı şeyler söylenecek.

Peki, önce Milli Güvenlik Konseyi'nin sonrasında ise ANAP'ın yönettiği 12 Eylül rejimi ile bugün kurulmakta olan yeni rejim arasındaki benzerlik bir tesadüften ibaret olabilir mi? Ya da, tarih, hep söylendiği üzere, bir tekerrürden mi ibaret?

12 Eylül'le bugün arasındaki ilişkiye bakılırken, bir tesadüf ya da bir tekerrürden değil de, bir süreklilik ilişkisinden söz etmek, olan bi-

teni anlayabilmek açısından çok daha anlamlı görünmektedir. Bu ise, 12 Eylül'e, basitçe, Türkiye solunu siyasal denklemin dışına çıkaran ve siyasal İslam'ın önünü açan bir darbe olarak bakmanın ötesine geçmeyi gerektirmektedir. Aynı zamanda AKP'nin 12 Eylül'ün bir ürünü olduğu yönündeki tespitin de ötesine geçmek ve cuntacıların inşa etmek istedikleri rejimle, AKP'ninki arasındaki örtüşmeye odaklanmak gerekmektedir. Çünkü 80'lerde ANAP ve 2000'lerde AKP, Eylülist rejimi inşa eden/etmesi murat edilen partiler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

İşte tam da bu nedenle Türkiye ekonomisini neoliberalizmin hükümranlığı altına sokan 24 Ocak Kararları ile bu hükümranlığın ancak olağanüstü bir rejimle söz konusu olabileceğinin bilinciyle yapılan 12 Eylül darbesini yeni rejim/AKP Türkiye'si açısından bir milat olarak görmek gerekmektedir. 1980'ler boyunca ANAP iktidarı ile denenen, 2000'lerde AKP iktidarı ile denenmektedir. Liberalizmle muhafazakârlığın ve her ikisini sentezleyen bir totalitarizmin sacayaklarını oluşturduğu yeni bir rejim inşasına, 90'lı yıllarda verilen aranın ardından, günümüzde yeniden girişilmiştir.

Bu noktada, "90'lı yıllarda verilen ara" üzerinde biraz daha ayrıntılı bir şekilde durmak önemli görünmektedir. 1990'lara girilirken, Türkiye, darbenin etkisini yavaş yavaş üzerinden atmaya başlamış durumdadır. 89 Bahar eylemleri ve Zonguldak maden işçilerinin 90-91 yıllarına yayılan grev ve direnişleri, 12 Eylül rejimine yönelik ilk toplumsal muhalefet dalgasını oluşturmuştur. 1991 yılında yapılan seçimlerde ise 8 yıllık ANAP iktidarı sona ermiş ve DYP-SHP koalisyonu kurulmuştur. Bu hükümetle birlikte, Türkiye tam 11 yıl sürecek bir "fetret devri"ne, bir "koalisyonlar çağı"na girmiştir.



Tarikatlar ve cemaatler en önemli siyasal özneler haline geldiler.

Bu dönemi, Türkiye'nin düzeni açısından tam bir meşruiyet krizi dönemi olarak görmek gerekmektedir. Krizin kökeninde ise devrimci demokrasinin, siyasal İslam'ın ve Kürt hareketinin düzene meydan okuması bulunmaktadır, bu üç hareket 90'ların sonuna kadar düzeni ciddi bir şekilde sallamışlardır. 28 Şubat sürecini, düzenin, bu üç harekete de verdiği bir yanıt olarak okumak mümkün görünmektedir.

Bütün bir 90'lı yıllara yayılan yargısız infazlar, Gazi katliamı, F tipi cezaevlerinin inşası, ölüm oruçları ve Hayata Dönüş operasyonuyla devrimci demokrasi siyasal denklemin dışına çıkarılmıştır.

1997'de, Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi'nin kurduğu koalisyon hükümetinin devrilmesi, izleyen yıllarda ise İBDA-C lideri Salih Mirzabeyoğlu'nun yakalanması ve Hizbullah lideri Hüseyin Velioğlu'nun öldürülerek silahlı İslami akımların tasfiye edilmesi, nihayetinde ise Milli Görüş hareketinin ikiye bölünerek AKP'nin kurulmasına giden yolun açılması, düzenin siyasal İslam'a vermiş olduğu bir yanıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

ABD ve İsrail'le birlikte Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması ve sonrasında uluslararası bir operasyonla Türkiye'ye getirilmesi ise düzen tarafından Kürt hareketinin tasfiyesi için atılmış bir adım olma niteliği taşımaktadır.

İşte AKP iktidarı, "90'lı yıllarda verilen ara"nın ardından, 90'lara damgasını vuran bütün siyasal öznelerin tasfiye edildiği/etkisizleştirildiği bir konjonktürde, düzlenmiş bir zeminde iktidara gelmiş ve 12 Eylül darbesiyle başlayan yeni rejim inşasına ANAP'ın bıraktığı yerden ve yaklaşık 11 yılın ardından çok daha hızlı bir şekilde devam etmiştir.

Bu noktada, söz konusu inşa sürecine, ANAP dönemindekinden farklı olarak iki siyasi öznenin daha katıldığını belirtmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, 80'ler Türkiye'sinde bugünkü kadar güçlü olmayan Gülen cemaati; ikincisi ise 90'ların ortalarından itibaren ortaya çıkan ve kimilerince neo-kemalizm olarak ad-

Yaşamın hızla muhafazakârlaştırılması gibi uygulamalar darbeciler tarafından da takipçisi ANAP iktidarı tarafından da hayata geçirilmiştir. (Kenan Evren ve Turgut Özal)





İkinci cumhuriyet fikri, AKP iktidarı ile birlikte kendisine siyasal bir zemin bulmuş, sahip olduğu ideolojik aygıtlar aracılığıyla da düşünsel hegemonyasını kuvvetlendirmiştir.

landırılan, benimse uluslararası bağlamına da yerleştirerek, Avrasyacılık olarak adlandırmayı tercih ettiğim akım. (Kürt hareketinin 2005'ten itibaren yeniden etkin bir siyasal özne haline geldiğini ve Avrasyacılığın tasfiyesinin ardından iktidar tarafından yeni rejim inşasına karşı durabilecek tek güç olarak görüldüğünü geçerken not etmiş olalım.)

Siyasal İslam'ın ve Kürt hareketinin hızlı yükselişine mukabil; sol niteliğini muhafaza etmekle birlikte laiklik ve milliyetçilik vurgusu yüksek, orta sınıf hassasiyetlerini dile getiren ve "sivil toplum" alanında faaliyet gösteren Kemalizm'in bu versiyonu devletin Atatürkçülüğünü Kemalizm'in yozlaşmış, hatta sahte bir yorumu görmüş ve karşısına "hakiki" bir Kemalizm iddiasıyla çıkmıştır. 28 Şubat müdahalesinin kaygılarını büyük ölçüde giderdiğini düşünen neo-Kemalizm, AKP iktidarı ile birlikte bunun bir yanılgı olduğunu anlamış ve tekrar "tehlikenin farkında mısınız" diye sormaya başlamıştır.

2000'lerin Kemalizm'i, yine sivil toplum alanında görünmeyi tercih eden bir orta sınıf hassasiyeti olarak şekillenmiştir; ancak bu, emekçilerle hiçbir bağlantısı olmadığı anlamına gelmemektedir. Cumhuriyet mitinglerinin tabanını esas olarak ücretli çalışanların oluşturduğu unutmamak gerekir. 2000'lerin Kemalizm'inde tam bağımsızlık vurgusu, ya da ABD ve AB karşıtlığı söylemsel düzeyde sıkça dile getirilse de, 60'ların Kemalizm'inden farklı olarak sosyalizme ilişkin bir vurguya rastlanmamaktadır, bunda ise yüzünü sola dönmüş Kemalist aydınların kırıma uğratılmasının büyük etkisi bulunmaktadır. Soldan uzaklaşan Kemalizm'de çözüm, cumhuriyetin altın yıllarına, yani 1930'lara dönüşte görülmektedir. Ayrıca, ilk kez bu dönemde Kemalizm MHP'ce temsil edilen milliyetçilikle dirsek temasına geçmiş ve ulusalcılık kavramı devreye girmiş, milliyetçilerle ulusalcıların düşünsel ittifakı anlamında "Kızılelma Koalisyonu"ndan söz edilmeye başlanmıştır. Ergenekon Operasyonu'nun hemen öncesinde MHP liderliği ülkücülerin ulusalcılarla olan bütün bağını koparmış ve böylelikle MHP'nin operasyona dâhil edilmesi engellenmiştir.

Cemaat, yeni rejimin AKP ile birlikte kurucu unsurunu oluştururken, Avrasyacılık yeni rejim inşasına karşı direnç gösterebilecek özneleri bünyesinde birleştirmektedir. 90'ların sonu ve 2000'lerin başından itibaren ordunun ve bürokrasinin kimi unsurları, bazı siyasi partiler ve bazı STK'lar, Türkiye'nin ABD/AB ekseninden ayrılıp, Çin, Rusya, İran eksenine dâhil olmasını isteyen Avrasyacılık çatısı altında buluşacaklardır. Cumhuriyet mitingleri Avrasyacı güçlerin son büyük çıkışı anlamına gelmiştir; sonrasında ise ibre açık bir şekilde Atlantikçilere doğru kayacaktır. Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı seçilmesi, AKP'nin kapatılmaması, 27 Nisan Muhtırası, AKP'nin seçim başarıları ve Ergenekon Operasyonu ile birlikte renkli devrimin güçleri ya da aynı anlama gelmek üzere yeni rejimi inşa eden Atlantikçi güçler üstünlüğü ele geçirmişlerdir.

Düşünsel anlamda bakıldığında AKP-cemaat koalisyonu ile Avrasyacı güçler arasındaki mücadele bir rejim savaşı olarak temayüz etmiştir. Bunu, 1923, yani birinci cumhuriyet paradigmasıyla ve bu cumhuriyetin değerleriyle, ikinci cumhuriyet paradigması ve bu cumhuriyetin değerleri arasındaki bir mücadele olarak kavramsallaştırabiliriz. 1990'ların başından itibaren birinci cumhuriyetin miadını doldurduğunu ve liberal demokrasi eksenli yeni bir cumhuriyet kurulması gerektiğini iddia eden liberal entelektüellerle, birinci cumhuriyetin laikliği ve modernleşmeciliği ile hep problemli olmuş muhafazakâr entelektüellerin düşünsel bir koalisyonu ile ortaya çıkan ikinci cumhuriyet fikri, AKP iktidarı ile birlikte kendisine siyasal bir zemin bulmuş, sahip olduğu ideolojik aygıtlar aracılığıyla da düşünsel hegemonyasını kuvvetlendirmiştir.

Jakobenizm, vesayetçilik, otoriterlik, militarizm gibi kavramlar üzerinden tanımlanan birinci cumhuriyetin, yani eski rejimin karşısına, liberal, demokrat ve sivil olduğu iddia edilen yeni bir cumhuriyet, yani yeni bir rejim tasarımıyla çıkılmıştır. Böylelikle Ergenekon operasyonundan Kürt ve Alevi açılımlarına kadar bütün bir AKP icraatı, yeni rejime giden yoldaki birer kilometre taşı olarak görülmüş ve icraatların meşruluğu bunun üzerinden yeniden ve yeniden üretilmiştir. Aynı şekilde kaymakamlıktan cumhurbaşkanlığına, Dışişleri'nden üniversiteye kadar devlet içerisindeki bütün makam ve kurumlar yeni rejimin bekası adına ele geçirilmiştir ve buralara yeni rejime uygun, yani liberalizmle muhafazakârlığı kendi şahsında

sentezlemeyi başarmış isimler getirilmektedir. 12 Eylül 2010'da referanduma sunulan Anayasa değişiklikleri sembolik olarak bu sürecin zirve noktası olarak görülebilir. (34)

Söz konusu rejim değişikliğini uluslararası bağlamından koparak anlamak ise mümkün görünmemektedir. 2. Dünya Savaşı sonrası kendisini anti-Sovyetizm ve sosyalizm düşmanlığı üzerinden uluslararası sisteme eklemleyen ve böylelikle İslamizasyon/sağcılaşma sürecini başlatan Türkiye egemen sınıfı açısından bakıldığında, 2000'li/AKP'li yıllar, Sovyetler Birliği'nin yıkılışı sonrası yaşanan belirsizliğin ardından Türkiye'yi uluslararası sisteme liberal ve muhafazakâr bir ikinci cumhuriyet projesi ile dâhil etme fırsatı anlamına gelmektedir. Bu, Türkiye'nin renkli devrimi ya da aynı anlama gelmek üzere yeni bir rejim inşası sürecidir. Ergenekon ise yeni rejim inşasına girişen güçlerin, Avrasyacıların tasfiyesi için devreye soktuğu, toplumsal meşruiyetinin sağlanmasına büyük önem verilen, polisiye, adli ve siyasi bir operasyon süreci olarak şekillenmiştir.

Rejimden rejime geçiş anlamında bir iç savaş olma niteliği taşıyan bu sürecin 2011 YAŞ'ının hemen öncesinde, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının istifası ile sona erdiğini söyleyebiliriz. Yeni rejim, şimdilerde anayasasını beklemektedir.

DİPNOTLAR

1) Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli, Gün Yayınları, 1999, s.57.
2) Samuel Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Okuyan Us Yayınları, 2006, s.24-25.
3) A.g.e, s.268.
4) A..g.e., s.267.
5) A.g.e., s.110.
6) A.g.e., s.469.
7) A.g.e., s.469-470.
8) Zbigniev Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, çev. Yelda Türedi, İnkılâp Yayınları, 2011, s.61.
9) A.g.e, s.43.
10) A.g.e., s.49.
11) A.g.e., s.51.
12) A.g.e., s.52.
13) A.g.e., s.53.
14) A.g.e., s.63.
15) A.g.e., s.63.
16) Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, 2010, s.319.
17) A.g.e., s.51.
18) A.g.e., s.320.
19) A.g.e., s.18.
20) A.g.e., s.32-33.
21) A.g.e., s.37.
22) A.g.e., s.48.
23) A.g.e., s.49.
24) A.g.e., s.52.
25) A.g.e., s.10.
26) A.g.e., s.85.
27) Renkli devrimlerle ilgili olarak bkz. Marc Mckinnon, *Yeni Soğuk Savaş Renkli Devrimlerin Sırrı*, çev. Emel Lakşe, Destek Yayınları, 2008.
28) Orijinaline ulaşamadığım için bu paragrafı Yalçın Küçük'ün *Fitne* isimli kitabından alıntıladım. Bkz. Yalçın Küçük, *Fitne*, Mızrak Yayınları, 2010, s.392-393.
29) A.g.e., s.58-59.
30) Hamid Algar, *Naksibendîlik*, İnsan Yayınları, 2007, s.271.
31) Konuyla ilgili olarak bkz. Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine Tarih Ders Kitaplarında*, çev. Ali Berkay, İletişim Yayınları, 2006.
32) Konuyla ilgili olarak bkz. Yüksel Taşkın, *Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına*, İletişim Yayınları, 2007.
33) Yalçın Küçük, *Emperyalist Türkiye*, Başak Yayınları, 1992.
34) Bu konuda bkz. Orhan Gazi Ertekin, *Yargı Meselesi Hallolundu*, Epos Yayınları, 2011. Referandum sürecinde "yetmez ama evet"çi bir pozisyonda durmuş olan hukukçu Orhan Gazi Ertekin'in referandum sonrasında yargının AKP ve cemaat tarafından nasıl ele geçirildiğini anlatan bu çalışması yaşananları anlamak açısından son derece önemli ipuçları vermektedir.



Yeni rejimin tutuklusu: TSK

Üst rütbeli subayların cumhuriyetle ilgileri kalmadığında, TSK'nın gövdesinin, genç subayların da yenilmiş olduğu tahlili, ordunun tarihinden çıkan derslerle çelişiyor. Politika zemini terk edilmeyecekse, ordunun gövdesi ve başı arasındaki kopukluk önemsenmeli. Peki, yollar bu noktaya doğru mu gidiyor? Şimdilik görünen, henüz TSK'nın yekvücut olarak durmayı başardığı ve cemaat ile AKP'nin kendi aktörlerini orduya sokmakta zorlandığıdır.

Okan İrketi

Geri dönülmez bir rejimin ufkunda mıyız? Tüm o baloların, resepsiyonların, senfonilerin 1923 Cumhuriyeti, başka deyişle yüksek kültüre ve modernite'ye özlem çağı artık çok uzaklarda mı kaldı? Toplumun hiç de azımsanmayacak bir kesimi her gün bu kuşkuyla uyanıyor. Meclis'teki oturumlara, hükümetin politikalarına ya da Tayyip Erdoğan'ın parti grubundaki konuşmalarına bu uzaklıkla bakıyor. Tam da bu yüzden Cumhuriyet rejiminin geldiği son noktayı tartışan bir yazının, bu tür kuşkulara yanıt üretmesi gerekir. Basında, parti yönetimlerinde ve kuşkusuz, yüksek subaylar arasında kırılmalara yol açan cumhuriyet savaşının bugün hangi evresinde olduğumuzun saptanması, hem bu açıdan, hem de AKP politikaların ne getirdiğinin bilinmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Elbette, bir AKP tehlikesinden söz ediyorsak, aslında, Cumhuriyet binasının doruklarında yuvalanan Sovyetik bir hastalıktan da söz ediyoruz demektir. Cumhuriyet rejimi de, Sovyet sosyalizmi gibi yukarıdan aşağıya doğru çürüyerek mi dağılacaktır? Sorulması gereken sorulardan biri budur ve söz konusu soru, 1923 Cumhuriyeti'nin çözülüşünün anahtarıdır.

Çürümenin yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştiği savı kabul edildiğinde, rejim ve Cumhuriyetin bekası tartışmalarına, devlet bürokrasisinin doruğu olarak tabir edebileceğimiz yüksek yargı ve TSK komuta kademesinin de dâhil edilmesi bir zorunluluktur. Nitekim öyle de olmaktadır. Kamusal tartışmalarda cumhuriyetin bürokratik yapısı ve hukuki işleyişindeki değişim ile cumhuriyetin tükenişi, diktatoryal bir rejime dönüşmesi eş anlamlı görülmektedir. O halde, bugün siyasetin merkezinde, "yargı ile TSK'nın geleceğinin ne olacağı" sorusunun yer aldığını söylemek mümkündür.

Org. Rüştü Erdelhun 1958 yılında Genelkurmay Başkanı oldu. DP yanlılığı nedeniyle giderek sorgulanan bir komutan haline geldi. 27 Mayıs'ta tutuklandı ve Yassıada'da yargılandı.



Her çözülüş türünden, onun görünür hale gelmesini sağlayan da, rejimin korunması için gösterilen direnişler oldu. En net tepkinin TSK'nın 28 Nisan Bildirisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında düzenlenen Cumhuriyet Mitingleri ile ortaya çıktığı ve bunu çoğunlukla yine TSK'ya bağlı çevrelerden gelen tepkilerin izlediği söylenebilir. Yüksek yargının ise çok çabuk nefesini tükettiğini, AKP'ye açılan kapatma davasında, şeriat odağı kabul ettiği hükümet partisini kapatmayarak kendi sonunu hazırladığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Öyleyse, devam eden kavganın aktörlerinin şimdilik AKP-Fethullah Gülen cemaati ve TSK olduğu açıktır. Bu ise, "TSK'nın politik manevralarının neler olduğu" meselesini, ister istemez, karşımıza çıkarmaktadır. Elbette, TSK dediğimizde asıl olarak kastettiğimiz kurmaylardır, başka deyişle, yüksek subaylardır.

TSK'nın yenilgisi mi?

Yeni bir Rüştü Erdelhun (1) vakasıyla mı karşı karşıyayız? Orgeneral Necdet Özel üzerine en sık yapılan yorumlardan biri budur. Işık Koşaner ile kuvvet komutanlarının toplu istifaları sonrasında Necdet Özel'in Genelkurmay Başkanlığı makamına atanması, ordunun AKP karşısındaki siyasal pozisyonunu tartışılır hale getirdi. 12 Haziran'da AKP'nin tekrar hükümeti alması da TSK'nın tavrının önemini artırmıştı; ordunun eski çizgisini sürdürüp sürdürmeyeceği, AKP'ye daha yakın bir politika belirleyip belirmeyeceği konuşuluyordu. Yüksek komutanlar arasında bir kutuplaşmanın olduğu ve TSK'nın içerisindeki hükümete yakın kanadın yönetimi aldığı sıkça ileri sürülen görüşler arasındaydı. (2) Büyük basında da benzer saptamalar ve bu doğrultuda, Necdet Özel'in Abdullah Gül'e

selam verirken çekilen fotoğrafları yer aldı. (3) Sanki bir büyük engel aşılmış ve AKP, devletin en kutsal ve güçlü odağını ele geçirmişti.

Basın bu saptamalarla binaen, 1923 Cumhuriyeti'nin son dayanağının da alt edildiğini ileri sürüyordu. Sadece büyük basından değil, soldan da benzer fikirler öne sürüldü. Bu çerçevede birinci cumhuriyetin bitip bir ikincisinin kurulduğu ve artık cumhuriyetçi subayların komuta kademesini AKP'ye bıraktıkları sıkça yazıldı. (4) Bir başka deyişle, büyük basın olumlayarak, sol ise olumsuzlayarak, Orgeneral Necdet Özel şahsında yeni bir Rüştü Erdelhun ile karşı karşıya olduğumuzu ileri sürüyordu. Her ne kadar Eski Genelkurmay Başkanı Erdelhun, Demokrat Parti (DP) yanlısı politikasını 27 Mayıs İhtilali'yle ve TSK'dan görev süresi dolmadan emekli edilerek ödemişse de, Türkiye solu ve büyük basını böyle elim bir olayın yeni bir Rüştü Erdelhun vakası olarak tekrarlanmayacağından emin görünüyor.

Bununla birlikte, 1960'ları okuyan herkes, Erdelhun'un DP yanlısı politikasının ordudaki ihtilalci subay örgütlenmelerini ve hiyerarşi dışı çözüm çabalarını giderek arttırdığını bilir. TSK'nın hükümete bağlılığı arttıkça, hiyerarşisinin zayıfladığı 27 Mayıs ihtilalinden çıkan bir derstir (5) ve nitekim TSK kendi eyleminden bu dersi çıkarmıştır. TSK'nın 27 Mayıs sonrasında topluma vermek istediği izlenim, hükümetin doğrudan bir aracı olmadığı yolundaydı. Hilmi Özkök'ün öz geçmişinde yazan "Başbakan'a bağlıdır" ibaresinin bu derece gürültü çıkarmasının nedenlerinden biri de buydu. Hükümete bağlılık, TSK'nın hiyerarşik gövdesini ters orantı mekanizmasıyla etkiliyordu. Başka deyişle, hiyerarşi dışı örgütlenen gizli ihtilalcilere hareket serbestîsi getiriyordu.

TSK komuta heyeti Talat Aydemir Vakası'nda, 27 Mayıs'tan çıkarttığı bu ders doğrultusunda hareket etmişti. 27 Mayıs sonrasında ordunun iktidardan ayrılmamasını savunan Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) örgütüne, Genelkurmay Başkanı dâhil olmak üzere, neredeyse tüm yüksek komutanlar destek veriyor ve SKB içinde gücü elinde toplayan Albay Talat Aydemir'e karşı oldukları halde, yine de Aydemir'in yanında görünüyorlardı. Hükümeti devirmeyi amaçlayan toplantılara katılıyor, sonradan vazgeçseler dahi, hükümetin ne zaman devrileceğinin belirlendiği protokollere imza atıyorlardı. (6) Son anlara kadar Aydemir'in yanında yer almışlardı. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Orgeneral Rüştü Erdelhun'un düştüğü hatayı tekrarlamıyor ve Aydemir'i uzun bir süre karşısına almıyordu. Öyle ki, ihtilalci albaylar, ihtilalin yapılıp yapılmaması gerekliliği üzerine Sunay'la toplantı yapacak kadar ona güveniyorlardı. (7)



Fethi Gürcan (ön sırada soldan ikinci) ve Talat Aydemir (ortada) Mamak Cezaevi'nde arkadaşlarıyla.

Komuta heyeti ordu hiyerarşisini koruyacak şekilde davranmıştı. Bunun sonucunda SKB ve sonrasında da Aydemir hareketi, 27 Mayısçı genç subayların tersine, hiyerarşi dışı örgütlenmiyor, hiyerarşik bir ihtilal beklentisiyle Cevdet Sunay tarafından uzun süre oyalanabiliyordu. (8) Böylelikle Aydemir Hareketi, Sunay ve İsmet İnönü'nün elinde olgunlaşıyor, ordudaki tüm genç subay hareketliliği takip edilebiliyordu. Hatta Aydemir ihtilal zamanını dahi kendisi seçemiyor, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay tarafından başka bir yere atanarak etkisizleştirilmeye çalışılması üzerine, harekete geçmeye mecbur bırakılıyordu. Tüm bu hatalarına rağmen Aydemir, TSK'nın tüm gövdesinin böyle bir eylem beklentisi içinde olması sayesinde çok büyük bir güç kazanabilmiş ve iktidarı alabilecek etkinliğe kavuşmuştu. Ama hataları birbirini kovalıyor ve Binbaşı Fethi Gürcan tüm ordu komuta kademesini ve başbakanı derdest ettiğinde, Gürcan'a, "benim onlarla işim yok" (9) diyor ve gözaltına alınanları serbest bırakmasını söylüyordu. Fethi Gürcan tarafından gözaltına alınıp serbest bırakılan İsmet İnönü'nün bu konudaki yorumu netti: "Talat Aydemir işte şimdi kaybetti." (10) İnönü ve TSK komuta heyeti, 27 Mayıs'ı çok kısa zaman önce yaşamış olmaları, ihtilalin nasıl geliştiğini bilmeleri sayesinde, en başından itibaren genç subay hareketliliğini azaltacak bir politika izliyordu.

27 Mayıs 1960'da hiyerarşi dışı örgütlenmek ihtilalciler için nasıl bir sağlık belirtisi olduysa, 22 Şubat 1962'de de bunun tam tersi geçerli olmuş ve hiyerarşiye bağlı kalmak bir hastalık anlamına gelmişti. Aydemir ekibinin hiyerarşik ihtilal beklentisi, ihtilalin Cevdet Sunay'ca kontrollü biçimde devamlı ertelenmesi ve yanlış zamanda, Aydemir'in isteği dışında başlatılması sonucuna yol açıyordu. Kısacası, TSK komuta kademesi 27 Mayıs dersine, ihtilalci Talat Aydemir'den çok daha iyi hazırlanmıştı.

27 Mayıs'ın ardından TSK için hükümete uzaklık, hiyerarşinin korunabilmesi anlamına geliyordu; yakınlık ise hiyerarşinin bozulması, başka türlü söylersek, gizli-ihtilalci subayların hareket serbestîsi kazanması… Karşıt bir eylemlilik içerisine girmese dahi, AKP ile mesafeli durma politikası izleyen Orgeneral İlker Başbuğ'un, Genelkurmay Başkanlığı boyunca hiyerarşiyi korumuş olmakla övünmesi boşuna değildi. Aynı çizginin Orgeneral Işık Koşaner tarafından da takip edildiğini; hatta istifasıyla, yeni Genelkurmay Başkanı Necdet Özel'e kolayca görmezden gelemeyeceği bir



Şapkasız ya da kepsiz bir subayın askeri biçimlerde verebileceği yegâne selam türü, Genelkurmay Başkanı Özel'in A. Gül'e verdiği selam türüdür.

"mesafeli durma politikası" bıraktığını söylemek mümkündür. TSK komuta kademesinin "hiyerarşi" tercihi geçerli olmaya devam ettikçe, ordunun Hilmi Özkök/Rüştü Erdelhun hattına girmesinin oldukça zor olacağı aşikârdır. Nitekim, Hilmi Özkök'ün ardılı olan tüm komutanların emir komuta zincirinde bir bozulmanın gerçekleşmemesi doğrultusunda çaba gösterdikleri hatırlandığında, TSK için bu meselenin ne ölçüde önemli olduğu tahmin edilebilir. Balyoz, Ergenekon ya da İnternet Andıcı operasyonları kapsamında tutuklanan yüksek rütbeli, birlik komutanı düzeyindeki subaylar dahi bu konuyu tartışmamış, TSK'nın içini kışkırtacak, emir komuta zincirini kıracak türde hareketlerden kaçınmışlardır. Neticede, TSK ve kurmay subaylar AKP politikalarına önemli ölçüde uzak kalmıştır. Kendileri açısından bunun bedelini de halen devam eden çeşitli ve birbiri ardına açılan davalarda tutuklanarak ödemişlerdir. Doğaldır ki, tutuklamaların hâlâ devam ediyor olması, ordunun, AKP'li bir kanat tarafından ele geçirilip geçirilmediği konusunda soru işaretleri doğurmaktadır. Ne de olsa, tutuklu ya da tutuksuz, tüm cumhuriyetçi subayların emekli edilmeleri, AKP tarafından çok daha benimsenir bir gelişme sayılmalıdır. Nitekim Necdet Özel'in Kara Kuvvetleri Komutanı olarak katıldığı son YAŞ toplantılarında bu önlem masaya yatırılmış ve ordu tarafından kabul edilmemiştir. (11) Hatta, soruşturmaya dâhil edilen kimi subaylar daha yüksek rütbelere dahi atanmışlardır. Bu açıdan son YAŞ toplantıları AKP için bir geri adım sayılmalıdır.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nde siyasal karşıtlıklar, çoğunlukla emeklilik mekanizmasıyla görünür hale gelmektedir. TSK ve toplum içerisinde siyasal üstünlüğü elde eden kesim, karşıtına yönelik olarak emeklilik mekanizmasını çalıştırmaktadır. Bu mekanizma, 27 Mayıs'ta beş bin civarında subayın emekli edilmesiyle, 12 Eylül'de ise, 78 kuşağı mensubu subayların ordudan çıkarılmalarıyla işledi. 12 Mart'ta ise, Avcıoğlu ekibinde yer alan 9 Martçı subaylar emekli ediliyorlardı. Bu açıdan, henüz orduda benzer türde tasfiyelerin olmaması, Balyoz ve diğer soruşturmaların şimdilik istenen etkiyi uyandırmadıklarının bir göstergesi sayılabilir. Bu hal, yukarıda ileri sürülen, AKP'nin ordu komuta heyetine hâkim olduğu savına kuşkuyla yaklaşma düşüncesiyle de tutarlılık arz etmektedir. Henüz komuta heyeti, yüksek düzeydeki subaylarını emekliye ayırma düşüncesine uzaktır, onları kendi içerisinde tutmayı tercih etmektedir. Bir bakıma TSK, "içeri giren de bir, kalan da bir" demektedir.

TSK üzerine bir polemik

Necdet Özel AKP'ye yakın bir çizgiyi mi temsil ediyor? Kimi sol çevrelerce dile getirilen bu iddia doğru olabilir mi? Bir ihtimaldir ama Necdet Özel'in AKP'ye uzak bir siyasal program izlemesi, TSK'nın kendi yapısı düşünüldüğünde, çok daha büyük bir ihtimaldir. Talat Aydemir ve 9 Mart hareketliliklerini, bu olaylar sırasında komuta kademesinin nasıl bir politik hat izlediğini bilen herkes, TSK'nın başına yeniden bir Hilmi Özkök ya da Erdelhun getirilmesinin tehlikeli sulara yelken açmak anlamına geleceğini tahmin edebilir.

Aydemir vakasında Cevdet Sunay, 9 Mart vakasında ise Muhsin Batur ve Faruk Gürler uzun süre ihtilalcilerle birlikte hareket ediyor ve son anda ihtilalcilerden ayrılıyorlardı. Ordudaki genç subayları ve general rütbesi dışındaki pek çok subayı etkisi altına alan her iki hareketin sonlandırılması böyle bir çizginin neticesi oluyordu. Yakın zamana kadar ordunun başında olan subayların ve komuta heyetinin, Aydemir'in eylemi sırasında, onun komutanı olduğu Harp Okulu'nun öğrencileri oldukları da düşünüldüğünde, komuta kademesinin ihtilal konusunda yeterli tecrübeye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Aynı subayların 9 Mart'ı yaşamış oldukları da bir gerçektir. Şu halde, TSK'nın bugün bilinen çizgisi dışında davranmasının nasıl tehlikeler ihtiva ettiğini öngörmek hiç de zor olmayacaktır. Bu nedenle, yeni bir Rüştü Erdelhun beklentisinin altının dolu olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Burada kritik olan konu, yeni bir Rüştü Erdelhun ya da Hilmi Özkök vakasından çok, yeni bir Cevdet Sunay ya da Muhsin Batur vakasıyla mı karşı karşıya olduğumuzdur. Yaşar Büyükanıt, İlker Başbuğ ve Işık Koşaner çizgisi bu tür bir vakaya mı delalettir? Soru daha ayrıntılı bir değerlendirmeyi hak etmektedir.

27 Mayıs, 22 Şubat, 9 Mart ya da 12 Eylül eylemliliklerinin tümü için şu değerlendirme yapılabilir: Söz konusu dönemlerde sadece toplum değil, TSK da bölünmüş ve kavgaya tutuşmuştu. Tüm bu askeri hareket-

Balyoz davasının tutuklu sanığı eski 1. Ordu Komutanı Orgeneral Çetin Doğan.



liliklerde ordu iki kutba ayrılmış bulunuyordu; her iki kutup da birbirine karşı zımni bir kavga yürütüyordu. 27 Mayıs'ta genç subaylar sadece DP ile değil, kendi içlerindeki DP yanlılarıyla; 22 Şubat'ta Talat Aydemir-Necati Ünsalan grubu, kendileri farkında olmasa da, TSK içindeki CHP yanlılarıyla; 9-12 Mart sırasında ise, Doğan Avcıoğlu etkisindeki devrimci subaylarla sermayedarların çizgisindeki darbeci subaylar karşı karşıya gelmişlerdi. 12 Eylül'de de 12 Mart benzeri bir tablonun olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Geçmişte, TSK dışında olaylar, toplumsal hareketler orduyu siyaseten iki kutba ayıracak biçimde TSK üzerinde etki gösteriyorlardı. Bugünü ayıran nokta ise, ordu dışındaki gelişmelerin onu türdeşleştirecek biçimde etkide bulunmasıdır. Dolayısıyla geçmişten farklı olarak, mücadele ordunun içindeki iki kutup arasında olmaktan çok, ordunun kendisi dışındaki bir örgütlenmeyle mücadelesi biçiminde vuku bulmaktadır; ki bu tespit bizi, yazının başında yapmış olduğumuz, AKP-Fethullah Gülen cemaati ve TSK karşıtlığına geri götürüyor demektir.

Bu çatışmanın gelecekte ordu içerisine doğru girmesi söz konusudur ve TSK'nın başına bir cemaat mensubunun atanması böyle bir gelişmenin göstergesi olacaktır. Bununla birlikte, tam da bu durumun kendisi, birinci cumhuriyetin yenildiği yollu tespiti boşa çıkarmaktadır. Çünkü böyle bir olasılıkta artık söz konusu olan genç subayların hareketlilik içerisine girmelerinin önünün açılmasıdır. Şu halde mesele, bu durumda sol'un nasıl bir politika izleyeceğidir. Üst rütbeli subayların cumhuriyetle ilgileri kalmadığında, TSK'nın gövdesinin, genç subayların da yenilmiş olduğu tahlili, çok açıktır ki, ordunun tarihinden çıkan derslerle ciddi bir çelişki arz etmektedir. Politika yapma zemini terk edilmeyecekse, ordunun gövdesi ve başı arasındaki bu kopukluk önemsenmek zorunda. Yollar bu noktaya doğru mu gidiyor, şimdilik görünen, henüz TSK'nın yekvücut olarak durmayı başardığı ve cemaat



ile AKP'nin kendi aktörlerini orduya sokmakta zorlandığıdır. Üretilen sahte belgelerin çoğunlukla sanal ve başka bir devlet birimine işaret etmesi, ordunun kendi yapısından kaynaklanmaması, önemli fakat TSK'nın gövdesi dışındaki bir mücadeleye dikkat çekmektedir. Devletin farklı kutuplara ayrıldığı ve hatta kimi zaman emniyet birimleri ile TSK mensuplarının karşı karşıya geldikleri açıktır ama bu karşıtlık ordu içerisindeki bir karşıtlık haline gelmemiş görünmektedir.

O halde diyebiliriz ki, Türkiye solu için verili politika zemini giderek kaymakta ve dolayısıyla, bize bu zemini terk etmeden, buradaki değişimleri hesaba katarak politika yapma sorumluluğu düşmektedir. Demek ki "ne yapmalı" sorusu artık günceldir.

DİPNOTLAR

1) Orgeneral Rüştü Erdelhun 1958 yılında Genelkurmay Başkanı olmuştur. Demokrat Parti (DP) hükümetine yakın tercihleri nedeniyle ordu içerisinde ve genç subaylar arasında güvenilmeyen bir komutan olarak görülüyordu. 1960'a yaklaşıldığında ise, DP yanlılığı nedeniyle giderek sorgulanan bir komutan haline gelmişti. Nitekim 27 Mayıs günü tutuklanmış, ordudan emekli edilmiş ve Yassıada Mahkemesi'nde yargılanmıştır.

2) Daha ayrıntılı bilgi için bkz: http://haber.sol.org.tr/soldakiler/tkpden-istifa-aciklamasi-ikinci-cumhuriyet-ordusunu-kuruyor-haberi-44977

3) Burada ilginç olan şudur: Orgeneral Özel'in siyasal tavrını şimdilik bir yana bırakırsak, büyük basının Necdet Özel'i AKP'li çıkarmak için büyük bir gayret içine girdiği anlaşılmaktadır. Bu açıdan, basında çıkan ve Özel'i Abdullah Gül'e selam verirken gösteren fotoğraf çok tipiktir. Şapkasız ya da kepsiz bir subayın askeri biçimlerde verebileceği yegâne selam türü, Genelkurmay Başkanı Necdet Özel'in A. Gül'e verdiği selam türüdür. Kollar yanda, yere doğru bakar ve baş öne doğru sertçe eğilir. Muhabirlerin burada tek bir fonksiyonu vardır, o da tam söz konusu selamın verildiği anda Necdet Özel'in fotoğrafını çekmek. Ancak şu halde, basının mı yoksa Necdet Özel'in AKP'li olduğu sorulmak zorundadır. Fotoğraf, Genelkurmay Başkanı'nın tavrından çok, büyük basının yaklaşımını göstermektedir.

4) Bu görüşteki yazılar için Aydemir Güler'in *Sol*'da yayınlanan "Kavşak" ve "Yeni Rejim, Yeniden Mücadele" başlıklı yazılarına bakılabilir. Sol-Haber Portalı'nda yayınlanan ve Genelkurmay Başkanı ile kuvvet komutanlarının toplu istifalarını değerlendiren yazılarda da benzer görüşler işlenmektedir.

5) 1960'lara doğru TSK yönetimi DP yanlısı hale geldikçe, ordunun hiyerarşik yapısında da kırılmalar oluyordu. 27 Mayısçı subaylardan Orhan Erkanlı hiyerarşi dışı gizli örgütlerin kurulmaları sürecinin de bu dönemde olduğunu yazıyordu: "Ancak bizim örgütlenmeye başlama tarihimizle, DP iktidarının zirveden aşağıya doğru kaymaya başlayış tarihlerinin aynı yıllara rastladığına dikkat çekmek isterim. 1956 yılı içinde Türk Ordusu'nda daha bir sürü gizli kuruluş olduğundan hiç şüphe yoktur. Memleket buhrana girdiği zaman orduda birbirinden habersiz örgütler kurulur, bunların bir kısmı tesadüflerle birleşir, aksiyona geçer, bir kısmı kaybolur gider. Nitekim biz de bir süre sonra, ikinci bir gizli örgütle irtibat kurduk ve birleştik." Orhan Erkanlı, *Anılar... Sorunlar... Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s.12.

6) "Neticede, 23 Ekim'de Ankara'da Genelkurmay'ın dediği oldu. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay kumandanlarla yaptığı toplantıda, eğer Cemal Gürsel cumhurbaşkanı seçilir, İnönü de başbakan olursa durumun düzeleceğini söyleyince, protokole imzasını koyan generaller vazgeçtiler." Osman Deniz, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003, s.37.

7) "Genelkurmay Başkanı kilit noktalarda kumandanlık yapan albayları bir toplantıya davet ediyor ve gelişen olaylar karşısındaki endişelerini açıklıyor. Albaylar da düşüncelerini bildiriyorlar: 'Silahlı Kuvvetler örgütü karar almıştır. Askeri müdahale yapılacaktır. Bu karara uyacağız.' Genelkurmay Başkanı ise şöyle diyor: 'Seçim yapılmış, meclis toplanmış, ardından da İnönü başkanlığında hükümet kurulmuştur. Yani bir müdahaleye gitmenin zamanı değildir. Ben hükümet kurulurken İnönü'ye söz verdim. Bir müdahale söz konusu olmayacaktır, dedim. Onun için bu kararınızı değiştirmenizi istiyorum.' Bunun üzerine Harp Okulu Kumandanı Talat Aydemir cevap veriyor: 'Ben bu davaya baş koydum. Kararımdan dönmem!' Ve toplantı elektrikli bir havayla son buluyor." Osman Deniz, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003, s.63.

8) Dündar Seyhan SKB'nin hiyerarşik harekete verdiği önemi, bir SKB toplantısını özetlerken, şöyle anlatıyordu: "Yapılacak iş, vakit geçirmeksizin Silahlı Kuvvetler Birliği bünyesindeki çatlakları onarmak, zafiyeti tedavi etmek, anlayış, görüş, düşünüş ve fikir birliği sağlamış bir kuvvet haline getirerek emir ve kumanda nizamındaki ahenk ve intizamı yeniden tesis etmeye çalışmaktı. (…) Menteş de, emir komuta nizamı içinde yapılacak bir harekete genel olarak taraftar bulunduklarını belirtiyordu. Ona göre her şeyden evvel, Kuvvet Kumandalarının tasvibi ve tayini ile meydana getirilecek kuvvetler arası bir komitenin, müdahale şeması için yapacağı teferruatlı ve bünyeye uygun planların tekemmül ettirilmesi gerekmekteydi. Bu planların, Başkumandanlıkça tasdikini müteakip, ancak harekete geçmek mümkün olabilirdi." Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, Hür Dağıtım, İstanbul, 1966, s.170,171.

9) Osman Deniz, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003, s.77.

10) Osman Deniz, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003, s.78.

11) Fethullah Gülen cemaatinin önemli isimlerinden Hüseyin Gülerce, Kutlu Esendemir ile yaptığı röportajda, YAŞ toplantılarında ordunun istediğini aldığını belirtiyordu: "Org. Koşaner, Genelkurmay Başkanlığı'ndan neden istifa etmiş oldu, onu da anlayamadım. Çünkü Şûra'da askerlerin istediği oldu. 14 generalin, tutuklu olmalarına rağmen "Komutan yardımcılıkları" ihdas edilerek tayinleri bile yapıldı. Brüksel'e tayin edilen bile var. Sanki asker bir istifa manevrası ile istediğini elde etmiş gibi."
(çevrimiçi) http://mob.haberturk.com/icerik.aspx?CID=1&ID=65648221.09.2011

Yeni hegemonya için yeni tarihsel bloklar

AKP'nin Kürt planı

AKP'nin Kürt sorunu, liberal-muhafazakâr koalisyonun "yeni Türkiye" dediği ikinci cumhuriyetin kurulma sürecinin sorunudur. Osmanlı'nın millet sisteminden esinlenen bir ümmet kardeşliği içinde Kürtlerin yeni hegemonyaya monte edilmesi, Türkiye'nin bu rolünü hakkıyla oynamasını kolaylaştıracaktır. Ancak bölgedeki İran, Suriye ekseni ve PKK'nin politik hamleleri bu sürecin o kadar da kolay olmayacağını gösteriyor.

A. Celil Kaya

"Osmanlı'da oyun bitmez"
Kürt atasözü

10 Mart 2009 günü, Ankara'dan Tahran'a doğru giden bir uçakta Abdullah Gül, üslup olmasa bile mana ve içerik açısından tarihe geçecek bir cümle kurdu gazetecilere: "Kürt sorununda iyi şeyler olacak." Gül'ün sözünü ettiği iyi şeyler sonradan AKP'nin Türkiye yakın tarihine bir başarısızlık anıtı olarak dikileceği anlaşılan Kürt açılımıyla ilgiliydi. İktidara geldiği 2002'den beri bir yapbozu tamamlar gibi siyaseti ve toplumsal yaşamı dönüştüren AKP için en netameli mesele Kürt meselesiydi. Orduya, yargıya, siyasi partilere, sivil toplum kuruluşlarına yapılan müdahaleler için uluslararası konjonktür ve gerekli iç meşruiyet oldukça elverişli olduğundan AKP bu dönüşümleri ustaca yönetmeyi başarıyordu ancak söz konusu Kürt sorunu olunca onlarca değişken devreye giriyordu ve çözüm süreci çetrefilleşiyordu.

Defaten yazılıp çizilen klasik hikâyeyi tekrarlamaya gerek olmasa da, yazının başında, dünyanın son 30 yılına ve ulus devlet bazında yaşanan organik krizlere kısaca değinmek faydalı olacaktır. Sermayenin 70'lerde yaşadığı krizden çıkış yolu olarak ortaya atılan ve her alanda dönüşümler gerçekleştirme iddiasında olan küreselleşme, özellikle SSCB'nin dağılmasını takip eden 90'larda tam anlamıyla her derde deva bir mucizevî ilaç olarak lanse edildi. Küreselleşme esasen sermayenin uluslararası ölçekte mobilize olmasının ve bu mobilizasyonun önüne çıkabilecek her türden siyasi-hukuki engelin ortadan kaldırılmasının ifadesiydi. Burjuva entelijansiyanın daha çok demokrasi ve insan hakları diskuruyla gündeme getirdiği küreselleşme, en yalın haliyle ifade edersek, emperyalizmin şekil değiştirmesinden başka bir şey değildi. Kapitalizmin temel birimi olan ulus devletin klasik formunun sermayenin gelişen ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelmesi, bu yapının değişmesini gerektiriyordu. 20. yüzyıl düzenine göre şekillenmiş olan ulus devletler, kimi burjuva aydınlarının iddia ettiği gibi yok olmakla yüz yüze kalmasalar da yeni düzene adapte edilme sürecine girdiler. Parlamenter sistemin -sermaye açısından- işleyişindeki ağırlık, burjuva demokrasilerinin anayasal temelini oluşturan kuvvetler ayrılığı ilkesinde dengenin yürütme lehinde değişmesine neden oldu. Bütün dünyada özelleştirme politikaları hız kazandı, ekonomide deregülasyon ilkesi güçlendi. Neo-liberalizm beşeri yaşamın her noktasında egemen hale gelmeye başladı.



Dünyada süreç kısaca böyle ilerlerken esas dönüşüme ihtiyaç duyan coğrafya, Doğu Avrupa, Ortadoğu ve Kafkasya'ydı. 20. yüzyılı reel sosyalizm deneyimiyle birlikte geçiren Doğu Avrupa ve Kafkasya, neo-liberalizme en hızlı adapte edilmesi gereken coğrafyalar olarak ön plana çıkıyordu. Bu amaçla Doğu Avrupa, Avrupa Birliği; Kafkasya ise NATO üyeliği süreci kullanılarak sisteme entegre edilmeye çalışıldı. Ukrayna ile başlayıp bütün bir Avrasya coğrafyasını saran renkli devrimler, söz konusu ülkelerin neo-liberal sistemle uyumlulaşması dalgası olarak tarihe geçti. Sovyetler Birliği'nden artakalan mirasları nedeniyle kapitalizmle bütünleşmekte zorluklar yaşayan bu ülkeler, CIA'nın açıktan rol oynadığı eylem dizileriyle yönetim değişikliğine uğradılar.

Yüzyıllardır sömürgeci-emperyalist devletlerin iştahını cezbeden bir bölge olarak öne çıkan Ortadoğu ise 20. yüzyıl boyunca ABD-SSCB mücadelesinin en önemli alanlarından biri oldu. Bu mücadelenin 21. yüzyıla devreden bakiyesi ise üzerinde oynana oynana enkaz haline gelmiş bir coğrafyaydı. Eisenhower Planı'yla başlayan ve Ortadoğu halklarının bütün ilerici birikimini yok etmeye dönük emperyalist projeler, bölgeyi baskıcı diktatörler ve İslamcı örgütler cenneti haline getirerek sermaye için sonsuz rant alanına çevirdi. (Oran, 2006: 564-571)

Soğuk Savaş'ın başladığı andan itibaren Batı Bloku'nun sadık bir üyesi olan Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde, bölgede yaşanan dönüşümlerde kilit bir aktör haline getirildi. Emperyalizmin bölgede yaptığı tahribat nedeniyle ABD düşmanlığının üst düzeyde seyrettiği Ortadoğu'da Türkiye'ye biçilen rol, bölgenin sistem içinde tutulabilmesi için gerçekleştirilecek dönüşümlere öncülük/rehberlik etmesi, daha doğrusu meşruiyet kaynağı olmasıydı. Bunun için önce Türkiye'nin yeni sistemle uyumlulaştırılması, yani içerideki eski rejim kalıntılarını tasfiye etmesi, diğer taraftan da en önemli kriz dinamiği olan Kürt sorununu çözmesi gerekiyordu.

Tek parti dönemi de dâhil bugüne kadarki bütün TC hükümetleri Kürt sorununu bir kriminal vaka olarak algılayıp süreci güvenlikleştirdiler (securitization). 1921 Anayasası ve Mustafa Kemal'in 1923'teki anayasa taslağı hariç tutulursa bütün bir Türkiye tarihini Kürtler açısından kimliksizlik ve statüsüzlük tarihi olarak okumak mümkündür. Bu statüsüzlüğün temel nedeni, Osmanlı'nın millet sistemi içerisinde Hilafet sayesinde diğer Müslüman etnik gruplarla eşit tabiiyette olan Kürtlerin, Hilafetin kaldırılmasından sonra devletle hukuki bir bağlantı oluşturacak mekanizmalardan yoksun kalmalarıydı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin hem bütün anayasalarının hem de diğer hukuki metinlerinin ruhu kültürel bir anayasal yurttaşlıktan ziyade soya gönderme yapan etnik milliyetçiliğe yakın durmaktadır. Her ne kadar zaman zaman tersi iddia edilse de, Türkiye Cumhuriyeti'nde anayasal yurttaşlık etnik temele dayandırılmaya oldukça müsaittir. Kaldı ki birçok hukuki belgede gayrimüslim TC vatandaşları için "yabancı" ifadesi kullanılmıştır. Söz konusu Kürtler olduğunda ise başvurulan ana enstrüman hemen her zaman asimilasyon olmuştur. 1938'e kadar birçok isyana ve devletin lügatini kullanırsak tedip ve tenkil harekâtına kaynaklık eden Kürt sorunu, bu tarihten sonra yaklaşık 30 yıl sürecek bir durgunluk dönemine girmiş, bu dönemde iktidar sahipleriyle Kürt ağaları ve din adamları arasında çeşitli ittifaklar ortaya çıkmıştır. (Yeğen, 2009)



1921 Anayasası ve Mustafa Kemal'in 1923'teki anayasa taslağı hariç tutulursa bütün bir Türkiye tarihini Kürtler açısından kimliksizlik ve statüsüzlük tarihi olarak okumak mümkündür.

1960'larda sol hareket ve özellikle de TİP'in içindeki Kürt aydınlar sayesinde yeniden görünür hale gelen Kürt meselesi devletin sert tepkisiyle karşılaştı ve programında Kürt sorununa yer vermesi nedeniyle TİP kapatıldı. Sosyalist hareketle kurulan ideolojik ve politik yakınlığın da etkisiyle Kürt siyaseti 1920'lerde kısmen ilerlemeci ve seküler bir nitelik taşıyan Azadi gibi Kürt örgütlerine nazaran daha modernist, seküler ve sosyalist bir çizgide ilerlemeye başladı. 12 Eylül ise Kürt hareketi açısından bir milat oldu. Kürt halkı ve siyasetçileri üzerinde kurulan müthiş baskı, Kürt hareketine tarihinde görülmemiş bir kitle desteği sağladı ve 30 yılın hikâyesi başladı.

1978'de kurulan ve 1984'te devlete karşı ilk silahlı eylemini gerçekleştiren PKK (Partiya Karkerên Kurdistan - Kürdistan İşçi Partisi), devlet tarafından klasik bir silahlı isyancı örgüt gibi algılandı ve sadece askeri yöntemlere muhatap kılındı. Ama hesaba katılmayan şey Kürt halkının hızla politikleşmesi ve PKK'ye verilen desteğin katlanarak artmasıydı. PKK güçlendikçe askeri yöntemler sıkılaştı. 90'larda Kürt coğrafyası 20. yüzyılın en trajik kirli savaşlarından birine sahne oldu. Bütün bir bölgeyi terörize ederek sorunu çözebileceğini sanan devlet ile şiddet kullanmaktan geri adım atmayan PKK'nin mücadelesi 10 yıl sürecek bir şiddet sarmalına neden oldu. Bu süreç içerisindeyse, PKK salt şiddet aygıtı olmaktan çıkıp politik anlamda kurumsallaştı. 2000'lere gelindiğinde PKK'nin sadece askeri yöntemlerle bitirilemeyeceği devlet tarafından zımnen kabul edilmişti ve Kürt hareketinin kurumsallaşması ve uluslararası alanda kazandığı meşruiyet, devleti siyasi bir çözüm arayışına doğru zorlamaya başlamıştı.

Yeni rejimin Kürt sorunu

3 Kasım 2002, Türkiye için 21. yüzyılın başladığı tarihtir. İttihat ve Terakki içindeki ayrışmanın muhafazakâr kanadından başlayarak Demokrat Parti, Adalet Partisi, Doğru Yol Partisi, Anavatan Partisi ve Milli Görüş'ün partileriyle devam eden geleneğin rafine edilmiş, aşırılıkları törpülenmiş ve neo-liberalizmle uyumlulaştırılmış hali olan Adalet ve Kalkınma Partisi, 3 Kasım 2002'de yüzde 34 oy alarak tek başına iktidar oldu. (Sümer ve Yaşlı, 2010) Beyin takımı Milli Görüş geleneğinden gelmiş olsa da AKP'nin içinde merkez sağ ve liberal cenahtan da siyasetçiler vardı. Türkiye'nin yeni uluslararası sisteme entegrasyonunun 12 Eylül'le başladığı ve Anavatan Partisi'yle devam ettiğini söylemek yanlış değildir; ancak esas olarak Kürt sorunu



12 Eylül, Kürt halkı ve siyasetçileri üzerinde kurulan müthiş baskı ile Kürt hareketi açısından bir milat oldu. Dönemin Diyarbakır Cezaevi'nden bir görüntü.

nedeniyle 90'ları büyük bir karışıklık içinde geçiren Türkiye'nin adaptasyon ve dönüşüm sürecini tamamlamak üzere dümene geçen siyasi güç 2000'li yıllarda AKP oldu.

Girişte belirttiğimiz gibi, Türkiye'nin yeni düzene entegre edilmesi işlevini üstlenen AKP, devletin ve toplumun her kademesinde dönüşümler gerçekleştirmeye başladı. Yaşanan hegemonya dönüşümü, yeniden biçimlendirilen Ortadoğu için de önemli rol oynayacağı için Türkiye'nin içeride, eski rejimin artıklarını temizlemesi, emperyalizmin bölgedeki yönelimlerinin önüne taş koyabilecek aktörleri bertaraf etmesi, blokları dağıtması gerekiyordu. Çatısını Ergenekon Operasyonu'nun oluşturduğu bu tasfiye süreci, yeni rejime muhalif olan ya da muhalif olma potansiyelini taşıyan bütün odakların kriminalize edilmesi ve ortadan kaldırılması, pasifize edilmesi yahut yeni rejime uygun hale getirilmesi şeklinde gerçekleşti. İşte yeni rejimin Kürt sorununa getirdiği yaklaşım da tam olarak bu durumla ilgiliydi. Osmanlı'nın parlak günlerine atıf yapılarak bölgesel güç olma planları yapan muktedirler için içeride düzeni sağlamanın en önemli gerekliliklerinden biri Kürt sorununu yeni rejime uygun biçimde halletmekti.

Kürt hareketi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, hem ortaya çıkış momentindeki uluslararası konjonktür, hem de onunla ilgili olarak sosyalist hareketle olan kan bağı nedeniyle modernist ve sekülerdi. SSCB'nin dağılmasından sonra dünyadaki gelişmelere paralel olarak bir takım ideolojik dönüşümlere maruz kalmış olsa da, PKK seküler-sosyalist yapısını kısmen korumayı başardı. PKK'nin bu yapısı doğal olarak Kürt toplumunda da yankısını buldu ve Kürt coğrafyasındaki toplumsal hayat 30 yıl içinde önemli dönüşümler gösterdi. Kadınların kamusal alanda görünür olması, toplumsal yaşamın dinle ilişkisi gibi konularda küçümsenmeyecek gelişmeler yaşandı.

AKP ve onun temsil ettiği yeni rejimin, ülkeyi muhafazakârlaşma yönünde dönüştürürken böylesi bir toplumsal yapıya tahammül etmesi beklenemezdi. Yeni hegemonyanın kuracağı yeni tarihsel blokun içinde modernist, seküler veya sosyalist yapılara yer yoktu, dolayısıyla Kürt liderliğinin ve hareketinin dönüştürülmesi yeni rejim açısından bir zorunluluktu. Hem bu tür ideolojik nedenlerden hem de dışarıda oluşturulmaya çalışılan "güçlü devlet" imajının gerçekçi kılınabilmesi için Kürt sorununun çözülmesi AKP'nin önündeki en önemli gündem maddelerinden biri, hatta en önemlisi olma niteliğini taşıyordu.

Yeni hegemonyanın Kürt sorununu çözmede, sıralamaya konabilecek iki temel yaklaşımı olduğu söylenebilir:

1) Yeni rejime uygun olmayan siyasi formlara sahip PKK ve BDP'nin tasfiye edilerek yerlerine liberal-muhafazakâr koalisyona daha yakın isim ve aktörlerin getirilmesi; böylece sorunun istenilen bir biçimde çözüme kavuşturulması.

2) Eğer tasfiye edilemezse, PKK'nin yapılacak müdahalelerle sistem içi bir çizgiye çekilmesi ve çözüm sürecinin uzun vadeye yayılması.

İktidarı elinde bulunduran İslamcı elitin Kürt coğrafyasına olan yabancılığı ve politik dar görüşlülüğü uzunca bir süre birinci planın uygulanmak istenmesine neden oldu. Sorunu bölgeyi muhafazakârlaştırarak çözebileceğini düşünen AKP ve onun toplumsal güç kaynağı olan Fethullah Gülen cemaati, Kürt coğrafyasında Sünni Müslümanlığın toplumun her hücresine duhul etmesi için büyük bir seferberlik içine girdiler. *Zaman* yazarı ve Gülen cemaatinin önemli isimlerinden biri olan Hüseyin Gülerce, 29 Kasım 2007 tarihli yazısında cemaate bu seferberliği şöyle salık veriyordu:

"Sayın Gülen yeni bir seferberlik çağrısı yapıyor. Gayret ve himmetlerin artmasını, hızlanmasını arzu ediyor. Yangına daha acil bir müdahale gerekiyor. İnsaflı bölge halkı üzerinde eminiz bu yardımlaşmaların, civanmertliğin tesirleri büyük olacaktır. Vatanı parçalamak için silaha sarılanlara karşı elbette silah kullanılacak, suçu, suçluyu, katilleri övenlere karşı Meclis elbette tedbirlerini alacak. Ancak gönülleri fethetmek, yeni nesilleri eğitime, okumaya yönlendirmek meselesi, kalıcı çözümdür. Bölge insanımızı ebediyen kazanma yoludur. Gönüllere girmek, güven kazanmak demektir. Hangi anne-baba çocuğunun dağa çıkmasını ister? Çocuklarını güvendikleri eğitim gönüllülerine seve seve teslim ederler. Dağa çıkışın yolu da böyle kesilir."

Gülerce'nin açık bir biçimde ifade ettiği durum zaten yıllardır bölgede var olmakla beraber hızlanarak devam etti. Bütün Kürt illerinde ve ilçelerde cemaat dershaneleri ve özel okulları açıldı. Camilerde Gülen cemaatiyle organik bağ içinde olan imamlar görevlendirildi. Yoksul ailelerin çocukları dershanelerde ve okullarda ücretsiz okutuldu, cemaat yurtlarında barındırıldı. Her mahallede, özellikle mahallenin kadınlarıyla temas kurmak üzere cemaat evleri oluşturuldu. Büyük bölümü yoksulluk çekmekte olan Kürt coğrafyasında cemaatin en önemli kozu ekonomik yardımlar oldu ve insanların maddi yardım yoluyla Kürt hareketinden kopup yeni İslamcı sisteme angaje olmaları için çalışıldı.

Toplumsal düzeyde bunlar olurken politik alanda da buna paralel gelişmeler yaşandı. İktidar sahipleri, PKK'nin tasfiye edilebilmesi için öncelikle Kürt halkı nezdindeki meşruiyetinin yok edilmesi gerektiği-

nin farkındaydılar. PKK aleyhindeki propaganda, esas olarak iki ayak üzerine oturtuldu. Kürt halkının dini duygularının uyarılması amacıyla PKK'nin dinsiz (yahut Zerdüşt) ve -Kemalizm'in Kürtler nezdindeki olumsuz imajı hesaba katılarak- örgütün üst düzey yöneticilerinin Kemalist olduğu yönünde yoğun bir propagandaya girişildi. Hem Sünni İslam dışındaki dini itikatlar hem de Kemalizm için yaratılan olumsuz imaj PKK antipropagandası için iktidar sahiplerinin elinde önemli birer silaha dönüştü. Başbakan R. Tayyip Erdoğan başta olmak üzere AKP'nin yöneticileri konu ile ilgili yaptıkları konuşmalarda sık sık PKK'nin dinsizliğinden dem vurdular.

Koalisyonun liberal kanadı ise PKK'nin sol köklerine gönderme yaparak seküler olmasını "Kemalistliğiyle" ilişkilendirdi ve bu yönde propaganda yaptı. Ahmet Altan ve Yasemin Çongar, Kandil'de yaptıkları görüşmelerden sonra yazdıkları yazılarda PKK'nin "Kemalist yönünü" uzun uzadıya vurguladılar. Bunun nedenini de PKK'li kadın militanların başörtüsü konusunda aldıkları tutum olarak gösterdiler. Cengiz Çandar, PKK'nin dağdan nasıl indirilmesi gerektiğiyle ilgili TESEV için hazırladığı raporda, PKK'nin üst düzey komuta kademesinin sol kökenli ve Alevi olduğunu yazarak, uzunca bir zamandır hükümet eliyle sürdürülen Alevi düşmanlığını Kürt halkının gözünde meşrulaştırmaya çalışmak bir yana, bunu PKK'nin Ergenekon bağlantısının bir kanıtı olarak sundu. Çandar, raporunda Ankaralılar grubu olarak adlandırdığı Cemil Bayık, Duran Kalkan ve Mustafa Karasu gibi üst düzey PKK yöneticilerinin Alevi ve sosyalistliğine vurgu yapıyor ve bunu PKK'nin ideolojisinin ana damarı olarak sunuyordu.

Geçmişte PKK saflarında yer almış, şimdilerde ise ABD ve Barzani çizgisinde siyaset yapmayı seçmiş kişilerin kaynak olarak gösterildiği raporda şu cümlelere yer veriliyordu:

"Görüştüğümüz bazı Kürt şahsiyetlerden 'PKK sosyolojisi'nin yukarıda sözü edilen yönüne dikkat çekenler -özellikle PKK ile ters düşerek 2004 yılında örgütten ayrılmış olan Osman Öcalan, Nizamettin Taş, Halil Ataç gibi eski üst düzey PKK yöneticileri-, 'Ankara grubu'nun 1970'ler Türkiye'sinde edindikleri Alevi-sol ideolojik geleneği devam ettirdiklerini belirtmişlerdir."

Görüldüğü gibi, yeni rejimin kriminalize ettiği Sünni İslam dışı inançlar ve Kemalizm, PKK'nin meşruiyet kaybı yaşaması için liberal-muhafazakâr koalisyon tarafından sıkça kullanılan argümanlar oldular. Diğer taraftan PKK'den ayrılmış, ona muhalif olan ve Barzani çizgisine daha yakın duran Kürt siyasetçiler güçlendirilerek Kürt siyasetine onların hâkim olması istendi. Daha sonra Kürt hareketinin bölgede kendi hegemonyasını kurmak amacıyla Kürt hareketinin bütün unsurlarını kapsamaya dönük yapacağı hamleyle saf değiştirecek ve BDP listelerinden milletvekili seçilecek olan Altan Tan, Şerafettin Elçi gibi siyasetçiler, AKP'nin çözüm politikasında başat muhataplar yapılmak istendi. Ancak bu siyasetçilerin Kürt halkı nezdindeki destekleri çok az olduğundan bu plan da etkili bir şekilde hayata geçirilemedi.

AKP'nin PKK ve DTP'yi tasfiye ederek bulmaya çalıştığı çözümün mümkün olmadığı 29 Mart 2009 tarihinde yapılan yerel seçimlerde görüldü. DTP, biri büyükşehir olmak üzere 10 ilde belediye başkanlıklarını kazandı. Siirt ve Van gibi, 2004 seçimlerinde AKP'nin kazandığı belediye başkanlıkları ise DTP tarafından geri alındı. DTP'nin bu zaferi, AKP'nin A planının, yani PKK ve DTP/BDP'nin tasfiye planının tutmadığının ve tutmayacağının göstergesiydi. Seçim mağlubiyetinden sonra AKP, ikinci seçeneği devreye koydu: Kürt hareketinin sistem içine çekilmesi. Açılım olarak da anılan bu süreç havuç ve sopa politikalarının paralel yürüdüğü bir süreçti. 29 Temmuz 2009'da Beşir Atalay yaptığı basın toplantısında Kürt açılımını resmi olarak başlatıyordu.

Çözüm konusunda devletle bir tür pazarlığa gidilmesi gerektiğinin farkında olan PKK ve legal Kürt siyaseti açılım sürecinin başında olumlu bir tavır sergiledi. Abdullah Öcalan'ın da avukatlarıyla yaptığı görüşmelerde yaptığı katkılar doğrultusunda taraflar karşılıklı niyet beyanında bulundular. 19 Ekim 2009'da Öcalan'ın talimatıyla 24'ü Mahmur Kampı, 8'i Kandil'den olmak üzere 32 PKK'li Habur sınır kapısından Türkiye'ye giriş yaptı. Habur'a gönderilen savcılar gelen PKK'lilerin tamamını, ifadelerini aldıktan sonra serbest bıraktılar. PKK'lilerin gelişi ve serbest bırakılmaları iki taraf açısından açıkça bir niyeti gösteriyordu.

Habur'da yaşananlar ilk başta açılımda bir "bahar havası" etkisi yaratmış olsa da bu etki çok kısa sürdü. Gelen PKK'lilerin on binlerce kişi tarafından karşılanmaları ve Diyarbakır'a kadar üstü açık bir otobüsle gitmeleri süreci krize soktu. Milliyetçi tepkilerden çekinen AKP, süreci başka bir minval üzerinde ilerletmeye başladı. Bunun sonucunda, daha önce kapatma davası açılmış olan DTP, Anayasa Mahkemesi'nin oybirliğiyle aldığı karar sonucu 11 Aralık 2009 tarihinde kapatıldı.

2000'lere gelindiğinde PKK'nin sadece askeri yöntemlerle bitirilemeyeceği devlet tarafından zımnen kabul edilmişti.



Aslında DTP'nin kapatılmasını süreç içerisindeki küçük bir hamle olarak değil, AKP ve yeni hegemonyanın çözüm planı içindeki önemli momentlerden biri olarak okumak gerekiyordu. Yeni hegemonyanın basınında sık sık



Sorunu bölgeyi muhafazakârlaştırarak çözebileceğini düşünen AKP ve onun toplumsal güç kaynağı olan Fethullah Gülen cemaati, Kürt coğrafyasında Sünni Müslümanlığın toplumun her hücresine duhul etmesi için büyük bir seferberlik içine girdiler.

Kürt hareketi içindeki şahin ve güvercin kanatlardan söz ediliyor; hareket içindeki iktidarı güvercinlerin alması durumunda bir çözümün mümkün olacağı yoğun bir şekilde dillendiriliyordu. Yani amaç, DTP içinden yeni hegemonyaya uygun bir hareket çıkarmak, bir Kürt AKP'si yaratmaktı.

Bunun en önemli göstergesi yeni hegemonyanın organik aydınlarının yaşanan süreçte aldıkları tutumdu. Liberal-muhafazakâr entelijansiya açısından sorunun çözümü Kürt hareketinin yeni hegemonyaya uygun hale getirilmesi ve böylelikle kurulmakta olan yeni tarihsel blokun bir parçası olmasıydı. AKP'ye açılan kapatma davası sırasında bütün bir yüksek yargıyı anti demokratik ve Ergenekoncu olmakla suçlayan liberaller, DTP'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasını çok hayırlı bir gelişme olarak değerlendirdiler. Bu değerlendirmelerin zirve noktası, bu camianın 28 Şubat'la ilgili fikirlerini de ortaya koyan Etyen Mahçupyan'ın *Taraf* gazetesinde 13 Aralık 2009 tarihinde yazdığı köşe yazısıydı. Mahçupyan "Kürtlerin 28 Şubat'ı" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

"Bu kapatma kararı, İslâmi kesimin 28 Şubat deneyimine benzer bir zihniyet kırılması yaratabilir. Çünkü aynen o dönemde İslâmi kesimde olduğu üzere, bugün Kürtler arasında da bir zihniyet kırılması adım adım yaşanıyor, ancak siyasete tahvil olamıyor. 28 Şubat, kendilerini Müslüman kimlikle bağdaştıranların zaten yanlış olduklarını bildikleri ama razı geldikleri ilkel bir siyaset anlayışından kopmalarına neden olmuştu. Askerler Müslüman kimliği siyasetin dışına itmeye çalışırken, o kimliğin baş edilemeyecek bir zihniyetle geri dönüşüne de yol açmış oldular. Aynı şekilde Kürtlerin de önemli bir bölümü PKK'yı bir 'yanlış siyaset' olarak görüyor ama ona razı oluyorlar... DTP bu razı gelmenin kurumsal çatısını oluşturuyordu. Çünkü bir yandan barış güzellemeleri yapılıyor, öte yandan da siyasete avdet edildiğinde 'İmralı'dan sonra açılım bitmiştir' türünden ahmakça bir sığlığa tutsak olunuyordu. DTP'nin kapatılması bir fırsat…"

Benzer biçimde, Gülen Cemaati'nin haftalık yayın organı olan *Aksiyon* dergisi, 21 Aralık 2009 tarihli sayısının kapağında "DTP'den Ak Parti Çıkar mı?" sorusunu soruyordu. DTP'nin kapatıldığı ay içinde yeni bir KCK operasyonu yapıldı ve Kürt siyasetçilerinin elleri birbirine kelepçelenmiş haldeki görüntüleri polis tarafından basına servis edildi. Bu itibarsızlaştırma operasyonu Kürt halkında ve Kürt siyasetinde derin bir hayal kırıklığı yarattı. DTP'nin kapatılması ve KCK operasyonlarından sonra Kürt hareketinde, açılımın aslında PKK'yi tasfiye etme planı olduğu algısı güçlendi. Hem Kandil'den, hem Imralı'dan, hem de BDP ve Demokratik Toplum Kongresi'nden gelen açıklamaların ekseni bunu gösteriyordu.

Habur'da yaşananlar ilk başta açılımda bir "bahar havası" etkisi yaratmış olsa da bu etki çok kısa sürdü.



Açılımın tamamen başarısız olmasından sonra, Ortadoğu'da yaşanan ve "Arap Baharı" olarak tanımlanan halk hareketleri, Kürt sorununun da yeni bir mecraya girmesine neden oldu. Denklemin içine ABD, İran, Suriye ve Kürdistan Federe Bölgesi'nin de daha etkili bir biçimde dâhil olmasıyla birlikte sorunun uluslararası niteliği arttı ve bölgedeki güç mücadelesinin odak noktalarından biri haline geldi.

Toparlayacak olursak; AKP'nin Kürt sorunu, liberal-muhafazakâr koalisyonun "yeni Türkiye" dediği ikinci cumhuriyetin kurulma sürecinin sorunudur. Ortadoğu'nun Soğuk Savaş artığı rejimleri yeni sisteme uygun hale getirilirken Türkiye'nin oynadığı rol, klişe tabirle, model ülke rolüdür. Bu modellik, aşırılıkları törpülenmiş, inceltilmiş bir Sünni İslam anlayışı içinde neo-liberalizmle tam entegrasyonu sağlanmış ve dünyadaki yeni hegemonya mücadelesi içinde ABD-AB safında yerini almış bir modelliktir. Kürt sorununa getirilmeye çalışılan çözüm de bu yönde olmalıdır. Osmanlı'nın millet sisteminden esinlenen bir ümmet kardeşliği içinde Kürtlerin yeni hegemonyaya monte edilmesi, Türkiye'nin bu rolünü hakkıyla oynamasını kolaylaştıracaktır. Ancak bölgedeki İran, Suriye ekseni ve PKK'nin politik hamleleri bu sürecin o kadar da kolay olmayacağını gösteriyor.

KAYNAKÇA

1) C. Çandar (2011), Dağdan İniş - PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorununun Şiddetten Arındırılması, İstanbul: Tesev.

2) M. Karabaşoğlu (ed.) (2011), Çözüm Mümkün, İstanbul: Nesil.

3) B. Oran (ed.) (2006), Türk Dış Politikası (cilt 1), İstanbul: İletişim.

4) Ç. Sümer, F. Yaşlı (der.) (2010), Hegemonyadan Diktatoryaya, AKP ve Liberal-Muhafazakâr İttifak, Ankara: Tan Kitabevi.

5) M. Yeğen (2009), Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, İstanbul: İletişim

Gazeteler:

Özgür Gündem, Radikal, Taraf, Zaman.

Elektronik kaynaklar:

http://www.firatnews.org
http://www.sol.org.tr
http://www.cnnturk.com

İnsanın evrim ağacında yeni bir fosil tür
Australopithecus sediba

Paleoantropologlar bu türün Australopithecus cinsinin üyesi olduğunda ortak kanıya varmış gözüküyorlar. Bununla birlikte Homo cinsine en yakın Australopithecus olduğunu düşünmek için henüz erken. Berger'a göre "Australopithecus sediba, Homo cinsinin direkt atası değil, ancak Homo cinsinin en yakın atası üzerinde yoğunlaşırsanız onunla karşılaşacaksınız."

Ferhat Kaya
Paleontolog / Helsinki Üniversitesi Yerbilimleri ve Coğrafya Bölümü
ferhat.kaya@helsinki.fi

Paleoantropoloji bilimi her yeni fosil keşfiyle var oluşumuza dair öğretilen yaratılış mitlerini ve insanmerkezci ayrıcalığımızı yıkmaya devam ediyor. Yeni bir fosil haberi *Science* dergisinin 9 Eylül 2011 sayısında duyuruldu. Lee Berger ve ekibi Güney Afrika'da Malapa Mağarası'nda yaklaşık 2 milyon yıla tarihlendirilen *Australopithecus* cinsinin yeni bir türünü keşfettiler: *Australopithecus sediba*. "Sediba", bölgede konuşulan Seşoto dilinde "kaynak, pınar" anlamına gelmekte. Berger, bu keşfin bütün insan evrimi araştırmacılarını şaşırtan çok önemli değişiklikleri beraberinde getirdiğini ileri sürdü.

Aslında *Australopithecus sediba* ilk kez 2010 yılında keşfedilmişti. Ancak buluntuların detaylı analizleri ve tarihlendirme çalışmalarının tamamlanması bugüne kadar sürdü. Lee Berger Johannesburg'da (Güney Afrika) Witwatersrand Üniversitesi'nde paleoantropolog olarak çalışıyor. Bu üniversite aynı zamanda 1924 yılında *Australopithecus* cinsine ait ilk fosil keşfi yapan (*Australopithecus africanus*, popüler adı ile Taung çocuğu) Raymond Dart'ın da zamanında çalışmış olduğu üniversite. Raymond Dart, Malapa Mağarası'na çok yakın olan Sterkfontein ve Swartkrans mağaralarında kazı çalışmaları yapmıştı. Berger fosil buluntuların en değerli yanının, ilkokul çocuklarından politikacılara kadar yani toplumun her kesiminden insanlara onların kökeni ve evrimi hakkında bilgi verebilme şansı olduğunu belirtiyor. Bu noktanın vurgulanması önemli. Günümüzde insanoğlu kendi yarattığı geleceğe güvensizlik duygusunun en yüksek seviyede olduğu tüketim, risk ve korku toplumu içerisinde yaşıyor. Bu sorunun temelinde eşitsizlik üzerine kurulu ekonomik nedenler yatsa da diğer bir önemli olgu da hayatımızda gerçek ihtiyaçların sahteleri ile yer değiştirerek doğa ile aramızdaki var oluşsal bağların bilinçli bir biçimde koparılmasıdır. Umarım atalarımızın fosilleri bizlere bundan milyon yıllar önce hayvanlar kadar basit ve doğa ile barışık bir hayat sürdüğümüzü anımsatır. Böylece belki fosiller doğa ile aramızdaki organik ve duygusal bağın onarılmasında bir rol oynayabilirler.

Australopithecus sediba buluntu alanı
Malapa Mağarası (*Science*, Vol 333, 9 Eylül 2011)



İnsan evriminde üç önemli basamak ve aralarındaki evrimsel ilişkiler

Berger'in bu keşif hakkındaki en büyük iddiası *Australopithecus*lar ve *Homo* cinsi arasındaki halkayı oluşturması. Bu keşfin önemine değinmeden önce bu özel bilgilerin beynimizde bütünsel bir resim oluşturması için kısa bir insan evrimi bilgisi gerekebilir. İnsan evriminde önemli basamaklar temel olarak üç kısma ayrılabilir. Bunlardan ilk grup dik yürümeye başlayan erken insansılar (hominidler), ikinci grup dik yürümede yetenekli, çoğunlukla karasal yaşam süren, beyin büyüklüğünde artışın başladığı, sosyal ilişkilerin kuvvetlendiği, muhtemelen aletlerin biçim verilmeden kullanıldığı *Australopithecus*lar ve son grup ise alet üreten, beyni hayli büyümüş ve gelişmiş, sosyal ilişkileri çeşitlenmiş, konuşmanın başladığı, ateşin keşfedildiği yani morfolojik olarak günümüze dair birçok özelliğin ve yeteneğin kazanıldığı *Homo* cinsi. İnsan evriminde zaman önemli bir değişken, bu



Australopithecus sediba kafatası ve çene fosilleri. A) Genç erişkine ait kafatası üstten görünüm; B) aynı kafatasının önden görünümü; C) aynı kafatasının sağ taraftan görünümü; D) genç erişkin bireye ait alt çenenin sağ taraftan görünümü; E) yetişkin bir bireye ait altçenenin sağ taraftan görünümü; F) yetişkin bireye ait çene parçasının çiğneme yüzeyinden görünümü; G) başka bir altçene parçasının yine çiğneme yüzeyinden görünümü ve H) başka bir altçene parçasının yine çiğneme yüzeyinden görünümü. Ölçek cm. (*Science*, Vol 328, 9 Nisan 2010)

nedenle grupların hangi zaman aralığında ve nerede yaşadıklarını da bilmekte fayda var. Erken insansılar yaklaşık olarak 7-4,2 milyon yılları arasında sadece Afrika'da, *Australopithecus*lar 4,2-1,2 milyon yılları arasında yine sadece Afrika'da ve *Homo* cinsi ise 2,4 milyon yıl - günümüz arasında bütün dünyada yaşadılar. Paleoantropologlar bu üç grup arasındaki evrimsel ilişkilerin nerede ve nasıl gerçekleştiğini uzun süredir araştırıyorlar.

Erken insansılar ile *Australopithecus*lar arasındaki evrimsel bağın daha önce Tim White'ın çalışmaları ile aydınlatıldığı düşünülüyor. Etiyopya'da Afar bölgesinde araştırmalarını sürdüren Tim White *Australopithecus*ların bir erken insansı olan *Ardipithecus ramidus* türünden evrimleştiğini ileri sürmüştü. Buna göre 4,4 milyon yıl öncesine tarihlendirilen *Ardipithecus ramidus*, 4,2 milyon yıl öncesine tarihlendirilen *Australopithecus anamensis*'in atası olmalı. Birçok biyo-morfolojik özellik ve ayrıca iki türün aynı bölgede ve çok yakın zaman dilimlerinde yaşamış olması atasal ilişkinin varlığını güçlendiriyor. Buna karşın *Australopithecus*lar ve *Homo* arasındaki evrimsel değişim gizemini koruyordu. Yine Tim White Afar (Etiyopya) bölgesinde keşfettiği 2,4 milyon yıl öncesine tarihlendirilen *Australopithecus garhi* türünün *Homo* cinsine atalık etmiş olabileceği ihtimalini vurguladı. Tim White'in bu ihtimal üzerinde durmasının nedeni *Australopithecus garhi* fosilinin bulunduğu tabakada bir taş alet ile yapılmış kesik izleri taşıyan antilop kemiklerinin bulunmuş olmasıydı. Bu kesik izleri taş alet kullanan bir insansı tarafından yapılmıştı. Peki, bu aleti kim kullandı? Tabakada *Homo* türüne ait bir fosil bulunamamıştı. O halde bu kesik izlerinin mimarı büyük olasılık ile *Australopithecus garhi* olmalıydı. Elbette *Australopithecus garhi* bulduğu herhangi bir taşı ona biçim vermeden bir antilop leşinin kemikleri üzerinde kullanmış olabilir. Bu durum onu *Homo* cinsinin atası olarak düşünmemizi gerektirmez. Ancak *Australopithecus garhi* fosilinin kafatası ve diş özellikleri *Homo* cinsine dikkate değer derecede benziyordu. Ayrıca *Homo* cinsinin üyelerinin yaklaşık olarak 2,4 milyon yıl önce ortaya çıkması ve *Australopithecus garhi*'nin bu zaman diliminde yasamış olması da bu ihtimali güçlendiriyordu.

Homo cinsinin atası olmaya yeni aday

İşte Berger ve ekibinin keşfi olan *Australopithecus sediba, Homo* cinsinin atası olmaya yeni bir aday. Bu türün adaylığının da kuvvetli delilleri mevcut. Antropoloji Araştırmaları İçin Wenner-Gren Vakfı'nın Başkanı Leslie Aiello buluntu karşında ilk tepkisinin büyük bir şaşkınlık olduğunu belirtti. Keşif tam anlamı ile morfolojik bir karışım ve ilk göze çarpan özellikleri şempanzeninkiyle hemen hemen aynı ölçülerde vücut boyutu ve beyin büyüklüğü; uzun kollar ve kalça kemiğinde dar doğum kanalı daha çok *Australopithecus* cinsini anımsatıyor. Ancak kısa parmaklar, uzun başparmak ve kafatasının iç kısmının yapısından anlaşıldığı üzere beynin insan-benzeri bir biçimde organize oluşu gibi özellikleri ise *Homo* cinsini düşündürüyor. Bununla birlikte buluntunun *Australopithecus* ve *Homo* arasında özellikler taşıması ve uranyum izotoplarına göre yapılan radyo-aktif tarihlendirme çalışmasına göre 1,9 milyon yıla atfedilmesi, Berger'in bu iki cins arasında evrimsel bir bağ olduğunu düşünmesine yol açtı. Birçok araştırmacı Berger ile bu hipotezi paylaşsa da birçokları temkinli durmaya devam ediyor. Amerika'da George Washington Üniversitesi'nden Brain Richmond, "*Australopthecus*ların yok olduğu ve ilk *Homo* üyelerinin evrimleştiği bu kritik zaman dilimine ait olan keşif bizlere taze bir tsunami esintisi hissettirdi" dedi.

Konuşma daha erken bir dönemde gelişmiş olabilir

Gerçekten de fosil buluntuların iyi korunmuş ve bütün olması detaylı analizler için büyük bir fırsat yarattı. Columbia Üniversitesi'nden paleontolog Ralph Holloway tarama sonuçları için, "Daha önce bu kadar harika ve grafik olarak temiz bir buluntu görmemiştim" şeklinde yorum yaptı. Kafatası fosilinin röntgen mikrotomografi taramaları sonucunda özellikle beynin ön bölümünde bulunan ve insanın daha çok sosyal davranışları ve dili ile ilgili sinirlerin aktif olduğu bölgede sinirlerin insana benzer biçimde organize oldu-

Australopithecus sediba'nin kafatası fosilinin röntgen mikrotomografi taraması aracılığı ile oluşturulan üç boyutlu kafatası canlandırması.





Australopithecus sediba'nın eli insan eline benziyor ancak kolu vücuduna göre uzun ve *Australoopithecus* benzeri.

ğunu düşündüren izlere rastlandı. Holloway, bu durumun insan evrimi hakkındaki düşüncelerin yeniden düzenlemesini gerektirdiğini belirtiyor. Çünkü daha önceki buluntular konuşmanın insan evriminde çok daha sonra geliştiğini işaret ediyordu. Ancak bu buluntu konuşma ve dilin düşündüğümüzden daha erken bir evrede ortaya çıkmış olabileceği sorusunu gündeme getiriyor. Buna rağmen araştırmacılar kesin bilgiler vermek için henüz erken olduğunu ve bilimsel çalışmada temkinli olma ölçüsünü elden bırakmamayı tercih ediyorlar.

Kemik fosillerinin düşündürdükleri

Diğer önemli bir buluntu ise neredeyse bütün bir el ve bilek. İlk gözlemler bu el ve bilek fosilinin ağaçlara tırmanma için uygun özelliklere sahip olduğunu düşünmemizi sağlarken, kısa parmaklar ve uzun başparmak nesneleri kavrama ve tutmaya yönelik davranışları da gerçekleştirebileceğini akla getiriyor. Gerçi bu özellikler zaten *Australopithecus*ların ortak paylaştıkları karakterler. Birçok paleoantropolog *Australopithecus*ların kavrama ve tutmada yetenekli olduğunu düşünüyor ve alet üretmese de kullandığında hemfikirler. Bu nedenle el ve bilek fosillerinin bu özelliklerinden yola çıkarak *Homo* cinsi ile evrimsel yakın bağ kurmak mümkün olsa da direk onun atası olduğunu iddia etmek için daha fazla kanıta ihtiyaç var.

Kalça kemiği fosilleri ise bizi *Australopithecus* ve *Homo* cinsleri arasında başka bir karmaşaya sürüklüyor. *Australopithecus sediba*'nın kalça kemiğinin dik açısı "S" biçiminde ve bu *Homo* cinsininkine benziyor. Bununla birlikte doğum kanalının dar oluşu daha çok *Australopithecus*u anımsatıyor.

Son olarak eklemli ve iyi korunmuş olan ayak parçası, ayak bileği ve alt bacak kemiği çok ilginç özellikler taşıyor. Leslie Aiello, *Australopithecus sediba*'nın dik yürüdüğünü ancak küçük topuk kemiğine sahip olmasının vücut ağırlığını yere küçük bir yüzeyden aktaracağı için farklı bir yürüyüş biçimine sahip olabileceğini işaret etti.

Atalarımızı bulmak heyecan verici

Paleoantropologlar bu türün *Australopithecus* cinsinin üyesi olduğunda ortak bir kanıya varmış gözüküyorlar. Bununla birlikte *Homo* cinsine en yakın *Australopithecus* olduğunu düşünmek için henüz erken ve daha fazla çalışmaya ihtiyaç var. Bazı araştırmacılar bu buluntunun *Australopithecus africanus*'un tür içi bir varyasyonu olduğunu da düşünüyorlar. Kimilerine göre *Australopithecus africanus*'un bir torunu olsa da yeni bir isim alabilecek yeterli morfolojik farklılıklara sahip olduğu kuşkusuz. Bu nedenle Berger bu fosil buluntuyu *Australopithecus sediba* olarak isimlendirdi. *Homo* cinsi ile bazı özellikler paylaştığını da ekledi. Berger'a göre "*Australopithecus sediba Homo* cinsinin direkt atası değil, ancak *Homo* cinsinin en yakın atası üzerinde yoğunlaşırsanız *Australopithecus sediba* ile karşılaşacaksınız."

İnsan evriminde birden fazla cinsin ve daha fazla türün rol aldığı bir gerçek. *Australopithecus sediba* ister *Homo* cinsinin atası olsun ister olmasın bundan iki milyon yıl önce Afrika'da atalarımızın yaşamış olduğunu ve hatta birden fazla türe ayrıldıkları gerçeği ile bizleri yüz yüze bırakıyor. Fosil keşifler geçmişi günümüze getirerek milyonlarca yıl önce yaşamış atalarımız ile yüzleşme sansını bizlere veriyor. Yakın atalarım olan dedelerimin ve büyüklerimin mezarlarının varlığını bilmek gibi milyonlarca yıl önce yaşamış atalarımın da bu dünyada yaşadığını ve öldüğünü, kalıntılarının kayalar içinde doğa tarafından korunduğunu ve doğal mezarları olduğunu bilmek beni mutlu ediyor. Ziyaret etme şansım olduğunu düşünmek de cabası.

Daha ayrıntılı bilgi için:

- Carlson, K.J. et al. 2011. The Endocast of MH1, *Australopithecus sediba*. *Science* 9 September 2011: 1402-1407. [DOI:10.1126/science.1203922]

- Kiibi, J. et al. 2011. A Partial Pelvis of *Australopithecus sediba*. *Science* 9 September 2011: 1407-1411. [DOI:10.1126/science.1202521]

- Pickering. R. et al. 2011. *Australopithecus sediba* at 1.977 Ma and Implications for the Origins of the Genus *Homo*. *Science* 9 September 2011: 1421-1423.[DOI:10.1126/science.1203697]

Australopithecus sediba'nın kalça kemiği fosilinin üstten (sağ üst) ve önden (sağ alt) görünümü ile yine aynı bölgede keşfedilmiş olan *Australopithecus africanus* fosilinin üstten (sol üst) ve önden (sol alt) görünümü. *Australopithecus africanus*'un kalça kemikleri yanlara göre daha geniş iken *Australopithecus sediba* daha dar ve dik bir kalça kemiğine sahip.



Nötrinolar ışıktan daha mı hızlı?



Birkaç senaryo söz konusu: 1) Kısa sürede bu deneyin sistematik bir hata yaptığı ortaya çıkacak, 2) Başka deneyler bu sonucu uzun bir süre tekrarlamaya çalışacak, fakat böyle bir şey gözlemleyemeyecek, 3) Başka deneyler de, bunun doğruluğunu gösterecek... İlk ikisinin olasılığı oldukça yüksek, ama durum o kadar önemli ki, 3. senaryo için heyecanlanmakta haklıyız.

Yard. Doç. Dr. İbrahim Semiz
Boğaziçi Üniversitesi Fizik Bölümü Öğretim Üyesi

23 Eylül tarihinden itibaren birkaç gün boyunca, hemen tüm gazetelerde CERN'de yapılan bir deneyde ışık hızının aşıldığı yönündeki haberler yer aldı. Doğrulanırsa, fiziği altüst edebilecek olan deneyi ve olası sonuçlarını, bir bilene danışalım istedik. Boğaziçi Üniversitesi Fizik Bölümü Öğretim Üyesi ve Bilim ve Gelecek Kitaplığı'dan çıkan *50 Soruda Görelilik Kuramları* kitabının yazarı Yard. Doç. Dr. İbrahim Semiz, kitabı kaleme aldığı yöntemle, soran ve anlatanın diyaloğuyla haberi ele aldı ve yorumladı.

İtalyan Alplerindeki Gran Sasso Laboratuvarı'ndaki OPERA dedektörü.



- Işık hızı aşılmış diye bir şeyler yazıyorlar… Doğru olabilir mi?

- Bu haberlerin kaynağı, OPERA adı verilen bu deneyde görevli araştırmacılar tarafından 22 Eylül 2011 tarihinde ArXiv adlı Fizik makale veritabanına konulan bir makale ve ertesi gün yapılan CERN basın açıklaması. Bunlara göre, nötrino denen parçacıkların ışıktan hızlı olabileceklerine dair deneysel verilere ulaşılmış.

- Neymiş bu OPERA deneyi?

- Bu deneyde, İsviçre/Fransa sınırındaki CERN'de oluşturulan bir nötrino "ışın demeti", İtalyan Alplerindeki Gran Sasso Laboratuvarına yönlendiriliyor ve orada algılanmaya çalışılıyor.

- Amaç ne? Hem nötrino neydi?

- Nötrinolar, evrendeki temel parçacıklardan biri. Bizim için pratikteki önemi, Güneş'te enerji açığa çıkaran tepkimelere katılması. Aslında üç tür nötrino var, Güneş'teki tepkimelere bunların biri katılıyor.

Nötrinolar, algılanması son derece zor parçacıklar. Örneğin, Güneş'ten gelen nötrinoların, Güneş'e dik tutulacak bir metrekarelik bir yüzeyden her saniyede yaklaşık bir katrilyon tanesi

geçmekte olmasına rağmen, hiçbir şey hissetmiyoruz. 1960'larda, yine Güneş'ten gelen yüksek enerjili nötrinoları algılamak için derin bir madene (Homestake) yerleştirilen bir alıngacın içinden, günde yaklaşık on katrilyon nötrino geçeceği (bu yüksek enerjililer daha az sayıda geliyor), ancak birinin algılanabileceği hesaplanıyordu. Ancak, üç günde bir nötrino algılandı ve onlarca yıl boyunca, bu astrofiziğin en önemli problemlerinden biriydi. 2000 yılı civarında nötrinoların üç tür arasında dönüşebildikleri anlaşıldı; Güneş'ten bir tür çıkıyor, ama yoldaki dönüşümler yüzünden dünyaya üç tür geliyordu, bizim alıngaç yalnızca bir türü algılayabildiğinden, eksik algılamış oluyordu. Bu dönüşümlere "nötrino salınımları" deniyor.

İşte OPERA deneyi, ikinci tür nötrinoların üçüncü türe dönüşmelerini incelemeyi amaçlıyor. Tabii ki CERN-Gran Sasso arasındaki yaklaşık 730 km'lik doğru çizgi, kısmen yerkabuğunun derinliklerinden geçiyor. Bu da zaten nötrinolardan başka parçacıkların bu yolu izleyemeyeceğini garanti ediyor. Bu mesafe ve nötrinoların çıkış ve varış zamanları yeterince hassaslıkla ölçülünce, hızları ortaya çıkıyor ve **bu hız ışık hızından milyonda yirmi oranında büyük gibi görünüyor!**

- Bu nasıl olur? Hani hiçbir şey ışıktan hızlı gidemezdi?

- Evet, özel göreliliğin en çarpıcı sonucu ya da ifadesi, hiçbir şeyin ışıktan hızlı gidemeyeceği. Dolayısıyla bu sonuç, güncel fizik anlayışımıza ya da bilgilerimize aykırı…

- Yani Einstein hatalı mıymış?

- Orada dur bakalım. Einstein'ı devirmek öyle kolay değil; zaten söz konusu araştırmacılar da o kadar iddialı değiller, "İlginç görünen bir sonuç bulduk, bunu başkaları da araştırsa iyi olur" mealinde konuşuyorlar.

- Ama bir şey bile ışıktan hızlı gidiyorsa, Einstein kuramları çöker!

- Ama parçacık hızlandırıcılarındaki parçacıklar, ışığa çok yakın hızlarda her saniye binlerce tur atıyor, dolayısıyla özel görelilik her saat, milyonlarca kez test edilmiş oluyor, şimdiye kadar bir uyuşmazlık çıkmadı… Bak şöyle anlatayım; biz spor izlemeye çok meraklıyızdır ya... Diyelim ki Barcelona futbol takımı, bir statü değişikliği dolayısıyla bir Moldova takımıyla eşleşti ve bir şekilde beşinci dakikada gol yedi. "Ooo, Barcelona elenecek" der misin?

- Demem tabii… Peki, maçın devamında ne var?

- Meslektaşım Doç. Dr. Taylan Akdoğan'ın dediği gibi, "Birkaç senaryo söz konusu: 1) Kısa sürede bu deneyin sistematik bir hata yaptığı ortaya çıkacak, 2) Başka deneyler bu sonucu uzun bir süre tekrarlamaya çalışacak, fakat böyle bir şey gözlemleyemeyecek, 3) Başka deneyler de, bunun doğruluğunu gösterecek... İlk ikisinin olasılığı oldukça yüksek, ama durum o kadar önemli ki, 3. senaryo için heyecanlanmakta haklıyız."

- Sistematik hata derken?

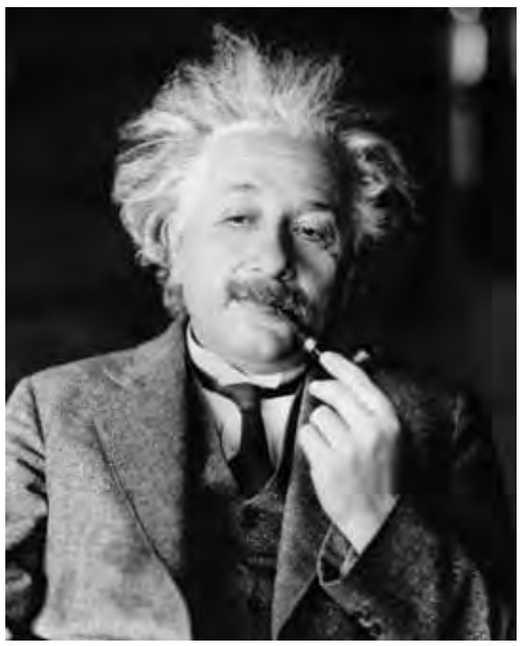
- Aradaki mesafenin santimetre hassaslığında, zaman aralığının da nanosaniye hassaslığında ölçülmesi gerekiyor. Araştırıcılar ölçtüklerini söylüyorlar, ama bunlar çok zor ölçümler. Bir yerlerde fark etmedikleri bir hata olabilir.

- Nötrinoların hızı konusunda başka veri var mı?

- Var aslında. 1987'de bir süpernova gözlendi; süpernova patlamalarında da nötrinolar açığa çıkar. 170.000 ışıkyılı uzaklığındaki bu olaydan gelen 19 nötrino algılandı. Bu nötrinolar, ışıktan biraz sonra geldiler, önce değil.

- O nötrinolar ile bu nötrinolar aynı tip mi?

- Süpernova nötrinoları birinci türdü, OPERA nötrinoları ikinci tür. Ayrıca OPERA nötrinoları daha yüksek enerjili. Ama şimdiye kadar, bir parçacığın enerjisinin bu denli temel bir fark yarattığını görmedik…



Einstein'ı devirmek öyle kolay değil!

- Peki, ya üçüncü senaryo gerçekleşirse? Einstein'ın kuramları o zaman ne olacak?

- Çöpe atılmayacak, bilim öyle çalışmaz. Geçerli olduğu bilinen durumlarda -yani OPERA deneyine kadar incelenen her tür durum ve benzerlerinde- kullanılmaya devam edecek. Ancak, yeni bazı durumları anlamak için ya göreliliğe bazı yamalar yapılacak, ya da üretilecek daha geniş kapsamlı kuram(lar)ın bir özel hali haline gelecek. Her durumda, kapsamının sınırını öğrenmiş olacağız.

- Ne gibi?

- Newton fiziğinin, ışık hızına göre küçük hızlar ve örneğin bir nötron yıldızına göre düşük genelçekim alanları için geçerli olması gibi. Örneğin NASA, başka gezegenlere yolladığı uzay araçlarının yörüngelerini hesaplarken görelilik kullanmaz, ne özel, ne de genel; Newton fiziği yeterlidir o bağlamda!

- Yine bir spor benzetmesi yaparsak, bir rekorun kırılması, önceki rekoru değersizleştirmez; onun gibi, değil mi? O da zamanının rekoruydu…

- Evet; "bizi izlemeye devam edin." Çünkü biz koşmaya devam edeceğiz.

AKP, Türkiye Bilimler Akademisi'ne de el attı

"Kanun Hükmündeki Kararnamenin özü, yeni bir devlet dairesi kurulmasına yöneliktir. Bu yaklaşım yalnızca akademi başkanının, üyelerinin atanmasıyla sınırlı değildir. Akademiye yüklenmek istenen işlevler, tam anlamıyla devletin bir organından beklenenlerle eştir. Oysa dünyadaki akademilerin ortak paydası, tam bağımsızlıklarının yanı sıra icraattan çok bilim anlayışı, bilim etiği ve düşüncenin gelişimi üzerinde odaklanmalarıdır."

Bilindiği gibi, AKP Hükümeti, 27 Ağustos 2011 tarihinde çıkarttığı Kanun Hükmünde Kararname ile Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) yapısını değiştirdi. Kurumun özerkliğini kaldıran bu düzenlemeyle, üye sayısı arttırıldı ve üyelerin üçte birinin Bakanlar Kurulu, üçte birinin YÖK, kalan üçte birinin ise eski akademi üyeleri tarafından seçilmesi hükme bağlandı. Ayrıca TÜBA Genel Kurulu görevleri arasına "temel bilimler alanında enstitü kurulmasını veya kaldırılmasını önermek" eklendi.

TÜBA, 2 Eylül 2011 tarihli kamuoyu bildirisiyle, üyelerinin genel kanaatinin akademinin bu kararnameyle sona erdirildiği olduğunu belirtti; Cumhurbaşkanı sürece müdahale etmezse, toplu halde istifa edeceklerini ve bağımsız yeni bir yapılanmaya girişeceklerini ilan etti.

Kararname uluslararası kamuoyundan da tepkiler aldı. Dünya Akademileri İnsan Hakları Ağbirliği (Human Rights Network of Academies and Scholarly Societies), Avrupa Bilim Akademileri Federasyonu (ALLEA), Akademiler Arası Tıp Paneli (IAMP) ve İngiliz Akademisi, bilim akademilerinin özerk olması gerektiğini ve TÜBA'nın bugüne dek gerçekleştirdiklerini takdir ettiklerini bildiren mektuplarını, Türkiye Başbakanı ve Cumhurbaşkanına ulaştırdılar. *Science* dergi grubunun internet gazetesi ve *Nature* dergisi de yaptıkları yayınlarla, AKP Hükümeti'nin yaptığı düzenlemeye tepkilerini gösterdiler.

TÜBA'nın çeşitli üyeleri bu süreçte, bilim akademilerinin önemini, özerklik gerekliliğini, TÜBA'nın bugüne kadar gerçekleştirdiklerini, neleri temsil ettiğini, ilgili kararnamedeki düzenlemenin getireceği olumsuzlukları anlatan görüşlerini yayımladılar basında. 22 Eylül 2011 tarihinde ise, TÜBA'nın 36 üyesi, kurumun işlevlerini anlatan ayrıntılı bir metin yayımladılar. 24 Eylül 2011 tarihli TÜBA Basın Bildirisi'nde ise, Cumhurbaşkanı Gül ile TÜBA'dan bir heyetin görüşme notlarına yer veriliyordu: Görüşmede TÜBA heyeti bu kararnamenin, TÜBA'nın bir bilimler akademisi olma niteliğini ortadan kaldıracağını ve düzenlemenin Türkiye'yi dünya bilim camiasından koparacağını belirtmişti. TÜBA üyeleri, kararnamenin TÜBA'nın Bilimler Akademisi vasıflarını ve konumunu iade edecek şekilde tekrar gözden geçirilmesi beklentisi içindeler. Gelişmeleri hep birlikte göreceğiz, keşke TÜBA üyelerinin beklentileri karşılansa; ancak iktidar, devletin bütün kurumlarını "yeni rejime" uygun olarak hizaya sokarken, bilimi de bunun dışında tutmayacaktır. Konuyla ilgili olarak, iki TÜBA Asli üyesinin, Sayın Mehmet Özdoğan ve Sayın Şevket Ruacan'ın görüşlerini aldık, sunuyoruz.

'Bilim akademileri özerk olmalıdır'

Prof. Dr. Mehmet Özdoğan
TÜBA Asli Üyesi

Kanun Hükmünde Kararname ile TÜBA'nın yapısına getirilen değişiklikleri nasıl yorumluyorsunuz?

Bilim akademileri ülkelerin en saygın bilim kurumlarıdır. Her ne kadar Türkiye Bilimler Akademisi, dünya bilim akademileri arasında oldukça yeni tarihte kurulmuş genç bir akademi ise de, kısa süre içinde dünyada adını duyurmuş, oynadığı etkin rolle kendini kabul ettirerek saygın bir yer kazanmıştır. Kanımızca sorunun temelinde akademinin ne anlama geldiğinin tam olarak anlaşılamamış olması yatmaktadır. Kanun Hükmündeki Kararnamenin özü, yeni ve daha iyi bir akademi oluşturmaya değil, yeni bir devlet dairesi kurulmasına yöneliktir. Bu yaklaşım, yalnızca akademi başkanının, akademi üyelerinin atanmasıyla sınırlı değildir. Akademiye yüklenmek istenen işlevler, tam anlamıyla devletin bir organı olan bir birimden beklenenlerle eştir. Bilindiği gibi dünyada gerek üyelerin seçimi, gerek yönetim biçimi, gerekse işlevleri bağlamında birbirinden çok farklı akademi modelleri bulunmaktadır. Ancak bunların tümünün ortak paydası akademinin tam bağımsızlığı, bunun yanı sıra icraattan çok bilim anlayışı, bilim etiği ve dü-

şüncenin gelişimi üzerinde odaklanmalarıdır. Bu tanımın dışındaki bir yapılanma bir akademiyi değil, yukarıda değindiğimiz gibi devletin bir organını ortaya çıkarır. Kuşkusuz devletin kendi bünyesi içinde bu tür organlara da gereksinimi vardır. Ancak bu beklentiyi karşılayan kurum akademi olamaz.

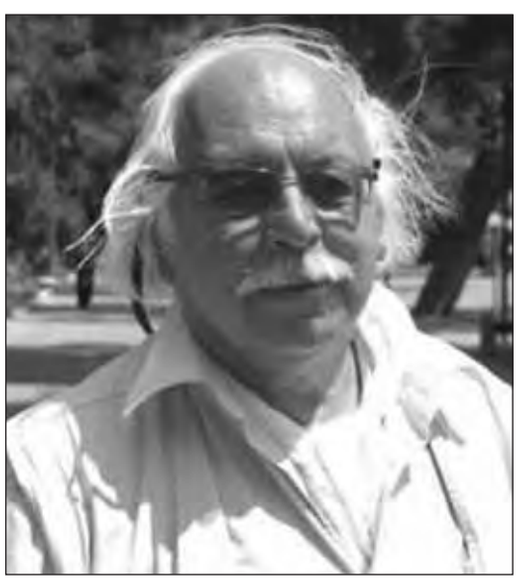
Soruna bu açıdan bakıldığında, kararnamenin kötü niyetten çok, yanlış bilgilendirme sonucu aceleye getirilerek hazırlanmış olduğu açık olarak görülecektir. Zaten kararnamede tanımlar tümüyle eksik ve yanlıştır. Tarihsel süreç içinde baktığımızda her devlet gelişimi için bir akademiye gerek duymuştur. Zaten böyle bir durum olmasaydı, akademiler ülkelerin özenle korumaya çalışıp övünç duyduğu kurumlar olmazdı, olamazdı. Eğer bu kararnameden beklenildiği gibi geri dönülmez ise, ortaya çıkacak yapılanmayı bir akademi olarak nitelemek mümkün olamayacağı gibi, bunun dünyaca da kabul edilemez olduğu daha şimdiden belli olmuştur. Üzücü olan kararnamenin çıktığı tarihten itibaren akademi üyelerinin bilim yapmak yerine gereksiz bir tartışma ortamı içine sokulmuş olmasıdır. Diğer bir üzücü konu da, kararname hazırlanırken Türkiye Bilimler Akademisi'nin hiçbir üyesine, organına görüş almak için danışılma gereğinin duyulmayışıdır. Türkiye Bilimler Akademisi'nin üyelerinin kendi alanlarında ve bilim dünyasında seçkin kişiler olduğu göz önüne alınırsa, akademiyle ilgili alınacak her türlü kararda neden danışılma gereği duyulmadığını anlamak çok güçtür. Diğer bütün akademilerde olduğu gibi, Türkiye Bilimler Akademisi'nde de tartışılacak konular bulunabilir. Ancak sağlıklı olan bunları akademinin kendi içinde çözmesidir. Dolayısıyla yukarıda sorduğunuz sorunun yanıtı, devletin bazı organlarının yanlış bilgilendirmesi sonucunda, bilim dünyasını rahatsız eden bir kararın üretilmiş olmasıdır.

Sizce hükümet, neden böyle bir gerek duydu? Hükümetin bilim etkinliğine yaklaşımını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Her hükümetin, demokrasi gereği belli bir politik duruşu ve bu politik duruşun uygulanış biçimleri vardır. Bu, hükümetlerin doğal hakkıdır. Bunlar örneğin hükümetin ekonomi, ticaret, sanayi, eğitim gibi alanlarda ne gibi önceliklere ağırlık verecekleri, bunları nasıl uygulayacaklarını yansıtır. Ancak her devletin günlük politikaların üzerinde kalması gerekli olan kurumları vardır. Bunların oluşumu, işleyiş şekli, hükümetlerin değişen politikalarıyla bağlantılı olamaz. Akademi de bu tür kurumların başında gelenlerden biridir. Akademiler, politik hareket ve beklentilerle yönlendirildiğinde, işleyişlerine müdahale edildiğinde, akademi olmaktan çıkar ve bundan yalnızca bilim değil, devletin uzun erimli sistemi de zarar görür. Geçen yüzyılda bazı otoriter rejimlerin akademilere benzer müdahaleleri olmuşsa da, bunlardan çok kısa süre içinde geri dönülmüş ve akademiler özgür yapılarına kavuşmuştur. Yukarıda sorduğunuz soru bağlamında, hükümetin başta TÜBA ve temel bilimler alanında icraatın yanı sıra bilgi üretme ve yeni açılım işlevi olan TÜBİTAK gibi kurumlara müdahalesi, çok açık bir şekilde yanlış bir uygulamadır. Kısa erimli olarak kulağa hoş gelen bir şekil almış gibi görünse de, uzun erimli olarak bunların hiçbir hükümetin beklentisini karşılamayacak bir şekle dönüştüğünü de tarih açık olarak göstermiştir. Benzer bir durumu YÖK için de söyleyebiliriz. Bir eğitim kurumu olması gerekli olan üniversitelerde belli bir otoriteyi yansıtmak için kurulmuş olan YÖK'ün yalnış bir yapılanma olduğunu, kurulduğu tarihten itibaren hemen herkes söylemiş, ancak bunun değiştirilmesi için hiçbir hareket yapılmamıştır. Başlangıçtan yapılan yanlış, üzerine konulan başka yanlışlarla daha da büyümüş ve günümüze taşınmıştır. Bunca yanlışı içeren bir kurumdan, bilim akademisinin üçte bir üyesini seçmesini beklemenin nasıl savunulabileceğini de anlamış değiliz.

Dünyadaki köklü bilim akademilerini de dikkate alırsanız, sizce bir bilim akademisi nasıl olmalı?

Yukarıda ısrarla belirttiğimiz gibi, bilim akademisi her şeyden önce her türlü baskıdan uzak, bağımsız olmalıdır. Kendi organlarını, işleyiş sistemini dışarıdan hiçbir müdahale olmadan belirleyebilmelidir. Dünyada bilim akademileri arasında bir ilişki zinciri vardır; bilim akademileri, farklı oluşumlar içinde bir araya gelmekte, öncelikli gördükleri alanlarla ilgili olarak fikir geliştirmekte ve ileriye yönelik öngörüler sunmaktadırlar. Bir akademinin gücü uluslararası "kabul edilirliği" ile ölçülür. Herhangi bir nedenle bünyesi nitelikli bilimcilerden değil, sıradan bilim insanlarından oluşan bir akademi, uluslararası düzeyde varlığını sürdüremez, dışlanır ve kısa bir süre sonra kendi ülkesinin sınırları içinde kapalı olarak kalır; daha genel bir anlatımla "yaptığını ancak onu etkilemeye çalışan kurumun alkışladığı" bir düzeye iner. Türkiye Bilimler Akademisi'nin var olduğu kısa süre içinde uluslararası bilim akademileri dünyası içinde etkin bir konuma gelmiş ve çok sayıda projenin yönetimine katılmış olması, akademimizin doğru bir şekilde yapılanmış olduğunun en açık göstergesidir.





Birçok bilim akademisinin olduğu gibi, Türkiye Bilimler Akademisi'nin de vermiş olduğu öncelik, ülkemizde genç bilimcileri özendirmek ve onlara olanak sağlamaktır. Bu bağlamda TÜBA, elindeki kısıtlı olanakların en büyük kısmını GEBİP olarak bilinen Genç Bilim İnsalarını Özendirme Programı'na yönlendirmiş ve TÜBA'nın bu projesi, diğer akademiler tarafından da önceleri ilgiyle izlenmiş ve giderek benzer projelerin uygulaması konusunda girişimler başlatmışlardır; hatta son zamanlarda genç bilimcilere özgü bir akademi yapılanması konusu da gündeme gelmiştir.

Yeniden sorunuza dönecek olursak, Türkiye'nin yetişmiş, deneyimli bir bilimsel altyapısı vardır. Çok sayıda Türk bilim insanı, yurtdışının en gelişkin bilim kurumlarında önemli konumlara gelmiş, alanlarında saygın bir yer edinmiş ve bunların büyük bir kısmı da ülkemize geri dönmüşlerdir. TÜBA, Türkiye'nin bu potansiyelini değerlendirme ve gelecek kuşakların da aynı ve hatta daha iyi konuma gelmesi beklentisini karşılamak durumundadır. Ülkemiz gibi gelişmekte olan bir ülkede, devlet erkini elinde tutanların akademiye müdahale etmek yerine, akademinin danışmanlığından yararlanmaya yönelmeleri, gene beklentilerimiz içindedir. Zaten dünyada akademilerin temel işlevlerinden biri de, hiçbir etki altında kalmadan doğruları, doğru yönü önermektir. Devleti elinde tutan erkin buna uyup uymaması kendi politik tercihidir. Ancak gene de bir bilim akademisinin ve akademiyi oluşturan bilim insanlarının görevi, hiçbir etki altında kalmadan bu doğruları ortaya koymaktır. Bilim ve bilimsel ortam, yanlış müdahalelerden çok kolay etkilenir, yara alabilir. Bir akademinin bu tür bir sarsıntı geçirmesinden ne kısa, ne de uzun erimli olarak hiçkimse yararlanmaz, yararlanamaz. Bu nedenle sorunun yanıtı bilimin, bilim insanlarının ve bunların bir araya geldiği bilim akademilerinin özgürlüğüne dokunulmamasıdır.

'Böyle bir bilim akademisi olmaz'

Prof. Dr. Şevket Ruacan
TÜBA Asli Üyesi

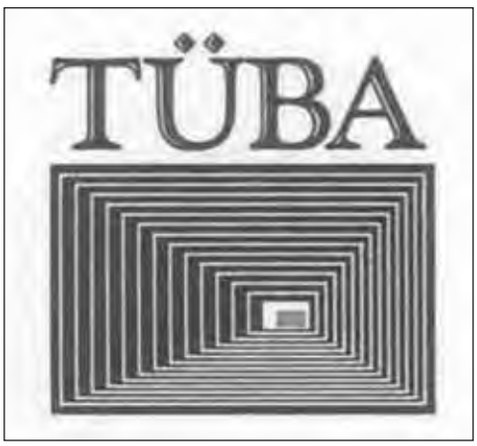
Kanun Hükmünde Kararname ile TÜBA'ya getirilen değişiklikleri nasıl yorumluyorsunuz?

Kanun Hükmünde Kararname ile TÜBA'ya getirilmek istenen değişiklikleri, yeterince araştırılmamış, danışılmamış, uluslararası örnekleri incelenmemiş, kısaca çok yetersiz bir hazırlıktan sonra alelacele yürürlüğe sokulmuş bir metin olarak görüyorum. Ne yazık ki bu kararname ile üst makamların yanıltıldığı görülüyor. Nitekim TÜBA'yı şu veya bu nedenle eleştiren kişilerin bile, tümünün son görüşleri "Böyle bir bilim akademisi olmaz" şeklinde. Uluslararası bilimsel kuruluşları, akademiler, saygın yayın kuruluşlarının tümü bu kararnameyi şiddetle eleştiriyorlarsa, burada yanlışlık olduğu açıktır. Çünkü bu kuruluşların baskıyla, ricayla, etkilenmeyeceklerini herkes bilir. Dolayısıyla eğer Türkiye çağdaş dünya bilim camiası içinde yer almaya layık özerk bir bilim akademisi ile yola devam etmek istiyorsa, bunun koşullarını da göğüslemelidir.



Sizce hükümet, neden böyle bir gerek duydu? Hükümetin bilim etkinliğine yaklaşımını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bence değişik etkiler ve propaganda altında ve diğer KHK'lere yetiştirmek amacıyla, iyi hazırlanmamış ve değerlendirilmemiş bir tasarı ortaya çıkarıldı. Seçilen/seçilmeyen kişilerle ilgili tartışmalar uzunca bir süredir çeşitli çevrelerde dile getiriliyordu. Ne yazık ki bu konu da iyice incelenmeden ve sorgulanmadan aceleye getirildi. Doğa bilimleri, sağlık bilimleri, sosyal bilimler gibi tüm bilim alanlarını içeren dünya akademilerinde, böyle sorunlar zaman zaman çıkar. Değişik bilimlerin farklı akademik kriterleri olur ve herkesin birleşebileceği konsensüslere ulaşmak kolay olmayabilir. Dolayısıyla eleştirilerin kişiler bazında değil, te-



mel kriterler bazında yapılması gerekir. Saygın akademilerde de temel kriter kişinin alanında bilimsel mükemmelliğe ulaşmasıdır. Bunu belirleyecek olan da tabii ki bu kriterleri bilen ve değerlendiren aynı düzeydeki bilim insanlarıdır. Bu nedenle hiçbir akademide üyeler devlet tarafından atanma yoluyla gelmezler. Sanıyorum bu evrensel koşullar bilinseydi veya en azından danışılsaydı, böyle büyük bir yanılma ortaya çıkmazdı.Bu KHK gibi özellikli konularda radikal sistem değişiklikleri getiren düzenlemelerin hiçbir kişi veya kuruluşa danışılmadan, hatta bir uluslararası örnek bile incelenmeden aceleyle yürürlüğe sokulması Türkiye'yi uluslararası bilim camiasında çok zor bir duruma sokmuştur.

Dünyadaki köklü bilim akademilerini dikkate alırsanız, sizce bir bilim akademisi nasıl olmalı?

Tabii Batı dünyasını göz önüne alırsak, birçok akademinin 1600'lü yıllarda kurulduğunu görüyoruz. Doğu Avrupa, Asya hatta Afrika akademileri 19.-20. yüzyıllardan itibaren kurulmaya başlamıştır. Türkiye, bilimler akademisini 1993'de kurabilmiştir. Böylece matbaanın Avrupa'dan Osmanlı'ya gelişi için geçen 300 yıllık gecikme, akademinin gelişi sürecinde de yaşanmıştır. Ancak kuruluşunun 18. yılında bilim akademisini kapanma düzeyine getirmek de, ülkemiz için bir şanssızlıktır. Dünyada saygın hiçbir akademinin başkanı ve üyeleri herhangi bir makam tarafından atanmamaktadır. Tümünde akademi üyeleri tarafından yapılan özgür seçimler söz konusudur. Bu sistem mükemmel olmayabilir. Tarihte İngiliz, Fransız, Amerikan akademilerince başlangıçta seçilmeyen Nobel ödüllü kişiler vardır. Bunlar değişik zamanlarda yeniden seçilmiştir veya hiç seçilememiştir. Ama hiçbir ülkede akademinin seçmediği kişilerin yukardan atanmayla getirilmesi akla gelmemiştir. TÜBA üye adaylarını belirlemekte çok farklı kaynaklara başvuruyordu. Tüm dünyada takdir toplayan Genç Bilim Adamları Ödül Programı (GEBİP) programına katılanlar, ulusal, uluslararası ödül alanlar, yayın-buluşlarıyla öne çıkanlar, yurtdışında Türkiye'yi başarıyla temsil eden Türk ve yabancı uyruklu bilim insanları bu aday havuzunu oluşturmaktaydı. Bu kişiler çok sıkı bir değerlendirme süreci sonunda Genel Kurul'da oylanmaktaydı. Dünyadaki belli başlı tüm akademilerde de benzer bir yöntem uygulanmaktadır, bazılarında yüzyıllardan bu yana…

öğretmen dünyası
Bağımsızlıkçı Aydınlanmacı Halkçı Öğretmenlerin 32 Yıllık Sesi



1-9 Ekim arası Antalya-Konyaaltı Kitap Fuarı'ndayız.

* Eğitim dünyasında yaşananlar...
* MEB uygulamaları...
* Okullarımızda neler oluyor ?
* Öğretmenlerden, öğrencilerden makaleler, denemeler, anılar, şiirler, öyküler...

Ekim sayısı çıktı!

DERGİMİZİN BULUNDUĞU KİTABEVLERİ
AMASYA-Merzifon: Ekin Kırtasiye (0358 513 82 65),
ANKARA-Batıkent: As Renk Kırtasiye (0312 256 77 60),
Kızılay: Dost, İlhan İlhan, Turhan, Deniz Kitabevi (0312 430 13 94),
HATAY-Antakya: Yener Kitabevi (0326 214 85 40),
İSTANBUL- Beyoğlu: Mephisto Kitap Cafe, Kadıköy: Nezih Kitabevi (0216 450 10 10)
İZMİR - Yakın Kitabevi (0232 421 81 69), ORDU-Fatsa: Gülenç Gazete Bayi.
SAMSUN - Havza: Şekerci Market (0362 714 11 07)

Eğitimdeki güncel gelişmeleri izlemek için...
Abone olunuz!
Posta Çeki Numarası: 6100552
Yıllık: 12 Sayı 50 TL. / 6 Aylık 25 TL.

Necatibey Cad. 13/13 Şaşlıyor/ANKARA
Tel: (0312) 229 43 25 Belgegeçer: (0312) 229 45 26
e-posta: opdunyasi@gmail.com opdunyasi@ce-kolay.net
web: www.ogretmendunyasi.org

Darwin 'savaşım', 'seçilim' gibi kavramları hangi anlamda kullandı?



Darwin 19. yüzyıl ortalarında giderek artan pozitivist yaklaşımın da etkisinde kalarak kuramını geliştirirken benzetimlere başvurdu. 'Savaşım' benzetimini üç ayrı anlamda kullandı. 'Doğal Seçilim' benzetimi insan etkinliklerinden oldukça farklıdır. Darwin'e göre 'doğal seçilim' ne bilinçli ne de akıllı, hele hele kesinlikle ilahi değildi! Türlerin Kökeni adlı yapıtında 'şans'ı herhangi bir olgu veya sürecin nedeni olarak sunmanın doğru olmayacağını düşündü, çünkü bu tür bir kullanım olgu veya sürecin gerçek nedenini bilmediğimizi gösterecekti.

Derleyen: Prof. Dr. Rennan Pekünlü

1837-1844 yıllarını kapsayan dönemde Darwin'in kültürel çevresi, onun "türlerin kuramı"na ilişkin ilk yazılarının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu kültürel çevrede, felsefe, yazın, din, politik ve etik konularda uzman olan yazarlar vardı. Darwin bu kültürel çevresinden, bilimsel yöntem, usun doğadaki yeri, etik, sosyal felsefe ve doğal teoloji konularında görüşler derledi. Darwin'in bilimsel açıklamalarıyla koşut gelişen dilin bilimsel kullanımı, özellikle de 'seçilim' ve 'savaşım' gibi benzetimleri (metaphor) kullanışı, diyalektik bir gelişme sergilemiştir. Türlerin kökenine ilişkin yazdıkları en geniş kültürel çevrelerde bir dizi soruların yükselmesine neden oldu. Bu soruları yanıtlama çabaları, doğal seçilim kuramında kullandığı dili, biçimi ve içeriği önemli ölçülerde etkilemiştir.

Darwin 19. yüzyıl ortalarında giderek artan pozitivist yaklaşımın da etkisinde kalarak kuramını geliştirirken benzetimlere başvurdu. 'Savaşım' benzetimini üç ayrı anlamda kullandı. 'Doğal Seçilim' benzetimi insan etkinliklerinden oldukça farklıdır. Darwin'e göre 'doğal seçilim' ne bilinçli ne de akıllı, hele hele kesinlikle ilahi değildi! *Türlerin Kökeni* adlı yapıtında 'şans'ı herhangi bir olgu veya sürecin nedeni olarak sunmanın doğru olmayacağını düşündü, çünkü bu tür bir kullanım olgu veya sürecin gerçek nedenini bilmediğimizi gösterecekti. Darwin aynı zamanda Laplacian determinizmi ve biyolojik mekanizmi de yadsıdı. 'Şans' ve 'raslantı' (accident) sözcüklerinin, birbirinden farklı ve indirgenemez nedensellik ile belirlenmiş iki farklı olayın kesişimini betimlediğini savunmuştur.

Dil bilimciler ve dil felsefecileri dilin dört işlevinden söz ediyor. Dile işlev yükleme işi önce Karl Bühler ile başlıyor. Bühler, *Sprachtheorie* (1934) adlı kitabında dilin, a) diğer organizmada yanıt uyartacak işaret, uyarı işlevi (Signalling); b) anlatım, ifade işlevi (Expressive) ve c) betimleme, tasvir işlevi (Descriptive) olduğunu yazıyor. Daha sonra Karl R. Popper, *Açık Evren* (Open Universe) adlı kitabında bu işlevlere ek olarak yeni bir işlev daha ekliyor: d) dilin sav geliştirme işlevi (Argumentative). İngilizceleri usumuzdan uçup gidebilir, ancak onları anımsamanın bir yolu, en ilkel öğrenme biçimi olan benzerliklere başvurmak olabilir. Şöyle ki, İngilizce sözcüklerin baş harfleri yan yana getirildiğinde **SEDA** sözcüğü ortaya çıkıyor. Evet, isteklerimizi, duygu ve düşüncelerimizi savlarımızı "karşı tarafa" iyi iletebilmemiz için bizden hoş bir **seda** yükselmeli.

Benzetimlerin gerçekçi kuramı

Darwin, İskoçyalı dil filozofu Dugald Stewart'ın geliştirdiği 'Benzetimlerin Realist Kuramı'ndan (Realist theory of metaphor) etkilenmiştir. Stewart'ı da David Hume'un kuşkuculuğu derinden etkilemiştir. Bilimsel araştırmalarda ve günlük yaşantıda sistemin kurallarından etkilenerek yanlış yönlere sap-

mak yerine, güvenilir bir seçenek olarak, 'dilin sıradan kullanımını' savunmuştur. Stewart'ın dil felsefesi insan dilinin tarihsel gelişimine vurgu yapmıştır. Yapay işaretleri kullanmada dilin usun doğal gelişimini izlediğini savunmuştur. Dil ile duygusallığın (korku, sevinç, kızgınlık, vb.) etkileşimini insanın sürekli değişen fiziksel ve kültürel çevresiyle betimlemiştir. Stewart'a göre yapay bir dilin oluşumu, doğal işaretlerin kullanımını varsayar. Bu doğal işaretler, yüzün alabileceği tüm ifadeler, vücudun belli hareketleri, diğer bir deyişle vücut dili ve değişik ses tonları olarak sayılmıştır. Bu temel, doğal işaretler 'doğa dili'nin bir parçasıdır. Bu dilin en basit ve temel öğeleri insan yavrusu tarafından da hemen algılanıp kullanılabilir. Stewart'a göre bu dilin öğrenilmesi deneyime ve kişiler arası ilişkiye indirgenemez; 'doğal dil' içgüdüseldir. Darwin'in kuramını doğru bir biçimde yorumlayabilmek için Stewart'ın dil felsefesinin tarihsel ve gelişimsel yanlarının öneminin kavranması gerekir. Toplumsal iletişim, duygu veya düşüncelerin anlatımı veya konuşulan dil, doğanın kendisini doğal olarak anlatışının bir uzantısı olduğuna ilişkin felsefi bir çerçeve oluşturmuştur. Stewart'ın *Essays* adlı yapıtında dilin tarihi, usun tarihini aydınlatmıştır. *Essays* adlı çalışmada insanın karmaşık yeteneklerinin basit kaynağına, karmaşığı basite indirgemeden, diğer bir deyişle, indirgemeci olmayan bir yolla ulaşılmıştır. Hume ve Stewart, 17. ve 18. yüzyıl biliminin insanın doğadaki yerine ilişkin derlediği bilgilerin yetersiz olduğunu düşünüyordu. Özellikle Stewart'ın yapıcı ve sentetik çabaları, Darwin'in gereksinim duyduğu güveni sağladı. İnsanın tarihsel gelişimine ilişkin açıklamalar Fransız Aydınlanmasının ne epistemolojik kuşkuculuğuna (Hume'da bu kuşkuculuk doruk noktasındaydı) ne de estetik ve moral açıdan yetersizliğine gereksinim duydu. Stewart geç ortaçağdan aktarılan temel ilkeler (essentialism) yaklaşımını yadsıdı. Bu yaklaşım, Darwin'in evrim kuramıyla ilgili vücut/us sorununa ve sözcüklerin anlamına ilişkin (semantics) güçlükleri aşmasını sağladı. Darwin'in bu yaklaşımı, kendisinden önce biyolojik evrim konusunda çalışanların başvurmadığı bir bakış açısıydı.

Darwin için felsefi realizmin en güçlü biçimi Stewart'ın geliştirdiği yöntemdi. Gerçekten de Stewart'ın felsefesinde kavramsal değişikliklerin kökeni, dil, fikir ve insanın değişen çevresinin karşılıklı etkileşimleri olarak sunuluyordu. Darwin, Stewart'ın oluşturduğu felsefi standardı usun tüm cephelerine -moral duygulara ve dinsel korkudan kaynaklanan saygıya dek- uygulama isteği gösterdi.

1850'li ve 1860'lı yıllarda yükselen pozitivist akım karşısında Darwin, 'savaşım' (struggle) ve 'seçilim' (selection) benzetimlerinin yazın diline daha uygun olarak değiştirilebileceğini ileri sürerek savunmaya geçmiştir. Ancak Darwin gerçekçi transmütasyon kuramını yazmaya başladığında, kullandığı doğal (yazıldığı zamanlarda Darwin'in deyimiyle 'materyalist') ve indirgemeci olmayan dil sempatiyle karşılandı. Çünkü Darwin insanın ussal niteliklerinin kökenini kartezyen ölçütlere bağlı kalanların başvurduğu yöntem yerine, diğer bir deyişle, hayvan ve bitkilerdeki işlevlerin mekanik açıklaması yerine, doğada aradı. Bu başarıda Stewart'ın dil ve anlatım felsefesinin gerçekçi öğeleri Darwin'e yardımcı oldu. İnsanın dil geliştirmedeki doğal süreci bağlamında, sözcüklerin anlamına ilişkin Stewart yaklaşımı, Darwin'in insanın insan olmayan primat atadan geldiği düşüncesini geliştirmesinde yardımcı oldu.

Darwin 'insandan sonsuz kez daha akıllı' (infinitely more sagacious than man) varlık (being) ile 'her şeyi bilen yaratıcı' (omniscient creator) arasındaki farkı açıkça dile getirdiği gibi, bu tanımlamayı doğal seçilim benzetiminin can damarı yaptı. *Notebooks* adlı kitabından anlaşıldığına göre, Darwin, doğal teoloji ve bu bakış açısının insanın doğadaki yerine ilişkin geleneksel İngiliz yaklaşımından ayrıldığının farkındaydı. Onun bu yaklaşımı İngiliz geleneğinin dokusunu parçalayacaktı. Darwin'in yöntemi, 1842 yılında, Comte'un önerdiği pozitivist modele uymuyordu. Darwin biyolojiyi teolojik ve metafiziksel topraklardan Comte'un pozitivist topraklarına taşımadı. Paley'nin kavramlarını benimseyerek, ancak bu kavramların metafiziksel (daha doğrusu deney ve gözleme alınamayacak) içeriğini değiştirmeden aldı ve deneysel araştırma programıyla ilişkilendirebileceği yeni bir bilimsel kuram oluşturmak için kullandı.

Newton'dan 1830-40'lı yıllara dek süregelen İngiliz doğal teoloji geleneğinde, Paley ve Malthus dinsel inançlarıyla doğaya ilişkin bilimsel anlayışlarının uyumunu sağlama çabalarını sürdürmüşlerdir. Malthus 'plan' ile ilgilenmiyordu, en çok ilgilendiği şey 'yasa' idi ve doğa yasalarının evrensel, gerekli ve değişmez olduğunu savunuyordu. Diğer yandan Paley, Aristocu yaklaşımda olduğu gibi, iki farklı planın ortak yanlarını, diğer bir deyişle, tasarımın ortasında 'şansın ortaya çıkışı'nı görüyordu.

Darwin, İskoçyalı dil filozofu Dugald Stewart'ın geliştirdiği 'Benzetimlerin Realist Kuramı'ndan etkilenmişti.



Bilimsel kuram ile ekonominin ilişkileri

Gertrude Himmelfarb, Malthus-Darwin ilişkisinde ilginç bir sapta-



İngiliz nüfusbilimcisi ve ekonomi-politikçisi Thomas R. Malthus. Darwin ve Malthus "savaşım" kavramını farklı anlamlarda kullanmışlardır.

mada bulunuyor. "Bu koşullarda tamamen ekonomik ve politik gelişmeler bilimsel bir kurama esin kaynağı oluşturmuştur." Diğer yandan J. D. Bernal, bilimin toplumun üretici güçlerine gereksinimi olduğunu, toplumun refahı için felsefe ve dinin yanı sıra bilime de gereksinim olduğunu ve Darwin'in doğal seçilim ve var olma savaşımı kuramının gelişmiş kapitalist aşamadaki özgür rekabetin bir yansıması olduğunu ileri sürmüştür. Malthus ile Darwin'in fikir alışverişinin disiplinlerarası mı yoksa aynı disiplin içinde mi yoksa ekonomik sistemin ve ideolojisinin Darwin'in **kavramsal yapısına** sızışı mı olduğunu saptamak zor.

Darwin kuramının işaret ettiği toplumsal ve kültürel kavramların yanlış anlaşılmasının nedeni, Darwin okurlarının, Darwin'in 'yaşam savaşımı' kavramıyla Malthus'daki benzer kavram arasındaki farkın anlaşılamaması ve Darwin'in de kendi ve Malthus'un kullandığı kavramların farklı olduğu konusunda ısrarlı davranmayışıdır. Darwin için 'savaşım' sözcüğü (karşılıklı yardımlaşma, şansa bağlı değişim veya rekabet aracılığıyla) bir güçlüğün üstesinden gelme çabasıdır. Malthus için 'savaşım', sınırlı sayıdaki kaynaklar için ya hep ya hiç savaşımıdır. Darwin, hiç değilse bile, etkilendiği için, çok ender olarak 'savaşım' sözcüğünü kullanmıştır. *Essay of 1844, Part I* eserinde değişik organizmaların bir dizi çevresel engelleri aşarak yaşam savaşından utkuyla çıkış ve üreme savaşımındaki göreli başarılarını betimlerken, 'savaşım', 'savaş', 'bıçak', 'güçler dengesi' kavramlarını eş anlamlı kullanmıştır. Darwinci bağlamda 'savaşım' yalnızca besin veya yaşam alanı için verilen savaşım anlamında değildir. Bu rekabette genel güçlükler, hastalık-

Darwin'de 'var olma savaşımı', 'doğal seçilim' ve 'akıllı tasarım' kavramları

Darwin'in eserlerinde sıkça geçen benzetimlerden bazıları şunlardır: Doğal seçilim (Natural selection), Var olma savaşımı (Struggle for Existence), Doğanın savaşı (The War of Nature); Güçlü olanın yaşamını sürdürmesi (Survival of the fittest), Şans (Chance), Yaşam ağacı (Tree of Life), vd.

Var olma savaşımı

Bu konuda Darwin *Türlerin Kökeni* adlı eserinde şu saptamayı yapıyor: "İş söze gelince, evrensel boyutta süren yaşam savaşımı gerçeğini onamaktan daha kolay, diğer yandan da, bu gerçeği sürekli olarak usta tutmaktan daha zor bir şey yoktur." Darwin'in var olma savaşımı benzetiminde üç etmen var: a) türlerin kendi bireyleri arasındaki dayanışma, diğer bir deyişle bir organik varlığın diğerine olan bağımlılığı; b) tohum ve yumurtaların saçılması durumunda, şans diyebileceğimiz organik veya inorganik etmen ve c) rekabet, diğer bir deyişle, hayvanlarda istemli, bitkilerde istemsiz olsun kesin bir mücadele. Darwin'in bu benzetimi dönemin entelektüelleri dahil insanların kafasını karıştırınca Darwin bir açıklama getirmek zorunda kalıyor: "Ben bu terimi benzetimsel anlamda kullanırım. Yaşam savaşımı benzetimi, bir bireyin bir başka bireye gereksinimi olduğunu ve daha önemlisi yalnızca bireyin yaşamını değil, geleceğe başarılı nesiller bırakmasını da içerir. Kıtlıkta iki vahşi hayvan birbiriyle gerçekten var olma savaşımı verir; bu savaşımda besini birisi kapacak ve yaşamını sürdürecektir. Çöl kenarındaki bir bitkinin yaşam savaşımı kuraklığa karşıdır, daha doğrusu, yaşamı nemli toprağa bağlıdır. Bir bitki yılda binlerce tohum üretir ancak bunların ortalamada bir tanesi olgunluğa ulaşır, daha doğrusu, kendi türünden ve diğer türden bitkilerin yere saçılmış olan tohumlarıyla savaşım verir. Ağaç parazitlerinden ökse otunun (mistletoe) yaşamı elma ve diğer birkaç ağaca bağlıdır. Eğer benzer tür parazitler aynı ağaçta büyüyorsa o zaman ökse otunun ağaçla yaşam savaşımı verdiğinden söz edebiliriz. Diğer parazitlerle savaşımında zayıf düşüp ölebilir. Ancak ağacın aynı dalında büyüyen ve filiz veren ökse otlar kendi aralarında yaşam savaşımı verir. Ökse otu kuşlar aracılığıyla yayıldığından varlıkları kuşlara bağlıdır. Benzetimsel olarak şunu söyleyebiliriz, kuşların diğer meyve veren bitkilerin tohumları yerine kendi tohumlarını yiyip yayılmalarını sağlaması için ökse otu diğer meyve veren bitkilerle yaşam savaşımı verir. Birbiri içine giren bu durumları betimlemek için var olma savaşımı benzetimini genel olarak kullandım."

Doğal seçilim

Darwin'in eserlerini yayınlayan yayınevi bu benzetime karşı çıkmıştır! Darwin'e din çevrelerinden gelen baskının ve onun bu baskıya direncinin en çarpıcı örneği şu soru/yanıtta sergilenmiştir: Soru: "Kim seçiyor?", Darwin: "İnsandan sonsuz kez daha akıllı ancak her şeyi bilen tanrı değil". Darwin Doğal Seçilim sürecini de açıklamak zorunda kalıyor: "Doğal seçilim her gün her saat dünyanın her yerinde çok küçük de olsa, ortaya çıkan tüm değişimleri izliyor; kötü olanları almıyor, iyi olan her şeyi koruyor ve öncekilere ekliyor; sessizce ve duyumsanmadan, her ne zaman ve her nerede olursa olsun, organik varlıkların organik ve inorganik yaşam koşullarının iyileştirilmesi için çalışıyor". Yine Darwin'in Wallace ve diğer arkadaşlarıyla yap-

lara direnç, kuraklık, aşırı sıcaklıklar, 'savaşım'da besin elde etmedeki başarılar denli eşit ağırlığa sahiptir. Bu bağlamda 'yaşam savaşımı', değişik organizmaların aynı karmaşık bir ortamda yaşam savaşımından utkuyla çıkma ve üretken nesiller yetiştirme çabasındaki göreli başarıları anlamına gelir.

Malthus, son çözümlemede değişmeyen ve değiştirilemeyecek olan bir ortamda organik popülasyonların kesin bir dengeye ulaşacağını öngörmüştü. Darwin'in, çevrenin değişkenliğine ilişkin tezindeki kilit nokta ise, çevrenin karmaşık yapıya sahip oluşu ve özellikle de diğer organizmaların (aynı ve diğer türdeki) belli bir organizma için çevrenin bir parçası olduğudur. Erken dönemde var olan basit canlı organizmaların yaşamdan utkuyla çıkmış olmaları daha karmaşık canlılar için yeni bir ortamın yaratılmış olduğu anlamına gelir. Darwin, evrim kuramının organik karmaşıklık veya bir diğer anlamda daima ilerleme getireceği görüşünü yadsımıştır ("Benim kuramımda, uygun koşulların olduğu durumu dikkate almazsak, daima ilerlemeye işaret eden mutlak bir eğilimin varlığında söz edemeyiz"). Ancak, kuramının popülasyon boyutlarındaki geometrik artış eğilimiyle (Malthus da bu konuda aynı görüşteydi) organik ilerleme arasında (Malthus bu konuda aynı görüşte değildi) bir ilişkinin varlığına işaret ediyordu. Darwin bu konuda yapmış olduğu bulgulara eserlerinde çok fazla vurgu yapmadı. Organik karmaşıklığın artmasının gerekli olmadığını, ancak artması durumunda da ortaya çıkan çevre koşullarının önceki basit organizmaların yaşadığı ortamdan daha dengeli olacağının bekleneceğini belirtti. Darwin'in kuramı için organizmanın bakir toprakları koloni edinmesinin sağladığı yeni olanaklar çok önemliydi. Okyanus adalarının şans eseri kolonileştirilmesi doğal bir süreçle yeni türlerin ortaya çıkışı anlamına geliyordu. Bu bağlamda 'yaşam savaşımı', bir dizi farklı çevrelerde üretken nesillerin oluşması anlamına geliyordu.

Cinsel seçilim kavramı, Darwin'in üreme konusundaki davranışların karmaşıklığını anlaması temelinde oluşmuştur. İnsanın toplumsal yaşamının temel etik önemi açısından bakıldığında Darwin'in savı kesinlikle Malthuscu değildi. Malthus için toplumsal yapının temel bileşeni kişinin kendisine olan sevgisiydi (self-love). Darwin içinse, insanın toplumsal ya-

tığı yazışmalarda şu savları okuyoruz: "Evcilleştirmede (domestication) çok etkin bir biçimde çalışan doğal seçilim ilkesinin doğada çalışmaması için hiçbir neden yok! Doğada değişkenliği sağlamaya hazır güçlü bir etmen daima varken, yaşamı son derece karmaşık ilişkilerle dolu olan varlıklar için yararlı değişimlerin olacağından, bu değişikliklerin korunacağından, birikeceğinden ve kalıtsal olarak yeni nesillere aktarılacağından niçin kuşku duyalım ki? Eğer insan evcilleştirmede kendisi için en yararlı olanı sabırla seçiyorsa, doğa da, değişen yaşam koşullarında canlı varlıkları için yararlı olan değişimleri niçin seçemesin ki? Uzun çağlar boyunca etkin olan, tüm canlıların alışkanlıklarını, yapılarını sıkı bir biçimde izleyen, iyiyi yeğleyen ve kötüyü yadsıyan bu güce kim sınır koyabilir ki? Ben bu güce bir sınır göremiyorum. Her bir biçimi yaşamın en karmaşık ilişkilerine yavaşça ve güzelce uyum sağlıyor. Doğal seçilim ilkesine daha derinden değil, salt bu açıdan baksak bile bana olası görünüyor. Doğal seçilim, fizikokimya kavramı olan **affinity** kavramından daha gizemli değil. Eğer gezegenlerin deviniminden çekim kuvveti (gravity) sorumluysa, insanlar niçin doğal seçilimin de etkin güç olduğundan kuşku duyuyorlar ki?"

Alfred Russell Wallace'ın Darwin'e mektubu

"Zeki kişilerin Doğal Seçilim ve onun kaçınılmaz sonuçlarını açıkça görememelerine birçok kez tanık oldum. Buradan şu sonuca ulaştım: Senin bu kavramı çoğumuza açık ve güzel bir biçimde sunmuş olmana karşın, Doğal Seçilim kavramı, doğa bilimleriyle ilgilenen genel okuyucuyu etkileyecek en iyi benzetim değil". Darwin ve Wallace 1858 yılı Temmuz ayında Linnean Topluluğu'na ortak bir bildiri sunuyorlar. Bu bildiride kuramın insan benzetimli (anthropomorphic) yanları açıkça görülüyor. Daha sonra Wallace'ın bir eserinin alt bölümünün başlığında, "Darwin'in benzetimleri yanlış anlamaya neden olabilir" ("Mr. Darwin's Metaphors liable to Misconception") cümlesini okuyoruz.

Darwin'in Herschel'e mektubu

"Akıllı Tasarım'da (Intelligent Design) ileri sürdüğün sav beni büyük şaşkınlığa uğrattı. 'Tüm canlı varlıklar ve insanın akıllı tasarımın ürünü olduğuna inanmadan bu evren incelenemez' diyorsun. Ancak ben tek tek organizmalara baktığımda tasarıma ilişkin bir kanıt göremiyorum".

Darwin'in Harvard Üniversitesi profesörü Asa Gray'e mektubu

"Ben, iyiliksever ve her şeyi bilen Tanrı'nın tırtılın bedeninde asalak yaşayan Ichneumonidae'i tasarlayarak veya kediyi fareyle oynaması için yarattığına inanamıyorum. Görüşlerimin ateistik olmadığı konusunda sizinle aynı görüşteyim. Doğal yasaların son derece karmaşık işleyişiyle ortaya çıkan şimşek, ister iyi ister kötü olsun, kişiyi öldürüyor. Çocuk (bu çocuk geri zekâlı da olabilir) daha karmaşık yasalar sonucu dünyaya geliyor. Tüm bu yasaların her şeyi bilen, geleceği ve sonuçlarını gören bir Yaratıcı'nın tasarımı olduğuna inanamıyorum. Tasarım savına gelince, erkeğin dumura uğramış memesinin tasarlandığı görüşünü onayamam. Eğer buna inandığımı söylersem, Trinity in Unity (İsa'nın Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olduğunu savunan inanç - ERP) ortodoks inancına da inandığımı söylemem gerekir."



Darwin, duygu ve düşüncelerin anlatımı veya iletişimsel davranış ve eyleme geçiş konularının önemini diğer sosyal içgüdülerden daha çok önemsemişti.

şamının temelinde sevgi ve iyi niyete dayalı sempati vardı ve Darwin insandan daha alt düzeyde örgütlenmiş canlılarda da bu özelliğin varlığını gözledi. Evrim kuramı bağlamında Darwin, organizmaların birbiriyle rekabet halinde olduklar gibi, birbirlerine gereksinimleri olduğunu da gördü. Bu bulgu, 'yaşam savaşımı'nda yeni olasılıkları da gündeme getirdi ve Malthus'da olmayan yeni bir Darwinci 'savaşım' kavramı doğdu.

Malthus, İngiliz kültüründe etkin bir kişi, kavramsal konularda yenilikçi, her şeyden önce politik ekonomist ve "kendini doğa bilimlerine adamış bir kişi"ydi. Bir amatör olarak bile Malthus iyi bir biyolog değildi. İnsanların üreme konusundaki davranışlarını betimlerken kendi etik yeğlemelerini (toplumu oluşturan başlıca etmenin kendini-sevme olduğu) öne çıkardı. Ancak, Darwin'in ve Malthus'un biyolojik benzetimlerde (biological metaphor) ortak bir yanları vardı: benzetimsel olarak insan ve hayvanın aynı açıdan değerlendirilmesi. Malthus, politik ekonomiyi biyolojik kavramlarla betimliyordu. Herhangi bir politik veya sosyal reform programının doğal ve biyolojik sınırlarını bulma çabasındaydı. Karşı cinsler arasındaki bitmez tükenmez hayvansal dürtülerle uyartılan duygusallığa karşı sürekli beslenme gereksinimi köklü sosyal reformların önünde aşılmaz engeller oluşturuyordu. İnsanın yabancılaşmasını onun biyolojik, hayvansal doğasına bağlıyor ve bu temel eksikliğin herhangi bir politik veya ekonomik kurumla düzeltilemeyeceğine inanıyordu.

İnsan benzetimli biyoloji

Darwin'in de sürekli olarak insan benzetimli (anthropomorphic) biyolojiyle ilgilenmesi için kendi nedenleri vardı. Darwin insan davranışlarının ve özelliklerinin kökenini sürekli olarak doğada aradı. Bu ça-

Rus entelektüelleri Darwin'in görüşlerini tartışıyor

Rus entelektüeller, Darwin'in *Türlerin Kökeni* eserindeki benzetimleri "Belli bir kültüre özgü" olarak betimlemişlerdir.

Rus konservatif entelektüeli N. Ia. Danilevskii

"Darwinizm, İngilizlerin sabit fikri olan pratiklik ve rekabeti betimleyen 'bir İngiliz doktrinidir'. Bentham'ın ve Spencer'in ahlak ilkeleri yararlılık temelinde; Hobbes'un politika kuramı, şimdilerde var olma savaşımı olarak anılan, her şeyin birbirine karşı savaşımı temelinde; Adam Smith'in ekonomik kuramı rekabet temelinde oluşmuştur... Malthus nüfus (popülasyon) kuramını aynı ilke ile oluşturmuştur; Darwin Malthus'un ve ekonomi politikacılarının kuramını organik dünyaya uygulamıştır."

Lev Tolstoy.



Köşe yazarı, radikal N. V. Sokolov

"Hem Cizvitler (Jesuits) hem de Malthus okulunun ekonomistleri için sonuç, bu sonuca giden yolların kullanımını haklı gösterir; Cizvitler Katolik Kilise adına yalan söyler ve kandırırlar, ekonomistler de aynı şeyi sermaye adına yaparlar."

Lev Tolstoy

Malthus'u 'lanet olasıca niteliksiz kişi' olarak betimleyip, yazılarında ona sansür uygulayan Tolstoy, Darwin'in Doğal Seçilim kavramını Malthus'dan aldığını ortaya çıkaran Chernyshevskii ve Danilevskii'ye övgüler düzdü. Tolstoy bu temayı *Anna Karenina* adlı romanında işledi ve sık sık dile getirdi. 1910 yılında ölüm döşeğinde çocuklarına dikte ettirdiği mektubunda, eğer Darwin'in yaşam savaşımı kavramını ahlak rehberi olarak onarlarsa, bunun acı sonuçlarına katlanmak zorunda olacakları uyarısını yaptı. Tolstoy *Anna Karenina*'da Darwin'in benzetimlerine şöyle gönderi yapıyor:

"Eski zamanlarda, kendisini eğitmek isteyen bir kişi, örneğin bir Fransız, tüm klasik eserleri, ilahiyatçıların, filozofların ve tarihçilerin yazdıklarını, trajedileri, bulduğu tüm entelektüel kaynakları incelerdi. Ancak günümüzde kişi hemen yadsıma yazınına (literature of negation) gidiyor, yadsıma biliminin tüm sonuçlarını hemen özümsüyor ve kendini hazır hissediyor. Yirmi yıl önce bu yazında yetkelerle (authority) dönemin güdücü ilkeleri arasındaki ça-

basının ürettiği metafizik gerilimler ve bunların çözümü için verdiği çabalar "metafiziksel" not defterlerinde bulunabilir. 1837-1842 yıllarını kapsayan dönemde Darwin "materyalizmi" benimsedi ve bu dönemde bir doğal varlığın sürekli zinciri (continuous chain of natural being) postulasını geliştirdi. Daha sonraki yıllarda yaptığı bir yayında, çağcılı olan biyolog arkadaşlarından farklı olarak "doğada sıçramalar yoktur" saptamasını yaptı. Bu vurguyu yapmasındaki amaç, evrim kuramının genelliğini bozabilecek bir metafizik önermeyi engellemekti. Darwin'in temel felsefi çabası, "insanla vahşi yaratıklar arasındaki ani geçişleri göstermek değil, ussal yeteneklerdeki kesiklilikleri, boşlukları göstermekti" (to show hiatus in mind not saltus between man and brutes). Bu saptama, Darwin ve Malthus'da ortak olan temel benzetimdi. Her ikisi de, bilimsel yasaların nesnel gerçeklikler olduğunu belirten bu güçlü benzetime sarılmıştı. İnsan ve hayvan aynı popülasyon yasalarıyla güdülüyor ve aynı var olma savaşımını veriyordu. Darwin ek olarak, insan ve hayvanın, tüm yaşamı kapsayan doğal seçilim yasasıyla evrim geçirdiklerini de ekliyordu.

Metafizikten kaçış

Güzel konuşma sanat yönetmeni, öykü yazarı Benjamin Smart 1836-1839 yılları arasında gramer, mantık ve güzel konuşma sanatıyla ilgili olarak kitap boyutlarında tartışmalar derledi ve bunları *Beginnings of a New School of Metaphysics* başlığıyla yayınladı. Darwin, Smart'ın özellikle dilin kökeni ve karşılığında dilin usun gelişmesi üzerine olan etkisine ilişkin görüşlerini onayladı. Smart'a göre, dil usun bir sonucu ve aracıdır, kaynağı ise belli duygu ve düşünceleri ifade eden çığlıklar ve doğal işaretlerdir. Yapay bir araç olan dil aşamalarla gelişmiştir ve sık sık kullanıldıkça içeriği artmış ve olgunlaşmıştır. Smart'ın dile ilişkin görüşü, güzel konuşma sanatına olan ilgisiyle ve insanın doğal olarak sınırlı olan iletişim ve ikna gücüyle renklenmiştir. Smart'ın Darwin'i derinden etkileyen son eserinin başlığı, *A Way Out of Metaphysics* idi. Smart'ın metafizik karmaşadan çıkış yolu, "bir sözcük ile biz hangi bilgiyi anlatmaya çalışıyoruz ve bugünkü bilgi dağarcığımızla ne bilemeyiz ve ne bilmiyoruz?" sorusunu düşünmekten geçiyordu. Smart'a göre, varlığına inandığımız veya var olabileceğini düşlediğimiz, duyu organlarımızla algılasak da algılayamasak da, tüm nesnelere ilişkin sorularımıza yanıt verecek bir tek yöntem, bir tek bilimsel disiplin vardır. Bu disiplin fiziktir. Smart'a göre teolojik bilgi fiziksel yöntem olan tümevarımla elde edilemez. Bu nedenle Smart, teolojik dile ilişkin herhangi bir açıklama girişiminde bulunmadı. Smart'a göre metafizikten kurtuluş yolu metafiziksel tartışmaların kesin çözümü değil, bu tartışmaların içeriğindeki sözcük ve kavramların temelinin basit algılama deneyimimizle kazanıldığının gösterilmesidir.

Darwin, düşünce ve duyguların anlatımını ve dili, hayvandan insana geçişteki evrimsel sürekliliğin ussal ve toplumsal belirteçleri olarak görmüştür. Darwin'in bu konudaki gö-

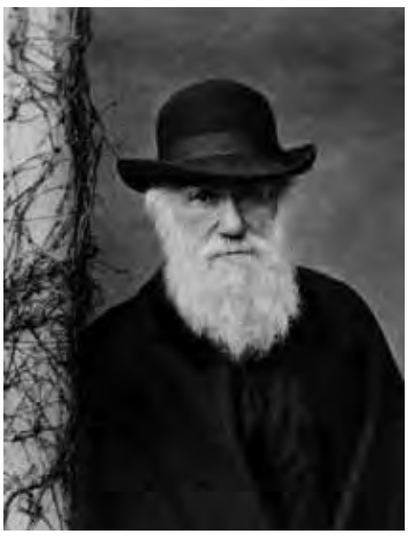
tışmanın izlerini görürdü; bu çatışmada daha başka şeylerin olduğunu da anlardı; ancak şimdi, hemen ulaşabileceği yazında eski güdücü ilkelerin tartışma yaratamadığını, onun yerine, evrimden, doğal seçilimden, yaşam savaşımından başka bir şeyin olmadığını görüyor."

Kropotkin ve 'karşılıklı yardımlaşma'

19 yaşında, geleceğe ilişkin belirli bir planı olmayan liberal asil Kropotkin Sibirya'da bir dizi askeri ve ticari seferlere katıldı. 1862-1867 yılları arasında 50.000 milden fazla yol kat etti. Bu yönüyle yıllar önce Beagle'da doğa gözlemlerine katılan Darwin'i anımsatıyordu. Kropotkin yol boyunca *Türlerin Kökeni*'ni okudu ve Darwin'in kuramını gözlediği doğa koşulları karşısında sınadı ve gözlemlerini yazıya döktü: "Darwin ve Wallace'ın yalnızca savaşım gördüğü yerde biz bolca karşılıklı yardımlaşma gördük". Kropotkin bir başka etmene de vurgu yaptı: "Rus zoologlar ılıman (temperate) kuşakta devasa kıtasal bölgeleri araştırdı. Buralarda türlerin doğal koşullara karşı verdiği mücadele çok daha belirgindi. Wallace ve Darwin tropikal bölgelerdeki kıyı şeritleri üzerinde çalıştı. Bu bölgelerde nüfus yoğunluğu daha belirgindi. Bizim incelediğimiz kıtasal bölgelerde hayvan nüfusu yoğun değildi; bu bölgelerde nüfus artışı olabilir ancak bu artış geçicidir". Kropotkin ve genç zoolog arkadaşı, "Darwin'in yazdıkları bizi türler arası ve aynı türler arası keskin rekabeti görme beklentisine almıştı, ancak bu rekabeti göremedik. Onun yerine, iklimin kötü koşullarına karşı veya çeşitli düşmanlara karşı savaşımda uyum gözledik. Hayvanlar dünyasında türlerin büyük bir çoğunluğunun toplu olarak yaşadıklarına tanık olduk. Bu türlerin, yaşam savaşında en iyi silahları yardımlaşmaydı. Yaşam savaşını Darwin'in geniş anlamında kullanırsak, bu, salt var olmak için verilen bir savaşım değildi, türlerin yaşamı için uygun olmayan doğal koşullara karşı bir savaşımdı. Kendi bireyleri arasındaki savaşımı en az olan ve karşılıklı yardımlaşması en yüksek olan türlerin nüfusu yüksek, en zengin ve ilerlemeye en açık olanlardı. Gelincik (samur - ERP) toplu yaşamayı seven türdü, ancak insanların onların yaşam bölgesine yerleşip besin depolarını tahrip ettikten sonra türler arası rekabete bulaşmamak için dağıldılar. Marmotlar da doğal yaşam ortamlarında barış ve uyum içinde yaşarlarken, esir düştüklerinde savaşkan içgüdüleri ortaya çıktı."



Kropotkin.



Darwin kendisini "entelektüel insan"ın kaynağını bilimsel olarak açıklamaya adadı.

rüşünün felsefi açıdan önemi, ilk İngiliz Hegelcilerden James Ferrier'in görüşüne yaptığı itirazda görülebilir. Darwin'in kesinlikle yadsıdığı Ferrier görüşü şöyleydi: "İnsan bilincinin bir hayvanınkiyle hatta bir çocuğunkiyle benzeştiğini göstermek ilkesel olarak imkânsızdır". Ferrier'e göre bilincin kökeni kişinin kendini oluşturma etkinliğinde yatar. Bir kişi bir başka kişiye 'Ben' sözcüğünün gerçek anlamını öğretemeyeceğine göre, kişinin kendini oluşturma etkinliği de kişiye özgündür ve kopyalanamaz. 'Bilinç', kişinin tamamen özgür istenciyle hareket etmesi anlamındadır ve 'nedensellik yasası bağlamı' dışındadır. Bu açıdan bakıldığında bilinç bilimsel araştırmaya konu olamaz, ancak 'duygusallık, duyular ve us' hayvan psikolojisi biliminin araştırma konuları için uygundur. Ferrier'e göre, kendi kendini yaratan egonun mutlak özgürlüğü ahlaki sorumluluk konusu olabilir; vahşilerin ve çocukların da tinsel özelliklere sahip olduğu düşüncesi yanlıştır. Darwin bu sonuncu önermeyi yadsımıştır: "Bu içgüdüler (ailevi, cinsel ve toplumsal) söz konusu olan nesneye sevgi (ve sempati) veya yardımı kapsar. Kökeni ne olursa olsun, diğer hayvanlarda da bu sempatiyi görüyoruz, öyle ki birey, yaşamı pahasına kendini unutur, yardım eder, savunur ve eyleme geçer."

Darwin'in bu görüşü hayvanlarda sosyal davranışın önemine ilişkin tezleri bağlamındadır. Darwin, duygu ve düşüncelerin anlatımı veya iletişimsel davranış ve eyleme geçiş konularının önemini diğer sosyal içgüdülerden daha çok önemsemiştir. Bu konudaki tavrı Ferrier'in tezini yadsımak yönünde gelişmiştir: "Duygu ve düşüncelerin anlatımına ilişkin savın önemi us ile olan ilişkisidir, (evrim kuramının amacı, 'insanla vahşi yaratıklar arasındaki ani geçişleri göstermek değil, ussal yeteneklerdeki kesiklilikleri, boşlukları göstermektir') bu ilişkiyi kimse yadsıyamaz – değişik mesleklere sahip insanların yüzlerine, vb., vb. bakınız". Darwin'in bu konudaki amacı, duygu ve düşüncelere ilişkin işaretlerin iletilmesi, algılanması ve yorumuyla ilgili tüm insanlık deneyimini sergilemekti: "Sosyal hayvan diğer hayvanları nasıl tanır ve onlardan zevk alır... genç hayvan ailesinin kokusunu alır, görüntüsünü algılar ve bu ilişkiden zevk alır... böylece güzellik kavramına ulaşır".

Darwin hayvanların iletişiminin insanların kullandığı dile benzerliğini göstermeyi kendine görev bildi. Darwin, Burke ve Dugald Stewart'ın görüşleri olan, "davranışın taklit edilmesi bu davranışla ilişkili olan duyguların yinelenmesi anlamına geliyordu" saptamasına tamamıyla katılıyordu. 1838 yılında *The Expression of the Emotion in Animals and Man* adlı eserinde, "Duygu veya düşüncenin mimikler veya vücut diliyle ifadesi, belli bir etkinlik sonrasındaki hareketlerdir; bu hareketler kalıtsaldır, alışkanlık yapar. İç çekme (sighing) belli bir duygu veya düşüncenin ifadesi olsa da dolaysız fizyolojik etkileri de vardır: 'yavaşlamış olan kan dolaşımını normale döndürür'." Darwin'in not defterlerinde, izi biyolojik işlevlere dek sürülmüş olan birçok duygu/düşünce anlatımının geniş bir dizelgesi vardır. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir: köpek dişlerini göstererek sırıtma, acı ile istemsiz olarak çığlık atma, sürprizle karşılaştığında kaşların yukarı doğru kaldırılması, kızgınlıkla bağırtı, gözleri kısıp yana doğru bakarak kuşkulu bir sorgulama, sevgi ve arzuyla şişirilmiş dudaklar, hastalık nedeniyle uçuk beniz ve isteksizlik, nemli gözlerle beklenti, kısık ve şaşı gözlerle bakmak. Bu tür davranışlar hem kalıtım yasasının hem de ilgili organın yapısal işlevlerinin araştırma alanına girer. "Aileler kendilerine benzeyen nesiller yetiştirir. Vücut dilleriyle duygu ve düşüncelerini anlatma, organik hastalıklar, ussal eğilimler, vücudun duruşu yavaş yavaş kazanılır ve kalıtsaldır."

Sonuç

Sonuç olarak, yüz ifadelerinin yorumlanması tıpkı görme gibi doğal ve doğuştan kazanılmış özelliklerdir ve bu nedenle çocuklar isteklerini, zevklerini veya acılarını anlatmayı konuşmayı öğrenmeden çok önce öğrenirler. Darwin *'N '* başlıklı not defterinde müzik ve özellikle şarkıların dil öncesi anlatım biçimleri olduğunu ve insan dilinin ortaya çıkışında önemli etmen olduklarını belirtmiştir. Uyum içindeki seslerin yinelenmesinin verdiği zevk tüm doğada ortak olan bir yandır. Darwin, iletişim kurmada ve sevgi, aşk duygularının uyartılmasında müzikal notaların çok etkin olduğunu dile getirmiştir. Şarkılara dilin ilkel biçimi olarak tanı kazandırdıktan sonra Darwin, sosyal örgütlenmedeki duygulanıma vurgu yapmıştır. Daha sonra da duygu ve düşüncelerini müzikal olarak anlatma yeteneğinin seksüel seçimde dolaysız olarak etkili olacağını dile getirmiştir. Darwin'in dilin evrimiyle ilgili tartışmalarda en çok yararlandığı kişiler Lord Monboddo, Horne Tooke ve Benjamin Smart idi. Darwin savların-

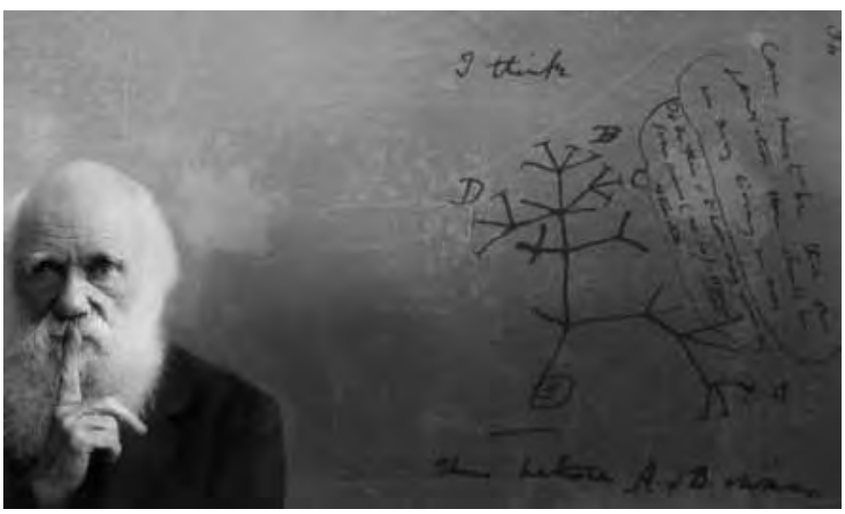


da pantomime, şiire, bireysel iletişime, aynı zamanda, insanın diğer hayvanlardan **daha üst** düzeydeki yeteneklerine, güzellik duygusuna, merakına, korkuyla gelen saygısına, kalıtsal ve kültürel olarak bağlı olduğu topluma karşı sorumluluk duygusuna büyük vurgu yaptı. Darwin kendisini "entelektüel insan"ın kaynağını bilimsel olarak açıklamaya adadı. Bu yolda, hayvanların sosyal içgüdülerinin evrimsel öncülerinin, **en üst düzeydeki** duygusallıkların, sevgi ve aşkın izlerini sürdü. Darwin hayvan davranışlarına ve içgüdülerine ilişkin araştırmalarında hem moral dil kullandı, örneğin, "aşk", "sevgi", "sorumluluk", ve "meli", "malı" ekleri, hem de ussal dili kullandı, örneğin, "tanıma", "korku", "zevk".

Sosyal davranışların evriminde Darwin tavrını açıkça belirtmişti: "diğerlerini korumak" yaşam savaşından utkuyla çıkmak için çok değerli bir davranıştı ve aslında daha önemlisi, "yardım severlik" var olma savaşımı için büyük bir **avantajdı**. Aynı türden bireylerle iletişim kurma ve onları tanıma yeteneğinin en alt düzeyde örgütlenmiş hayvan topluluklarında bile büyük yararı vardır. Müzik, dil ve güzellik duygusu bu tür iletişimlerle ve bireylerin birbirini tanımalarıyla evrimleşmiş olabilir. Darwin, basit organizmalardan insana giden evrim yolunu betimlerken bu tür "bütünselci" (holistic) kavramların, diğer bir deyişle, içgüdüsel sosyal davranış yoluyla hayvan topluluklarının örgütlenmesinin önemini vurguladı.

KAYNAKÇA

1) Edward Manier (1978), The Young Darwin and His Cultural Circle, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht-Holland.
2) Karl R. Popper, Open Universe: An Argument for Indeterminism, (1988), Hutchinson, London.
3) L. Eiseley, (1961), Darwin's Century, Anchor Books, Doubleday &Company, Inc., NY.
4) P. Todes Daniel, JSTOR:Isis, Vol. 78, No.4 (Dec., 1987), pp. 537-551.
5) Leo Tolstoy, Anna Karenina.



EVRENSEL KÜLTÜR

EKİM SAYISI ÇIKTI

DOSYA: GÜNÜMÜZ ŞİİRİ TOPLUMSAL HAYATIN NERESİNDE?

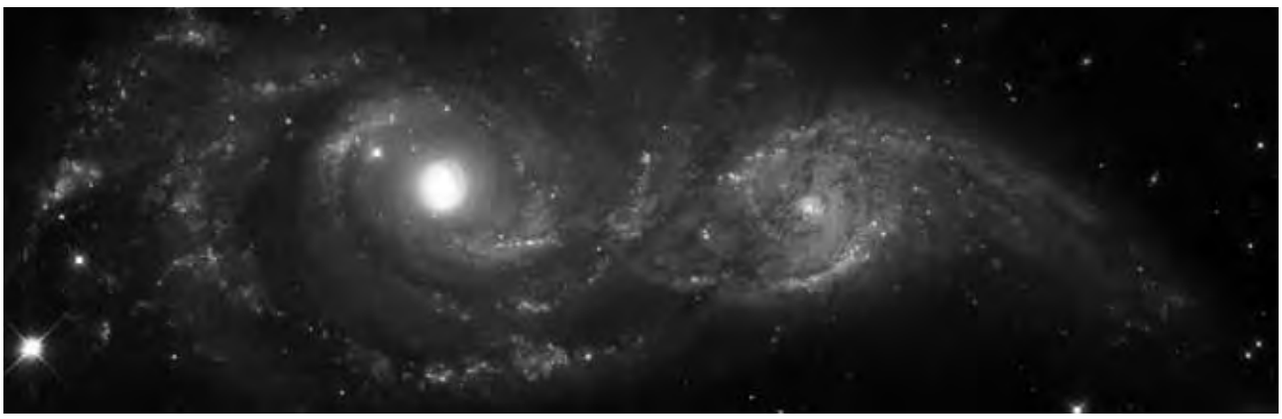
Bir şiir okurunun iyi şiirle buluşması için bugün neredeyse tüm yollar kapalı. Şair, kitabının basılmadığından; yayınevi, şiir kitabının satmadığından; okur, şiir kitabını bulamadığından; dağıtımcı, şiire ilginin olmamasından şikâyetçi... Peki bugün yazılan şiir toplumsal meselelere ne kadar yakın, şiir ile okur arasındaki mesafe uzadı mı?

Ahmet Telli, Ali Galip Yener, Baki Ayhan T., Betül Dünder, Cenk Gündoğdu, Emirhan Oğuz, Eren Aysan, Gonca Özmen, Haydar Ergülen, Mahmut Temizyürek, Şeref Bilsel

Ahmet Say	Nâzım'ın öğüdü
Nuray Sancar	Bel altına siyasi vuruşlar
Çağdaş Günerbüyük	Nuri Bilge Ceylan sinemasında aydının Anadolu ile imtihanı
Sennur Sezer	"Korkunun Irmağında" için dipnotu denemeleri
Sarphan Uzunoğlu	Yazar için ölümcül olan nedir: edebiyat mı ambalajı mı
Tanju Akleman	Kalbimizin ve beynimizin yakın olduğu yerden doğar fotoğraf
Namık Sinan Turan	Osmanlı İmparatorluğun'da gelenek icadı ve müzik
Mahmut Şenol	Bir yazar niye aşk mektubu yazar
Koray Kareermiş	Biz bienal yaptık, adını sen koy!..



TEL: 0 212 255 25 46 FAKS : 0212 255 25 87 e-mail: evrenselkulturdergi@yahoo.com



‘50 Soruda Evren’ kitabı çıktı

Evren nasıl bir şey?

Evren’in ne olduğuna ilişkin düşünce ve inançlar çeşitlidir. Toplumdan topluma ve tarih boyunca değişmiştir. Bir de binlerce bilim insanının ortaklaşa çabasıyla yüzlerce yılda ortaya çıkarılmış bir evren resmi vardır. Evren nedir? Evren’in büyük ölçekli yapısı nasıldır? Evren’in temel özellikleri nelerdir? Evren ne kadar büyüktür? Evren’in genişlemesi ne demektir? Evren kaç yaşındadır? Evren’in içeriği nedir? Evren’in sonu nasıl olacak?

Çağlar Sunay

Bilim ve Gelecek Kitaplığı’nın “50 Soruda” dizisinin en yeni kitabı “50 Soruda Evren” Ekim ayı başlarında okuyucusuyla buluşuyor. Kitabın yazarı popüler bilim yayıncılığının bilinen isimlerinden **Çağlar Sunay**. Sunay, hem genel olarak evrenin yapısını hem de temel gök cisimlerinin özelliklerini herkesin anlayabileceği bir dille anlatıyor. Bu makalede okurlarımızın kitabın içeriği ve dili konusunda bilgi sahibi olmaları için bazı soruların yanıtlarını sunuyoruz.

Evren nedir?

Evren’in ne olduğuna ilişkin düşünce ve inançlar çok çeşitlidir. Toplumdan topluma ve tarih boyunca da değişmiştir. Bir de bilimin ortaya koyduğu, binlerce bilim insanının ortaklaşa çabasıyla yüzlerce yılda ortaya çıkarılmış bir evren resmi vardır. Buna göre Evren genellikle, “geçmişte var olmuş, bugün var olan ve gelecekte var olacak her şeyin oluşturduğu bütünlük” olarak tanımlanır. Bu “her şey”in içine bütün madde (gezegenler, yıldızlar, gökadalar ve gökadalar arası madde) ve enerji girer. Evren’in ne kadar büyük olduğu, kaç yaşında olduğu, içeriğinin ne olduğu ve sonunun nasıl olacağı gibi büyük sorulara hâlâ yoğun bir şekilde yanıt aranmaktadır.

Gökbilim gözlemlerinin son yorumlarına göre Evren’imiz 13,75 ± 0,11 milyar yaşındadır. Yani genel kabul gören bilimsel evren modeli her şeyin 13,75 milyar yıl önce tek bir noktadan ortaya çıktığını, zamanın o anda akmaya başladığını ve o tarihten bu yana da Evren’in sürekli genişlediğini ve değiştiğini söyler. Ancak büyüyen, genişleyen Evren’in bir merkezi ya da kenarları yoktur.

Genişleyen Evren’imizin bize uzak bölgeleri, yakın bölgelere göre daha hızlı genişler, bizden uzaklaşır. 2011’in başlarında keşfedilen UDFj-39546284 adlı gökada şimdiye değin keşfedilen en uzak gökadadır. Onun, Büyük Patlama’dan yalnızca 480 milyon yıl sonra yola çıkan ve 13,27 milyar yıl boyunca Evren’de yol alan ışınlarından bazıları Hubble Uzay Teleskopu’nca yakalanmıştır. Bu gökada şu anda bizden 31,7 milyar ışık yılı ötededir -ışınların yolda geçirdiği 13,27 milyar yıl boyunca Evren durmamış, genişlemiştir.

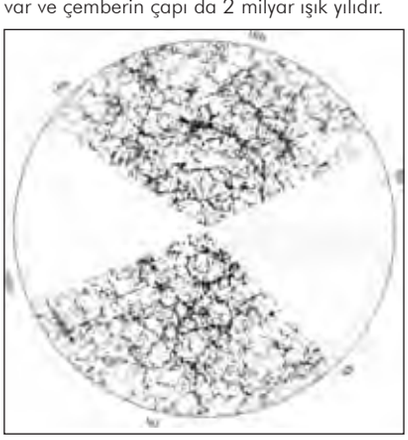
Görüşümüz içinde kalan, gözleyebildiğimiz ve hakkında bilgi edinebildiğimiz Evren bölgesine “gözlemlenebilir Evren” denir. Bu varsayımsal yapı, Dünya’nın merkezde olduğu bir küre şeklindedir. Kürenin sınırlarına yakın bölgelerden bize ge-

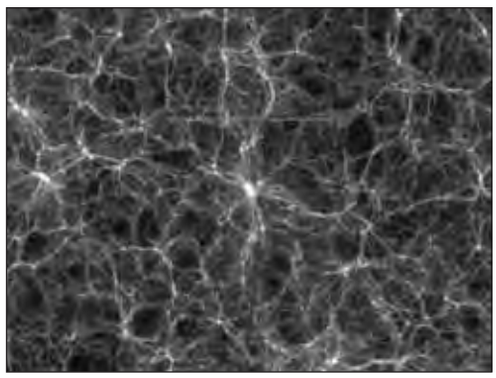
len ışıklar, 13,75 milyar yıldır yol almaktadır. Ancak o nesneler bugün 13,75 milyar ışık yılından daha uzaktır. Çünkü o kadar yıl boyunca Evren, genişlemesini sürdürmüştür. Yapılan hesaplara göre gözlemlenebilir Evren'in yarıçapı 46 milyar ışık yılıdır. Bir başka deyişle Evren'de görebildiğimiz her şey 92 milyar ışık yılı çaplı bir kürenin içinde yer alır.

Evren'in büyük ölçekli yapısı nasıldır?

Yüz yıl önce Evren'in büyük ölçekte neye benzediğine ilişkin hiçbir bilgimiz ve fikrimiz yoktu. Karşıt bazı görüşler olmasına karşın, Evren'in yalnızca Samanyolu'ndaki milyarlarca durağan yıldızdan ibaret olduğu düşünülüyordu. Bugünse elimizde o günkünden çok farklı, olabildiğince ayrıntılı, güzel ve çok büyük bir "resim" var. Artık Evren'de gökadamızdan başka 125 milyarı aşkın gökada olduğunu, maddenin ve varlığından yeni haberdar olduğumuz karanlık maddenin bu gökadalarda yoğunlaştığını, gökadaların arasında büyük boşluklar bulunduğunu, bununla birlikte gökadaların da gerçekte gruplar ve süper gruplar oluşturduğunu biliyoruz. Gökadaların hem içinde hem de dışında Evren'in çok dinamik bir yapısı olduğunu, gökcisimlerinin çok yüksek hızlarla devindiğini ve Evren'imizin artan bir hızla da genişliyor olduğunu da öğrendik. Artık Evren'in gerçek boyutlarına, yapısına, başlangıcına ve hatta sonuna ilişkin bilimsel ve tutarlı düşünce ve öngörülerimiz var. Her geçen gün gelişen teleskoplar ve başka gözlem aygıtları sayesinde kapsamlı gözlem projeleri yürütülüyor. Böylece eldeki Evren modeli sürekli daha açık, daha ayrıntılı olarak yenileniyor, iyileştiriliyor.

Son 30 yılda gökadaların Evren'deki dağılımlarını ve hareketlerini saptamak için bazı büyük araştırma projeleri gerçekleştirildi. Bunlardan en büyüğü 2000-2005 arasında yürütülen Sloan Digital Sky Survey'dir. Bu projede saptanan gökadaların yerleştirildiği -her nokta bir gökadaya karşılık gelir- harita görülüyor. Haritanın merkezinde Samanyolu var ve çemberin çapı da 2 milyar ışık yılıdır.





Max Planck Astrofizik Enstitüsü'nün bilgisayar canlandırmasında birkaç milyar ışık yıllık bir ölçekte milyonlarca gökada kümesi ve süper küme ipliksi bir yapıda -sanki birbirine bağlıymış gibi- görülüyor. Gökadalardan oluşan ipliksi dokunun arasında engin boşluklar vardır.

Günümüz kozmolojisinin önemli çalışma alanlarından biri Evren'in büyük ölçekli yapısıdır; yani gökadaların, gökada kümelerinin ve süper kümelerin oluşumları ve evrimleridir. Bilim insanlarının yaklaşık 80 yılda oluşturduğu model, Evren'de hiyerarşik bir yapılanma bulunduğunu ortaya koyuyor. Buna göre önce en küçük nesneler, Evren'in yapıtaşı olan gökadalardır. Bunlar gruplaşarak gökada kümelerini oluşturmuş ve kümeler de bir araya gelerek süper kümeleri oluşturmuştur. Süper kümelerin oluşumları hâlâ sürmektedir.

Evren'in yapısına ilişkin bu tür modeller yaratmanın bir yöntemi sürekli gelişen ve çeşitlenen teleskoplarla gökadaları ve gökada kümelerini gözlemek ve incelemektir. Böylece en küçük öğesi gökadalar olan üç boyutlu bir Evren haritası çıkartılabilir. Bu konudaki en kapsamlı çalışma ABD'de New Mexico'daki Apache Point Gözlemevi'nde 2,5 m'lik bir teleskopla sürdürülüyor. 2000'de başlayan gözlemlerin sonucunda -kullanılan birtakım özel aygıtlar sayesinde- 930.000 gökadanın konumu ve hareketi belirlenmiş ve haritası çıkartılmıştır. Aynı gözlemevinde benzer bir çalışma Samanyolu'ndaki 240.000 yıldız için yapılmış ve gökadamızın yapısı, oluşumu ve evrimine ilişkin ayrıntılı veriler elde edilmiştir.

Evren'in yapısı konusunda çalışmanın bir başka yöntemi de süper bilgisayarlar kullanarak birtakım canlandırmalar yapmaktır. Böylesi süper bilgisayar canlandırmalarında elde edilen görüntüler -Evren'in değişik dönemlerindeki gökada dağılımlarını gösteren görüntüler- gözlemlerde elde edilen gerçek görüntülere oldukça benzer. Gökada kümeleri ve süper kümelerin oluşturduğu ipliksi yapılar ve onların arasında kalan "boşluk"lar kolayca görülür.

Süper kümeler 200 milyon ışık yılı genişlikte Evren bölgelerini kaplayacak kadar büyük olabilir. Bunlar kütleçekim kuvveti nedeniyle birbirine komşu duran -bir anlamda birbirine dokunan- onlarca hatta yüzlerce gökada kümesinin oluşturduğu zincir ya da yaprağı andıran yapılardır. Süper kümelerin kuşattığı boşluklarsa hemen hemen küresel yapılardır ve ortalama 200 milyon ışık yılı çapındadırlar. Bu boşluklardaki madde yoğunluğu gökadalar arası uzaydakinin onda biri kadardır.

Evren'in temel özellikleri nelerdir?

Evren'in temel özellikleri izotropik ve homojen oluşu ve evrim geçirmesidir. Yalnız bu evrim, biyolojik anlamda bildiğimiz evrimden farklıdır ve daha çok zaman içinde farklılaşmayı, gelişmeyi anlatır. Evren dinamiktir ve başlangıcından bu yana sürekli bir değişim içinde olmuştur. Başlangıçta akıl almaz sıcak dönemlerden geçmiş, giderek soğumuştur. Bu soğuma hâlâ da sürer; çünkü Evren genişler. İlk dönemlerinden bu yana Evren'in içeriği de değişmiştir. Evren'in ilk dönemlerinde ne gökadalar ne de yıldızlar

vardı. Başlangıçta Evren'de yalnızca hidrojen, helyum ve eser miktarda da lityum ve berilyum bulunuyordu -hatta daha da öncesinde bunlar da yoktu, Evren aşırı sıcak bir temel parçacık çorbası halindeydi. Ama zamanla soğudu seyrekleşti ve yıldızlar ile gökadalar oluştu; yıldızların içinde oluşan elementler, yıldızların ölümü sırasında uzaya yayıldı. Gökadaların ve yeni oluşan yıldızların madde içeriği değişti, çeşitlendi. Zamanla gökadalar da değişim geçirdi. Bunun yanında Evren genişledikçe gökada kümelerinin arası giderek açıldı, Evren'in yoğunluğu düştü. Yaşamı boyunca Evren'in genişleme hızı da değişti; önce artarken bir dönem yavaşladı sonra yine hızlandı -günümüzde hızla genişlemesini sürdürüyor. Kısacası Evren, Büyük Patlama anından günümüze değin büyük bir "evrim" geçirdi ve bu evrim hâlâ sürüyor.

Evren'in ikinci temel özelliği izotropik oluşudur; yani Evren her yönde aynı görünür. Aslında Evren'in bu temel özelliği ilk bakışta biraz kafa karıştırıcı gibi görünür. Çünkü gerek yeryüzünde, gerek Güneş Sistemi'nde gerekse gökadalar arası uzayda değişik yönlere baktığımızda farklı görüntülerle karşılaşırız. Örneğin Samanyolu izotropik değildir. Bir merkezi vardır, kenarları ve kolları vardır. Yıldızlar homojen olmayan bir dağılım gösterirler. Hangi noktasından bakılırsa, o noktaya özgü bir görüntüyle karşılaşılır. Aynı durum Samanyolu'nun yakın çevresi için de geçerlidir. Gökadaların toplandığı bölgeler -gökada kümeleri- vardır ve bu gruplaşmaların arasında büyük boşluklar bulunur. Değişik yönlere bakıldığında hiç de birbirine benzer olmayan örüntülerle karşılaşılır.

Evren'in izotropik olma özelliği küçük ölçeklerde fark edilemez; onun büyük ölçekli yapısı için geçerlidir. Küçük ölçeklerde değişik yönlerde farklı gökcisimlerinin değişik düzeylerde öbeklenmeleri görülür. Evren'in izotropikliğini anlamak için ona çok büyük ölçekte -200 milyon ışık yılından büyük- bakmak gerekir. En güçlü teleskoplarla yapılan gözlemler Evren'in her yönde aynı göründüğünü ortaya koymuştur. Ne kadar derine -uzağa- bakılırsa, Evren'in bütün yönlerde o kadar benzer bir görüntüsü olduğu görülür.

Evren'in bir başka temel özelliği de her bölgesinin, her köşesinin benzer oluşudur; yani özellikle farklı bir bölgesi yoktur. Bir başka deyişle Evren homojendir. Bu özellik de yine büyük ölçekli Evren için geçerlidir. Küçük ölçeklerde Evren hiç de homojen değildir. Gökadaların ve gökada kümelerinin milyonlarca ışık yıllık kenarları olan küpler içindeki dağılımları bile benzerlik göstermez. Bir başka deyişle küçük ölçekte eş büyüklükteki küplerin içinde belirgin biçimde farklı miktarda gökada bulunur ve bunlar farklı örüntüler oluşturur. Ancak ölçek iyice büyüdüğünde görünüm homojenleşir.

Evren'in homojen ve izotropik olduğu Kozmoloji İlkesi adlı bir ilkeyle ortaya konur. Buna göre Evren'deki gökadaların yoğunlukları Evren'in her köşesinde aynıdır; konuma ya da yöne bağlı olarak değişmez. Evren'deki her yer birbirine eşittir; hiçbir özel yer, bölge yoktur. Evren'in farklı bir bölgesi yoktur. Einstein bunu 1931'de "... Evren'de her yer birbirinin benzeridir..." diyerek özetlemiştir. Kozmoloji İlkesi aslında Evren'in bir merkezinin ve kenarlarının olmadığını -eğer olsaydı kenar bölgeler ile orta bölgeler arasında farklar olurdu- ve Büyük Patlama'nın gerçekleştiği özel bir yerin -merkez- bulunmadığını gösterir. Kozmoloji İlkesi'nin doğruluğunu gösteren en güçlü kanıtlardan biri Evren'in ilk dönemlerinden kalan görüntüsü olan "kozmik mikrodalga arka plan ışıması"dır.

İzotropi, homojenlik ve genişlemeyi akılda canlandırabilmek için Mark Whittle'ın yaptığı bir benzetmeye başvurmakta yarar var: "Çok büyük bir ormanda olduğunuzu düşünün. Çevrenizdeki ağaçların her biri bir gökadaya karşılık gelsin. Çevrenize baktığınızda her yönde aynı örüntüyü görürsünüz -izotropi. Herhangi bir yönde saatlerce yürüyün. Orman ve ağaçlar aynıdır; yani homojendir. Bu çok büyük ormanın bir gezegenin bütün yüzeyini kapladığını düşünün. Hangi yönde ne kadar yürürseniz yürüyün ormanın yani gezegenin bir kenarına gelemezsiniz; çünkü yoktur. Buna karşın ormanın yani gezegenin yüzeyinin belli bir alanı vardır; sonsuz değildir. Aynı şekilde ormanda "merkez" olacak -diğerlerinden farklı- herhangi bir yer de yoktur. Her yer birbirine eşittir. Bu varsayımsal gezegenin zamanla şiştiğini düşünün. Bu da Evren'in genişlemesine karşılık gelir. Her ağaç yani her gökada birbirinden uzaklaşır. Ağaçların özellikle uzaklaştığı bir ağaç yoktur; bütün ağaçlar birbirlerinden uzaklaşır."

Evren ne kadar büyüktür?

1838'de Alman gökbilimci Friedrich Bessel yakın yıldızlardan bazılarının uzaklığını ilk kez doğru ölçene kadar Evren'in ne kadar büyük olduğuna ilişkin hiç kimsenin bir fikri yoktu. Bessel, 61Cygni adlı yıldızın 0,31 saniyelik bir paralaksı olduğunu (artık 0,287 saniye olduğunu biliyoruz) ölçtü ve yaptığı hesaba göre 61Cygni'nin 93 trilyon kilometreden -yani 10 ışık yılından- biraz daha uzak olduğunu buldu. Böylece geceleri gökyüzünde nokta kadar gördüğümüz yıldızların bize -ve birbirlerine- olan uzaklığı hakkında ilk

Evren'in küçük bir bölümünde bir milyar ışık yılı uzaklık için yapılan bu taramada iki milyon gökadada birer nokta olarak görülüyor. Bu, herhangi bir bölgesinde dikkat çekici bir boşluk ya da gruplaşma olmayan, pürüzsüz (izotropik) bir görüntüdür.



kez bir fikrimiz oldu. Yirminci yüzyılın başlarına kadar da Evren'in yalnızca Samanyolu'ndaki milyarlarca yıldızdan oluştuğu ve durgun olduğu düşünüldü.

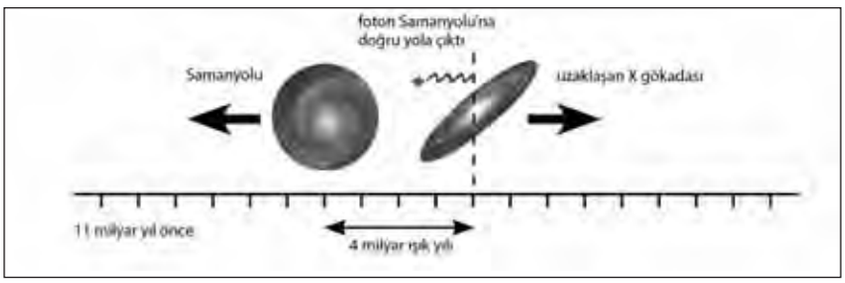
Hubble 1923'te Andromeda Bulutsusu'nun Samanyolu'nun içinde yer alamayacak kadar uzakta olduğunu keşfedince bir gecede Evren'imizin boyutları birden trilyonlarca kat büyüyüverdi. Andromeda da tıpkı Samanyolu gibi başlı başına bir gökadaydı ve milyarlarca yıldızdan oluşuyordu. Aslında sarmal bulutsu sanılan yapıların hepsi uzak birer gökadaydı ve Evren'de onlardan milyarlarca vardı.

21. yüzyıla geldik ve aradan yaklaşık yüz yıl geçmesine karşın, gökbilimciler Evren'in tam olarak ne kadar büyük olduğunu hâlâ bilemiyor -belki de hiç bilemeyecek. Sonsuz büyük olma olasılığı var ama bilim insanları sonlu bir büyüklüğü olduğunu düşünme eğilimindeler.

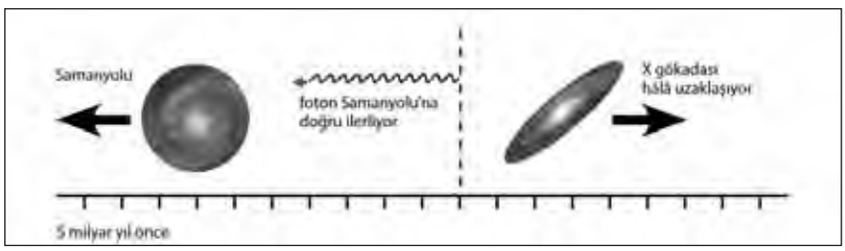
Her ne kadar Evren'in bir sınırı yoksa ve sonsuz büyüklükte olabilirse de bizim hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz -gelen ışıklar sayesinde gözleyebildiğimiz- sınırlı bir Evren bölgesi vardır. Buna "gözlemlenebilir Evren" denir. Gözlemlenebilir Evren, merkezinde Dünya'nın bulunduğu dev bir balon gibi düşünülebilir. Bunun içinde ışıklarının bize ulaşması 13,75 milyar yıldan daha kısa süren bütün gökadalar yer alır. Bu da Evren'in var olduğu -ilk ışıkların yola çıktığı- süredir.

Evren'in sürekli genişliyor olması "uzaklık" olgusunu -özellikle uzak nesneler için- oldukça karmaşıklaştırır. Gökbilimciler büyük uzaklıkları anlatmak için genellikle ışığın yolculuk ettiği süreyi kullanırlar. Bu da ışığın, kaynağını terk ettiği anla bize ulaştığı an arasında geçen zamandır. Ama ışığın yolculuğu sırasında Evren genişlemiştir -yol almakta olan ışığın hem önünde hem de arkasındaki Evren. Bir başka deyişle o bize doğru gelirken Evren'in genişlemesi nedeniyle aramızdaki uzaklık bir miktar artmıştır. O nedenle ışık, nesneyi terk edip bize doğru yola çıktığı anda, bizimle ışık kaynağının arasındaki uzaklık, ışık gözümüze geldiği andaki uzaklıktan daha kısadır -geçmişte. Bununla birlikte ışık kaynağının şu anki konumu da gönderdiği ışığın -ışık hızıyla- aldığından daha da uzaktır. Çünkü o da gönderdiği ışık bize doğru ilerlerken olduğu yerde sabit kalmamış, Evren genişlediği için ters yönde ilerlemiştir.

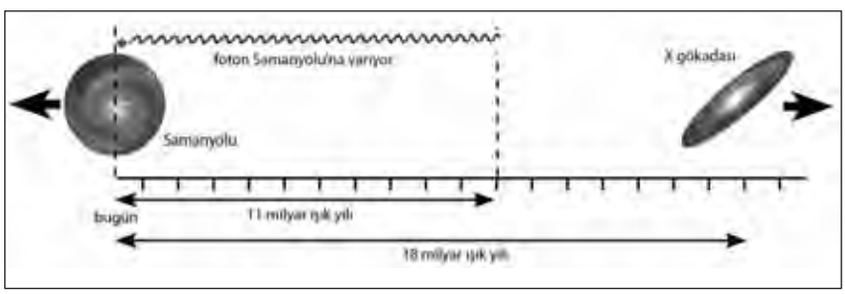
Bu hesaplama yöntemiyle gözlemlenebilir Evren'in büyüklüğü hesaplanmıştır. Işığı 13,7 milyar yıl önce yola çıkmış -ve gözümüze ulaştığını düşündüğümüz- bir nesnenin şu anki uzaklığı 46 milyar ışık yılıdır. Bir başka deyişle gözlemlenebilir Evren'in (balonun) yarıçapı 46 milyar ışık yılıdır. Dolayısıyla gördüğümüz bütün gökadalar gerçekte -şu anda- 92 milyar ışık yılı çapı olan bir kürenin içinde yer almaktadır. Ama en uzağı bize 13,7 milyar ışık yılı ötedeymiş gibi görünür.



On bir milyar yıl önce X gökadasından çıkan bir ışık fotonu Samanyolu'na doğru ilerlemeye başlamıştır. O dönemde iki gökada arasındaki uzaklık yalnızca 4 milyar ışık yılıdır.



Altı milyar yıl sonra foton hâlâ Samanyolu'na varamamıştır; çünkü o yol alırken Evren genişlemiş ve ulaşmaya çalıştığı Samanyolu ondan uzaklaşmıştır.



Foton Samanyolu'na ulaşmış ve Dünya'daki bir gözlemci de X gökadasını 11 milyar ışık yılı ötede görmüştür. Ancak foton Samanyolu'na doğru ilerlerken Evren'in genişlemesi nedeniyle X gökadası Samanyolu'ndan daha da uzaklaşmıştır. Fotonun gözlemcinin gözüne ulaştığı anda X gökadasıyla Samanyolu'nun arasındaki uzaklık 18 milyar ışık yılına çıkmıştır.

Evren'in genişlemesi ne demektir?

1929'da keşfedilen Evren'in genişliyor olduğu gerçeği insanın kendi kökenine ilişkin (Nereden geliyoruz?) en önemli keşiflerden biridir. Evren'in genişlemesi Büyük Patlama modelinin temelini oluşturur; onun çıkış noktasıdır. Peki, Evren'in genişlemesi ne demektir? Evren neyin içinde genişler? Evren'in genişlemesi Güneş Sistemi'nin hatta Dünya'nın da genişliyor, büyüyor olduğu anlamına gelir mi?

Genişleme, gerçekte iyi bildiğimiz bir kavramdır. Bir ülkenin sınırlarının genişlemesini ya da bir petrol tankerinden sızan petrolün kirlettiği alanın genişlemesini kolayca anlar ve aklımızda canlandırabiliriz. Ülkenin ve deniz yüzeyindeki petrolün sınırları (kenarları) ve bir merkezi vardır. Bu sınırların ötesin-



Evren'in genişliyor olduğu gerçeği insanın kendi kökenine ilişkin (Nereden geliyoruz?) en önemli keşiflerden biridir.

de de genişlenebilecek bir bölge bulunur. Ancak Evren'in genişlemesi bildiğimiz şekilde olmaz. Bunun nedeni aslında Evren'in kendisinin, bildiğimiz şeylere pek benzemiyor oluşudur. Örneğin Evren'in bir merkezi ya da onu kuşatan sınırları yoktur. Bununla birlikte Evren'in dışında da genişleyeceği bir bölge yoktur. Daha doğrusu Evren'in dışı diye bir yer bulunmaz. Bütün gökadalardaki ve gökadalar arası uzaydaki madde, enerji, karanlık madde ve karanlık enerji hep Evren'in içindedir. Bir merkezi ve sınırları bulunmayan Evrenimiz de sürekli ve artan bir hızla büyür, genişler.

Evren'de hangi uzak gökadaya bakarsak bakalım onun bizden uzaklaştığını görürüz. Ancak daha yakın olanlar daha yavaş uzaklaşırken uzaktakiler daha hızlı ve en uzaktakiler de en hızlı uzaklaşır. Bu durumun bazı istisnaları vardır. Yerel Grup gibi gökada gruplarındaki ya da kümelerdeki gökadalar birbirlerine kütleçekimsel olarak bağlıdır. Grup içinde değişik yönlerde ilerleyebilirler. Gökadaların küme içindeki bu tür hareketleri Evren'in düzgün genişlemesinden "sapma"lar olarak görülür. Bir başka deyişle küme içindeki kütleçekim etkileri Evren'in genişlemesine karşı işler. Aynı durum gökadaların içindeki madde için de geçerlidir. Yani gökadalardaki kütleçekim etkisi Evren'in genişlemesine karşı durur ve hiçbir gökada genişlemez.

Bütün gökadaların bizden uzaklaşıyormuş gibi görünmesi garip bir durumdur. Sanki Samanyolu Evren'in merkezindeymiş ve bütün gökadalar ondan kaçıyormuş izlenimi uyandırır. Bir de eğer zamanı geri alabilsek tüm gökadalar Samanyolu'nda buluşacakmış gibi gelir. Bir başka deyişle Evren'in merkezindeymişiz duygusuna kapılırız. Ne var ki durum hiç de öyle değildir. Bu tümüyle bir yanılsamadır.

Konvansiyonel patlamalarda patlamanın bir merkezi olur. Merkeze yaklaştıkça madde yoğunluğu, sıcaklık ve basınç artar. Merkezden uzaklaştıkça maddelerin saçıldığı hacim büyür, madde yoğunluğu ve sıcaklık düşer. Büyük Patlama'yla başlayan Evren'in genişlemesi konvansiyonel patlamanın bu betimlemesine uymaz; çok farklıdır. Büyük ölçekte Evren'de herhangi bir bölgede madde yoğunlaşması gözlenmez -Evren homojendir. Evren'in sıcaklığı da her yönde aynıdır (2,7 K). Yani Evren'in bir merkezi ve sınırları yoktur. Evren her yönde aynıdır.

Bu nedenle Samanyolu'nun Evren'in merkezindeymiş gibi algılanması bir yanılsamadır. Gerçekte hangi gökadadan öteki gökadalara bakılsa aynı manzarayla karşılaşılır: Bütün gökadalar uzaklaşıyor görünür. Gökadaların birbirlerinden uzaklaşıyor olması bir balonun üzerine tutturulmuş kâğıttan minik gökadaların balonun -bu örnekte iki boyutlu bir evrene karşılık gelir- şişirilmesiyle birlikte birbirlerinden uzaklaşmasına benzer.

Genişleyen Evren kuramına göre gerçekte Evren bir boşluğun ya da uzayın içinde genişliyor değildir. Kendisi genişler. Evren'in dışında hiçbir şey yoktur; Evren'in dışı diye bir şey yoktur. Gökadalar da gerçekte Evren'de büyük hızlarla ilerlemez. Onlar aslında uzayda durur ancak aralarındaki uzay genişler ve uzaklık Evren'in genişlemesinden dolayı artar. Bu durumu fırında kabaran bir üzümlü kekin üzümlerinin kendileri hareket ettiği için değil de kek kabardığı için birbirlerinden uzaklaşmasına benzetilebilir.

Evren kaç yaşındadır?

Çok değil 20 yıl önce Evren'in yaşının 10-20 milyar arasında olduğu söylenirdi. Çünkü Büyük Patlama'nın gerçekleştiği tarih ancak bu düzeyde bir kesinlikle hesaplanabiliyordu. 1990'lı yılların sonunda kesinlik biraz daha arttı ve 12-15 milyar aralığına gelindi. Ocak 2003'ten bu yana Evren'in yaşının kaç olduğundan neredeyse eminiz. Bu çok değerli veriyi Wilkinson Mikrodalga Anizotropi Sondası'na (WMAP) borçluyuz. Onun taşıdığı aygıtların mikrodalga ışımasındaki sıcaklık değişimlerine dayanarak çıkarttığı Evren haritası sayesinde Evren'in yalnızca yaşına değil, genişleme hızına hatta temel içeriklerine ilişkin de oldukça duyarlı veriler elde edilmiştir.

Evren'imizin genişlediğinin yaklaşık 90 yıldır farkındayız. Artık genişleme hızını da oldukça "kesin" biliyoruz. Evren'in bugünkü genişleme hızını geçmişe yönelik kullanıp Büyük Patlama'nın günümüzden ne kadar zaman önce olduğunu hesaplayabiliyoruz. Gökbilimciler Evren'in genişleme hızını Hubble Değişkeni (eskiden Hubble Sabiti denirdi) diye adlandırdıkları bir sayıyla anlatırlar.

Hubble Değişkeni, gökadaların uzaklıklarıyla hızları arasındaki ilişkiyi ortaya koyar ve H_0 simgesiyle gösterilir.

genişleme hızı = H_0 x uzaklık

Evren'in genişleme hızı zaman içinde değişmiştir. O nedenle H_0'daki sıfır, değişkenin günümüzdeki değerini göstermek için kullanılır. Değişkenin değerini belirlemek oldukça zordur; çünkü gökadalar arası uzaklıkların ölçümüne dayanır. Gökadalar arası uzaklıkları duyarlı bir şekilde ölçmek de gerçekten zor bir iştir.

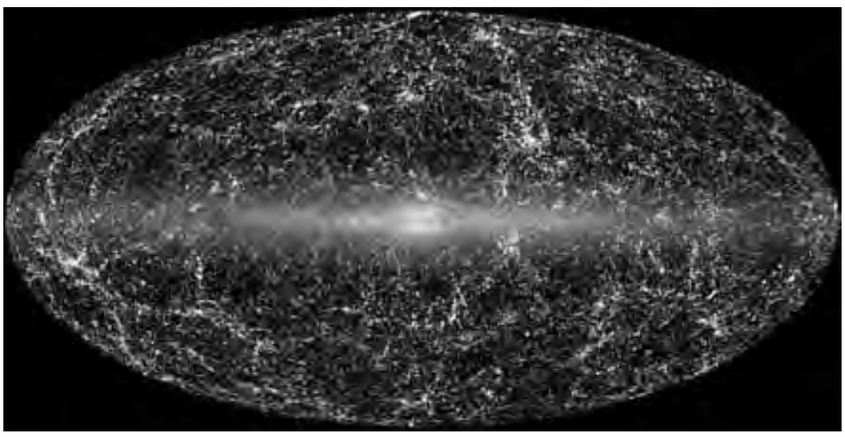
Edwin Hubble'ın kendi gözlemlerine dayanarak bulduğu ilk değer 150 km/s/milyon ışık yılıydı. 1994'te Hubble Uzay Teleskopu'nun, yakın bir gökadaya yönelik gözlemleri sonucunda 24,5 km/s/milyon ışık yılı olduğu hesaplanmıştı. En son gözlemler doğrultusunda Hubble Değişkeni'nin 22±2 km/s/milyon ı-

şık yılı olduğu kabul ediliyor. Bu şu anlama gelir: On milyon ışık yılı ötedeki bir gökada bizden saniyede 220 km'lik bir hızla uzaklaşır; 20 milyon ışık yılı ötedeki bir gökadaysa saniyede 440 km'lik bir hızla uzaklaşır; 300 milyon ışık yılı ötedeki bir gökada da saniyede 6600 km'lik bir hızla uzaklaşır. Hubble Değişkeni'nden yararlanarak yapılan basit hesapla (Hubble Değişkeni'nin tersi, doğrudan Evren'in -kabaca- yaşını verir) Evren'deki her şeyin tek bir noktada toplandığı anın, yani Büyük Patlama anının günümüzden 13,5 milyar yıl önce gerçekleştiği sonucuna ulaşılır. Bir başka deyişle Evren'imiz 13,5 milyar yaşındadır.

Ancak bu hesap, büyük bir ön kabul ile birlikte yapılmıştır. O da Evren'in genişleme hızının Evren'in başlangıcından bu yana hep aynı olduğu ön kabulüdür. Oysa Evren'in genişleme hızı zamanla değişmiş olabilir -ki gerçekten de değişmiştir. Gökbilimciler Evren'in geçmişte bir dönem çok hızlı genişlediğini sonra bu hızın yavaşlayıp bugünkü düzeyinin de altına indiğini ve sonra yeniden arttığını bulmuşlardır. Geçmişte Evren'in genişleme hızının düşük ve yüksek olduğu dönemlerin aslında birbirine yakın uzunlukta olduğu ortaya çıkmıştır. Sonuçta yapılan hesaplara göre Büyük Patlama'nın günümüzden 13,75±0,11 milyar yıl önce olduğu anlaşılmıştır. Bir başka deyişle Evren'imizin yaşı 13,75 milyardır.

Evren'in içeriği nedir?

Antik Yunan'da her şeyin toprak, hava, ateş ve suyun yani dört temel elementin değişik oranlarda birleşiminden oluştuğuna inanılırdı. Bu düşünce kuşkusuz doğru değildi; ama altında yatan temel yaklaşım doğruydu. Gerçekten de çevremizdeki her şey belli sayıdaki temel öğeden, onların değişik oranlardaki birleşimlerinden oluşur. Biz bu temel öğelere "element" (kimyasal element) diyoruz. Doğada 94 element bulunur. Her elementin kendine özgü bir atomu vardır. En güçlü mikroskoplarla bile görülemeyecek denli küçük olan atomlar, merkezde proton ve nötron denen parçacıklardan oluşan bir çekirdek ve onun çevresinde dolanan çok daha küçük elektronlardan meydana gelir.



WMAP'ın taşıdığı aygıtların mikrodalga ışımasındaki sıcaklık değişimlerine dayanarak çıkarttığı Evren haritası sayesinde Evren'in yalnızca yaşına değil, genişleme hızına hatta temel içeriklerine ilişkin de oldukça duyarlı veriler elde edilmiştir.

Ancak bilim insanları bu alanda biraz daha ileri gitmiş, maddenin yapısında bir tabaka daha derine inmiş ve atomu oluşturan parçacıkların da aslında daha küçük birtakım "temel" parçacıklardan (kuarklar) oluştuğunu keşfetmişlerdir. Artık elimizde bir dizi temel parçacık var. Bunlar değişik kuvvetlerin etkisiyle çeşitli şekillerde bir araya geliyor ve bizleri oluşturan, sıradan maddeyi yapıyor. Bütün elementler kuarklar ve elektronlardan, çevremizdeki her şey de elementlerden oluşuyor. Bilim insanları temelinde kuarkların ve elektronların olduğu -bildiğimiz- maddeye baryonik madde diyor.

Evren'e baktığımızda tümü de baryonik maddeden oluşan gökadaları, gaz ve toz bulutlarını, yıldızları, gezegenleri vs görürüz. O nedenle Evren'de neler var diye sorulduğunda da kısaca yıldızlar, gezegenler, gökadalar vs. deriz. Ne var ki Evren'de yalnızca baryonik madde bulunmaz. Peki, Evren'de neler bulunur? Evren'in içeriği nedir? Ya da Evren'i oluşturan şeyler nelerdir?

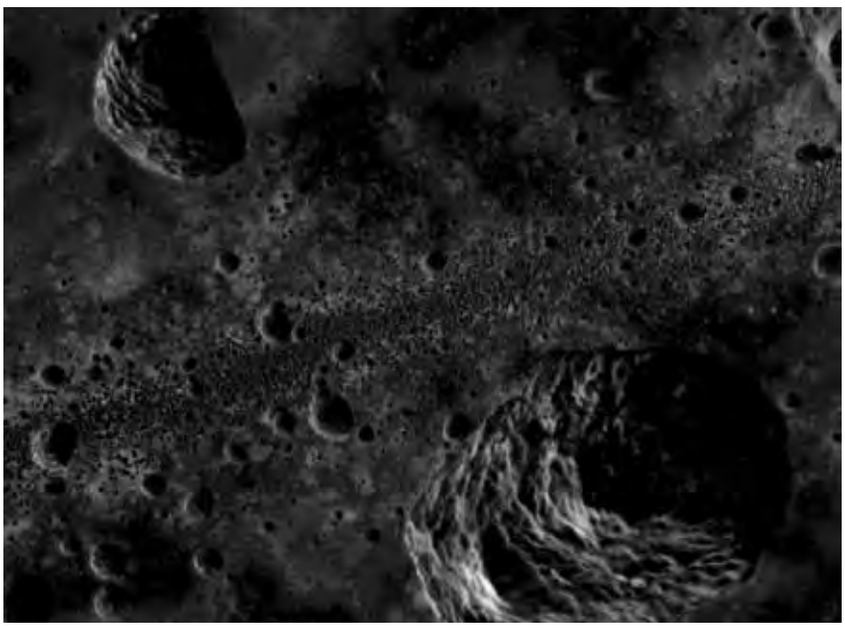
Evren'in beş temel içeriği vardır:

- Baryonik madde
- Işık (bütün elektromanyetik dalgalar)
- Nötrinolar
- Karanlık madde
- Karanlık enerji

Her ne kadar Evren'in beş temel içeriği olsa da bunlar aslında kütle-enerji denen olgunun farklı biçimleridir. Einstein'ın $E=mc^2$ eşitliği her türlü enerjinin ve maddenin birbirine dönüştürülebileceği ve gerçekte aynı "şey" olduğunu ortaya koyar. Kütle de enerji de kütleçekimsel bir etki oluşturur. Buradan maddenin aslında enerjinin çok çok yoğun ve kararlı bir hali olduğu düşünülebilir.

Baryonik madde: Biz tümüyle atomların egemen olduğu bir dünyada yaşıyoruz. Bizler ve çevremizdeki her şey atomlardan oluşmuştur. Günümüz Evren'inde baryonik maddenin neredeyse tamamı yıldızlarda, yıldızların arasındaki ve gökadaların arasındaki sıcak gaz bulutlarında -plazma halinde- toplanmıştır. Baryonik maddenin ancak yüzde 0,01'lik (on binde birlik) bölümü Evren'in yeterince serin yerlerinde atomlar halindedir. Atomların birleşerek büyük moleküller oluşturabileceği yerlerse bazı yıldızların çevresinde belli uzaklıkta dolanan gezegenlerdir. Bu açıdan bakıldığında -ve bütün Evren göz önüne alındığında- aslında çok ender bulunan bir bölgede yaşadığımız anlaşılır. Evren'deki toplam baryonik madde miktarı 10^{51} kg ya da 10^{21} Güneş kütlesi kadardır. Ne var ki bu miktar Evren'in içeriğinin anca yüzde 4,6'sını oluşturur

Işık: Evren'de her dalgaboyunda ışık vardır. Hesaplara göre Evren'de ortalama 1 m^3'te 400 milyon fo-



Karanlık madde ve karanlık enerji bilim insanları için hâlâ çok gizemli yapılardır.

ton bulunur. Bu da her protona ya da elektrona karşılık yaklaşık 1,5 milyar foton demektir. Ne var ki ışık, Evren'in içeriğinin ancak yüzde 0,005'ini oluşturur.

Nötrino: Nötrinolar foton benzeri parçacıklardır. Neredeyse hiç kütleleri yoktur. Işık hızına çok yakın hızlarla ilerlerler. Ama fotonlardan farklı bir yanları vardır: Baryonik maddeyle çok seyrek etkileşirler. Her saniye Güneş'ten çıkan trilyonlarca nötrino bedenimizden geçip gider -tıpkı bir sis tabakasında ilerleyen kurşunlar gibi- ama hiçbiri bir etkileşime girmez. Nötrinoların varlığı 1930'da Wolfgang Pauli tarafından kuramsal olarak ileri sürülmüştü. Gerçekten de var oldukları 1956'da gözlemsel olarak kanıtlandı ve gözlemi yapan Frederick Reines'e 1995'te (40 yıl sonra) Nobel Fizik Ödülü verildi. Nötrinoların gözlenmesi çok zordur. Gözlenebilmeleri için yeraltına çok büyük laboratuvarlar kurulmuştur. Yıldızların ürettiklerinden başka Büyük Patlama sırasında da çok büyük miktarda nötrino oluşmuştur. Onlar hâlâ Evren'imizdedir. Tıpkı fotonların kozmik mikrodalga arka plan ışıması gibi aslında Büyük Patlama nötrinolarının da kozmik nötrino arka planı vardır. Ama bu nötrinoların da tıpkı fotonlar gibi enerjileri çok azalmıştır ve saptanmaları çok güçtür.

Karanlık madde ve karanlık enerji: Karanlık madde ve karanlık enerji bilim insanları için hâlâ çok gizemli yapılardır. İkisi birlikte Evren'in içeriğinin yüzde 95'lik bölümünü oluşturur. Karanlık maddeye yönelik en iyi tahmin onun, Büyük Patlama sırasında oluşmuş, birkaç proton kütlesinde nötrinoya benzer atomaltı bir parçacık olduğu yönündedir. Çünkü karanlık madde parçacıkları da tıpkı nötrinolar gibi baryonik maddeyle etkileşime girmezler. Bu nedenle saptanmaları da çok zordur. Dünya'da karanlık madde parçacıklarını saptamaya çalışan birkaç ekip var. Yapılan hesaplara göre Evren'de baryonik madde kütlesinin yaklaşık 6 katı kadar karanlık madde bulunuyor. Yeryüzünde de yaklaşık 1 kg kadar karanlık madde bulunduğu düşünülüyor.

Karanlık enerjiyse, varlığı çok değil, daha 1998'de ortaya çıkmış bir olgudur. Tıpkı karanlık madde gibi onun da ne olduğu henüz bilinmiyor -hatta hakkında hiçbir şey bilinmiyor bile denebilir. Onun da varlığı dolaylı yoldan yine kütleçekimsel etkilerden anlaşılmıştır. Ancak karanlık enerjinin yarattığı kütleçekim etkisinin bildiğimiz kütleçekim kuvvetine ters yönde işlediği ve Evren'in genişleme hızını arttırdığı düşünülüyor. Karanlık enerjinin, uzayın (boşluğun) kendisiyle ilgili çok çok çok küçük bir enerji olduğu tahmin ediliyor. O nedenle de zaman zaman "vakum enerjisi" olarak da adlandırılıyor. Bu enerjinin kütle cinsinden yoğunluğu 5 hidrojen atomu/m^3 kadardır. Ama bu enerjinin Evren'in her yanında olduğu göz önüne alındığında Evren'in yüzde 73'ünün karanlık enerjiden oluştuğu ortaya çıkar.

Evren'in tümü düşünüldüğünde, Evren'in ortalama yoğunluğu ortalama 5,8 hidrojen atomu/m^3 kadardır. Bu yoğunluk, Dünya büyüklüğünde bir hacmin içinde yalnızca 1 kum tanesinin bulunmasına karşılık gelir. Buradan da Evren'in gerçekte aşırı derecede boş olduğu ortaya çıkar. Bu yoğunluğun Evren'i oluşturan temel öğeler arasındaki dağılımı şöyledir:

Karanlık enerji: % 72,6
Karanlık madde: % 22,7
Baryonik madde: % 4,6
Işık: % 0,005
Nötrinolar: % 0,0034

Bu oranlar Evren'in tarihi boyunca aynı kalmamış, zamanla değişmiştir. Baryonik madde ve karanlık madde miktarı artmadığından maddesel yoğunluk Evren genişledikçe sürekli azalmıştır. Bunun yanında karanlık enerji uzayla ilişkili olduğundan Evren'in genişlemesi onun miktarını arttırmıştır; ama yoğunluğu hep sabit kalmıştır. Yaklaşık 5 milyar yıl önce madde ve karanlık enerji yoğunluklarının aynı olduğu düşünülüyor. Daha önceyse -yaklaşık 9 milyar yıl boyunca- Evren'de madde egemendi. Hatta Evren'in ilk dönemlerinde karanlık enerji yok gibiydi. Nötrinoların ve fotonların yoğunlukları da Evren'in genişlemesiyle birlikte sürekli düşmüştür ve düşmektedir. Ayrıca Evren'in genişlemesi nedeniyle kızıla kaymaları bunların enerjisini de sürekli azaltır. Dolayısıyla yoğunlukları madde yoğunluğundan biraz daha hızlı düşer. Büyük Patlama'dan 60.000 yıl sonrasına kadar ışığın egemen olduğu düşünülüyor. Sonra ışık yerini maddeye bırakmıştır. Dokuz milyar yıl kadar sonra da karanlık enerji Evren'in işleyişinde egemen olmuştur.

Evren'in sonu nasıl olacak?

Yaklaşık 80 yıldır Evren'in genişlediği biliniyor. Uzun bir süre boyunca Evren'in içerdiği madde miktarına bağlı olarak bu genişlemenin zamanla yavaşlayabileceği -ama durmayacağı- ya da durup tersine dönebileceği (tıpkı havaya atılan bir taşın hızının giderek azalması, bir noktada durması ve sonra geriye hareket etmesi gibi) düşünülüyordu. Bu durumda Evren'in sonu için olası iki senaryo yazılmıştı. Birinci senaryoya göre Evren'in içerdiği madde miktarı yeterince çoktu ve onun genişlemesini durdurup geriye çevirecek, Evren giderek küçülecek, yoğunlaşacak, ısınacak ve tıpkı doğumunda bir tekillikten çıktığı gibi yine bir tekillikte yok olacaktı. Bu senaryoya **Büyük Çökme** denir. İkinci senaryoya göre de Evren'in içerdiği madde miktarı onun genişlemesini durdurmaya yetmeyecek ve Evren de giderek genişleyecek, yoğunluğu düşecek ve soğuyacaktı. Buna da **Büyük Donma** denir.

Uzun bir süre Evren'deki maddelerin kütleçekim kuvvetiyle bir "fren" etkisi yaratacağı ve Evren'in genişleme hızını yavaşlatacağı düşünüldü. Ne var ki yapılan tüm gözlemlere ve hesaplamalara karşın, Evren'de onun genişlemesini yavaşlatacak kadar büyük miktarda madde bulunamadı. Hatta tersine 1998'de birbirinden bağımsız iki ekibin süpernovalar üzerine yaptığı çalışmalarda Evren'in genişleme hızının giderek arttığı ortaya çıktı. Bu hızlanmaya hangi etkinin yol açtığı bilinmediğinden ona "karanlık enerji" dendi -buradaki "karanlık" sıfatı, o enerji hakkında hiçbir şey bilinmeyişinden dolayı verilmiştir.

Evren'in sonu senaryolarından hangisinin gerçekleşeceği Evren'in içeriğinin yüzde 73'ünü oluşturan ve hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmeyen karanlık enerjinin doğasına bağlıdır. Eğer karanlık enerji son beş milyar yıldır olduğu gibi Evren'in genişleme hızını arttıracak yönde "davranırsa" Evren'in sonu Büyük Donma senaryosundaki gibi olacaktır.



Buna göre üç milyar yıl sonra Samanyolu ile Andromeda gökadaları birleşecek ve daha büyük bir gökada oluşturacaktır. Yüz milyar yıl sonra Yerel Grup'taki bütün gökadalar kütleçekim kuvvetinin etkisiyle tek bir gökadada toplanacaktır. Aynı durum bütün öteki gökada kümelerinde de yaşanacaktır. Karanlık enerjinin Evren'i genişletmesi yüzünden iki trilyon yıl sonra Yerel Grup'un içinde olduğu Yerel Süper Küme'deki gökadaların dışında hiçbir gökada görülemeyecektir -bizden hem çok uzaklaşmış olacaklardır hem de uzaklaşma hızları ışık hızını aşmış olacaktır. (Evren'deki en yüksek hız ışık hızıdır ama Evren'in kendisi ışık hızından daha hızlı genişleyebilir.) Yüz trilyon yıl içinde bütün yıldızlar ölecek ve yeni yıldızları oluşturmak için yeterli hammadde olmayacağından yıldız oluşumu duracaktır; yeni yıldızlar oluşmayacaktır. Evren'de kütlesi en büyük cisimler olarak karadelikler, nötron yıldızları, beyaz cüceler ve kahverengi cüceler kalacaktır. Toplam madde kütlesinin yüzde 90'ını iyice sönükleşmiş -siyahlaşmış- ya da sönükleşmekte olan beyaz cüceler oluşturacaktır. Sonunda hepsi de birer siyah cüceye dönüşecektir. Son yıldızların da sönmesinden sonra Samanyolu -ve Evren'in her yanı- karanlığa bürünecektir. Ancak zaman zaman beyaz cücelerden bazıları çevreden topladıkları maddeyle 1,4 Güneş kütlelik sınırı aşıp 1a tipi süpernova yapacak ve kısa bir süre için yakın çevresini aydınlatacaktır. Yine ender olarak bir kahverengi cüce bir beyaz cüceyle çarpışacak ve bir kırmızı cüce yıldızı oluşturacaktır. Bu sayede yakın çevresini 10 trilyon yıl kadar daha aydınlatabilecektir. 10^{27} yıl sonra gökadalardaki bütün madde merkezde dev karadeliklerde toplanacaktır. 10^{40} yıl sonra -kurama göre- protonlar ve nötronlar bozunacak, daha basit atomaltı parçacıklara dönüşecektir; böylece Evren'de yalnızca karadelikler kalacaktır. Bu sırada Evren'in ortalama sıcaklığı neredeyse "mutlak sıfır" olacaktır. Ancak karadelikler de sonsuza dek var olamayacaklardır. Yine kurama göre 10^{98} yıl sonra bütün karadelikler "buharlaşmış" olacaktır. Bilim insanlarının çoğunun benimsediği "son" budur.

Bir de 2003'te ortaya atılan **Büyük Parçalanma** kuramı vardır. Buna göre karanlık enerjinin şiddeti zamanla artacaktır. 20 milyar yıl kadar sonra en zayıf kuvvet olan kütleçekim kuvvetini yenecektir. Bunun sonucunda birbirine kütleçekim kuvvetiyle bağlı duran bütün yapılar sırayla dağılacaktır. Önce gökada kümeleri dağılacak, sonra gökadalar parçalanacak ardından da Güneş Sistemi gibi gezegen sistemleri ayrışacaktır. Son noktada yıldızlar ve gezegenler patlayacaktır. Karanlık enerji şiddetini daha da arttırıp elektromanyetik kuvveti de yenecektir. Böylece moleküller ve atomlar ayrışacaktır. Son olarak karanlık enerji atomun içindeki kuvvetlere de baskın gelecek ve onları da parçalayacaktır.

Birbirinden ürkütücü bu olası "son"ların hepsi de elimizdeki kuramlara dayanılarak üretilmiştir. Söz konusu zaman dilimleri Büyük Patlama'dan günümüze kadar olan muazzam sürenin trilyonlarca katıdır. Kuramlarımızın bu denli uzun zaman dilimleri -10^{27} yıl, 10^{40} yıl, 10^{98} yıl !- için geçerli öngörülerde bulunacak kadar "sağlam" olup olmayacağı ya da yerlerini başka kuramlara bırakmayacağı belli değildir. Ancak karanlık enerjinin Evren üzerindeki etkisinde bir değişiklik olmazsa, bütün gökadaları yalıtılmış bir sonun beklediği kesindir.

İzlem Gözükeleş izlemg@gmail.com

Sosyal medyaya balıklama dalmalı mı?
Dikkat, analiz ediliyoruz!

Birey olarak umurlarında değiliz, ama toplum olarak nelerden hoşlanıp nelerden hoşlanmadığımızı, toplumsal duyarlılıklarımızı, hangi şartlarda tepemizin atacağını, ne zaman sokağa çıkacağımızı bilmek istiyorlar. Attığımız her mesaj, tıkladığımız her bağlantı, arama motorlarında aradığımız her kelime bizi sürekli analiz edilen dev bir ağın içine atıyor. Peki, buna karşı neler yapılabilir?

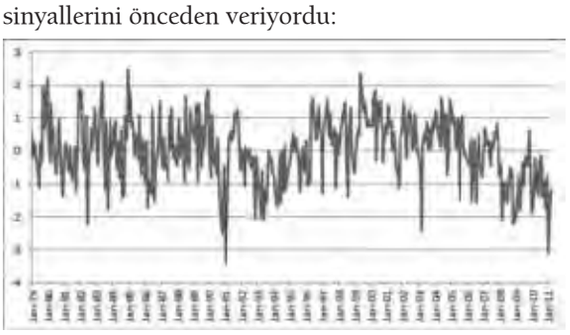
Leetaru'nun, geçtiğimiz ay First Monday'da (http://www.firstmonday.org/) yayınlanan makalesi bilişim teknolojilerinin ulaştığı noktayı ve taşıdığı potansiyeli göstermesi açısından oldukça anlamlıydı. Leetaru'nun makalesi hem yerli hem yabancı basında süper bilgisayarların artık devrimleri önceden tahmin edebileceği iddiasıyla haberleştirildi. Leetaru analizini geriye dönük yapmıştı. Fakat bu analiz, toplumsal çatışmaları ve ayaklanmaları öngörmek amacıyla da uygulanabilirdi. (1)

Haberler sinyal veriyor

Makale, **culturomics** üzerine kuruluydu. Sayısal sözcük bilimin yeni alanlarından biri olan culturomics ile sayısallaştırılmış kitap arşivleri üzerinden insan davranışlarının ve kültürel eğilimlerin nicel analizi yapılabiliyor. Analizde dilin ve kelimelerin kullanımına dikkat ediliyor (ayrıntılı bilgi için: http://www.culturomics.org/). Fakat Leetaru, kitapların geçmişe sonradan bakan çalışmalar olduğunu söylüyor. Kitaplar, tarihin süzgecinden geçerek ve ayıklanarak okuyucuya ulaşıyor. Haberler ise daha sonra olacaklardan habersiz o anın fotoğrafını çekiyor. Kitaplardan farklı olarak haberlerde, sadece olgular değil olguların ulusal bilinçte nasıl göründüğü de gözlemlenebiliyor. Haberlerin analizi, ulusal bilince açılan bir pencere olarak görülüyor. Özellikle haberlerde kullanılan "ton"un değişim analizi, araştırmacılara genel toplumsal davranışlar ve çeşitli durumların ulusal bilinçte nasıl yankı bulacağı konusunda ipuçları sunuyor.

Aslında haberlerin analizi yeni bir yöntem değil. Örneğin, 2. Dünya Savaşı sırasında ABD, Japon yerel radyo kanallarını dinleyerek kritik bilgiler edinebilmekteydi. Özellikle, haberlerde ABD'ye karşı olan olumsuz tonun yükselmesi, iki ülke arasında patlak verecek savaşın da sinyallerini içermekteydi. Uzun yıllar, dış ülkelerin basınlarında yer alan haberler istihbarat servisleri için çok değerli bir bilgi kaynağı oldu. Bugün hiçbir analiz aracına başvurmaksızın bile, basında ABD, İsrail, Fransa, İran vb ülkelerle ilgili olan haberlerin süreç içindeki değişiminin incelenmesi Türkiye'nin uluslararası politikasındaki yönelimleri, değişimleri ve kırılmaları gösterebilir.

Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ise bu analizlerin nicelleştirilmesine zemin hazırladı. Leetaru araştırmasında kullandığı süper bilgisayar sayesinde 100 milyonun üzerinde makaleyi analiz etti. Analiz, iki boyutlu olarak gerçekleştirildi. Birinci boyutta, içeriğin "ruh durumu", ikinci boyutta ise içerikteki mekân isimleri yer aldı. Ruh durumu araştırılırken, berbat, korkunç, güzel, hoş vb kelimeler tarandı. Örneğin, Summary of World Broadcasts verilerinden son 30 yılda Mısır ile ilgi haberlerin tonu incelendiğinde olumsuzlukların 2011 yılı öncesinde 2 kere arttığı görülüyor. İlki 1991 yılında körfez savaşı sırasında yaşanmış. İkincisi ise 2003'te Irak'ın işgal edildiği dönemde. 1-24 Ocak 2011 tarihinde ise Mısır'la ilgili haberlerdeki olumsuz tonun yine arttığını görüyoruz. Dolayısıyla, 25 Ocak'ta da geniş katılımlı protestolara sahne olan Mısır, culturomics'te bunun sinyallerini önceden veriyordu:

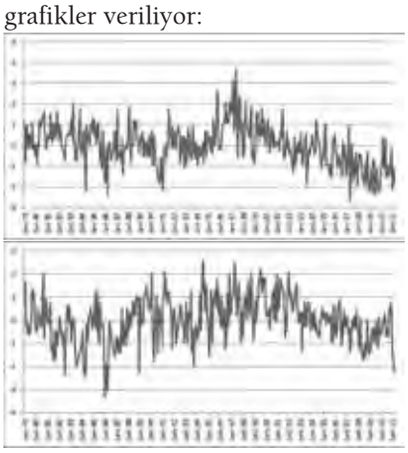


Aşağıda Hüsnü Mübarek için yapılan analizde de basında Mübarek ile ilgili haberlerdeki olumsuz tonun yükseldiği görülüyor:



Yazar, aynı analizi diğer Arap ülkelerine uyguladığında yine benzer sonuçlar alıyor. Örneğin Tu-

nus ve Libya için sırasıyla aşağıdaki grafikler veriliyor:



Bir 'tık' sadece bir tık değil

Culturomics haricinde makalede özellikle dikkat edilmesi gereken asıl konu yazarın sosyal medyadaki araştırma imkânlarına yaptığı vurgu. Leetaru haberlerin yanı sıra sosyal medyada yer alan içeriğin de analiz edilebileceğini belirtiyor. Mısır (Türkiye gibi!), sosyal medya kullanımının oldukça yoğun olduğu bir ülke. Hatta protestoların örgütlenmesinde Facebook ve benzeri sosyal ağlar önemli bir rol üstlendi. Sosyal medya o kadar etkindi ki hükümetler bu nedenle İnternet'e müdahale etmek zorunda kaldı. Leetaru, içerdiği zengin içerik ve örgütlenme aracı olması bakımından sosyal medya sitelerinde yer alan içeriğin haber analizini tamamlayıcı bir rol üstlenebileceğini vurguluyor.

Facebook'ta ve Twitter'da örgütlenen "Arap Devrimleri"ne, İnternet'i böyle etkin kullandıkları için hayranlıkla bakarken bunu da hesaba katmak gerekiyor. Leetaru, çeşitli teknik zorluklar ve dilsel farklılıklar nedeniyle sosyal medya analizini ilgili çalışmasının kapsamına almadığını söylüyor. Fakat sosyal medya ve sosyal medyanın analizi üzerine ayrıntılı çalışmalar var ve bu çalışmalar, sosyal medyadaki bir tık'ın sadece bir tık olmadığını gösteriyor.

Sosyal medya uygulamalarının farklı boyutları

Kullanıcılar arasında sosyal etkileşimi sağlayan çevrimiçi araçlar kümesi sosyal medya olarak tanımlanıyor. Sosyal medya, geleneksel medyadan (gazete, televizyon, kitap vs) karşılıklı etkileşime olanak sağlamasıyla ayrılıyor. Gazete ve televizyonda olduğu gibi içerik akışı üreticiden tüketiciye doğru tek yönlü ve sabit değil. Sosyal medya kullanıcısı içeriğe katkıda bulanabiliyor, üreticiler ve tüketiciler arasındaki ayrım belirsizleşiyor.

Bugün, Web'deki birçok uygulama (e-postalar, tartışma forumları, bloglar, sosyal ağ siteleri, wikiler, video, fotoğraf, müzik paylaşım siteleri) sosyal medya kapsamına giriyor. Fakat sosyal medya uygulamalarında yer alan veriyi analiz etmek istiyorsak çeşitli uygulamaların farklılıklarına ve benzerliklerine bakmak gerekiyor. Bu bağlamda, sosyal medya uygulamalarını altı farklı boyutta değerlendirmek mümkün. (2)

Birinci boyut, sosyal medyadaki üretici/tüketici popülasyonu tarafından belirleniyor. Çeşitli sohbet uygulamaları (MSN, Gtalk), video konferans ve telefon görüşmeleri küçük bir popülasyon arasında gerçekleşiyor. İletişimin her iki tarafında birkaç kişi yer alıyor. Bloglarda ve Twitter tarzı sitelerde ise mesajlar bir kişiden çok daha geniş kitlelere doğru yayılıyor; ana üretim bir kişi tarafından gerçekleştirilirken tüketim son derecede geniş bir yelpazede olabiliyor. Youtube, Wikipedia ve eBay gibi büyük alışveriş sitelerinde ise üretim de tüketim de çok fazla sayıda insanın katılımıyla gerçekleşiyor.

İkinci boyutta ise iletişimin gerçekleşme anı belirleyici oluyor. İnternet üzerinden oynanan çok kullanıcılı oyunlarda ve sohbetlerde iletişim eş zamanlı olarak gerçekleşiyor. Twitter bile bu kategoride değerlendirilebilir. Wikipedia, google docs, e-postalar, forumlar gibi birçok sosyal medya uygulamasında ise eş zamanlı olmayan (asenkron) bir iletişim var.

Üçüncü boyutta, sosyal medya uygulamaları içerdikleri temel elementlere göre gruplandırılıyor. Örneğin, Youtube video görüntülerinden, Flicker fotoğraflardan, Twitter 140 karakterle sınırlı mesajlardan, wikiler sayfalardan, Facebook insanlardan, eBay ürünlerden vs. oluşuyor. Facebook örneğinde olduğu gibi bu içerik farklılaşıp genişleyebiliyor. Sosyal medya analizleri özellikle insan ilişkileri ve metinlerin analizi konusunda kayda değer sonuçlar elde edebiliyor. Her yerden veri elde etmek olanaklı. Fakat sosyal ağlardan elde edilen bilgi daha yapılandırılmış olduğundan (kişiler, kişiler arası ilişkiler, etkinlikler, gruplar, acaba siyasi yelpazenin neresindesin tarzı testler, beğenilen makaleler vs.) araştırmacının işini büyük ölçüde kolaylaştırıyor ve haberlerde yapılan culturomics analizinden hiçbir



zaman elde edilemeyecek kesinlikte ve çok daha ayrıntılı sonuçlar veriyor. Bu nedenle, zaten telefonlarımız dinleniyor, e-postalarımız okunuyor, Facebook bizi analiz etmiş çok mu derken, her medyadan istihbarat bilgisi alınabileceğini fakat bunun analizinin hepsinde aynı kolaylıkla yapılamayacağını göz önünde bulundurmak gerekiyor. Ayrıca günümüzde, sesi metne çevirme ve görüntülerden yüz tanıma çalışmalarında başarılı sonuçlar alındığı düşünüldüğünde, sosyal medyada yer alan ses ve görüntülerin analizinin de çok yakın olduğu öngörülebilir.

Dördüncü boyutta, yukarıda yer alan içeriğin kimler tarafından ve hangi oranda kontrol edildiği belirleyici oluyor. Bazı uygulamalar sadece kullanıcı adı ve şifreyle içerik oluşturma hakkı verirken, bazıları da sosyal medya uygulamasına yapılan katkıyı yetkili bir kullanıcının kontrolünden ve onayından sonra kamuya açıyor. Ya da bazı uygulamalarda katkı yapan kullanıcının kimliği tamamen anonim kalıyor. Kamuoyuna tamamen açık uygulamalarda, üçüncü şahıslar da uygulama üzerinde çeşitli analizler yapabiliyor. Fakat sosyal medya uygulamaların birçoğunda üçüncü şahıslar için analiz olanakları çok sınırlı. Bilgiye asıl sahip olanlar, bu sosyal medya uygulamalarının sahipleri. Bu sosyal medya uygulamalarının sahiplerinin gücü, (birçok insanın sandığının aksine) popüler oldukları için aldıkları reklâmlardan değil, içerdiği ilişkisel bilginin gücünden geliyor.





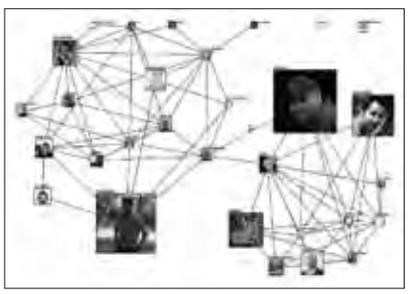
Beşinci boyut ise, sosyal medya içeriğinin birbiriyle nasıl bağlandığı. Yukarıda belirtildiği gibi wikilerin elementi olan sayfalar ve bu sayfalar birbirleriyle hiper bağlantılar (hyperlink) aracılığıyla ilişkilendiriyorlar. Video, fotoğraf, müzik sitelerinde ise aynı etikete sahip olan elementler birbiriyle ilişkilendirilmiş oluyor. Facebook, MySpace, LinkedIn vb uygulamalarda ise insanlar arasındaki bağlantılar önem kazanıyor. Herhangi bir kişi, listesinde olan diğer kişilerle ilişkilendiriliyor. Buna açık, görünür bağ diyoruz. Bunun dışında kişiler arasındaki açık ilişki, iki kişi arasında gerçekleşen mesajlaşmalar, dürtmeler, birbirinin içeriğini beğenme, içeriğe yorum yapma, duvara yazı yazma vb. parametreler yardımıyla derecelendirilip gizli ilişkiler üretilebiliyor. Örneğin, Ali'nin listesinde Ayşe ve Elif adlı iki arkadaşının bulunduğunu düşünelim. Bu durumda, Ali, Ayşe ve Elif birbiriyle ilişkililer. Fakat, Ali'nin Ayşe ile arasında hiçbir mesajlaşma olmayıp, sürekli Elif ile mesajlaşıyor olması, onun durumuna yorumlar yapmış olması, Ali'nin Elif ile ilişkisinin Ayşe ile ilişkisinden daha güçlü olduğunu gösteriyor. Bunun dışında, Ayşe ve Ahmet birbirlerinin arkadaş listelerinde olmamalarına rağmen, ikisinin de "Beyaz Kedi Sevenler" adlı bir gruba üye olması Ayşe ve Ahmet arasında gizli bir bağ oluşturuyor.

Altıncı boyut, sosyal medya uygulamalarının içeriğinin ne kadar süre saklandığı ile ilgili. Örneğin, e-mail siteleri (gmail, yahoo mail, hotmail) içeriği aylarca hatta yıllarca saklarken, bazı anlık mesajlaşma uygulamaları herhangi bir içeriği arşivlemiyor. Ya da bazı uygulamalar içeriği sadece sınırlı bir zaman diliminde saklıyor. Tabi içeriğin saklanmasına dair bu farklılıklar kullanıcı gözüyle yapılan değerlendirmeler. Arka planda uygulama sahibinin (Facebook, Google, Microsoft vs) size ait olan içeriği arşivleyip sakladığını tahmin etmek güç değil.

Sürekli analiz ediliyoruz!

Peki, sosyal medya uygulamaları nasıl analiz edilebilir? Yukarıda da belirtildiği gibi, günümüz teknolojisi özellikle metin ve kişiler üzerinden yapılan analizde başarılı sonuçlar veriyor. *Analyzing Social Media Networks With Nodexl* adlı kitapta aşağıdaki gibi basit bir Twitter ağı örneği verilmiş. (2) Grafikte köşelerden ve bunları bağlayan çizgilerden oluşan bir toplumsal ilişki çizelgesi gösteriliyor. 2009 yılında New York Üniversitesi'nde yapılan Ağlar Üzerindeki Enformasyon Atölyesi (Workshop on Information in Networks - WIN) hakkında yazanları araştırmak için **win09** kelimesi aratılmış. Kullanıcı resimleri, win09'u kullanım sayılarına göre ölçeklendirilmiş. Bir kişi bir diğerini izliyorsa, ya da bir kişinin mesajlarına yanıt yazmışsa bu iki kişi çizgilerle ilişkilendirilmiş. Grafikte ilk göze çarpan

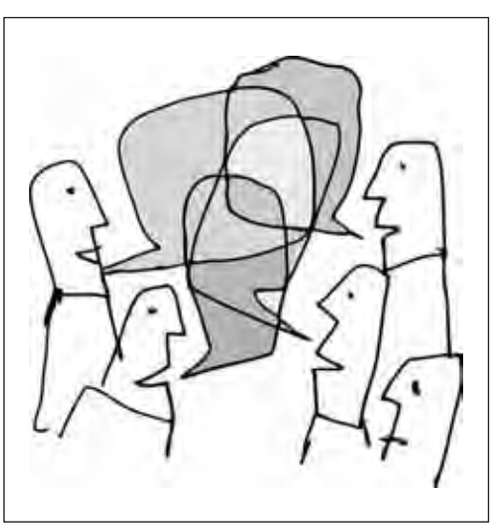
iki ağ kümesinin olduğu. Daha sonra ağdaki aktif kullanıcıları, bağlantısı en fazla olanları görebiliyoruz. Bu grafik, kullanıcıların cinsiyet, milliyet, üniversite, yaş vs. bilgilerinin de katılmasıyla daha da zenginleştirilebilir.



Ağ yaklaşımının başlıca gözlemlerinden biri de, benzer şartlarda ve sosyal pozisyonlarda olan insanların benzer davranışlar göstereceği. Facebook ve Twitter gibi uygulamaların çok incelikli gözetim teknolojileri olduğu söylendiğinde birçok insanın tepkisi "Facebook'un işi gücü yok, benimle mi uğraşacak?" oluyor. Yeni gözetim teknolojileri, özel bireylerden çok toplumun geneli üzerinde faaliyet gösteriyor. Önce, kullanıcıların arkadaşlık ilişkileri gibi açık bağlarından, daha sonra da ortak zevkler, üye olunan gruplar, düşünceler, inançlar, hassasiyetler üzerinden ağlar oluşturuluyor. Daha sonra bu ağlar üzerinden, yine son yılların önemli çalışma alanlarından biri olan veri madenciliği ile işe yarar bilgiler elde edilebiliyor.

Bugün ABD'nin çeşitli askeri birimleri bu konuda ayrıntılı araştırmalar yapıyorlar. Örneğin ABD Savunma Bakanlığı tarafından desteklenen ve 2004 yılında başlayan SSNA (Scalable Social Network Analysis - Ölçeklenebilir Toplumsal Ağ Analizi) projesinde toplumsal etkileşimler, finansal işlemler, telefon konuşmaları, örgüt üyelikleri vb. alanlardaki ağ bağlantılarını modellemeye çalışıyor. Bu çalışmanın temel hedefi de, teröristler ile normal vatandaşlar arasındaki farkları tespit etmek. Tabi bu hedefi gerçekleştirmek için de, yeni gözetim paradigmasından yola çıkıyor: Doğrudan bireyleri gözetlemek yerine, toplumun genelini gözetleyerek farklıları bulmak. (3)

NewScientist.com'da yayınlanan başka bir makalede Pentagon'un sosyal ağlara ilgisinden ve teknolojinin gelişimini etkileme çabalarından söz ediliyor. (4) *Wired* dergisi ise Pentagon'un bir sosyal medya propaganda aracı peşinde olduğunu yazıyor. Pentagon yeni projesinde özellikle birliklerinin olduğu bölgelerdeki sosyal medya faaliyetlerini izlemek ve kontrol altına almak istiyor. Bu doğrultuda, ne basitçe terörist mesajları tespit etmeyi, ne de yabancı ülkelerde basit propaganda hilelerine başvurmayı deniyor. Pentagon'un asıl öğrenmek istediği, düşüncelerin sosyal medyada nasıl yayıldığı. Böylece birliklerinin olduğu ülkelerde kendilerine karşı olan muhalefetin sosyal medya hareketlerini daha rahat tespit edip kontrol altına alabilecek ve gerek gördüğü durumlarda yönlendirmelerde bulunabilecek. (5)



Birey olarak umurlarında değiliz, ama toplum olarak nelerden hoşlanıp nelerden hoşlanmadığımızı, toplumsal duyarlılıklarımızı, hangi şartlarda tepemizin atacağını, ne zaman sokağa çıkacağımızı bilmek istiyorlar. Bu sosyal medya uygulamaları içinde, özellikle Facebook öne çıkıyor. İçeriğinin düzenli, kolay analiz edilebilir ve tam da ABD'nin öğrenmek istediklerine paralel olması Facebook'u diğer sosyal medya uygulamalarından farklı kılıyor.

Sonuç olarak sosyal medyaya karşı daha dikkatli olmamız gerektiğini söyleyebiliriz. Attığımız her mesaj, tıkladığımız her bağlantı, arama motorlarında aradığımız her kelime bizi sürekli analiz edilen dev bir ağın içine atıyor.

Bir şey yapmalı…

Peki, buna karşı neler yapılabilir?

Sosyal medyanın tüm bu dezavantajlarına rağmen doğrudan demokrasinin uygulanabileceği bir toplumsal sisteme zemin sağladığını da unutmamak gerekir. Sosyal medya uygulamaları ya da ağlar tamamen tehlikelidir diyerek toptan reddetmek yerine bu alanlarda kendimize yer açabiliriz. Örneğin, Facebook'u kullanmak zorunda değiliz. Türkiye genelinde örgütlenmek istiyorsak, bunu mutlaka kendi geliştireceğimiz sosyal ağlarda ve bağımsız olarak yapmalıyız. Aksi taktirde, Facebook'ta ve Twitter'de örgütlendiği iddia edilen Arap Baharı'nın Türkiye'deki yansımasının eylülünü çok iyi bildiğimiz bir Türk Sonbaharı'na dönüşmesi daha büyük olasılık.

Eğer illa ki, Facebook, Twitter vb uygulamaları kullanacaksak, kendimizden biraz farklı olarak, ağlar oluşturmaya çalışan programları şaşırtabiliriz. İşe yarar mı bilinmez, belki tamamen zıt siyasi kampanyalara da katılarak ya da panpiş olarak bilgisayarların kafasını karıştırabiliriz...

KAYNAKLAR

1) K. Leetaru, Culturomics 2.0: Forecasting large-scale human behavior using global news media tone in time and space, http://www.uic.edu/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/3663/3040, son erişim 17.09.2011.

2) D. L. Hansen, Shneiderman, B., Smith, M.A. (2011), ANALYZING SOCIAL MEDIA NETWORKS WITH NODEXL: Insights from a Connected World, Morgan Kaufmann.

3) J. Ethier, Current Research in Social Network Theory, http://lancs.ac.uk/ug/wilkina4/__files/Social%20Network%20Theory.pdf, son erişim 19.09.2011.

4) P. Marks (2006), Pentagon sets its sights on social networking websites, NewScientist.com http://ignoranceisfutile.wordpress.com/2008/09/08/pentagon-sets-its-sights-on-social-networking-websites/, son erişim 19.09.2011.

5) A. Rawnsley (2011), Pentagon Wants a Social Media Propaganda Machine, Wired, http://www.wired.com/dangerroom/2011/07/darpa-wants-social-media-sensor-for-propaganda-ops/, son erişim 19.09.2011.

Hasan Torlak htorlak@hotmail.com

‘Ölmez ağaç’ zeytin



Zeytin neden barışın sembolüdür. Halk hekimliğinde yatıştırıcı, tansiyonu ve kan şekerini düşürücü olarak kullanılır. Savaşı başlatan hiddeti engelleyen bir ağaçtır zeytin. Felsefe ve bilgelikle de özdeşleştirilir. İşte böyle sihirli bir ağaçtır. Bahçenizden zeytin ağacını, mutfağınızdan zeytinyağını, kitaplığınızdan ise bilimi ve felsefeyi eksik etmeyin, sükûnet ve bilgelikle bekleyin, bilgi ve cesaretin gücüyle karanlıklar mutlaka çıkacaktır aydınlığa.

Zeytin, çok uzun süre yaşayabilen, 10-15 metre boylanabilen ve her dem yeşil bir ağaçtır. Ülkemizde iki çeşit zeytin yetişmektedir. Bunlardan birincisi **delice** adı da verilen yabani zeytin *Olea europaea* var. *sylvestris*’tir. Bu çeşit ancak aşılandığı takdirde verimli olur. İkinci çeşit ise *Olea europaea* var. *europaea*, sıkça rastlanan kültür zeytinidir.

Birçok zeytin ağacı yaşlandıkça kendi etrafında dönmeye başlar ve gövdesi bir vida görüntüsü kazanır. Yaprakları mızrak biçimindedir. Yapraklarının üst yüzeyi koyu-parlak yeşil, alt yüzeyi gümüşi renklidir. Zeytin çiçekleri çok küçük olup sarımsı beyazımsı renkte, güzel kokuludur. Eylül-Aralık ayında olgunlaşan meyveler, önce yeşil renkli, sonra mavi-siyah renkli olmaktadır. Akdeniz bitki örtüsü makinin en karakteristik türlerinden olan zeytin bitkisi, Akdeniz ikliminin görüldüğü, güneşli, sıcak ve ılıman bölgelerde yetişir. Toprak bakımından seçici olmayan zeytin, sıcaklığa, kuraklığa dayanıklı olup, aşırı soğuklara karşı hassastır. (1)



Tanrıça Athena’yı zeytin ağacı ile gösteren bir çizim.

Yarışı Athena, zeytin ve barış kazanıyor

Zeytinin ilk defa Anadolu’nun güneydoğusu, ülkemizin Doğu Akdeniz bölümü ile Suriye’de kültüre alındığı düşünülmektedir. Batı kültürünün önemli bir kaynağı olan Yunan mitolojisinde ise zeytinin Tanrıçası Athena’nın Atina kentine isim vermesi, zeytinin Yunanistan veya Ege’den köken aldığı yanılgısını doğurabilmektedir. Mitolojide Atina şehrine isminin verilmesi tanrılar arasında bir müsabaka sonucu olmuştur: Zekâ tanrıçası Athena, yaldızlı mızrağını yavaşça yere dokundurmuş, oradan dalları pıtrak gibi olgun meyvelerle dolu gümüş yapraklı güzel bir zeytin ağacı bitmiştir. Bu ağaç barışın sembolü olarak kabul edilmiş, Poseidon’un insanlığa hediye ettiği at ise insan ölüleriyle dolu savaş meydanlarında harp arabalarını sürükleyeceğinden hiçbir zaman zeytin ağacı kadar faydalı görülmemiştir. Gerçekten barış, insanlar için savaştan hayırlı görülmüş, tanrılar heyecanla Athena’yı alkışlayıp, şehre onun ismini vermişlerdir. Athena antik mitolojide “gökgözlü” olarak anılır. Zeytin meyvesinin de hasat öncesinde gök (mor) rengini aldığı bilinir. Günümüzde “gözünün yağını yerim” “zeytin gözlüm” deyimlerinin Athena’nın gözü ile zeytin ilişkisinden kaynaklandığı düşünülebilir. Ayrıca zeytin yaprağının mızraksı görünümü de ikonografide Athena’nın elinde tuttuğu mızrağın kaynağı ve nedeni konusunda ipucu vermektedir. Anadolu arkeolojisinde çoğu arkeoloğun da gözünden kaçan bir husus vardır. Anadolu’da Athena kutsal alanları ve tapınakları zeytin ağacının yetiştiği bölgelerde kurulmuşlardır. Zeytin ağacı bölgesi dışında da antik Yunan kentleri bulunmakla birlikte buralarda zeytin yetişmediğinden Athena kültü ve tapınaklarına da rastlanmaz. Dolayısıyla bitkinin yetiştiği coğrafya, o bitkiden köken alan inanç ve kültürün de sınırını çizmektedir. Zeytinin ilk kültüre alındığı Neolitik çağda bu kültürel sınır, ülkemizin de bir bölümünü içeren Güneydoğu Anadolu ve Doğu Akdeniz’i kapsamaktaydı.

Zeytinin anavatanı Doğu Akdeniz

Bitkilerle özdeşleşen Tanrıçaların çıkış yerleri de aslında bitkinin dünyaya yayılış yeridir. Bu düşünceyle iz sürmeye başladığınızda; zeytinin anavatanının Adana'yı da içine alan Doğu Akdeniz sahili, Güneydoğu Anadolu ve Suriye olduğu, örneğin Bronz çağında Şanlıurfa'nın kuzeyindeki bir yerleşimin adının "Adena" olduğu (2); günümüz Adana'sının kökeninde de yine Bronz çağındaki **Adanava** ismi ve Luvi Tanrıçası **Atha/Ada** olduğu görülecektir. (27) Dolayısıyla zeytinin ve zeytin kökenli kültür ve inançların çıkış yeri de Anadolu'dur. Bundan ötürü Tanrıça Athena'nın çıkış yerinin Yunanistan değil, Anadolu olması ve Athena kelimesinin kaynaklarından birinin de Adana olması gerekir. Nitekim Herodot "Bütün tanrı isimleri Yunanistan'a Mısır'dan gelmiştir" diyerek Athena'nın kaynağının Yunan anakarası olmayıp Ortadoğu kökenli olduğunu teyit etmektedir. (3) Mersin ilinde yer alan **Elaiussa Sebaste** antik kentinin adı Helenistik dönemde **Elaiussa** olarak biliniyordu. **Elaiussa** kelimesinin anlamı ise "zeytin"di. İşin ilginç yanı Athena adının kökeninde yer alan Geç Hitit (Luvi) Tanrıçası **Ada**'nın antik çağda bu kentin kurulduğu yarımadaya verilen bir isim olmasıdır. (28) Dolayısıyla Egeli Athena'nın ilk işaretleri, zeytinin anavatanı olan Anadolu'nun Doğu Akdeniz bölgesinde kendini göstermişti.

Neolitik devrimin tetikleyicisi

Zeytin'in meyve vermesi için 15 yıl geçmesine ihtiyaç olması, bu sırada ağacın korunmaya ihtiyaç göstermesi nedeniyle zeytin yetiştiriciliğinin göçebe toplumları yerleşik hayata geçirmeye neden olduğu düşünülmektedir. (5) Nitekim yerleşik hayatın fitilini ateşleyen tarım bitkilerinin verimli hilal bölgesinde kültüre alınması ile zeytinin de bu hilalin kuzeybatısından köken alması, MÖ 5000'lerde bu yörede evcilleştirilmesi, zeytinin Neolitik devrim ve



Zeytinin anavatanının Adana'yı da içine alan Doğu Akdeniz sahili, Güneydoğu Anadolu ve Suriye olduğu biliniyor.

onun kültüründeki rolünü ortaya koymaktadır. 2009 yılı Mersin Yumuktepe kazılarında MÖ 5300'lere tarihlenen geç neolitik çağ mezarlarından birinde ölen kişinin mezarının başında zeytin çekirdeği bulunmuştur. (25) Athena-Poseidon hikâyesinde görüldüğü gibi zeytini insanlığa hediye eden Athena'nın bu hediyesi uygun görülüp, Atina'ya onun ismi verilmek suretiyle göçebeliğin sembolü olan at yerine yerleşikliğin sembolü zeytin tercih edilmiştir. (7) Binyıllardır kutsal bir ağaç ve meyve olarak nitelenen zeytin birçok kültürde barışı temsil etmektedir. Bin yıl kadar yaşayabilen zeytin ağacı Anadolu'da "ölmez ağaç" olarak nitelendirilir. (6)

En değerli meyvelerden biri

Zeytin meyvesi dünyanın en değerli meyvelerindendir. Bu nedenle eski uygarlıkların kültür ve mitolo-

Zeytin yetiştiriciliğinin göçebe toplulukların yerleşik hayata geçmesinde rolü olduğu düşünülüyor.



jisinde önemli bir yere sahiptir. Zeytin, sahip olduğu zengin yağ miktarı nedeniyle çok besleyicidir. Ayrıca zeytinyağı birçok hastalığın tedavisinde binlerce yıldan beri kullanılan bir halk ilacıdır. (1) Hititler zeytine SERDU veya ZERTUM derlerdi. Hatti ülkesinde zeytinyağı lamba ve meşalelerin yakılmasında kullanılırdı. Zeytinyağı, ritüellerde, kült değeri olan nesnelerin ve tanrılara sunulan tören ekmeklerinin yağlanmasında kullanılırdı. (24) Zeytinin Akadcası da Zertum'dur. MÖ 2000-1200'lerde Çukurova'da zeytincilik yapıldığı Hitit metinlerinden anlaşılmaktadır. Hitit yazışmalarında zeytin ağacı GIŞ.AGİS olarak da adlandırılmakta olup anlamı "Yağ ağacı"dır. MÖ 1300'lerde batan Uluburun batığında nar, üzüm, incir ve bademle birlikte zeytin de bulunmuştur. (7) *İlyada*'da Homeros, genç erkeklerin giysilerini parlak göstermek için zeytinyağı ile yağladıklarını, ayrıca ölü yakma törenlerinde de bir küp dolusu zeytinyağı kullanıldığını belirtmektedir. (5) Dört mevsim parlayan yeşil-gümüş yaprakları ile yerleşiklik, huzur ve barışın simgesidir zeytin. Yaprağının dışı koyu yeşil içi ise gümüşi tüylerden dolayı gümüşi renklidir. Zeytin, emek ve sabrın ürünüdür. Zeytin ağacı ve zeytinyağı iyilik, soyluluk ve azmin sembolüdür. Eski Romalılar zeytine "yedi canlı" anlamına gelen "**Vivax Olivia**" derlerdi. (7) Yabani zeytin ağacı, orman yangınlarında yanan alanda birkaç ay içinde yeniden yeşerir. Bitkinin toprak üstü kısımları yansa da toprak altı kısımları ölmemiştir, yaşamaya devam eder. Bu türden bitkilerin yangına eğilimli ekosistemlerde kalıcılıkları çok yüksektir. (11) Günümüzde de zeytine "ölmez ağacı" denmesinin nedenlerinden biri ağacın hayata bağlanmadaki bu inatçı özelliği ile birlikte binlerce yıl yaşayabilmesidir.

Adanmışlığın ve arınmışlığın sembolü

Pagan inançların dinsel törenlerinde zeytinin meyvesi tanrılara sunulurdu Yunanca **Elaia** kelimesi-



Zeytin, uygarlığın başlangıcından beri en değerli meyvelerden biri oldu. Sahip olduğu zengin yağ miktarı nedeniyle çok besleyicidir.

nin anlamı zeytin olup kökeninde Samilerin "ulu" kelimesi yatar. "Ulu" Samilerde zeytini simgeler. Mısır piramitleri ve Yunan tapınakları zeytinyağının ışığıyla aydınlatılırdı. Zeytin ağacı öylesine kutsaldı ki tapınakları aydınlatmakta kullanılacak yağın elde edileceği ağaçları yetiştirme ve meyvelerini toplama işini elini karşı cinse sürmemeye yemin etmiş bakire genç kız ve genç erkeklerden başkalarının yapması yasaktı. Troya savaşı kahramanı Akhilleus'un atlarının yelesine zeytinyağı sürülürdü. Yunanlılar zeytin ağacından tanrı ve tanrıça heykelleri yapmışlardır. Apollon ve Artemis'i doğuran Leto'nun yaptığı gibi tanrıçalar çocuklarını hep zeytin ağacı altında doğururlardı. Antik Yunan'da erkek çocuğun doğumu, evin kapısının üzerine asılan zeytin çelengiyle çevreye duyurulurdu. Roma İmparatorluğu'nda zeytin, hikmet tanrıçası Minerva'nın ağacıydı. Roma'da savaştan galip dönen imparatorun başına zeytin dalından bir taç konur, rakibini öldüren gladyatörün başına da benzer bir taç takılırdı. Roma askeri geçit törenlerinde de askerler başlarına zeytin dallarından yapılmış taçlar takarlardı. (7) Antik Yunan'da evlenmeden ölen erkekleri kutsamak amacıyla onları gömmeden önce bedenlerine zeytinyağı sürülürdü. (13) Diğer bir ifadeyle zeytin antik düşüncede adanmışlığın ve arınmışlığın da sembolüydü.

Artemis'in de ağacı

Antik dönem sikkelerinde de zeytin motifi sıklıkla kullanılmıştır. Sadece Ege-Akdeniz antik şehir devletlerinde değil, zeytin yetişen Karadeniz kıyı kentleri sikkelerinde de bu motif dikkat çekmektedir. Antik dönemde Bartın ırmağının suladığı alan zeytinliklerle kaplıydı. Bundan dolayıdır ki Amastrisliler kendi sikkeleri üzerinde nehir tanrısı Parthenios'un elinde zeytin ağaçlarını betimlemişlerdir. Kentlerin bereketliliklerinin sikkeler üzerinde gösterilmesi durumu Karadeniz'deki kentlerde kendisini göstermiştir. (10) Antik çağda zeytin Athena'ya özgülenen bir ağaç olmasına rağmen, suyun ve ayın tanrıçası Artemis'in de en sevdiği ağaçlardan biriydi. Bunun nedeni, zeytin yaprağının gümüşi rengidir. Geceleyin ay ışığının suyun yüzeyinde yansımasıyla oluşan gümüşi renk zeytin yaprağının da rengidir. Gümüş ve gümüşi renkler antik kültlerde hep tanrıçalarla ilişkilendirilmiş, özellikle de Artemis'in göstergesi sayılmıştır. Zeytinin Artemis ile ilişkilendirilmesinin diğer bir nedeni de bu tanrıçanın doğum günü olan 6 Mayıs'ta zeytin ağacının

Zeytin Tanrıça Artemis ile de ilişkilendirilmiştir.



mis kokulu çiçekleriyle donanmış olması olmalıdır.

Felsefe zeytin bahçesinde yapılır

Antik dönemin zeytinle ilgili en ilginç kültürel uygulamalarından biri felsefe uğraşının zeytin ağacına bağlı oluşudur. Antik çağ filozofları okullarını zeytin ağacı bahçelerinde kurarlar, derslerini ve felsefe söyleşilerini de zeytin ağaçları altında yaparlardı. Örneğin Platon tarafından kurulan **Akademia**, Atina şehrindeki bir zeytin bahçesi içerisindeydi. Bunun nedeni bu okulların Bilgelik Tanrıçası Athena'ya adanmış olmasıydı. Zeytin de Athena'nın ağacı olduğundan bilgi seven insanların toplantı ve binaları zeytin bahçelerinde gerçekleştirilirdi. (12) Antik Yunan felsefe merkezlerine bakıldığında hemen hemen tamamı zeytin yetişen, Athena tapınaklarının olduğu kent ve bölgelerde kurulmuştur (Milet, Atina, Efes, Assos, İzmir gibi). Zekâ tanrıçası Athena'ya zeytinin olmadığı coğrafyalarda tapınılmadığı gibi, günümüz bilimi ve felsefesinin kökenlerinin de kaynağı zeytin bahçeleri idi. Ama zeytin neden bilgelik tanrıçasına adanmıştı? Biraz daha sabır!

Semavi dinlerde zeytin

Zeytinin de köken aldığı Ortadoğu'dan çıkan üç semavi dinin kutsal kitaplarında da zeytinden söz edilir: *İncil* ve *Tevrat*'ta zeytinden söz edilmekte ve ayrıca zeytin kelimesi *Kuran-ı Kerim*'de altı defa geçmekte ve "kutsal ağaç" olarak zikredilmektedir. (9) *Tevrat*'ta; Hz. Adem'in ölümünden hemen önce

Tanrı'dan merhamet yağını dilediği ve bunun için de oğlu Şit'i görevlendirdiği, Şit'in Cennet bahçelerindeki iyilik ve kötülük ağacından üç tohum aldığı ve babasının ağzına koyduğu, Adem gömüldükten sonra tohumların yeşererek zeytin, sedir ve selvi ağacına dönüştüğü belirtilmektedir. (4) Yumuktepe Neolitik kazılarında mezarlarda zeytin çekirdeği bulunması ile bu söylencenin benzer olması, zeytin merkezli güçlü bir kültürel sürekliliği de göstermektedir. *Tevrat*'ta; zeytinyağının kandillerde yakıldığı söylenir. İsrailoğullarının tanrılarına yaptıkları adaklarda, ince çekilmiş undan yapılan adağın üzerine zeytinyağı dökülmekteydi. Hıristiyanlıkta; Aramice **Zeit** denen zeytin, kimilerine göre işkenceyle öldürülen İsa'nın gözyaşlarını çağrıştırmaktadır. Hıristiyan adlandırmasının kökeni olan **Christ** sözcüğünün kökeni Yunan'ca "aziz" "sevgili" ya da "**yağ**" demek olan **khrisma**'dan türetilmiştir. Hıristiyanlıkta zeytinyağı, yeni doğanların vaftiz töreninde kullanılan kutsal bir yağdır. Kiliseler zeytinyağı ile aydınlanırdı. Kraller, rahipler ve hastalar zeytinyağıyla kutsanırdı. (7)

Kur'anı Kerim Nur Suresi; "*Allah gökyüzünün nuru olandır. Sanki mimber üzerine konmuş çerağdır. Billur bir kandil üzerinde yıldız gibi parlamaktadır. O çerağın yağı mübarek bir ağaçtan çıkar. O mübarek ağaç zeytin ağacıdır. O çerağın yanına ateş dokunmasa bile kendi kendine u-*



yanıp nur saçar. O, nurların üstünde bir nurdur. Allah insanları o nur ile doğru yola iletir". *Kuran*'da Tin (incir) Suresi'nde "*And olsun İncir ve zeytin*"e denir. Müminun suresinde de zeytinyağından bahsedilir; "*Sina Dağı'nda yiyenlere yağ ve katık olan zeytin ağacından var ettik*". Abese Suresi'nde, "*Üzüm ve yoncalar, zeytin ve hurma ağaçları, nice çalılar bitirdik*" denilmektedir. (7)

Bektaşilikte zeytin meyvesi insana, yetiştiren de tanrıya benzetilir. Zeytin yetiştirmenin meşakkatli olması nedeniyle onu yetiştirene verilen Zeyyad, Allah'ın isimlerinden biridir (Zeyyad: Bereketlendiren, çoğaltan, ziyade eden). Arapçada Zeyyat ise "yağ çıkaran" demektir. (7) Anadolu Türk kültüründe insanın yağının tükenmesi, ölmesi mahvolmasıyla özdeşleştirilir. Ünlü deyişimiz "Haydar Haydar"da "*Tükendi fitilim, eridi yağım…*" sözleri ölümü ve hastalığı anlatır.

Zeytine "ölmez ağacı" denmesinin nedenlerinden biri ağacın hayata bağlanmadaki inatçı özelliğidir. Zeytin ağaçları yüzlerce, hatta bin yıldan fazla yaşar.



Zeytin, barış, bereket, güç ile dinsel inanışlarda "günahlardan arınmış olma"nın sembolüdür. Tufanın sonunda bir güvercinin Nuh Peygambere bir zeytin dalı getirmesi her şeyin yeniden rahat ve huzura dönüştüğü anlamında yorumlanmıştır. Yahudi ve Hıristiyan geleneğinde zeytin ağacı sürekli bir barış sembolü olmuştur. Ortaçağda zeytin ağacı altın ve aşkın da sembolüydü. İslam'da da peygambere ve evrensel insana adanan bir ağaç değerini taşımış ve dünyanın mihveri olarak kabul edilmiştir. İsa'nın üzerinde çarmıha gerildiği haçın zeytin ya da sedir ağacından yapıldığı sanıldığından bu iki ağaca Hıristiyan dindarlar büyük saygı duymaktadırlar. Zeytin ağacının bereketin sembolü olmasının nedeni, onun gövdesinden tutun da meyvesinin çekirdeğine varıncaya kadar hemen her parçasından yararlanılmasından kaynaklanır. Zeytinyağının kandillerde yakılması dolayısıyla onun ışıkla ortak bir yönü de bulunmaktadır. Zeytin İslam'da kutsal görülen en önemli ağaçtır. (14)

Hem pagan tapınakları hem de üç semavi dinde tapınaklar zeytinyağı yakıtı kullanılan kandillerle aydınlatılırdı. Zeytin çekirdeklerinden tespih yapılması da zeytinin binlerce yıldan bu yana kutsallığının sonuçlarındandır. Osmanlı döneminde camiler zeytinyağı konulan kandillerle aydınlatılır, oruç da günümüzde yapıldığı gibi zeytinle açılırdı. Hatay insanı zeytine "*Hz. Muhammed'in nuru*" der, İznikliler de "*zeytin cennetten çıkmıştır*" derler. (7, 16)

Karaciğer ve kalbin dostu

Zeytinin kutsal sayılmasının ve derin kültürel etkilerinin temelinde, zeytin ağacı ve zeytinyağının tıbbi amaçla kullanımı ve insan metabolizmasına etkileri de önemli rol oynar. Zeytin ağacından Hititlerden bu yana ilaç elde edilmektedir. (23) Zey-

tinyağı yara merhemlerinin yapımında kullanılır. Zeytinyağı, damar sertliği ve kalp krizine karşı etkilidir. Mide asitlerine ve ülsere karşı, mide çeperini yani mukozayı korur. Safra kesesini dinlendirir. Safra taşının oluşumunu önler. Karaciğeri ve idrar yollarını korur. Şeker hastalığına karşı etkilidir. Vücudun insüline karşı direncini azaltır ve tedavinin etkili olmasını sağlar. Bağırsak kanserini önleyici etkisi vardır. Tansiyona karşı zeytin yaprağı çayı içilir. Romatizma ağrılarına karşı dövülmüş kuru defne yaprakları zeytinyağı içinde dövülüp macunlaştırılır. Sonra da ağrıyan yerin üzerine konur. Deri yırtılmaları ve kesiklerde zeytinyağı yara merhemi yapımında kullanılır. Soğuktan dudakların çatlamaması için zeytinyağı sürülür. Zeytinyağı tentürdiyotla karıştırılarak piyasada satılan mevcutlarından çok daha ucuz ve sağlıklı bir güneş yağı elde edilebilir. (7) Zeytin yapraklarından elde edilen kalsiyum elenolate virüs, bakteri ve mantarları yok etme özelliğine sahiptir. Zeytinyağının içerdiği E vitamini insan hücrelerinin yenilenmesine katkıda bulunmakta ve yaşlanmayı geciktirmekte, beyin fonksiyonları üzerindeki yıpratıcı etkiyi azaltmakta ve cildi güzelleştirmektedir. Zeytinyağının diyabetli hastaların kanındaki şeker oranını yüzde 12 oranında azalttığı tespit edilmiştir. Yüksek tansiyonu tolere etmekte, kan damarlarındaki pıhtılaşma riskini azaltmakta, mide asidini azaltarak gastrit ve ülserlere karşı koruyucu özelliği bulunmakta, çocuklarda kemik ve diş gelişimini artırmaktadır. Bu yağın yaşlılarda kemik erimesini azalttığı, kanser tümörlerinin oluşumunu engellediği, radyoaktiviteye karşı vücudu koruduğu, kandaki kötü kolesterolü azaltıp iyi kolesterolü yükselttiği, karaciğer ve kalbin dostu olduğu, sindirim sistemini düzenlediği, kandaki zararlı maddelerin vücuttan atılmasını sağladığı tespit edilmiştir. (9)

Şifa kaynağı

Zeytin yaprağı çayı, halk hekimliğinde iştah açıcı ve idrar söktürücü özelliğinin yanı sıra, aynı zamanda şeker hastaları için de kullanılmaktadır. Zeytin yaprağı Almanya'da kalp-damar hastalıklarında, Fransa'da idrar yolları ve sindirim sistemi hastalıklarında kullanılmaktadır. Slovenya'da tansiyon düşürücü, İsviçre'de ise sinirsel kalp hastalıklarında kullanılır. Zeytin yaprağı çayı antibiyotik ve antioksidan özelliklere sahiptir. Zeytin yaprağı kan şekerini düşürmekte olup bunun etken maddesinin zeytin meyvesi ve yaprağına acı tadı veren "oleuropein" adlı maddeden kaynaklandığı tespit edilmiştir. (15) Uşak'ın Eşme ilçesinde zeytin yaprağı şeker hastalığına karşı kullanılmaktadır; yaprakları kaynatılarak suyu içilir. Bodrum yöresinde zeytin ağacının yapraklarından hazırlanan özsu içilerek, tansiyon düşürücü ve şeker hastalığının tedavisinde (kan şekerini düşürmek amacıyla) kullanılır. Körpe yaprakları zeytinyağı ile karıştırılıp elde edilen karışımdan merhem yapılarak haricen yara ve yanık tedavisinde kullanılır. Zeytinyağı ineklerin gözüne sürülerek göz hastalıklarının tedavisinde kullanılır, bu işlem sırasında yapraklar ağızda çiğnenerek ineklerin gözüne doğru püskürtülür. Yapraklarından elde edilen mavimsi gri renk halı ve kilim ipliklerinin boyanmasında kullanılır. (16) İşte mavi-mor elbiseler giyen gökgözlü Athena'nın ve bilge felsefecilerin neden zeytin ağacı ile ilişkilendirildiğinin yanıtlarından biri: Zeytinden elde edilen mavi neyi sembolize eder bilir misiniz? Ya da bilgelik ile mavi giysili veya gökgözlü olmak arasında ne tür bir bağlantı olabilir? İşte yanıtı: "Mavi, bilgeliğin, erdemin, güven ve huzurun rengidir. Bağlılık ve vefa duygularını harekete geçirir. Güç ve asaletin rengidir. Koyu mavi bilgi, güç, bütünlük ve ciddiyet; açık mavi sağlık, iyileşme, maneviyat ve huzur anlamlarını taşır." (17)

Antalya dolayında kültür zeytini *Olea europa* var. *Europa*'nın yapraklarından hazırlanan sulu karışım dahilen yüksek tansiyona karşı kullanılır. Aydın yöresinde zeytin gövdesinden akan akma (özsu) kurutulduktan sonra susam taneleri kadar parçalara ayrılır, her gün birer adet yutularak kan şekerini düşürücü olarak kullanılır. Balıkesir dolayında yapraklarından hazırlanan sulu karışım dahilen vücuttaki yağ bezelerinin yok edilmesi amacıyla kullanılır. Çanakkale'de zeytin yapraklarından hazırlanan sulu karışım dahilen kan şekerini düşürücü olarak kullanılır. Aynı yörede taze meyveleri dövülüp haricen yara tedavisinde kullanılır. Mersinde yapraklarından hazırlanan

Antik çağ filozofları okullarını zeytin ağacı bahçelerinde kurarlar, derslerini ve felsefe söyleşilerini de zeytin ağaçları altında yaparlardı.





Zeytinin kutsal sayılmasının ve derin kültürel etkilerinin temelinde, zeytin ağacı ve zeytinyağının tıbbi amaçla kullanımı ve insan metabolizmasına etkileri önemli rol oynar.

sulu karışım dahilen tansiyon düşürücü olarak kullanılır. İstanbul dolayında zeytin yapraklarından hazırlanan sulu karışım kan şekerini düşürücü olarak kullanılır. Trabzon dolayında zeytin meyveleri, çekirdeği ile birlikte ezildikten sonra sıcak havlu arasına konulup haricen tatbik edilerek ağrı dindirici, romatizmal ağrı ve şişliklerin giderilmesinde yararlanılır. (18)

Bodrum yöresinde "zeytinkeli", "delice" veya "deli zeytin" olarak adlandırılan *O. europaea* var. *Sylvestris*'in filizleri şifalıdır. Filizler kurutulup adaçayı gibi demlenir, günde 2-3 kere içildiğinde tansiyonu düşürür. Yaprakları kaynatılarak şeker hastalıklarında içilir. Aynı yörede "zeytin" *O. europaea var. Europaea*'dan elde edilen zeytinyağı doğumu kolaylaştırmak için sürülür, paslı çivi battığında batan yere zeytinyağı sürülür ve yanan bir cisim dayanıncaya kadar çivi yarasına yaklaştırılır. (19) Bahse konu "zeytinkeli"nin sürgünlerinden hazırlanan sulu karışım, Bodrum yöresinde kan şekerini ve tansiyonu düşürücü olarak kullanılır. Zeytinkeli'nin körpe sürgünleri, kıyılmış tütün gibi jiletle veya bıçakla kazınır, biraz zeytinyağı ile karıştırılıp merhem yapılır ve haricen yara tedavisinde kullanılır. Yaprağı ağızda çiğnenip, sığırların gözüne püskürtülerek, iltihaplı gözlerin tedavisinde kullanılır. Datça yöresinde zeytinkeli yapraklarından hazırlanan sulu karışım dahilen kolestrol düşürücü ve tansiyon düşürücü olarak kullanılır. (18) Günümüz Batı Anadolu'sunda yabani zeytin olarak bilinen *Olea europae* var. *Sylvestris*'in yapraklarından elde edilen karışım hipertansiyon, yüksek ateş, kabızlık, şeker hastalığı ve damar sertliği hastalıklarında halk ilacı olarak kullanılır. (20) Sakarya'nın Geyve ilçesi köylerinde *Olea europa*'nın yaprakları yaraların iyileşmesi için yara bölgesine sarılır. (21)

Olea europea'nın özellikle yaprakları idrar söktürücü, ateş düşürücü ve iştah açıcı olarak kullanılır. Bazı bölgelerde şeker düşürücü olarak da kullanılan zeytin yaprağı safra kesesi rahatsızlıklarına da iyi gelmektedir. (22)

Anadolu büyülerinde zeytin

Hem pagan, hem tektanrılı dinlerde yoğun bir etkisi görülen zeytinin geçmiş Anadolu uygarlıkları ve günümüz Anadolu insanının büyü uygulamalarında kullanılması da kaçınılmazdır: Anadolu uygarlıklarında zeytinin büyü amaçlı kullanılmasını ilk kez Hititlerde görmekteyiz: Hitit Bereket Tanrısı Telipinu'nun hiddetinin teskini ve onun tekrar dönmesi için yapılan büyüde hoşa gidici ve yumuşatıcı meyvelerden zeytin sunusu yapılmaktadır. Bu uygulamalarda "Nasıl ki zeytin meyvesinde yağ saklıdır" gibi kelimeler kullanılmaktadır. Zeytinyağının yumuşatıcı etkisinin kızan ve hiddetlenen Telepinu'yu da yumuşatması beklenmektedir. (8) Anadolu'da kötülükleri etkisiz hale getirmek için zeytin ağacının dalı evin bir yerine konur. Zeytin dalı ayrıca nazar değmesine karşı kullanılır. Birine gönlünü kaptıranlar, kırk zeytin yaprağının üzerine sevdiğinin anasının ismini yazar, bunu yaparken dua okunur, okunan yapraklar bir tasın içine konur ve birer birer ateşin içine atılır. (7) Fethiye dolayında, evlilik çağında kızı olan anne, deniz kenarında bin zeytin yaprağına dua okudukça denize atar ve niyet eder. Duanın sözleri; "*Süp süp süphan, mührü Süleyman. De yidina Muhammed, kulun dardadır, yetiş ya Muhammed*" şeklindedir. (26) Bu büyü uygulamasıyla evde kalan kızın bahtının açılarak evleneceğine inanılır.

Yine zeytin ağacının dünyaya yayıldığı çekirdek coğrafyada bulunan Kıbrıs'ın Türk kesiminde zeytin yaprakları tütsü olarak kullanılmaktadır. Misafir olarak gidilen bir evde, ev sahibinin zenginliğine göre gümüş, bakır veya toprak buhurdanlıklar ve bazen de bir yemek kevgiri üstüne konan ateş üstüne atılan zeytin yaprakları misafirler tütsülenir. Bu tütsü daima, yemek yiyen, oturan, otomobillerden inen misafirlere yönelik olarak kadınlar ve kızlar tarafından yapılmaktadır. Tütsü kapları estetik açıdan güzel olmalıdır. Tütsü kabı misafirin yanaklarına, yüzüne doğru yaklaştırılır. Misafirler de hafif dumancıkları ellerine yüzlerine ve vücutlarına doğru çekerler. Yapılan bu tütsülemede "Kul'eüzü'ler okunmakta ve bu işlem "nazar" için yapılmaktadır. (26) Osmanlı dönemin-

Zeytin, Anadolu insanının büyü uygulamalarında da kullanılmış.





Zeytin çekirdeğinden yapılan tespihler değerlidir.

de, 16. yüzyılda yaşamış Zembilli Ali Efendi'nin mezarını ziyaret edenler de mezara zeytinyağı dökerlerdi. (7)

Kıbrıs'ın kadın ve kızlarınca zeytinin nazar değmesi için kullanılması ile antik mitolojide gökgözlü olarak adlandırılan Athena'nın sembolünün zeytin olması, ayrıca semavi dinlerde zeytinyağının gözyaşıyla özdeşleştirilmesinin de bir bağlantısı olmalıdır. Günümüzde de insanların gözleri zeytinlere benzetilerek "zeytin gözlüm" veya "gözünün yağını yerim" deyimlerinin hep zeytinle göz (nazar) özdeşliğinden kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir. Yine zeytinyağından yakılmasından elde edilerek tapınakları aydınlatan kutsal ışığın (nurun) da günümüzde gözle ilgili bir deyim olan "gözümün nuru" ile bir bağlantısı olmalıdır.

Günümüzdeki zeytinle ilgili inanç ve büyü uygulamalarından da

Birçok zeytin ağacı yaşlandıkça kendi etrafında dönmeye başlar ve gövdesi bir vida görüntüsü kazanır



görüleceği gibi zeytin hâlâ kadın ve kızlarla ilişkilendirilmektedir. Aynı antik dönemde bu eşsiz ağacımızın Athena ile özdeşleşmesi, Artemis'in gözdesi olması, kadınların zeytin ağacı altında doğum yapmaları gibi. Anadolu'da kültürel süreklilik yine zeytin ağacı dallarına tutunarak binlerce yıl öncesinden günümüze kadar gelmiştir. Zeytine bağlı kültürel sürekliliğin bu kadar güçlü olmasında onun binlerce yıla ulaşan, toprağa ve yerele bağlılıkla özdeşleşen, yerleşikliği ve kültürü besleyen özelliklerinin olduğu şüphesizdir. 2000 yıl önce dikilen ve Athena ile özdeşleşen zeytin ağacımız hâlâ yaşıyorsa, Tanrıçamız mutlaka bu ağacın bir yerlerindedir hâlâ. Geceleri Artemis çiğ damlası şeklinde gümüş şebnemler saçıyorsa onun gümüşi yapraklarına, insanlarımızın hayalleri ve inançlarında da antik/arkaik koku ve renkler mutlaka olacaktır.

Savaşma! Düşün!

Gelelim barış konusuna. Zeytin neden barışın sembolüdür? Yukarıdaki etnobotanik uygulamalardan da görüleceği üzere zeytinyağı ve yaprağı günümüz halk hekimliğinde yatıştırıcı, tansiyonu ve kan şekerini düşürücü olarak kullanılır. Bütün bunlar insanların sinirlerini yatıştıran, savaşmayı düşüneni fikrinden caydıran, sakin düşünerek sükûneti ve barışı getiren uygulamalardır. Savaşı başlatan hiddeti engelleyen bir ağaçtır zeytin. Mitolojideki hikâyesinin ve barışçıl nitelikler atfedilmesinin kökeninde aslında bilimsel ve tıbbi nedenler bulunmaktadır. Gelelim felsefe ve bilgelikle olan ilişkisine; bilgi ile özdeşleşen ışık kaynağı amacıyla kullanılmasının verdiği sembolizminin yanı sıra, sakinleştirici, yatıştırıcı ve zeytinyağının beyin fonksiyonlarını düzeltici etkileri filozofların daha içe dönük ve derin düşünebilmelerine zemin hazırlamaktadır. İşte böyle sihirli bir ağaçtır zeytin. Mümkünse bahçenizden zeytin ağacını, mutfağınızdan zeytinyağını, kitaplığınızdan ise bilimi ve felsefeyi eksik etmeyin, sükûnet ve bilgelikle bekleyin, bilgi ve cesaretin gücüyle karanlıklar mutlaka çıkacaktır aydınlığa.

DİPNOTLAR

1) Cenk Durmuşkahya, "Şifalı Meyveler", Seninle Dergisi, Mayıs 2011 Sayısı Eki.
2) H. Craig Melchere, Luviler, Khalkedon Yayını, İstanbul, 2010.
3) Kaynak: Sevgi Aktüre, Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
4) Cumhuriyet Gazetesi, 14.11.2009 Cumartesi Eki; "Zeytinyağı Anıtları ve Zeytine Adanmış Yaşamlar" başlıklı haber.
5) Sevgi Aktüre, Anadolu'da Demir Çağı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
6) Necati Güvenç Mamıkoğlu, Türkiye'nin Ağaçları ve Çalıları, NTV Yayınları, İstanbul, 2007.
7) Artun Ünsal, Ölmez Ağacın Peşinde, Türkiye'de Zeytin ve Zeytinyağı, YKY Yayınları, 2008.
8) Hayri Ertem, Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'nun Florası, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1987.
9) Berna Çetin Akgün, "Akdeniz'in ve Barışın Meyvesi Zeytin", Yolculuk Dergisi, Kamilkoç Yayını, Kasım, 2010.
10) Yrd. Doç. Dr. Ferit Baz, "Karadeniz'de Sanat ve Ticaret", Aktüel Arkeoloji Dergisi, Kasım 2010.
11) Çağatay Tavşanoğlu, "Yangınlar ve Biyoçeşitlilik", NTV Bilim Dergisi, Ağustos, 2010.
12) Muzaffer Özgüleş, "Egenin İki Yakasında Bilim", Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi, Şubat 2009.
13) Prof. Gocha R. Tsetskhaladze, "Karadeniz'de Hellen Kolonizasyonu", Aktüel Arkeoloji Dergisi, Kasım 2010.
14) Necmettin Ersoy, Semboller ve Yorumları, Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, 3. Baskı, İstanbul, 2007.
15) Prof. Dr. KHC Başer, "Zeytin Yaprağı", Bağbahçe Dergisi, Mayıs-Haziran 2007.
16) Ertan Tuzlacı, Bodrum'da Bitkiler ve Yaşam, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 2005.
17) Prof. Dr. Selçuk Candansayar, "Renklerin Duygusu", NTV Bilim, Sayı: 27, Mayıs, 2011.
18) Ertan Tuzlacı, Şifa Niyetine; Türkiye'nin Bitkisel Halk İlaçları, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.
19) Füsun Ertuğ, "Bodrum Yöresinde Halk Tıbbında Yararlanılan Bitkiler", 14. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Bildirileri, Eskişehir, 29-31 Mayıs 2002.
20) Hüseyin Fakir, Mehmet Korkmaz, Bilgin Güller; "Medicinal Diversity of Western Mediterennean Region in Turkey", JABS, Journal of Applied Biological Sciences 3(2), 2009.
21) Onur Koyuncu, Ö. Koray Yaylacı, Süleyman Tokur; "Geyve ve Çevresinin Etnobotanik Açıdan İncelenmesi", Ot Sistematik Botanik Dergisi, 2009/1.
22) Cenk Durmuşkahya, A'dan Z'ye Bitkilerin Gücü, Seninle Dergisi Eki, Şubat 2011.
23) Turhan Baytop, "Türkiye'de Tıbbi ve Kokulu Bitkilerin Kullanılışına Tarihsel Bir Bakış, Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Bülteni, Temmuz 1994, sayı:10.
24) Jak Yakar, Anadolu'nun Etnoarkeolojisi, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007.
25) Cumhuriyet Gazetesi, 03.08.2009 tarihli sayısı.
26) Pervin Ergun, Türk Kültüründe Ağaç Kültü, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.
27) Bilge Umar, İlkçağ'da Türkiye Halkı, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1999.
28) "Göz Yummadıklarımız", Arkeoatlas Dergisi, Temmuz-Ağustos 2011.
29) Hasan Torlak, "Anadolu Kültüründe Zeytin Ağacı", Yolculuk Dergisi, Kamilkoç Yayını, Ekim 2011.

Stoa ahlakı

Kıbrıs'lı Zenon'un Atina'da açtığı okulla başlayan Stoa serüveni en yetkin dönemini MÖ II. yüzyıldan sonra Epiktetos'la ve Marcus Aurelius'la yaşadı. Bunlardan ilki bir köleydi; ikincisi ise bir imparator. Stoa filozofu ahlak alanında iyi-kötü karşıtlığı üzerine kurmuş olduğu bir şemaya göre düşünür. Doğada bir iyi şeyler, bir kötü şeyler, bir de ne iyi ne kötü şeyler yani ortalama şeyler vardır. Ne iyi ne kötü olanı iyi'nin yerine koyamayız, kötünün yerine koyabiliriz.

Afşar Timuçin

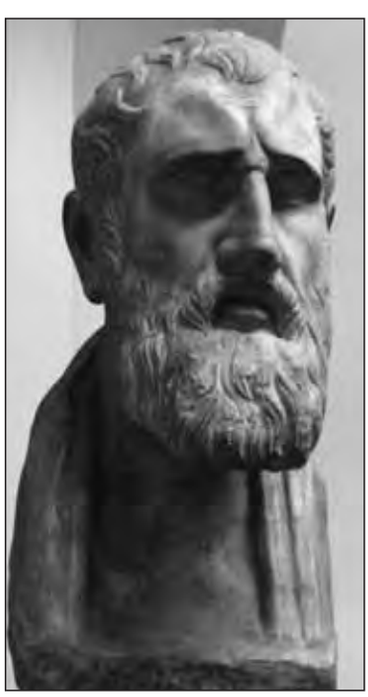
UZUN SÜRMÜŞ BİR OKUL ETKİNLİĞİ

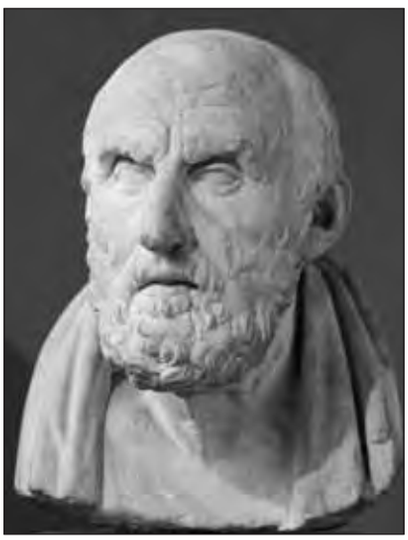
Bugün bile düşünen insanların büyük bir ilgiyle yöneldiği hatta temel ilkelerine özenle bağlandığı Stoa felsefesi Aleksandros (Büyük İskender) imparatorluğunun sonlarıyla Roma imparatorluğunun çöküşü arasında kalan zamanın en etkili felsefesi oldu ve yüzyıllar boyu önemini korudu. Felsefe tarihinde hiçbir okul Stoa'cılık kadar uzun süreli olmamış, geleceğin insanlarını özellikle ahlak açısından bu ölçüde etkileme olanağı elde edememiştir. Onu daha geç bir zamanda yaşatan filozoflar onun ilkelerine yüzyıllarca bağlı kaldılar, onu geliştirmekten çok anlamaya ve anlatmaya, yaşamda etkin kılmaya çalıştılar. Stoa filozofu her şeyden önce geleceğin hak ve ödev kavramlarını konu edinecek olan insanına ilk ışıklarını kazandırmıştır. MÖ IV. yüzyılın başlarında Atina'da başlayan, daha sonra Roma'da varlığını sürdüren Stoa felsefesi, yüzyıllar boyunca değişik filozofların işlemiş olduğu bu felsefe üç uzun evrede kendini ortaya koymuştur. Kıbrıs'lı Zenon'un (336-264) Atina'da açtığı okulla başlayan Stoa serüveni en yetkin dönemini MÖ II. yüzyıldan sonra Epiktetos'la ve Marcus Aurelius'la yaşadı.

Kıbrıs'lı Zenon'la temelleri atılan Eski Stoa, Assos'lu Kleanthes'le (331-232) ve Soloi'li (Tarsus yakınları) Khrysippos'la (280-204) ilk parlak atılımını yaşadı. Khrysippos'un iki önemli öğrencisi vardı: Tarsus'lu Antipatros ve Tarsus'lu Arkedemos. Eski Stoa'nın son temsilcileri arasında Babil'li Diogenes'i ve Seleukis'li (Suriye) Apollodoros'u sayabiliriz. Bu iki filozof Eski Stoa'yla Orta Stoa arasında köprü gibidir. Eski Stoa yerini Rodos'lu Panaitios'un (180-110) ve Apameia'lı (Suriye) Poseidonios'un (135-50) temsil ettiği Orta Stoa'ya bıraktı. Orta Stoa Yeni Akademi'nin etkilerini alarak azçok değişik bir yol tutarken biraz daha seçmeci bir çizgiye oturmuş, Stoa'nın kurallarından belli bir ölçüde uzaklaşmıştır. Bu değişim Roma'nın yunan kültürünün yörüngesine girdiği bir dönemde, MÖ II. yüzyılda, Stoa'nın tam tersi bir yola girerek latinleşmesini ortaya koyar. Bu iki evreyi en azından bize ulaşan kaynaklar bakımından en önemli evre diye belirleyebileceğimiz İmparatorluk Stoa'sı izledi.

Üçüncü evre, İmparatorluk Stoa'sı Platon'un ve hatta bir ölçüde de Aristoteles'in izlerini taşıyan Orta Stoa'ya ilgisiz kalmış, doğrudan Eski Stoa'ya, Kıbrıs'lı ya da Kition'lu Zenon'a, Assos'lu Kleanthes'e, Soloi'li Khrysippos'a bağlanmıştır. İmparatorluk Stoası'nın iki büyük adından biri köle Epiktetos öbürü Roma imparatoru Marcus Aurelius Antonius Augustus ya da kısaca Marcus Aurelius'dur. Bu iki büyük filozofun dışında iki ad daha belirleyebiliriz: Cordoba'da MÖ 4'e doğru doğan ve MS 65'de Roma'da intihar eden, *"Erdem olmadan felsefe olmaz, felsefe olmadan erdem olmaz"* diyen Lucius Annaeus Seneca ve Valsinium'da (Etruria) doğduğu bilinen Caius Musonius Rufus. Bize epeyce metin bırakmış olsa da Seneca bir Stoa filozofu olmaktan çok genel anlamda bir düşünür özelliği gösterir. Stoa'nın en etkili iki filozofunun Epiktetos ve Marcus Aurelius olduğunu söyleyebiliriz. Bunun başlıca nedeni öncekilerden bize

Stoa felsefesinin kurucusu Kıbrıslı Zenon'un büstü.





Eski Stoa'nın önde gelen filozofu Soloi'li (Tarsus yakınları) Khrysippos.

toplu ve sağlıklı bilgilerin pek ulaşmamış olması, buna karşılık andığımız bu iki büyük filozoftan bize bazı metinler kalmış olmasıdır.

KÖLE FİLOZOF EPİKTETOS

Epiktetos MS 50'de Hierapolis'de (Frigya) doğdu. Uzun yıllar Nero'nun azatlısı olan Epaphrodite'nin kölesi oldu. Efendisi onun ayağını işkence makinesinde bükerken o efendisine *"Dikkat et kıracaksın"* demiş, olanlar olduktan sonra da ona *"Sana dikkat et kıracaksın demedim mi?"* diye sitem etmiş. Bundan sonra hep topalladığı, bastonla gezdiği biliniyor. Epiktetos'un bu felaketi tam bir Stoa'cı ağırbaşlılığıyla karşıladığı kesindir. O şöyle der: *"Hastalık beden için engeldir, istem için engel değildir, yeter ki istem zayıflamamış olsun. 'Ben topalım.' Bu benim ayağım için bir engel, ama istemim için engel değil."* Onda köleliğin zorunlu sonucu gibi görünen bir tepkisellik alttan alta sezilir. Örneğin şöyle der: *"Sen benim bedenimin efendisisin, al senin olsun. Benim üzerimde hiçbir gücün olamaz." "Körlere topallara acıyorsun da kötülere neden acımıyorsun? Onlar kendilerine karşın kötüdürler, tıpkı öbürlerinin topal ve kör olması gibi."* Ona öfkeyle bu kötülüğü yapan efendisinin gerçekte onun bir hayranı olduğu da bilinir. Efendisi bilgisine ve kişiliğine büyük saygı duyduğu Epiktetos'un iyi yetişmesi için elinden geleni yapmış, en azından onun Roma'da etkili bir okul açmış olan Stoa'cı Caius Musonius Rufus'un derslerini izlemesini sağlamıştır. Özgürlük elbette bu köle filozof için özel bir anlam taşıyordu: "Delilikle özgürlük hiçbir zaman bir arada bulunamazlar. Özgürlük yalnız güzel bir şey değil aynı zamanda çok ussal bir şeydir."

Epiktetos azat edildikten sonra yalnızca felsefeyle ilgilendi. Kümes gibi bir evde tek başına yaşıyordu. Kimsesi yoktu. Evin kilitsiz kapısından hırsızlık yapmak için girmeyi düşünecek kadar akılsız biri varolabilir miydi? 89'da imparator Domitianus filozofları Roma'dan, daha doğrusu tüm İtalya yarımadasından kovmaya hazırlanırken filozof Epiktetos erken davrandı, Epir'deki Nicopolis kentine (Yunanistan'ın kuzeybatısında) çekildi. Orada gençler onun çevresini sardılar, ona dört elle sarıldılar, onun derslerini ilgiyle izlediler. Aynı zamanda iyi bir söz ustası olan Epiktetos gençleri büyüledi. Öğretisini ya da görüşlerini Arrien adlı bir öğrencisinin tuttuğu notlardan öğreniyoruz. Onun yaşamı yoksunluklarla dolu yalın ve verimli bir yaşam oldu. Ne zaman ve nasıl öldüğü bilinmiyor ama oldukça uzun yaşamış olduğu sanılıyor. Bazı kaynaklarda ölüm tarihi 130 olarak gösterilir.

Epiktetos'un yöntemi

Epiktetos'un bir yöntemi var mıydı? O zamanın birçok okul filozofu gibi Epiktetos da Sokrates'in yönetime benzer bir yöntemle ders yapardı: belli bir düzen içinde ders anlatmak yerine dinleyicileriyle sohbet ederdi. Epiktetos da azçok Sokrates gibi yapıyor, dinleyicilerine sorular soruyor, onlardan aldığı yanıtları tartışmaya açıyordu, hatta zaman zaman gene Sokrates gibi **eironeia**'yı yani alaylı sorgulama yöntemini kullanıyordu. Derslerini benzetmelerle ve karşılaştırmalarla zenginleştiriyordu. Her zaman örneklere başvuruyor, yaşamla bilgi arasındaki yolu son derece verimli kullanmaya özen gösteriyordu: yaşamda açıklanmayan ya da yaşamı aydınlatmayan bir bilginin ne önemi olabilirdi! Evet, bu ilginç kişilik derslerinde kuramla uygulama arasındaki bağı hiçbir zaman koparmamıştır. O da Sokrates gibi yaptı, hiç yazmadı. Epiktetos'dan bize kalanlar bir öğrencisinin derslerde tuttuğu notlar olmalıdır. Epiktetos'un Stoa öğretisini tam olarak yansıtan görüşleri pagan düşünce dünyasına yakın duran çağdaş aydınları özellikle insana olan aşırı güveniyle, insanı tanrılaştıracak kadar yüceltmesiyle kendine bağlarken hıristiyan değerlerinden yana olanları bu yanıyla tedirgin etmiştir. İnsanı Tanrı'yla hiçlik arasında orta bir yere yerleştiren hıristiyan ahlakından yana olanlar bu anlamda yalnız Stoa'dan değil bütün eskiçağ ahlaklarından tedirgindiler. Stoa ahlakı ve genellikle öbür pagan ahlakları insanı tanrısallıkla donatmak isteyecek kadar insandan yana olmuşlardır. Hıristiyanlar insanı Tanrı'yla hiçlik arasında orta bir yere yerleştirirken sürekli olarak ona güçsüzlüğe mahkum olduğunu

Köle filozof Epiktetos.





Raphael'in ünlü "Atina Okulu" tablosunda Kıbrıslı Zenon'u gösteren detay.

anımsatıyorlardı. Onlar bu karşıtlık içinde pagan ahlaklarının yaşamda yeniden etkin kılınması korkusunu yaşıyorlardı.

İMPARATOR MARCUS AURELİUS

Epiktetos'un görüşleriyle ondan yetmiş yıl sonra doğmuş olan imparator Marcus Aurelius'un görüşleri bir bütün oluşturur. Epiktetos ne ölçüde düz bir yaşam sürdüyse Marcus Aurelius'un yaşamı da en tepedeki devlet adamının yaşamı olmakla o ölçüde dalgalı olmuştur. Marcus Aurelius'un Stoa'cı basitliğiyle, iyiliğiyle, arılığıyla, doğallığıyla, adaletliliğiyle, yumuşaklığıyla ve ödev bilinciyle Stoa'cıdır nitelemesi en çok onun yaşam biçimine ve görüşlerine uygun düşer. Gene de onun yaşamı bir imparatorun yaşamıdır. Marcus Aurelius'un *Düşünceler* kitabına bir tanıtma yazısı yazmış olan Mario Meunier onu *"eşsiz bir yumuşaklık ve ciddilik, dürüstlük ve bağışlayıcılık, soyluluk ve alçakgönüllülük, iyilik ve tutarlılık"* örneği olarak tanımlar. İmparator olmak bu basit, bu sıradan, bu kendi olmayı başarmış insanı değiştirmedi. O dünyanın bütün pırıltılı görünümlerine ilgisiz kaldı ve her zaman bir **ödev insanı** olarak yaşadı.

Ayaklanmalar, su baskınları, depremler, **barbar** yayılmaları onun bütün zamanını alıyordu. Bu sıkıntılara bir zaman sonra çok sevdiği karısı Faustina'nın ölüm acısı eklendi. Ona birçok çocuk vermiş olan, onu seferlerde bile yalnız bırakmayan bu iyi yürekli ve kendisi gibi alçakgönüllü kadının ölümü Marcus Aurelius'a çok ağır geldi. Ama ne olursa olsun o hiçbir zaman iyi yürekli bir ödev insanı olma heyecanını elden bırakmadı. *"Marcus Aurelius devletin en azılı düşmanları karşısında bile bağışlayıcı ve insan kalmayı bildi. Savaşı sevmiyordu. Savaşa karar verdiğinde bunu istemeden yapıyordu, intikam duygusuyla değil devletin çıkarı için yapıyordu."* (Mario Meunier) Çok genç yaşlarından başlayarak Stoa felsefesinin ilkelerini özenle izlemiş olan Marcus Aurelius bu felsefeyi açıklarken ve yaşamına temel alırken ona yeni görüşler yeni bakışlar eklemeyi düşünmedi. Bu felsefe inanç gibi bir şeydi ve ana ilkeleriyle zaten yüzyıllardır vardı. Stoa felsefesi temelleri çok önceden belirlenmiş bir inanç dizgesi gibiydi: onu geliştirmek değil doğru yorumlamak gerekiyordu, onu iyi anlamak ve buna göre başkalarına iyi anlatmak gerekiyordu. Marcus Aurelius bu felsefeyi yorumlarken onun ilkelerini olabildiğince aydınlattı, ne olursa olsun ona özgün bir bakış kazandırdı, böylece onun başlıca iki düşünüründen biri oldu. O Stoa'nın hem izleyicisi hem öğrencisi oldu, sonra da öğreteni oldu: tüm davranışlarını ona göre düzenlerken başkalarına da onu önerdi.

İyi yetişmiş bir aydın kişi

Marcus Aurelius 26 nisan 121'de Roma'da doğdu. Annius Verus'la Domitia Lucilla'nın oğluydu. Aile bir yüzyıl kadar önce bugünkü Endülüs'den İtalya'ya göç etmişti. Marcus Aurelius bir eli yağda bir eli balda, bahçelerle çevrili eşsiz bir malikanede büyüdü. Babası Annius Verus'u pek erken yitirdi ama bu ölçülü ve tutarlı, iyilikçi ve saygıdeğer kişinin ışığını her zaman ruhunda taşıdı. Annesi Domitia Lucilla soylu ve zengin bir Roma'lı ailenin kızıydı, sıradan kişiliğiyle, özgürlükçü dünya görüşüyle, çoklarını kendisine hayran eden ince ve alımlı güzelliğiyle ilgi çeken aklı başında bir kadındı, zamanın kültürlü kadınlarındandı, Yunancayı ana dili gibi okuyup yazabiliyordu. Sıska ve çelimsiz oğlunu okula göndermektense evde eğitmeyi uygun gördü. Geleceğin imparator filozofu erkenden felsefeyle ilgilenmeye başladı: özellikle yunan ahlakçıları onun ilgisini çekiyordu. O hem yunancayı hem latinceyi eksiksiz bir biçimde okuyup yazabiliyordu. Bu arada sağlığı konusunda özenli davranıyor, yorucu araştırmaların yükünü ancak böyle yaparak hafifletebiliyordu.

Felsefe çalışmalarından arta kalan zamanları deniz kıyılarında, kırlarda, dağlarda geçiriyor, sık sık ava gidiyordu. Yaşı ilerledikçe Stoa felsefesine iyice bağlandı. Hastalıklı bedenine karşın Stoa'nın kurallarına sıkı sıkıya uyuyordu. Mutluluğu uşçulukta ama özellikle Stoa uşçuluğunda görüyordu. O yalnız felsefeye değil sanata da meraklıydı. Sanat yapmayı düşünmedi ama gerçek anlamda bir sanat izleyicisi oldu. Eski şairleri okudu, müzikle ve belagatle de ilgilendi. Ancak onun dünyasında felsefe her şeyden önce geliyordu. Her bilgiye tutkulu bir merakla yönelen Marcus Aurelius Platon'la ve Aristoteles'le ilgili dersleri de severek izledi ama onu en çok çeken

Stoa'cı Roma imparatoru Marcus Aurelius'un büstü.



Junius Rusticus'un verdiği Epiktetos dersleriydi. Yetkin insanı ya da gerçek aydın insanı *"kimseyle alay etmeyen, kimseden yakınmayan, kimseyi suçlamayan, kendisini önemli bir kişi gibi göstermeyen"* diye tanımlamış olan Epiktetos Marcus Aurelius'un öncüsü ve ışığı, öğrencisi ve izleyicisi oldu.

Yaşamın getirdikleri

İmparator Hadrianus ölüme adım adım yaklaşırken yerine **İnsanoğlunun babası** diye anılan Antonius Pius'u önermişti. Ancak Antonius Pius'un çocuğu yoktu, bu yüzden Hadrianus onun Marcus Aurelius'u ve Lucius Verus'u evlat edinmesini ve onları imparatorluğun yönetiminde etkili kılmasını istemişti. Antonius Pius bazı haklı gerekçelerle Lucius Verus'u dışladı ve Marcus Aurelius'u tek varisi ilan etti. Marcus Aurelius imparatoriçenin kızı Faustina'yla evlendi. Antonius Pius 161'de ölünce Marcus Aurelius imparator oldu, Lucius Verus'u da Augustus unvanıyla kendisine yardımcı seçti. Büyük kızı Lucilla'yı onunla evlendirmek istiyordu. Lucius Verus son derece dağınık ve uçarı bir kişiydi, devlet işlerinde gözü yoktu, çok zaman ne istediğini bilmiyordu, eğlenceye düşkündü. Devlet adamlığını sürdürebilecek gibi değildi. Bu yüzden yeni imparator yönetimde yalnız kaldı. Bununla birlikte Lucius Verus imparatora elinden geldiğince yardım etmeye çalışıyordu. Lucius Verus 169'da otuz dokuz yaşında öldü. Marcus Aurelius 175'de de kendisine on üç çocuk vermiş olan karısını kaybetti. Faustina kocasını seferde yalnız bırakmak istememiş, onunla sefere gitmişti. Birdenbire bu dünyadan göçtü. Marcus Aurelius da 181'de bir sefer sırasında öldü.

STOA AHLAKI

Stoa felsefesinin ana çizgileri

Stoa felsefesi Herakleitos felsefesinden çok şeyler taşıyan bir felsefedir. Sextus Empricus'un ve Diogenes Laertios'un bildirdiğine göre Stoa filozofları felsefeyi mantık, fizik ve ahlak olmak üzere üçe ayırırlarmış. Diogenes bu filozofların felsefeyi hayvana, yumurtaya ve tarlaya benzettiklerini anlatır: hayvanın kemikleri ve sinirleri mantık, eti ahlak, ruhu fiziktir; yumurtanın kabuğu mantık, meyvesi ahlak, sarısı fiziktir; tarlanın çiti mantık, meyvesi ahlak, toprağı ve ağaçları fiziktir. Okulun kurucusu Kıbrıs'lı Zenon her oluşumun temeline Logos'u yani evrensel usu koyar. Buna göre doğa ussaldır, bizler de bu ustan pay almaktayız. Böylece insan ussallığı doğa temelinde evrensel usa bağlanır. Evren bu ussallığıyla tam anlamında düzenli bir yapı ortaya koyar: evrende düzen her şeyin üstündedir. Yalnız maddesel dünya vardır, bu dünya tek dünyadır, maddesel dünyanın dışında dünya yoktur. Usla düzenlenmiş evren fizik dünyadan başka bir şey değildir. Evrendeki düzen bu çerçevede tam anlamında bir belirlenim düzenidir: onda raslantıya yer yoktur.

Her şey cisimseldir. Marcus Aurelius'un deyişiyle *"dünya dediğimiz tek ve evrensel varlık"* her şeyi kucaklar: *"Bütünü kucaklayan tek bir dünya vardır. Her yana yayılmış bir Tanrı vardır, tek bir töz, tek bir yasa, tüm ussal varlıklar için ortak tek bir us vardır; bir aynı zamanda doğrudur, çünkü aynı doğadan olan ve aynı usa katılan varlıklar için yetkinlik de birdir."* Stoa filozoflarının dört ögeli varlık anlayışında her şey Ateş'den türer: ateşin bir bölümü hava olur, havanın bir bölümü su olur, suyun bir bölümü toprak olur. Bu dünyada ruh yalnız hayvanlarda vardır ama us yalnızca insana özgüdür: insan ruhu tümüyle ustur. Marcus Aurelius şöyle der: *"Canlı varlıklar cansız varlıklardan üstündür, ussal varlıklar da canlı varlıklardan üstündür."* Epiktetos da şöyle der: *"Her an kendine şöyle söyle: 'Tanrısallık yarattı beni, tanrısallık benim içimde, onu her yerde taşıyorum. Onu neden açıksaçık düşüncelerle, aşağılık ve pis eylemlerle, alçakça arzularla kirleteyim?" "Birbirinden çok ayrı iki doğadan yapılmışız: hayvanlarla ortak olan bir bedenden ve tanrılarla ortak olan bir ruhtan."* Epikuros bu arada *"bir tanrı olmak"*dan sözeder.

Buna göre insan yaşamı evrenin ussallığına başeğmiştir: bu onun için mutluluktur. Epiktetos der ki: *"Bir Stoa'cı yani bir insan hastalıkta mutludur, tehlikede mutludur, ölürken mutludur, aşağılandığında ve suçlandığında mutludur."* Çünkü o ruhunun gücünü tanrısallıktan alır. Bu durum korkuyu da anlamsızlaştırır. Der ki Epiktetos: *"Ne yoksulluktan, ne sürgünden, ne hapislikten, ne ölümden korkmalı. Ama korkmaktan korkmalı."* İnsan için en uygun yaşam doğaya uygun yaşamdır yani evrensel usa uygun yaşamdır. Ahlakın temelinde de bu evrensel usa uygunluk vardır. Bu çerçevede insanı bir doğal varlık olarak düşünebiliriz. O da doğadaki tüm varlıklar gibi doğar, büyür, ölür. Her doğa olayını olduğu gibi ölümü de doğal karşılamak gerekir. İnsanlar da ağaçlar gibi doğar büyür ve ölürler. Stoa filozofu bu noktada kendi canına kıymaya kadar gidecek bir anlayışa bağlanır: yaşam yük olmaya başladığı zaman kişi yaşamına son vermeyi bilmeli-

Marcus Aurelius'un çok sevdiği karısı Faustina.



dir. Birçok Stoa'cının intihar ederek öldüğü bilinir.

Stoa ahlakının temel ilkeleri

Stoa filozofu ahlak alanında iyi-kötü karşıtlığı üzerine kurmuş olduğu bir şemaya göre düşünür. Doğada bir iyi şeyler, bir kötü şeyler, bir de ne iyi ne kötü şeyler yani ortalama şeyler vardır. Bu ortalama şeyler istenir şeyler değildirler ama istenmez şeyler de değildirler. Ne iyi ne kötü olanı iyi'nin yerine koyamayız, kötünün yerine koyabiliriz. Bir başka deyişle bu ortalama şeyleri iyiye yeğ tutamayız ama kötüye yeğ tutabiliriz. Bunların belli bir ölçüde istenir olanları da vardır istenmez olanları da vardır. Ama bunlar genelde ne istenir ne istenmez şeylerdir. Mutluluğa da mutsuzluğa da katkısı olmayan bu ne iyi ne kötü şeylerin bazıları istenir şeylerdir, örneğin sağlık istenir bir şeydir ama hastalık istenir bir şey değildir. Kurucular Zenon, Kleanthes ve Khrysippos mutluluğu yaşamın uyumlu akışında buluyorlardı. Bu çizilen istenir ve istenmez tablosu bu akışın temel koşullarını gösterir bize.

Epiktetos'un ve Marcus Aurelius'un Stoa felsefesi adına ortaya koyduğu formüller son derece basit formüllerdir. Bunlar özellikle Marcus Aurelius'da kısa ve basit önermeler olarak belirginleşir. Herkesin rahatça anlayabileceği ve uygulayabileceği öngörülerdir bunlar. Hep aynı kalmamız yani dış koşullara göre değişmememiz, *"en büyük acılarda bile, bir çocuğun ölümünde bile, uzun hastalıklarda bile"* dinginliğimizi ve dengeliliğimizi korumamız gerekir. Sabırlı olmak çok önemlidir, özellikle *"cahiller karşısında, düşünmeden karar verenler karşısında"* sabırlı olmak bir zorunluluktur. İnsana *"kendinin efendisi olmak ve kendini herhangi bir şeyin sürüklemesine bırakmamak"* yakışır, bu da ancak *"dengeli ve sarsılmaz bir ruh"*un işi olabilir. Sonuca yavaş yavaş gitmek, bir yolda ağır ağır ilerlemek ve özellikle *"açıklamalar yaparken acele etmemek"* doğru olur. Stoa'nın uygulamayla ilgili ya da yaşamla ilgili temel ilkeleri bu ve buna benzer ilkelerdir. Ancak hepsinin temelinde usa ya da doğaya uygun yaşam ilkesi vardır.

Daha önce Epiktetos'un belirlemiş olduğu ilkeler de benzer ilkelerdir ve tümü uygulamayla ilgilidir. Bize ne önerir Epiktetos? Bir şölendeysen, tabak senin önüne gelmediyse açgözlü gibi davranma. Tabağın sana gelmesini sabırla bekle. Bu seni yüceltecektir. Genelde suskun olmamız, çok az sözcükle konuşmamız uygun olur. Aklımıza ilk geleni söylemek yerine iki ölçüp bir biçip konuşmalıyız. Değersiz şeylerden, örneğin gladyatörlerden, at yarışlarından, koşu yarışlarından, yiyeceklerden, içeceklerden konuşmak hoş değildir. Alay etmek için ya da övmek için birilerinden sözetmek de hoş değildir. Çok gülmek aklı başında insana yakışmaz. Törenler, toplu yemekler, hele basit insanların yemeğine katılmak istenir şeyler olmamalıdır. Aşkı evlilikten önce denemek de uygun olmaz, ama insan böyle bir yola girdi mi yasal ya da uygun olanın dışına çıkmamalıdır. Tiyatroya çok gitmek de doğru değildir. İnsanları güldürmeye çalışmak da doğru değildir. Ayıp şeyler konuşmak da doğru değildir. Hepsi bu kadar mı? Elbette değil.

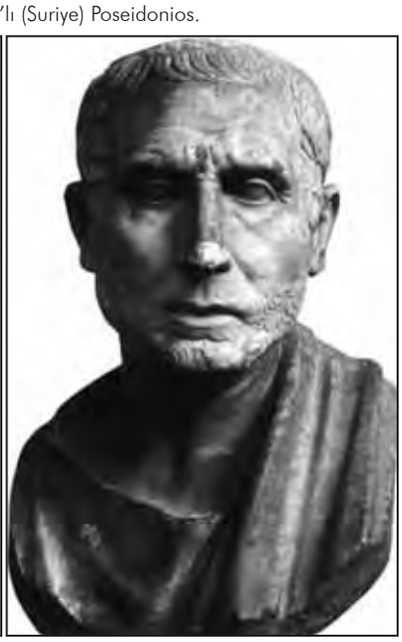
Stoa ahlakı: iyi'yi etkin kılmak

Bilge kişinin ya da Stoa filozofunun en önemli işi iyi'yi yaşamın bütün kesimlerinde etkin kılmaktır. Marcus Aurelius'un belirttiği gibi, saygısız, nankör, küstah, kalleş, kıskanç, geçimsiz insanların hiç de az sayıda olmadığı bir dünyada iyi'yi gerçekleştirmeye çalışmak büyük bir erdemdir. Ahlak açısından en büyük sorun yetersizlik ya da eğitimsizlik sorunudur. İnsanı kötüye yönelten, kötüden iyilik umar duruma getiren budur. *"Bütün bu yanlışlar insanların başına iyilikleri ve kötülükleri bilememekten geldi"* diyen Marcus Aurelius

Stoa felsefesinin önemli isimlerinden (soldan sağa) Babilli Diogenes, Rodos'lu Panaitios ve Apameia'lı (Suriye) Poseidonios.







bize Sokrates'in bilgisiz ahlak olmaz anlayışını anımsatır. Kendimizi tutkularımızın ve içgüdülerimizin ellerine bırakıp ahlak açısından nice yanlışlar yapıyoruz. Az yanlış şeyler ya da çok yanlış şeyler mi? Yanlışlar arasında bir derece ayrılığı öngörebilir miyiz? Öngörebiliriz. Örneğin şehvetle yapılan yanlışlar öfkeyle yapılan yanlışlardan daha büyüktür diye düşünür Marcus Aurelius. Öfkeli insan bir acının etkisiyle ya da bir iç daralmasıyla ussallığından uzaklaşabilir, ama şehvete kapılıp günah işleyen kimse daha büyük bir yanlış içindedir.

İyi'nin yolundan ayrılan insanlar mutluluk yolundan ayrılmış olurlar. Biz de Marcus Aurelius gibi şu soruyu sorabiliriz: *"Haydutlar, sefihler, adam öldürenler, tiranlar hangi hazları tattılar?"* Her yapıp ettiğimizde iyi insan olma istemimizi ayakta tutmamız gerekir. Zaten insan özünde iyiye eğilimlidir: doğanın bir parçası olmak iyi'nin yolunda olmayı kendiliğinden getirir. İçimizde bitmek bilmez bir iyilik kaynağı var, önemli olan bu kaynağı boşa harcamamak, kaynaktan alabildiğine yararlanmaktır. Doğa bize ussallık çerçevesinde doğru yolu göstermeye hazırdır. Her şey döner dolaşır insan olma isteminde anlatımını bulur. Stoa'cının amacı insan olma yolunda felsefenin yarattığı değerlere ulaşmaktır. Stoa'cı felsefenin sağladığı olanaklara dayanarak insan olma yolunda direnen insandır. O ancak iyi nitelikleriyle insan olabileceğine inanır. Epiktetos der ki: *"Sana yabancı olan herhangi bir iyilikle övünme. Bir at ben güzelim diye gururlansaydı yanlış olmazdı. Ama sen benim güzel bir atım var dediğinde bil ki atınla ilgili bir iyilikle gururlanıyorsun. Düşünceleri doğaya uygun kullandığın zaman övün kendinle, çünkü o zaman kendinle ilgili bir iyilik için övünüyorsun."*

Toplumsallaşmış güçlü birey

Stoa'cı için önemli olan kendine yönelmek ve doğadan gelen güçle daha da insan olmayı öngörmektir. Bu da sabır ister. *"Hiçbir büyük kendini bir çırpıda kuramaz"* der Epiktetos. Ona göre *"Bilge kişi yaşamını yitirerek kazanır."* Her bilge kişi öncelikle güçlü insan yanını ortaya çıkarmalıdır. Epiktetos, Agrippius'un bir sözünü anar: "Hiçbir zaman kendime ayakbağı olmayacağım." Zenginlik içimizdedir, güç içimizdedir. Bunu dışta aramanın bir anlamı yoktur. Buna göre insan yalnızlığının değerini bilmelidir. Kendi olmayı bilmek diyebiliriz kısaca buna. Marcus Aurelius der ki: *"İnsanlar kırda, kıyılarda, dağlarda sığınak ararlar. Ve sen, sen de bu inziva yerlerini çokça arzuluyorsun. Bütün bu görüşler basit görüşlerdir. Çünkü istediğin anda kendine sığınabilirsin."* Bununla birlikte insan için en uygun yaşam toplumsal yaşamdır. İnsan denen varlığın temel özelliği toplumsallıktır. Stoa ahlakı bir bireysellik ahlakı olduğu kadar bir toplumsallık ahlakıdır, bir katlanma ahlakı olduğu kadar bir ödev ahlakıdır. Toplumsallıkta anlamını bulmayan bireysellik boş bireyselliktir ki bir adım ötede bireyciliğe kavuşur. *"Kovan için yararlı olmayan arı için de yararlı değildir"* der Marcus Aurelius.

İnsan olmanın bir yüzü ussallıksa öbür yüzü toplumsallıktır. Bir insan için yararlı olan bütün insanlar için de yararlıdır. Şöyle düşünemez miyiz: hep birlikte aynı amacı yerine getiren yıldızlar da birbirlerinden oldukça uzak değiller mi? Toplumsallık aynı zamanda bir yazgıdır, bir başka deyişle doğa buyruğudur. *"Yazgının sana verdiği şeylere uyum göster, alınyazının sana yoldaş diye sunduğu insanları sev, bütün kalbinle sev"* diyen Marcus Aurelius hoşgörüyü zorunlu bir yaşam koşulu olarak belirler: *"Şu dünyada değerli bir tek şey var: yaşamını doğruyla ve adaletle geçirmek, bu arada yalancılara ve adaletsizlere karşı hoşgörülü olmayı elden bırakmamak."* Görüldüğü gibi burada iyiye iyi davranalım kötüye kötü davranalım gibi bir anlayış yok: her şeyi iyinin gücüyle çözmek, iyilikle iyileştirmek önemlidir. Ceza vermek değil örnek olmak gerekir. Bu tutum bir anlamda her türlü kötülüğe karşı iyiliğin gücünü kullanmak olarak anlaşılabilir. Stoa filozofu örnek olmayı birinci planda önemser. Daha doğrusu çeşitli ahlak anlayışlarında belirginleşen örnek olma formülünü Stoa filozofu da benimser.



Marcus Aurelius'un Roma'daki heykeli.

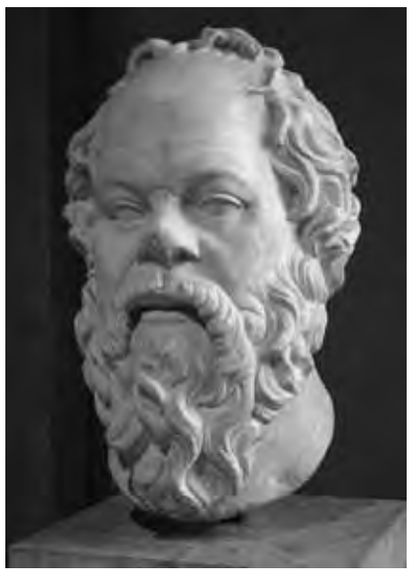
Toplumsallık gereklilikten öte zorunluluktur

Neyi yapıp neyi yapmamamız gerektiğini bildiren us herkeste ortaktır. Buna bağlı olarak toplumda yapılan yasalar da ortaktır. O zaman bizler yabancı değiliz, düpedüz hemşeriyiz, ortak bir yaşama ve ortak bir yönetime katılıyoruz. Buna göre bütün dünyayı tek bir site olarak düşünebiliriz. Burada Roma'nın yay-

gınlığının ve görkeminin felsefedeki yansımasıyla karşılaşıyoruz dersek yanlış olmaz. *"Bir ussal varlık için iyilik toplum içinde yaşamaktır"* der Marcus Aurelius, toplumsallığın zorunluluğunu şöyle anlatır: *"İnsanlar birbirleri için yaratılmışlardır, eğit onları ya da katlan onlara."* Sen başkalarının ruhuna gir, başkaları da senin ruhuna girsin. Toplumsallığı güçlü kılan insanın kendine ve başkalarına saygısı olacaktır. Marcus Aurelius çok ilginç bir belirlemede bulunur: *"Sparta'lılar bayramlarda yabancılar için gölgeye iskemleler koyarlar kendileri nereye olsa otururlardı."* Kısacası Stoa filozofu bir yaşam ustası olarak görünür ve bizden de öyle olmamızı ister. Her günümüzü son günümüz gibi yaşamalıyız, ahlaki yaşamın başlıca göstergesi budur. Bunun için usumuzu öne çıkarmalı, imgelemin aşırı etkinliğini durdurmalıyız, itkileri bastırmalıyız, arzuları susturmalıyız, kendimizin efendisi olmalıyız. *"Ey ruhum bir gün iyi, basit, tek, çıplak ve seni saran bedenden daha görünür olacak mısın?"* Böyle der Marcus Aurelius. Epiktetos ussal insan için en dayanılmaz olan şeyin usla ilgisi olmayan şey olduğunu söyler.

Doğaya uygun yaşam

Basit ve yalın yaşam doğaya uygun yaşamdır. Biz doğanın bir parçasıyız, doğanın çocuklarıyız, onun usuyla düşünüyoruz: usumuz evrensel us diye belirleyebileceğimiz **Logos**'dan pay alıyor. Ussallık doğallıktır. İnsan için doğal olan ussal olandır. Marcus Aurelius bu konuda şöyle der: *"Ortak doğa sana katlanılamaz olan hiçbir şey vermedi." "Ussal ve toplumsal bir varlığın doğasına uygun olanı istiyorum." "Unutma ki olan her şey adalet içinde olur. İyi bakarsan göreceksin." "Ey doğa sana uygun olan bana da uygundur. Senin için zamanı uygun olan benim için de ne erken ne de geçtir. Ey doğa, mevsimlerinin ürettiği her şey benim için meyvedir. Her şey senden gelir, her şey sende kalır, her şey sana döner." "Her zaman en kısa yoldan git, en kısa olan doğaya göre olandır. Bu yüzden her şeyde en doğal biçimde eylemde bulunmak ve konuşmak gerekir. Böyle bir gidiş yolu seni tumturaktan, abartmadan, eğretilemeli ve yapay üsluptan koruyacaktır." "Efendisinden kaçan dönektir. Bizim efendimiz yasa olduğuna göre yasadan kaçan da dönektir." "Kimsenin başına doğal olarak katlanılır olandan başka bir şey gelmez."*



Stoacıların etkilendikleri büyük filozof Sokrates.

Ben doğanın belirleyiciliğinde yaşıyorum. Bir yandan bu belirlenmişliğin içindeyim öte yandan istemli bir varlık olarak eylemde bulunuyorum. Yaşamı iyi'ye doğru değiştirmek, bunu yaparken ona katlanmak benim işim. Doğanın şu an yapmamı istediği şeyi yapıyorum, aynı zamanda da yapıcı bir güç olarak etkinim. Demek ki ben aynı zamanda bir ödev insanıyım. Der ki Marcus Aurelius: *"Kendi payıma ben üstüme düşeni yapıyorum. Öbür şeyler beni ilgilendirmez, çünkü onlar ya cansız şeylerdir ya ustan yoksun varlıklardır ya da yoldan çıkmış ve yolunu bulamayan insanlardır."* Epiktetos da şöyle der: *"Bazı şeyler bize bağlıdır, bazı şeyler bize bağlı değildir. Bize bağlı olanlar yargılarımızdır, eğilimlerimizdir, arzularımızdır, tiksintilerimizdir, tek sözcükle söylersek bizimle ilgili olan şeylerdir. Bize bağlı olmayansa bedenimizdir, zenginliktir, ün ve güçtür." "Bize bağlı olan şeyler doğası gereği özgür olan şeylerdir, engelsiz, takıntısız. Bize bağlı olmayan şeyler kararsız, bayağı, engellenebilir, yabancı şeylerdir."* Önemli olan en yüksek düzeyde insan olmanın koşullarını gerçekleştirmektir. İnsanın özelliği kendisine kötülük edenleri bile sevmektir. İnsanları eğiterek insanlaştırmak, böylece onları kötülüklerden korumak gerekir. İnsanlar cahilliklerinden istemeyerek günah işlerler. Doğanın yakınından ayrılmamak gerekir. Epiktetos şöyle der: *"Kendi payıma ben ne istiyorum? Doğayı tanımak ve izlemek istiyorum."* Genel formül şudur: doğaya uygun olan usa da uygundur, usa uygun olan doğaya da uygundur. *"Günah işleyen kendine karşı günah işler, adaletsiz olan kendini kötü kılarak kendine haksızlık eder"* der Marcus Aurelius.

Kıbrıslı Zenon'u betimleyen bir çizim.



Yaşam sanatı

Yaşamaktan korkmamak Stoa'cının başlıca yükümlülüğüdür. Yaşamaktan korkmayan ölümden de korkmamalıdır ya da korkmayacaktır. Aslında korku dediğimiz şey Stoa'cının sözlüğünde yazılı olmaması gereken şeydir. Yaşam kısadır. Şimdiki zamanı iyi kullanmak, ondan doğru yolda yararlanmak gerekir. Ne yaptığını bilerek yaşamak ve yaşam boyunca adaletli olmak gerekir. Öte yandan Marcus Aurelius'un

deyişiyle kötüler karşısında, karanlık, kadınsı, yırtıcı, kıyıcı, kaba, çocuksu, alçak, hain, soytarı, açgözlü, zalim insanlar karşısında uyanık olmak bir zorunluluktur. *"Kendini onlardan korumanın en iyi yolu onlara benzememektir"* der Marcus Aurelius. Yaşam çok emek ister, gün olur kavgayı gerektirir. Marcus Aurelius'a göre yaşam sanatı dans sanatından çok dövüş sanatına benzer: hazır olmak, doğrudan ve beklenmedik vuruşlar karşısında sendelemeden kalabilmek önemlidir. Bu geçici dünyada yükümlülüklerimizi tam olarak yerine getirmek ve ölüm duygusunu ya da ölüm korkusunu ne yapıp yapıp yenmek zorundayız.

Ölüm gerçekten korkunç mu? *"Yalnızca atomlar varsa ölüm bir dağılmadır. Ama bütüne dönmek varsa ölüm bir sönmedir ya da göçtür."* Böyle der Marcus Aurelius. Ölüm bir bitiştir, sunumların, itkilerin, düşüncenin, bedensel etkinliğin son bulduğu yerdir. Doğanın bir gizi olan ölümde daha önce bir araya gelmiş olan ögeler ayrışırlar. *"Binlerce yıl yaşayacakmış gibi davranma. Kaçınılmaz olan şey başının üzerinde asılı duruyor. Yaşadıkça, elinden geldiğince iyi insan ol." "Ölümden korkma, doğanın istediği şeylerden biri olarak onu iyi karşıla"* (Marcus Aurelius). Epiktetos ölümün eğitici yanına parmak basar. Ölümün anlamını kavramış olan kişiler kötülük düşünmezler: *"Ölüm, sürgün ve sana korkunç görünen her şey gözünün önünde olmalı, özellikle de ölüm. O zaman kötü hiçbir şey söylemeyecek, aşırı hiçbir şeyi arzulamayacaksın."* Bizler tiyatro sahnesindeki oyuncular gibiyiz: oyunu yazan bizi ne kadar oynatmak istemişse o kadar oynayacağız: kısaysa kısa uzunsa uzun. Dilenciyi oynamamızı mı uygun gördüler? Onu en iyi biçimde oynamalıyız.

Acının karşısında dimdik durmak

Acının karşısında dimdik durmayı bilmeliyiz. Bize acı veren şeyler nesneler ve olaylar değildir, bizim onlarla ilgili yargılarımızdır. Kötü durumlardan bile iyi sonuçlar çıkarmak düşer bize. Epiktetos der ki: *"Her sıkıcı düşünce karşısında şunu söylemeye çalış: 'Sen düşüncesin, sen asla benim belirlediğim şey değilsin.'"* Başıma böyle bir iş geldi bu yüzden mutsuzum mu demeliyiz yoksa başıma böyle bir iş geldiği için mutluyum mu demeliyiz? Epiktetos şunları söyler: *"Başına gelen her işte kendine dönerek düşün, sor kendine bundan yarar sağlamak için hangi güce sahip olduğunu. Güzel bir adam ve güzel bir kadın gördüğünde onların çekiciliğine karşı yetinirlik denen bir güç bulacaksın kendinde. Yorgunluk başgösterdi mi kendinde dayanıklılığı bulacaksın. Bir kötü söze karşı sabrı bulacaksın. Bu alışkanlığı edindin mi düşünceler seni ele geçiremeyecek."* Acıya yenilmemek, şimdide kalmamak, gelecekten korkmamak gerekir. Doğa insana kaldırmayacağı kadar ağır yükler yüklemez. *"Herhangi bir şey sana zor geliyorsa onun insan için olanaksız olduğunu düşünme. Ama bir şey insan için olanaklı ve doğalsa onun senin açından erişilebilir olduğunu düşün." "Büyük acılarda Epikuros'un şu özdeyişini anımsa: 'Acı dayanılmaz da değildir sonsuz da değildir, onun sınırlarını anımsarsan ve onunla ilgili görüşlerden ona bir şeyler katmazsan."* Böyle der Marcus Aurelius. Evet, şunu hiç unutmamalıyız: insanlara acı veren şeyler değildir, insanların şeylerle ilgili yargılarıdır.

Kuralları uygulamak

Felsefenin en önemli yükümlülüğü kuralları yaşama, uygulama alanına götürmektir. Bilinen ama uygulanmayan bir ahlak kuralının hiçbir anlamı yoktur. Öte yandan daha önce de belirttiğimiz gibi ahlak düzeyinde **örnek oluşturmak** çok önemlidir. Örnek kişiliklerden biri ya da başlıcası neden Sokrates olmasın? *"Sokrates böyle Sokrates oldu, her koşulda dikkatini ustan başka bir şeye vermeyerek. Sana gelince, sen henüz Sokrates değilsin, Sokrates olmak ister gibi yaşamalısın"* (Epiktetos). Burada ister istemez bir **filozof** ve **sıradan insan** ayrımı yapmak gerekecektir. Epiktetos'a göre basit insanın davranışı ve özyapısı filozofunkine benzemez. Basit insan iyiliği ve kötülüğü kendinden beklemez, dış nesnelerden bekler. Filozofsa her türlü iyiliği ve kötülüğü kendinden bekler. Sıkıntılı ve korku dolu bir yaşam sürmektense, ruh karışıklığıyla zenginlik içinde yaşamaktansa açlıktan ölmek iyidir. Epiktetos Diogenes'in, Herakleitos'un ve daha başkalarının tanrı diye anılması böyle oldu diye düşünür.

Stoa'cı her durumda kendine egemen insandır. Genelde suskun



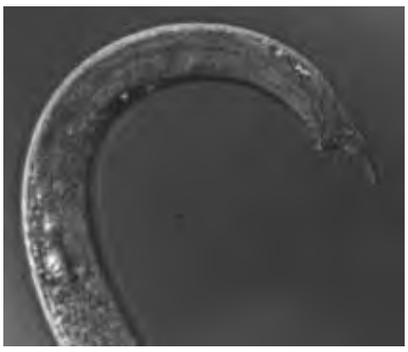
olmamızı, çok az sözcükle konuşmamızı önerir Epiktetos. Vaktiyle ileri geri noktasız virgülsüz konuşan bir genç adama okulun kurucusu Zenon şöyle dememiş miydi: *"İki kulağımız ve bir ağzımız var, konuşmaktan çok dinleyelim diye."* Bir şölende sessiz oturan Zenon'a neden konuşmadığı sorulduğunda ondan şu yanıtı almışlardı: *"Biri gidip krala burada susmayı bilen biri var desin diye."* Stoa filozoflarına yaşam ustaları gözüyle bakabiliriz. Stobaios bize Kleanthes'le ilgili şu bilgiyi taşır: *"Nasıl zengin olunur diye soran birine Kleanthes şu yanıtı verdi: 'Arzularda yoksul olunduğu zaman.'"* Stobaios Stoa ahlakını açıklarken şunları söyler: *"Tutarlı bir biçimde yani usun tek ve uyumlu ilkesine göre yaşamak gerekir, çünkü bilindiği gibi kendi içinde bölünmüş ruhlar mutsuz ruhlardır."* Bu çerçevede bu yaşam filozofları ahlakta her zaman yararı öngörmüşlerdir. Sextus Empricus Stoa'cıların *"Iyi yararlıdır ya da yararlıdan ayrı bir şey değildir"* görüşünü benimsediğini söyler. Plutarkhos da bu yarar kavrayışını bir başka bakımdan ve bize Herakleitos'u anımsatacak biçimde şöyle açıklar: *"Khrysippos der ki: kötülük yalnızca zararlı değildir, ama o dünyanın güzelliği için zorunludur, onu ortadan kaldırmak iyi değildir."*

Us her zaman hazzın üstünde belirleyici bir güç olmalıdır. Us tutkuları sürekli olarak denetlemelidir ya da hatta dışlamalıdır. Yaşama bu kadar bağlı olan bu okulun insanları garip bir anlayışla hazzı yaşamın kaçınılmaz bir koşulu olarak değil de yaşamın dışında tutulması gereken ya da doğallığın dışında kalan bozucu bir etken olarak değerlendirirler. Tutkuyu da altedilmesi gereken bozucu bir güç olarak görürler. Bu yanıyla Stoa ahlakı oldukça katı bir ahlaktır, katılığıyla zaman zaman gerçekçiliğin sınırlarını zorlar. Cicero'ya göre Zenon tutkuyu usa ve doğaya karşı olan ruhun sarsıntısı olarak tanımlarmış. Andronicus Stoa anlayışı içinde tutkuyu *"doğanın dışında ruhun usdışı devinimi"* olarak belirlemiştir. Sextus Empricus'dan şu bilgiyi alıyoruz: *"Kleanthes der ki haz doğaya uygun değildir ve hazzın yaşamda hiçbir yeri yoktur. Haz sise benzer, onun doğal yaşamda yeri yoktur."* Öte yandan Stoa'cılık insan saygısını temel alan ve bu yanıyla Eskiçağ'ı Yeniçağ'a bağlayan köklü bir ahlaktır. Stoa filozofuna göre insan bir us varlığıdır, öncelikle ussal yanıyla insandır, ayrıca toplumsal yanıyla insandır. Us özellikle ödevlere yönelir. Erdem ussallığın belirleyiciliğinde kendini gösterir. *"Erdem ruhun tüm yaşam boyunca kendiyle uyumudur"* diye bir belirlemede bulunur Stobaios. Erdem ussallığını tam olarak gerçekleştirebilen bir ruhun koşulu olabilir. Eski ahlakların içinde hatta yeni ahlakların içinde insana bu kadar değer veren ve insana bu kadar güvenen ikinci bir ahlak yoktur dersek yanlış bir şey söylemiş olur muyuz?



Evrim cinsiyetin belirlenmesinde esneklik sağlar

Bebeğin cinsiyetinin nasıl belirlendiği hakkında birçok batıl inanç vardır, oysa birçok türde cinsiyet, organizmanın cinsiyetini belirleyen gen seviyesindeki sıkı kontrollerle belirlenir. Michigan Eyalet Üniversitesi (MSU) araştırmacıları, genetik ve genomik mekanizmalar bozulduğunda bile organizmanın bu durumu telafi etmek için hızla evrimleştiğini buldular.



"Bizim bulgularımız gösteriyor ki, nematodlar cinsiyeti belirleyen mekanizmadaki mutasyonların sebep olduğu negatif herhangi bir etkiyi azaltmak için hızlıca evrim geçiriyorlar." dedi araştırmaya başkanlık eden doktora-sonrası araştırmacısı Christopher Chandler.

Chandler; normalde, kurtçukların erkek ya da dişi şeklinde gelişmesine yardım eden genlerdeki mutasyonları tanıttıktan sonra nematodların 50 jenerasyonuyla çalıştı. Bu mutasyonların etkileri aynı zamanda çevre sıcaklığına da bağlı olduğundan, ekip kurtçukların sadece belirli bir sıcaklıktaki mutasyonlara mı, yoksa bir sıcaklık aralığındaki mutasyonlara mı adapte olduklarını test etti.

"Biz onları oldukça sıcak ortamlarda büyütmediğimiz sürece bu pek de önemli değildi; kurtçuklar bir sıcaklık aralığında, daha iyi olmak için evrimleştiler." dedi Chandler.

Zooloji profesörü Ian Dworkin; "Gen seviyesinde, kurtçuklar bir problemi düzeltmek yerine onu es geçtiler" diyor ve ekliyor: "İlgili genlerde ya çok az değişiklik vardı ya da hiç yoktu ve bu kısımlar yerine başka yerlerde değişiklikler yaptılar. Evrim geçirdikleri için cinsiyetlerine göre dengenin sağlanması sorununu hızla telafi ettiler."

Bulgular, cinsiyet tayininin nasıl evrimleştiği konusunda kapsamlı bilgiler içeriyor. Cinsiyet tayini tüm organizmalarda üreme için çok önemlidir ve gen seviyesinde sıkı bir şekilde kontrol edilir.

"Bulgularımız, mekanizmanın kendisinin esnek olduğunu ve -evrimsel bakış açısıyla- adapte olabilir olduğunu gösteriyor. Eğer kontrol mekanizmasında bir şeyler yanlış giderse, dengeyi yeniden sağlamak için bir yol hızlıca bulunabilir." diyor Chandler.

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2011/09/110912143447.htm

Hazırlayan: Öznur Pehlivan
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü
Lisans Öğrencisi

'İnorganik yaşam' oluşturmak için ilk adım atıldı

Glasgow Üniversitesi bilim insanları tarafından inorganik kimyasallardan canlı oluşturma konusunda ilk deneysel adımlar atıldı. Bu yeni araştırmalar "inorganik biyoloji" olarak adlandırılan yeni araştırma alanları oluşturulabilecek.

Bilim ve Mühendislik Koleji'nden Profesör Lee Cronin ve gurubu, iCHELL adı verilen inorganik kimyasal hücrelerin oluşturulmasına yönelik yeni bir yöntem geliştirdiler. Profesör Cronin'e göre, dünyadaki tüm canlılık organik biyoloji üzerine temellendirilmiştir, buna karşılık inorganik moleküller ise cansızlık olarak belirlenmiştir. Çalışmanın amacı, kendini kopyalayabilen ve evrilebilen, yani canlı olarak adlandırılabilecek inorganik hücreler elde edebilmek.

Hücreler madde ve enerjinin geçişini mümkün kılan dahili (iç) membranlar (zar) ile bölümlere ayrılabilir. Bu yolla da tıpkı biyolojik hücrelerde olduğu gibi birçok kimyasal işlem aynı hücre içerisinde tutulabilir. Araştırmacılara göre, elektrik de depolayabilecek bu hücreler tıpta sensörler ya da "kimyasal reaksiyonları sınırlandırıcı" olarak çok farklı uygulamada kullanılabilir.



Araştırma Profesör Cronin'e ait olan diğer bir projenin parçası. Bu projenin amacı ise inorganik kimyasal bileşimlerin, tıpkı biyolojik karbon bazlı hücrelerde olduğu gibi, kendini kopyalanabileceğini ve evrilebileceğini göstermek.

İnorganik hayat oluşturma araştırması henüz ilk aşamalarında olmasına rağmen Cronin bu çalışmanın tamamıyla mümkün olduğu görüşünde.

Cronin'e göre araştırmanın esas amacı canlılık benzeri özellikler gösteren kompleks kimyasal hücreler üretmek. Bu sayede yaşamın nasıl başladığının anlaşılabileceği görüşünde olan Cronin, bu yaklaşımla maddesel hayattaki evrim üzerine temellendirilmiş yeni teknolojiler bulmak hedefinde. Organik kimyasallardan oluşan tek hücreli mikroorganizmalar olan bakteriler gibi, inorganik kimyasallardan oluşturulmuş mikroorganizmalar yapılabileceğini düşünen Cronin, bu çalışmanın başarılı olması durumunda evrim hakkında çok daha fazla bilgi edinilebileceğini ve evrimin yalnızca biyolojik bir süreç olmadığını gösterebileceklerini söylüyor. Bu durumda karbon temelli olmayan hayatın var olabileceğini kanıtlayıp, deneysel fikirlerin yeniden tanımlanmasına öncü olacaklar.

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2011/09/110915091625.htm

Hazırlayan: Naz Kanıt
İstanbul Teknik Üniversitesi

Prostat kanseri hücrelerini tanımlayan yeni bir teknoloji

Santa Barbara Kaliforniya Üniversitesi'nde bir grup araştırmacı vücut sıvısında kanserli prostat hücrelerini sağlıklı hücrelerden ayırt etmede kullanılabilecek bir buluş gerçekleştirdi.

Çalışmanın sonuçları *Ulusal Bilimler Akademisi Bildirileri dergisinde yayınlandı. Bu yeni teknolojinin klinik uygulaması şimdilik çok uzak olsa da mikro cihaz geliştirmek, prostat kanserinin hangi evrede metastaz yaptığını tespit etmede oldukça faydalı olacak.* Kandaki kanserli hücre sayısı ile hastalığın akıbeti arasındaki ilişkiyi bulmak için çeşitli çalışmaların mevcut olduğunu söyleyen Alessia Pallaoro kanda bulunan kanserli hücrelerin metastazı başlatıcı faktör olduğunu da ekledi. Pallaoro bu hücrelerin kanda veya diğer vücut sıvılarında bulunup tespit edilmesinin tanı ve tedavinin takibinde oldukça önemli olduğunu söylemekte. Ayrıca araştırmacılar birincil tümörlerin prostat kanseri hastalarını öldürmediğini fakat metastazın öldürdüğünü açıklıyor. Gary Braun "Burada önemli nokta tümör hücresinin kana geçmesine neyin sebep olduğunun tespiti. Eğer kanser hücrelerinin hepsini yakalayabilirsek metastazı durdurabiliriz. Bunun için de ilk yapılması gereken bu hücrelerin görünüşlerinin -morfoloji- tespit edilmesi". Bu amaçla Pallaoro ve ekibi kanserli ve kanserli olmayan hücreleri birbirinden ayırt etmek için yeni bir teknik geliştirdi. Bu teknik temelde lazer spektroskopinin bir çeşidi olan Raman Spektroskopisi (SERS) ve gümüş nanopartikülleri kullanımına dayanıyor.

Gümüş nanopartiküller lazer ışığına maruz kaldıklarında floresandan farklı olarak çok çeşitli renkte ışın yayarlar. Bu yüzden bu yeni teknolojinin kullanımı floresandan daha etkili olacak. Bu buluş birincil tümörden farklılaşan diğer tümör hücrelerini tanımlamada ve araştırmada daha fazla biyo-işaret olanağı sunuyor. Bu farklılaşmış hücrelerin yeni bir tümör oluşturması veya vücudun diğer bölgelerine yerleşmesi için yeterli güce sahip olduğunu açıklayan Pallaoro, geliştirilen biyo-işaretlerle tümör hücresine ait farklı hücre yüzey değişimlerini saptamaya çalıştıklarını söyledi. Ekip şu anda kandaki kanser hücrelerini direkt tespit edebilmek için bu teknolojiyi, teşhise yönelik mikro cihaza dönüştürmeye çalışıyor. Hücreler nanopartiküllerle karıştırılıyor, lazer ışığına maruz bırakılıyor ve sonra hücrelerin yaydığı iki farklı dalga boyunda sinyal ile hücreler tespit ediliyor.

Bu iki farklı dalga boyundaki sinyali tespit edebilmek için iki tip biyo-etiket kullanıldı. Biri Neuropilin-1 diye adlandırılan kanser hücrelerinde hücre yüzey reseptörüne bağlanan bir çeşit protein, diğeri ise kanserli olan veya olmayan bütün hücrelere bağlanarak standart oluşturan bir biyo-etiket. Daha sonra iki biyo-etiket karıştırılarak sağlıklı ve kanserli hücre kültürlerine ekleniyor. Verilen hücreden elde edilen ortalama SERS sinyali, hücrenin sağlıklı ya da tümör hücresi olduğunu gösteren tutarlı sonuçlar veriyor.

Pallaoro farklı partiküllerle farklı renk verebilecek çeşitli biyo-etiketler tasarlanarak tekniğin daha da geliştirilebileceğinin söyledi. Ekip bu çalışmada UCSB ve Standford Burnham Tıp Araştırma Enstitüsü tarafından geliştirilen yeni bir biyo-işaret kullandı.

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2011/09/110919164505.htm

Hazırlayan: Elif Esen
İstanbul Teknik Üniversitesi Moleküler Biyoloji, Genetik ve Biyoteknoloji Bölümü

Kuşlardaki kayıp parmak kemiklerinin gizemi çözüldü mü?

Kuşlardaki parmak kemiklerinin kökeni nedir? Bu soru uzun zamandan beri evrimsel biyologların kafasını karıştırıyordu. Ama genetik analiz yöntemlerini kullanan araştırmacılar bu gizemde kilit rol oynayan bir kısmı çözmeyi başardılar.

Evrim ekler ve çıkarır ve bu matematik başka hiçbir canlıda, her uzvunda beş parmak kemiği olacak şekilde programlanmış omurgalılardaki kadar belirgin değildir. Çoğu diğer türde de bu kadar belirgin değildir. Yılanlar, elbette parmak kemiklerine sahip değiller ve kuşlarda da üç parmak kemiği vardır.

Embriyodaki bu gelişimsel değişimlerin nasıl düzenlendiği konusunda Yale bilim insanları artık daha çok bilgiye sahipler. Ama kuşlar hakkında hâlâ askıda kalan bir tartışma var: Bunlar hangi parmak kemikleri? Başparmak, işaret parmağı ve orta parmak mı yoksa işaret parmağı, orta parmak ve yüzük parmağı mı?

Beş parmağı olan omurgalılarda, başparmak, resimde pa ile gösterilen, öncül gövde hücrelerinden (precursor stem cells) gelişir. Kuşlarda başparmağa benzeyen bir parmak kemiği bulunmasına rağmen, pa öncül hücreleri kuşların gelişimi sırasında ölür bu yüzden yetişkinlerde başparmak hiç oluşmaz. Bu sebepten, bilim adamları pb'de bulunan öncül hücrelerin de başparmak oluşturup oluşturamayacağını merak ettiler.

Kuşlar hakkında genetik analizi tamamlayan Yale bilim insanları cevabı ortaya çıkardı. Kuşların ilk parmak kemiği normalde beş parmaklı omurgalılarda işaret parmağının bulunduğu yerden gelişse de cevap apaçık bir "evet" idi. Pb hücreleri de başparmak oluşturabiliyordu. Sonuçlar 4 Eylül'de *Nature* dergisinde yayımlandı.

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2011/09/110904140359.htm

Çeviren: A. Güven Akçay
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü öğrencisi

‘Sentetik’ kromozom mayanın hızlı ve talep üzerine olan ‘evrim’ine izin veriyor

Genomların anlaşılmasının araştırılması yolunda -nasıl yapılırlar, organize edilirler ve onların çalışmasını ne sağlar- Johns Hopkins araştırmacılarından oluşan bir ekip, taslak üzerinden bilgisayarla tasarlanmış bir maya kromozomu yaptı ve mayanın genetik maddesinin istenerek yeniden düzenlenmesine imkân veren kendi yarattıkları yeni sistemlerine soktu.

Ekibin raporu 14 Eylül’de *Nature* dergisinde İleri Online Yayıncılık olarak yayınlandı. Moleküler biyoloji ve genetik profesörü ve Johns Hopkins Üniversitesi Tıp bölümünde Yüksek Verimli Biyoloji Merkezi yöneticisi olan Dr. Jef D. Boeke “Biz sadece maya ve genom biyolojisi hakkında daha fazla şey öğrenmemizi sağlayan değil, aynı zamanda yeni aşılar veya tıbbi tedavi gibi özel amaçlar için genomları tasarlama imkânı sunma olasılığına sahip olan araştırma amaçlı bir araç yarattık.” diyor. Boeke mayanın muhtemelen dünyada çekirdeği üzerinde en çok çalışılmış organizma olduğunu ve mayanın “halihazırda tıptan biyoyakıta kadar çok sayıda alanda kullanıldığını”, bunun da mayayı ekibin odağındaki organizma olmak için iyi bir aday yaptığını belirtiyor. Boeke’nin dediğine göre sentetik maya kromozomunu tasarlamadaki amaç bazı temel kurallara sadık kalarak araştırmacılar için onu son raddede faydalı hale getirmekti. Bu kurallar gen ürünü mayanın hayatta kalmasından ödün vermemeliydi, olabildiğince fazla verim ile etkinlik sağlanmalıydı ve son olarak kapasite olarak genetik açıdan değişime açıklık ve esneklik barındırmalıydı.

Maya genomunun hazır olarak tamamı bilinen genetik kodu başlangıç noktası olarak kullanıldı ve Johns Hopkins’ten mezun olmuş Sarah Richardson tarafından da DNA sekansı üzerinde seri halinde sistematik değişimler yapılmasını sağlayan bir program yazıldı. Değişimler, kodu akıllıca değiştirecek ve genler arasında bazı tekrarlayan ile az kullanılan DNA bölgelerini kaldırarak maya hücresinin orijinal 9R kromozomundan mutasyona uğratılmış “versiyon 2.0” üretecek şekilde planlandı. Maya genomunun en ufak kromozom kolu olan 9R 100.000 baz çifti gibi bir sayıda DNA içerir ve bu tek hücreli organizmanın genomunun yaklaşık yüzde birlik kısmını temsil eder.

Asıl kromozomu inşa etmek DNA’da ayrı ayrı bulunan bazları bir araya getirip sıralamakla başladı ve bunlar da daha uzun parçaları oluşturdu. Yaklaşık 10.000 baz çiftinden oluşan daha uzun bu parçalar sonunda canlı maya hücrelerine konuldu ve sonunda kromozomdaki doğal emsalleriyle mayaların usta olduğu bir değiş tokuş süreciyle yer değiştirdiler. Takım, 9R’ye ek olarak 6L kromozomunun daha ufak bir parçasını yaptı. Sentetik kromozomları taşıyan maya hücreleri farklı besinler ve koşullar sağlandığında gösterdikleri büyüme kabiliyetleri ile ilgili teste tabii tutuldular ve hiçbir vaka doğal mayadan ayırt edilemedi.

Hopkins ekibi bu düzenlenilmiş kromozomu doğal versiyonundan ve diğer sentetik genom projelerinden ayıran noktanın SCRaMbLE (Lox- P Aracılığında Sentetik Kromozomun Yeniden Düzenlemesi ve Modifikasyonu) denilen bir “tetiklenebilir evrim sistemi” olduğunu söylüyor. Boeke, “Biz SCRaMbLE’ı bir mutasyonu başlatmamızı sağlaması için geliştirdik. Temel olarak sentetik kromozomun kendini yeniden düzenlemesine ve evrim esnasında olanlara benzer değişimleri geçirmesine -uzun süre bekleme olmaksızın- yarıyor” diyor.

Peki, neden bu sistem? Boeke bir seferde çok sayıda öğeyi değiştirmeye yaradığını ve bunun aslında bilim insanları arasında lanetlenmiş bir durum olduğunu belirtiyor. Normalde geleneksel yöntemin her seferde tek değişkenin değiştirilmesine dayandığını ve doğanın bu yönteme kadar hiç bu kadar iyi kontrol edilmediğini anlatıyor.

Sentetik 9R ve 6L kromozomlarının ikisini de içeren mayada SCRaMbLE sistemini aktive eden ekip, ardından maya hücrelerindeki DNA’yı analiz etmiş. SCRaMbLE sistemi uygulanmış ve çeşitli besinlerle beslenmiş maya popülasyonu test edildiğinde bazılarının hızlı, bazılarının yavaş ve bazılarının daha da yavaş büyüdüğü gözlenmiş. Hızlı büyüyenlerden bazılarının ise özel bazı genlerin kaybından ötürü ortaya çıkan oldukça özgün eksikliklere sahip olduğu görülmüş ki bu durum da SCRaMbLE’ın gerçekten de rastgele çeşitliliği sağladığını göstermiş. Takım SCRaMbLE popülasyonundan olan sentetik 9R ve 6L kromozomlarının moleküler yapılarını analiz ettiğinde normalde de değişimlerin olduğu çeşitli konumlarda küçük delesyonlar, yeniden düzenlenme gibi değişimler içeren kromozomlar bulmuş.

“Maya genomunu bir deste kart olarak düşünürseniz, şu anda bu desteyi karıştıracak ve/veya bu kartlardan 5000’inin farklı kombinasyonlarını kaldıracak, böylece başlangıçtaki desteden farklı desteler elde etmeyi sağlayacak bir sistemimiz var.” diyor Boeke. “Bu deste türevlerinden biri poker için çok iyi eller sunabilirken, bir diğeri bezik için daha uygun olabilir. DNA’yı bizim tariflerimize göre karıştırarak, sert ortamlarda belki de daha iyi büyüyebilecek (veya normal mayaya göre yüzde bir fazla etanolde hayatta kalacak) biçimde tasarlanmış organizmalar yapmayı umuyoruz” diye ekliyor. Boeke 9R ve 6L deneylerini “esas amacı yaklaşık 6000 genlik tüm maya genomunu sentezleyecek ve bunun tek başına önemli olmayan 5000’ini SCRaMbLE edecek olan büyük bir projenin başlangıcı” olarak niteliyor. Ayrıca entelektüel mal korunumu olmaksızın bu sistemi isteyen herkesin alıp kullanabileceği şekilde ulaşılır kılmak istediğini belirtiyor.

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2011/09/110914131347.htm

Hazırlayan: G. Pınar Gerçek
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Yeryüzündeki altın nereden geliyor?

Bristol Üniversitesi araştırmacıları; yeryüzündeki en eski kayaç örneklerini ultra yüksek hassasiyette analiz ettiler. Bu analizin sonuçları; kıymetli madenlerin gezegenimizdeki ulaşılabilir rezervlerinin, yeryüzünün oluşum sürecinde meydana gelen ve 200 milyon yıldan daha fazla süren göktaşı bombardımanları sonucu oluştuğuna dair net kanıt sağlıyor. Yapılan bu araştırma *Nature* dergisinde yayınlandı.

Yeryüzünün oluşumu sürecinde; Dünya'nın çekirdeğini oluşturmak için erimiş demir merkeze doğru batmıştır. Batarken de gezegendeki platin ve altın gibi değerli metallerin büyük çoğunluğunu beraberinde götürmüştür. Gerçekten de, çekirdekte yeterli seviyede değerli metal bulunmaktadır ve bu metaller Dünya'nın tüm yüzeyini 4 metrelik kalın bir katmanla kaplayabilecek kadar çok miktardadır.

Altının çekirdeğe yönelmesi, Dünya'nın dış kısmının değerli mücevherden yoksun bırakılması anlamına geliyor. Ancak; değerli metaller Dünya'nın silikat mantosunda tahmin edilenden on binlerce kat daha fazla bulunmaktadır. Daha önce ileri sürülen bir görüşe göre; bu şans eseri oluşan aşırı bolluk, çekirdek oluşumu sonrasında Dünya'ya çarpan yıkıcı meteor yağmurlarından kaynaklanmaktadır. Altın yüklü bir meteorun tamamı üst katman olan manto tabakasına eklendi ve daha derin iç kısımlara ise bu meteordan altın geçişi olmadı.

Bu teoriyi test etmek için, Yerbilimleri Yüksek Okulu Bristol İzotop Grubu araştırmacıları Dr. Matthias Willbold, Profesör Tim Elliott ve Oxford Üniversitesi'nden Profesör Stephen Moorbath, bir araya geldiler. Grup Grönland'dan gelen yaklaşık 4 milyar yaşındaki kayaçları analiz etti. Bu antik kayaçlar gezegenimizin, çekirdeğin oluşumundan kısa bir süre sonra, fakat öne sürülen bombardımandan önceki bileşenlerine doğru eşsiz bir pencere açıyor.

Bu kayaçlarda izotopik tungsten bileşimi belirlendi. Tungsten (simgesi W) ender bulunan bir elementtir (bir gram kayaç bir gramın on milyonda biri kadar tungsten içerir). Bu element altın ve diğer değerli metaller gibi çekirdeğin oluşumu sırasında çekirdeğe dahil olmuştur. Diğer birçok element gibi tungsten de, kimyasal özellikleri aynı fakat kütleleri kısmen farklı olan birkaç izotop atomdan oluşmakta. İzotoplar malzeme kökeni için parmak izi gibi kuvvetli bir iz sağlar. Ayrıca, Dünya'ya göktaşlarının çarpması W izotop bileşenleri için tanısal bir iz bırakmış.

Dr. Willbold'un gözlemlerine göre, Grönland örneği ve günümüz kayaları 182W izotoplarının miktarı açısından karşılaştırıldığında, Grönland kayalarında milyonda on beşlik miktarda az olduğu ortaya çıkıyor. Bu küçük ama çok önemli olan değişim, Dünya üzerindeki erişilebilir altın bolluğunun sonradan bir meteor bombardımanı sonucu ortaya çıktığını açıklamaya yeterli.

Çarpan göktaşları devasa çevirim süreçleri ile Dünya'nın mantosuna katılırlar. Meteorun manto ile karışımından sonra, jeolojik süreçler kıtaları oluşturdu ve bugün çıkarılan değerli madenlerin (tungsten dahil) yatakları oluşmuş oldu.

Dr. Willbold "Ekonomilerin ve endüstriyel işlemlerin temelini oluşturan değerli metallerin çoğu, şans eseri olarak, Dünya'ya çarpan yaklaşık 20 katrilyon ton ağırlığındaki asteroid materyalinin bir sonucu olarak ortaya çıkıyor." diye ekliyor.

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2011/09/1 10907132044.htm

Hazırlayan: Tuğçe Önür
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Lisans Öğrencisi

Agora Kitaplığı'ndan

ROMAN >
EMİNE
FAY KIRIĞI – 2
Mehmet Eroğlu
Mehmet Eroğlu, "Fay Kırığı" üçlemesinin ikinci romanı "Emine"de, bir yandan muhafazakâr yetiştiriliş tarzı ile modernite arasına sıkışan kahramanı Emine'nin aşkı ile gerçekleri arasındaki ezeli çatışmaya ışık tutarken, öbür yandan Türkiye'nin politik, dini ve kültürel fay hatlarıyla birbirinden ayrılan bireylerinin kaderlerini anlatıyor...



ROMAN >
MEHMET
FAY KIRIĞI – 1
Mehmet Eroğlu
Mehmet Eroğlu'nun, "Mehmet", "Emine" ve "Rojin" adlı üç romanından oluşan "Fay Kırığı" serisinin bu ilk cildinde, muhafazakâr bir Anadolu sermaye grubunun İstanbul'un tanınmış holdinglerinden birisini ele geçirme süreci ve aynı dünyalara ait iki kişinin, Mehmet ve Emine'nin aşkı anlatılır...



ROMAN >
KOCA TEMBEL
Émile Ajar
Fransız yazar Romain Gary'nin Émile Ajar mahlasıyla yazdığı romanlarından "Koca Tembel", Paris'te çekilen yalnızlığın, piton dönüşmüş bir adam ya da adama dönüşmüş bir piton üzerinden dramatik bir anlatımını sunar okura. Nitekim "Koca Tembel", ilk yayınlandığında da Fransa'da büyük tartışmalar açan bir roman olmuştur.



ROMAN >
EKOTOPYA
Ernest Callenbach
Callenbach'ın kapitalizmin mantığının dünyayı mahva sürüklemesine karşı bir alternatif ütopya tahayyülü olarak tasarladığı ve ekolojik dengenin korunması için mücadele edenler nezdinde klasikleşmiş olan bu romanı, ABD'nin içinde, ülkeden ayrılıp tamamen yeni bir insan ve paylaşım temelinde bir ütopyanın nasıl hayata geçirilebileceğini anlatır...



Genel Dağıtım: PUNT

Mektuplar, mektuplarında insanlar…

Nalân Mahsereci

Yetişmek için koşmanızın gerektiği, hep soluk soluğa ve hep geride kaldığınız duygusu uyanıyor mu sizde de? Gündelik hayatın değişimindeki hızlanmadan rahatsız olmuyor musunuz? Onlara dair ritüeller geliştiremeden biçim/öz mü değiştiriyor nesneler? Teknolojinin ve ürünlerinin yaşamınıza damgasını ne ara vurduğunun, ne ara o damganın bir yenisinin altında kaldığının ayırdına varabiliyor musunuz?

E-posta yoktu bir zamanlar, sahi anımsıyor musunuz bunu; "faça kitabı" yoktu, başka hayatları röntgenlemek, karşındakini dürtmek, gülücük, öpücük yollamak, "beğen"mek, "takip etmek" yoktu; mektup vardı. İnsanların yaşamlarında incelikli bir yer tutardı. Biz onun varlığını, kişilere, ilişkilere sunduğu imkânı anımsadık. Zorunlu kaldık anımsamaya. Sevgili dostumuz, kolektifimizin asal parçalarından Baha Okar, düzmece iddialarla tutuklanalı bir yıl devrildi. Onunla iletişim kurabildiğimiz; içimizden geçenleri; günümüzü, aklımızı, fikrimizi meşgul edenleri; haksız yere tutuklu olmanın, kendi ve yakınlarının hayatının gasp edilmiş olmasının yarattığı ruh hallerini paylaşabildiğimiz tek yer, "görüldü" damgalı mektuplar bir süredir. Mektup yazmalar ve mektup beklemelerle de ölçer olduk zamanı.

Düşüncelerin, duyguların yazıya dökülmesi, derinleşme imkânı sağlar çoğunluk. Kişinin kendi içinde ve karşısındakiyle ilişkisinde, bunu rahatlıkla deneyimlediği yazınsal türdür mektup. Mektuplarında, insanlar vardır. Bu nedenle mektuplar, bir edebi biçim olarak görülüp, o niyetle yazılmadılarsa, belge niteliği taşırlar daha çok. Yazanın, yazan-yazılan ilişkisinin, çağının ipuçlarını çok-yönlü taşıyan birer belge. Tarihin posta kutusuna atılmış.

Hapiste başlayan, mektuplarda süren dostluk

Orhan Suda ile Halim Spatar, 51 tevkifatında tutuklanmış iki Komünist Partili; ömürleri boyunca ülkemizin, insanımızın eşit, adil, iyi, güzel, özgür, kültürlü günler görmesi için mücadele etmiş, bedeller ödemiş iki değerli, "bağımsız kafalı" aydın. 1952'de Harbiye Askeri Cezaevi'nde başlamış tanışıklıkları. Politik düşüncelerinin yanı sıra, müziğe duydukları ortak tutku, sanatın her türüne duydukları saygı, sevgi ve insani yanlarının, değerlerinin benzerlikleri, kalıcılaştırmış dostluklarını. Orhan Suda'nın politik nedenlerle yurtdışına çıkışı, paylaşımlarını mektuplara taşımış. 1983-2003 arasındaki 20 yılı kapsayan bu mektuplar kitaplaştı geçtiğimiz aylarda.

Mektuplar, Suda ve Spatar'ın ortak anılarını; geçmişte paylaştıkları zamanlara özlemlerini; günlerini meşgul eden uğraşlarını; okuduklarına, dinlediklerine, çevirdiklerine, yazdıklarına, hazırladıklarına dair yorumlarını; ülkenin siyasi-kültürel ortamıyla ilgili değerlendirmelerini, gelecek tasarılarını içeriyor. Orhan Suda'nın bir mektubunda söylediği gibi, öylesine yaşanmışlık biriktirmişler ki, her an "üç hali" (geçmişi, şimdiyi, geleceği) iç içe yaşamalarını yansıtıyor mektuplar.

Eski günleri anımsarken, TKP'li ilk kuşağın tarihinin doğru düzgün yazılmadığından dem vuruyorlar. "Devrimci anıların" aktarılmasının, geçmişin yüceltilmesiyle ele ele gittiğinden; eski tüfeklerin zaafsız, eksiklikleri, olumsuz yanları olmayan kahramanlar olarak çizildiğinden, kimilerinin geçmişin payelerinden nemalanmaya devam etme çabalarından, unutulanlardan yakınıyorlar. Gelecek kuşaklar, cilalanmış anıların altındaki çıplak gerçeğe değemeyecekler diye yazıklanıyorlar. Nesnel, bilimsel bir yaklaşımla, abartmadan, küçümsemeden yazılacak, "gerçeğe sadık" bir tarih yazımının gerekliliğinden söz ediyorlar. Birbirlerini sık sık geçmiş günleri kaleme almaya teşvik ediyorlar… Üzücü olan, böylesi bir tarih yazımının hâlâ gerçekleşmemiş olması; hele ki, birinci elden tanıkları da yavaş yavaş çekilmekteyken hayattan.

Hem Suda hem de Spatar'ın en çok eleştirdikleri, sol içinde sık rastlanılan bir hal: Cahil imanı, sol yobazlık diyorlar buna: Okumadan, araştırmadan, bilmeden, düşünmeden, eleştirmeden iman edilmesinden çok çektiğini düşünüyorlar, sol hareketlerin.



Orhan Suda-Halim Spatar Mektuplar
Literatür Yayınları, Haziran 2011, 226 s.

Politik yaşamı aktif biçimde devam eden Halim Spatar'ın, 80 sonrası mahpusluk yılları da yansıyor mektuplara. Türk aydınının kaçınılmaz kaderi olarak, hapishanelerle, davalarla, sürgünlerle geçmiş her iki yaşam da. Gene de arkalarında kalan yıllara baktığında, Spatar'ın kalemi, "Çok zor, acı, ama olağanüstü güzellikte bir hayat geçirdik…" diye bilanço çıkarıyor, "Tek sermayemiz, sevgiydi…"

Hem Suda, hem Spatar bu yıllar boyunca, çeviri yaparak, ansiklopedi maddeleri, makaleler yazarak, sözlükler hazırlayarak, kitap projeleri üzerinde çalışarak geçinmeye çalışıyorlar. Mektuplara bu uğraşları da giriyor kaçınılmaz olarak, birbirlerinden bu konularda yardım istiyor, bir diğerine bu konularda danışıyorlar. Birbirlerini, yazınsal/düşünsel üretimler konusunda biteviye teşvik ediyorlar.

Kişisel birer belge olmasının yanı sıra, yazarlarının düşünsel refleksleri gereği, mektupların yazıldıkları zamanın tüm siyasi gelişmelerine, kültürel değişimlerine tanıklık etme nitelikleri var. Spatar, giderek artan gericilikten dem vuruyor sık sık; bugünden baktığımızda çok manidar gelen bir yükselişi izliyoruz

mektuplardan. Günümüz siyasi sorunlarının, yakın geçmişteki görünümlerini yazarların kişisel pencerelerinden görmek de ilginç: Emperyalizmin Ortadoğu planları, Kürt sorunu, anti-demokratik uygulamalar… Gene yazarların üzerinden ilginç bir kültürel geçişe tanıklık ediyoruz: Hem Suda, hem de Spatar'ın daktilo ile yazmaktan bilgisayar ile yazmaya geçiş süreçleri, bu süreçte yaşadıkları da yer alıyor mektuplarda.

Sadece yazıldıkları 20 yılın değil, yazarların tüm yaşamlarının siyasi, kültürel, kişisel dökümünü içeren mektupların sonunda, Halim Spatar'ın iki özyaşamöyküsel metni de var. Halim Ağabey'in insancıllığının, incelikli duyarlılığının, keskin gözlem gücünün izlerini taşıyan nefis metinler bunlar. İlki, 1981'de Mamak Cezaevi'ne giriş günündeki tanıklığı içeren, "Bende Kalanlar" başlıklı metin. "Fantu'nun Kokusu" başlıklı ikinci metinde ise, Halim Ağabey çocukluk yuvasının siyahi insanını, yüreğinin güzelliğinde belli ki emeği olan Fantu'yu anlatıyor, hem de olağanüstü bir şiirsellikle.

Mektubumuz da karadır abiler

Ece Ayhan'ın, dönemin genç şairi Akif Kurtuluş'a 82-84 yıllarında yazdığı mektuplar da kitaplaştı. Ece Ayhan'ın şiirinin de yaşamının da temelinde yer tutan iktidar karşıtlığından; yerleşik-geleneksel değerlerle; ahlak gibi gösterilen ahlaksızlıklarla; düzen-karşıtlarını, orospuları, çocukları, eşcinselleri, çocukları ezen iktidarla, resmi tarihle uzlaşmazlığından dem alan mektuplar bunlar. 80 darbesinin hemen sonrasında edebiyat çevrelerinde baş gösteren ahlaki çözülmeyle alabildiğine derdi var, Ece Ayhan'ın. "Kötülük dayanışması" diyor, sövmeden duramadığı tutumlara. Devlet eliyle cinayet olarak gördüğü idamları mesele ediyor. Siyasi atmosferin ve edebiyat ortamının karalığından kararmış, "hırçın" mektuplar kaleme alıyor. "Ben kesinlikle sanatın 'geçişli' olduğuna inanmıyorum, özel yaşamda ölü soyguncuğu yapılacak, sonra oturup şiir yazılacak, böyle şey olmaz" diyor. "Ben şair değilim; olsa olsa, bir parça, iş işten geçti ama 'etikçi' olmak isterdim…" yazıyor.
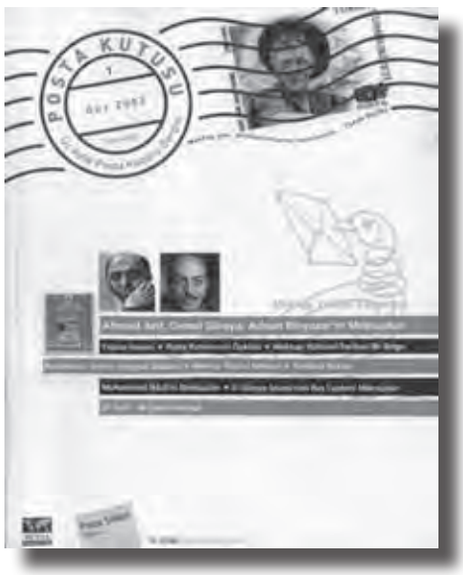
Kardeşim Akif – Akif Kurtuluş'a Mektuplar
Ece Ayhan, Haz. Eren Barış, Dipnot Yayınları, 2011, 144 s.



Kaymakamlıktan atıldıktan sonra, kendine patronsuz, mülkiyetten-mülkiyetçilikten, her türlü iktidardan uzak, zor koşullarda bir yaşam seçerek, alabildiğine yalnız kalmayı göze alarak, doğru bildiği biçimde yaşamaya, doğru bildiği biçimde yazmaya yönelmiş bir şair Ece Ayhan. Sivil şiirin, sıkı şiirin, parasız yatılıların şiirinin şairi. "Düşünce geçmişte de görülmüştür ki, etekleri-nden aşağı çekilir hep, algı ortalaması neyse onu aşmayacaksın, aşamazsın" diyor. Ama mektuplarında görüyoruz ki, bir yandan ısrarlı bir biçimde kitaplarının ne kadar sattığını takip etmesini istiyor Akif Kurtuluş'tan. Kurtuluş'a göre, edebi tutumunun değil, ağır bir yalnızlık duygusunun, insani bir yansımasıdır bu: Kaç kişi okuyor kitaplarımı, kaç kişiyle buluşuyor şiirlerim? Ece Ayhan'ın kara günlerine tanıklık ediyor mektuplar. Öte yandan şiirindeki kimi yönelimlere, örneğin tarih ilgisine de. Kitap, Akif Kurtuluş ile mektuplar üzerine yapılmış bir Ece Ayhan söyleşisiyle sonlanıyor.

Mazide kalan bir mektup kültürü dergisi

Kültür yaşamımızın yaşatılamayan dergiler mezarlığında yatmakta olan nitelikli ve güzel projelerden biriydi, bir mektup kültürü dergisi olarak tasarlanmıştı: *Posta Kutusu*. Turgut Çeviker'in yıllanmış bir hayali olan proje, Dünya Yayıncılık'ın desteğiyle hayat bulmuştu, ama yalnızca dört sayı yaşayabildi Enis



Posta Kutusu dergisi, 1., 2., 3., 4. Sayılar
Dünya Yayıncılık, 2003-2004, 248 s.

Batur'un, *Gönderen: Enis Batur* kitabından esinlenen, Şeyh Galip'in "Mektup yaz, alışkanlıkların tazelensin" sözünü şiar edinen dergi, kültür, bilim, sanat ve devlet adamlarının mektuplarının yanı sıra, önemli içerikler barındıran sıradan insanların mektuplarını da yayımladı. Dört sayısı boyunca toplam 421 telif ve çeviri mektubun yayımlandığı dergide, Galilei'nin Kepler'e yazdığı mektup, Leonardo da Vinci'ninkiyle, Cemal Süreya'nın Nedret Gücan'a yazdığı mektup, Zweig'ın Freud'a yazdığı mektupla, 2. Dünya Savaşı'nda Rus cephesinde yazılan asker mektupları, Alman cephesinde yazılanlarla yan yana yer buldu.

Posta Kutusu, tür olarak mektuba dair incelemeler de içeriyordu; aynı zamanda mektupla, postayla ilgili her türlü aracın tarihine ve kültürel bağlamına dair makaleler de yayımlıyordu. Gene mektupla ilgili her türlü nesnenin görsel yansımalarına, fotoğraflarına, çizimlerine, karikatürlerine, ayrıca mektup bağlamlı şiirlere, denemelere de sayfalarını açmıştı. Her sayıda, derginin çerçevesi içinde düşünülebilecek derleme kitapları da ek olarak verdiler. Örneğin, Gültekin Emre'nin hazırladığı *Posta Şiirleri*, Turgut Çeviker'in hazırladığı *Posta Hikâyeleri*, Haydar Ergülen'in şiirlerini içeren *Zarf* kitapları gibi. Keşke ülkemizin kültürel ortamı yaşatabilseydi bu özgün dergiyi. Sahaflarda bulunabilmekte.

KİTAPÇI RAFI



Kuantum Bilmecesi: Bilimci Olmayanlar İçin Yeni Fizik

Fred Alan Wolf, Çev. Mihriban Doğan, Omega Yayınevi, Eylül 2011, 376 s.

20. yüzyılın başlarında fizikçilerin farkına vardığı bir gerçek, bilimde büyük bir sarsıntıya neden oldu: Gözlemci, gözlemlediği şeyin davranışlarını etkiliyordu! Demek ki, gözlemin sonucu gözlemcinin varlığından bağımsız değildi! *Kuantum Bilmecesi* bu keşfin bilim dünyasında ne tür tartışmalara yol açtığını ve o tarihten bu yana yaşantımızı nasıl etkilediğini eğlenceli ve anlaşılır bir dille açıklıyor, fiziğin en zor konularından biri olan kuantum teorisini bize açık şekilde anlatmayı başarıyor. Fred Alan Wolf kuantum teorisini Planck, Bohr ve Einstein'dan başlayarak açıklamıyor; yola Eski Yunan filozoflarından, Zenon ve Aristoteles'ten çıkıp sözü Born ve Heisenberg'e getiriyor.

Atomların Dansı

Marcus Chown, Çev. İmge Tan, Alfa Yayınevi, Eylül 2011, 250 s.

Marcus Chown bu kitabında, günlük hayatın gerçeklerinin, doğanın nihai gerçekliğini nasıl ortaya çıkardığını açıklıyor. Bir pencereden yansıyan görüntünüz, evrenin en derin seviyede rastlantısallık esasları üzerine kurulu olduğunu gösterir. Ayarı bozulmuş bir televizyon ekranındaki hareketsiz görüntü evrenin büyük bir patlamayla meydana geldiğini anlatır…



Ahir Zamanlarda Yaşarken

Slavoj Zizek, Çev. Erkal Ünal, Metis Yayınevi, Eylül 2011, 592 s.

Zizek, yeryüzünde yaşamın sona erme ihtimali anlamında kıyametin yakın olduğu, son demlerini yaşadığımız bir zamanın ruhunu yakalamaya çalışıyor bu kitabında. Ne bir Altın Çağ'dan uzaklaşma, yozlaşma hikâyesi anlatıp eski değerlere sıkıca tutunma çağrısında bulunuyor, ne de karanlığın ardından aydınlık günlerin geleceğine dair saf bir iyimserlik sergiliyor. İçinde yaşadığımız zamana özgü esaslı meseleleri, yani mahşerin dört atlısını saptıyor: Dünyanın dört bir yanını tehdit eden ekolojik kriz, ekonomik sistemdeki dengesizlikler, biyogenetik devrimin sonuçları ve çeşitli aralıklarla patlak veren toplumsal bölünmeler. Zizek, hazır cevaplara sığınmaktansa, ortaya konan genel geçer çözümleri eleştirel bir şekilde gözden geçirip yeni ufuklara yelken açıyor.



Dünya Felsefe Tarihi

- Vedalardan Tractacus'a, Hans Joachim Störig, Çev. Nilüfer Epçeli, Say Yayınları, 2011, 742 s.

Bu kitap bize felsefenin öyküsünü anlatıyor. "İnsanın varoluşun sırlarını, gerek etrafındaki dış dünyanın, gerekse kendi iç dünyasının sırlarını, düşünme aracılığıyla çözme gayreti olarak felsefe tüm mevcut yazılı kaynaklardan daha eskidir" diyor yazar. Filozofların ne yapmaya çalıştığını anlamanın en güzel yolu, yazara göre, felsefeye Kant'ın gözlükleriyle bakmak ve onun sorduğu soruları sormaktır: Ne bilebiliriz? Neye inanabiliriz? Ne yapmalıyız? Störig'in özellikle felsefe konusunda "uzman olmayan" okura yönelik olarak, basit ve anlaşılır bir dille kaleme aldığı bu kitapta, pek çok filozofun bu sorulara ne yanıtlar verdiğini öğreneceksiniz.



Gorgias

Platon, Eski Yunancadan Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, 2011, 173 s.



Platon'un en uzun ve en etkili diyaloglarından birisi olan Gorgias'ın ana ekseni retorik üzerine kuruludur. Eserin bütününde insan için neyin gerçekten iyi, neyin gerçekten kötü olduğu konuları da önemli yer tutar. Akıl yerine duygu-

EğitimSen Gençlik Edebiyatı ve Genel Edebiyat Kitap Kataloğu

Eğitim-sen, dört yıl boyunca yürüttüğü bir projenin nihai ürünü olarak, *Gençlik Edebiyatı ve Genel Edebiyat Kitap Kataloğu*'nu yayımladı. Projeyi hayata geçirmekte görev alan komisyon, "gençlik", "edebiyat", "gençlik edebiyatı", "eğitim psikolojisi" ve "eğitim felsefesi" gibi konularda seminerler düzenleyerek; alana dair kaynak kitapları ve makaleleri okuyarak, gençlere öneriler getirecek bu kataloğa girecek kitapları seçerken kullanacağı şu ölçütleri belirlemiş: Öğüt ve bilgi verici, yönlendirici olmayan, cinsiyetçilik, ırkçılık ve milliyetçilik yapmayan; sorunlara çok yönlü ve eleştirel bakılınca, iyiye ve güzele varılabileceğini düşündüren; kendimizi, toplumu ve doğayı anlamaya, tanımaya katkı sunan; körü körüne inanmanın, önyargılara saplanıp kalmanın yanlışlığını hissettiren; korku ve endişe yaratan, şiddet ve saldırganlık içeren tavır ve davranışları olumlamayan; farklı düşünce ve kültürleri, farklı yaşam biçimlerini bir sorun ya da tehdit olarak değil, avantaj ve zenginlik olarak gören; dayanışma, paylaşma, hoşgörü, özveri gibi evrensel insani değerlerin önemini vurgulayan; barış, dostluk, kardeşlik, eşitlik, özgürlük ve adalet dolu güzel bir dünyanın kurulabileceğini, mevcut olumsuz haliyle dünyanın ve yaşamın bir kader olmadığını anlatan; duygu, düşünce ve dil kişilikleri geliştiren; duyarlılıklar oluşturan, her türden algıya incelik, güzellik ve derinlik kazandıran; merakı kamçılayan kitaplar…



Gençlik Edebiyatı ve Genel Edebiyat Kitap Kataloğu

Eğitim-Sen, Haziran 2011, 316 s.

"Biz bu ölçülerle, Türk, Kürt, Arap, Fars, Hint, Japon, İtalyan, Rus, Fransız, Alman, İngiliz, İspanyol, Amerikan ve Latin edebiyatı gibi dünya edebiyatından kitaplar seçtik. Şimdi bu kitapları okumakta ve okutmakta…" diyorlar.

ları öne çıkaran ve felsefenin yerine retoriği koyan Gorgias'a göre retorik, insanları özgürleştiren, onlara başkalarına hükmetme gücü veren bir ikna etme sanatı olmalıdır. Sokrates ise birinci bölümde Gorgias, ikinci bölümde Polos ve üçüncü bölümde Kallikles ile muhatap olarak, onların temsil ettikleri retoriğe dayalı eğitim ve siyaset anlayışıyla ahlak görüşünü, mantıksal çürütme tekniği uygulayarak eleştirir.



İslam ve Kapitalizm

-Medine'den İnsanlığa- R. İhsan Eliaçık, Eren Erdem, Hakkı Yılmaz, Yılmaz Yunak, Doğu Kitabevi, 2011, 205 s.

İslam ve Kapitalizm, kapitalizmin İslami temalarla eleştirişine bir giriştir: "Musa gittikten sonra buzağıya tapanlarla, Muhammed gittikten sonra mala tapanlar aynıdır." (R.İhsan Eliaçık) "Yastığa başını koyduğunda, gökgürültüsü misali horlayarak uyuyanlara değil, uykuya hasret kalanlaradır sözüm…" (Eren Erdem) "İslam dini servetin zenginler arasında bir güç olarak dolaşmasını yasaklamış, toplumda spekülatörlerin, kartellerin oluşmasını engellemiştir." (Hakkı Yılmaz) "Servet ve merhamet bir tahterevallinin iki ucundadır. Biri yükseldiğinde diğeri alçalır." (Yılmaz Yunak)



Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Eleştirel Notlar

Nasıl Bir Sosyalizm İçin,
Erol Dündar-Suat İncedere, Nisan 2011, Belge Yayınları, 296 s.

"Teknolojik determinizm ve ekonomizmle damgalanmış bir alıklaşma, tüketim açgözlülüğü ve sahip olma hırsıyla dolup taşmış kişilikle hesaplaşma gerçekleştirmeden geleceğin özgün bireyi yaratılamaz. İnsanın insanla, doğayla, vicdanıyla, ruhu ve yüreğiyle ilişkisini öne çıkaran, maneviyatı temel alan bir kişilik yaratmadan gelecek toplumu görmek mümkün değildir. Sosyalizmi-komünizmi 'sahip olma' ilişkisinden kurtaracak özgür ruhların yaratılması hedeflenmelidir. Böyle bir toplum 'hayal' gibi gelebilir. Ama zihinler böyle örgütlenmediği sürece, mülkiyete, metaya boyun eğişten kurtulamayız."

Fenni-karikatürler



Çizdiklerini yıllardır *Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji* ekinde, *Matematik Dünyası* dergilerinde beğeniyle takip ettiğimiz, aynı zamanda İTÜ Elektrik-Elektronik Fakültesi öğretim üyesi olan "fenni karikatürcümüz" Tayfun Akgül'ün karikatürleri, *Fenni-karikatürler* başlığıyla TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası tarafından yayımlandı.



Ali'siz Alevilik

Faik Bulut, Berfin Yayınları, Ağustos 2011, 524 s.

Yazarın, "Ali'siz Alevilik" tezini ortaya koyduğu bu kitap, Türkiye'de "Aydınlanma" ile "Şeriat" arasındaki fikirsel ve ideolojik mücadelede bir mihenk taşı olarak Aleviliğin ilk kaynakları, tarihsel kökleri, dış etkenleri, Arap-İslam, İran-İslam dünyasındaki oluşum ve gelişimini irdelemektedir. Faik Bulut, "İslam dışı" bir inanç, kültür ve yaşam tarzı olduğunu savunduğu Alevi fikriyatının "Türklük" veya "Kürtlük" ile özdeşleştirilmesini eleştirerek, Türk-İslam sentezi çerçevesinde Sünnileştirmeye çalışan görüşleri sergilemektedir.

Sabetayist Ermişler

Matt Goldish, Çev. Levent Göktem, Kırmızı Kedi Yayınevi, Eylül 2011, 256 s.

17. yüzyılda, İzmirli haham Sabetay Sevi'nin beklenen Mesih olduğunu iddia etmesiyle gelişen Mesihlik hareketi ve hareket içerisinde patlayan kehanet dalgası, halk arasında Sabetay Sevi'nin mucizeleri şeklinde yorumlanacaktı. Ohio State Üniversitesi'nde tarih profesörü olan Matt Goldish, bu kitabında Sabetay Sevi'nin etrafında şekillenen hareketi yalnızca Yahudi mistisizmi ve Lurianik Kabala çerçevesinde ele almıyor. Meseleye tarihsel ve sosyal açıdan yaklaşan Goldish, Sabetay Sevi'nin Hıristiyanlıkla ve İslami sufi hareketlerle ilişkisini inceliyor. Goldish ayrıca Sabetay Sevi'nin fikirlerinin Isaac Newton, Francis Bacon ve Baruch Spinoza gibi düşünürleri ve Gül-Haç'lar gibi cemiyetleri nasıl etkilediğine de değiniyor.





Şiir Nasıl Okunur

Terry Eagleton, Çev. Kaya Genç,
Agora Kitaplığı, Eylül 2011, 288 s.

Terry Eagleton, yakın şiir okumasına dayalı bu kitabında, şiir okuma sanatının nasıl tükenmeye yüz tuttuğunu ve çağımızın öğrencilerine artık dile karşı duyarlı olmanın neden öğretilmediğini irdeliyor. Bu eğilimin pratikte nasıl yaşandığını göstermek için de, Rönenans'tan günümüze kadar çeşitli şiirleri ele alarak, onları yakın analize tabi tutuyor ve şu sorulara cevap arıyor: Şiir nedir ve düzyazıdan neden, nasıl farklıdır? Şiire özgü bir dil var mıdır? İmgelem derken tam olarak neyi kastediyoruz?



Eşik

Irmak Zileli, Remzi Yayınevi, Ağustos 2011, 325 s.

Zileli'nin romanı *Eşik* bir kadının var oluş hikâyesini anlatıyor. Siyasal ve ideolojik çatışmaların içindeki Eylül adlı bir kız çocuğunun açmazlarını, çelişkilerini ilmek ilmek örerken, bir ailenin bireyleri olan öteki roman karakterlerinin ruhunda, düşünce dünyasında yaşanan dönüşümü de özgün bir üslupla yansıtıyor.

Fermiyon ve bozonla söyleşi

Özetlemek gerekirse, fermiyonlar maddenin tuğlası ve bozonlar da harcıdır diyebilir miyim? İki molekül aynı anda, "Güzel söyledin" dedi ve son yorum bozondan geldi: "Ve harç olmadan hiçbir şey inşa edemezsin, tuğlalar işe yaramaz bir yığın olarak öylece yatarlardı"

Richard T. Hammond
Çeviren: Yusuf Öngel

İkinize de ortak bir söyleşiyi kabul ettiğiniz için teşekkür ederim…

Bozon atıldı:

"Fermiyon'un adının başlığınızda benimkinden önce gelmesine değinmek zorunda hissediyorum kendimi, hatta itiraz ediyorum."

Affedersiniz, sıralamayı rasgele yaptım, sıralamayı değiştirmekten memnuniyet duyarım tabi ki. Sanırım artık başlasak iyi olur. Bir bozon ile fermiyon arasındaki farkı söyler misiniz?

Fermiyon ağzını açamadan bozon yanıt verdi:

"Onun neden burada olduğuna bir anlam veremedim, bozonlar hareketin olduğu yerdedir. Bizler dinamiğiz, etkileşim üretiriz, bir şeyleri gerçekleştiririz. Biz olmasaydık bu sıkıcı fermiyonlar, oldukça sıkıcı bir dünyanın etrafında boş boş gezinirlerdi."

Fermion sabırla dinledikten sonra söze başladı:

"İkimiz arasındaki farkı açıklayayım. Öncelikle, gözlenen her molekül ya fermiyondur ya da bozon."

Bozon araya girdi:

"Gördünüz mü? Fermiyon'u ilk sıraya koydu. Pekâlâ, tamam, devam edin."

Fermiyon devam etti:

"Moleküllerin de spini (dönüş) vardır, tıpkı Dünya'nın kendi ekseninde dönmesi gibi…"

Bozon sözünü kesti:

"Hayır, Dünya'nın kendi ekseninde dönmesi gibi değil, moleküler spin hareketten doğmaz, biz kütle veya yüke olduğu gibi spine de doğuştan sahibiz."

Fermiyon yanıtladı:

"Doğru söylüyor, benzetme yapıyordum. Her neyse, spin Planck sabiti bölü 2π ile ölçülür ve ölçü birimi $\hbar$'dir. Bir veya üç yarımdan vb oluşan parçacıkların $\hbar$'sine fermiyon; $\hbar$ birimi sıfır dahil tamsayı olan moleküllere bozon denir. Daha basit bir tabirle, spini kesirli olan moleküllere fermiyon, tamsayı olan moleküllere ise bozon denir."

Bozon lafa karıştı:

"Yine yanlış. Bu tür genellemeler bir fermiyona özgüdür. Sözünü ettiği spin, genellikle z bileşeni dediğimiz ve bazı eksenler boyunca hızla giden bileşendir."

Bu koşulda fermiyon haklı mı?

"Evet" diyerek kabul etti bozon.

Fer… Yani bozonlar ile fermiyonlara birkaç örnek verebilir misiniz?

Bozon:

"Tabi ki, bir fotonun, bir ışık molekülünün spini birdir ve haliyle bozondur. Zayıf nükleer etkileşimlere açıklama getiren W ve Z molekülleri bozondur, kuarklar arasındaki gücü açıklayan glüonların spini birdir ve tabi ki yerçekimi alanlarının gravitonlarının da spini ikidir. Bunların hepsi bozondur."

Fermiyon, yüzünde öfke izi olmaksızın ekledi:

"Tüm sabit, bilinen moleküller fermiyondur. Örneğin elektronların, protonların, nötronların hep yarım spini vardır ve bu yüzden fermiyondurlar. Keza proton ve nötronları oluşturan kuarkların yarım spini vardır ve fermiyondurlar."

Bozon lafa karıştı:

"Aman ne önemli! Bozonlar olmadan etkileşime geçemezlerdi. Çekirdeği bir arada tutmaya yarayacak bir güç olmayacaktı, atomları oluşturan elektrik gücü, manyetik güç olmazdı. Hiçbir şey olmazdı. Evren, düz çizgiler halinde hareket eden bir grup tekil molekül dışında hiçbir şey olmazdı. Yıldızlar, galaksiler, gezegenler olmazdı; hiçbir şey olmazdı."

Bu hakikaten sıkıcı bir evren olurdu. O halde bozonların görevi tam olarak nedir?

Bozon söze devam etti:

"İki molekül arasında bir güç olduğunu, mesela birbirini iten iki elektron farz edin. Bu güç nasıl



meydana çıkar?"

Pekâlâ, itme yükü gibi bir şey olarak biliyoruz. Anladığım kadarıyla bir elektron elektrik alanı oluşturur ve o elektrik alanı da diğer elektron üzerindeki gücü kullanır.

Bozon biraz sakinleşerek:

"Nerelerdeydin sen? Bu görüş boynundaki kravattan bile eskidir. Tam olarak olan şey şu; bir elektron değişim moleküleri, fotonlar oluşturur ve bunlar da diğer elektronlarca emilir. Foton değişimi aralarındaki gücün esas kökenidir."

Tüm moleküller foton değişimi yapar mı?

Fermiyon:

"Hayır, yalnızca elektrik yüklü moleküller yapar. Ancak proton ve nötronları oluşturan kuarklar glüonları değiştirir..."

"Ki onlar da bozondur" diyerek araya girdi bozon.

Fermiyon devam etti:

"Evet, onlar da bozondur ve güçlü nükleer kuvveti açıklarlar."

Bir dakika. Onları oluşturan kuarklar, glüon denen molekülleri değiştirdiği için nötronlar ve protonlar bir arada kalıyor mu diyorsunuz?

Fermion, bozondan azıcık daha hızlı davranarak:

"Bu kadar basit olmamakla birlikte evet." dedi.

Tamam, o halde fermiyonlar, elektronlar, kuarklar, protonlar vs. bozon değiştirerek birbirleriyle etkileşime giriyor. Bana öyle geliyor ki bozon ile fermiyonlar arasındaki fark sadece spinleriniz değil, ikiniz de esasında farklı rollere sahipsiniz.

Bozon, "Ve biz olmadan oldukça yoksul bir dünyanız olurdu" diye ağzından kaçırdı.

Fermiyon, bozona aldırmadan ve bozondan daha iyi açıkladığını düşünerek:

"Haklısınız. Yaşadığımız evreni oluşturmak her iki molekül türünün de görevi. İkisi de gereklidir ve ikisi de zengin yaşamın öncüsü olabilir. Bozonsuz bir dünyada yaşamak istemezdim, keza fermiyonsuz bir dünyayı da hayal edemiyorum." dedi.

Bozon üzgün bir şekilde yeni bir konu açtı:

"Bayan mağrur eşitlikçi konuşuyor, ama ben kabul etmiyorum. O tam bir züppe, tüm fermiyonlar züppedir."

Züppe mi?

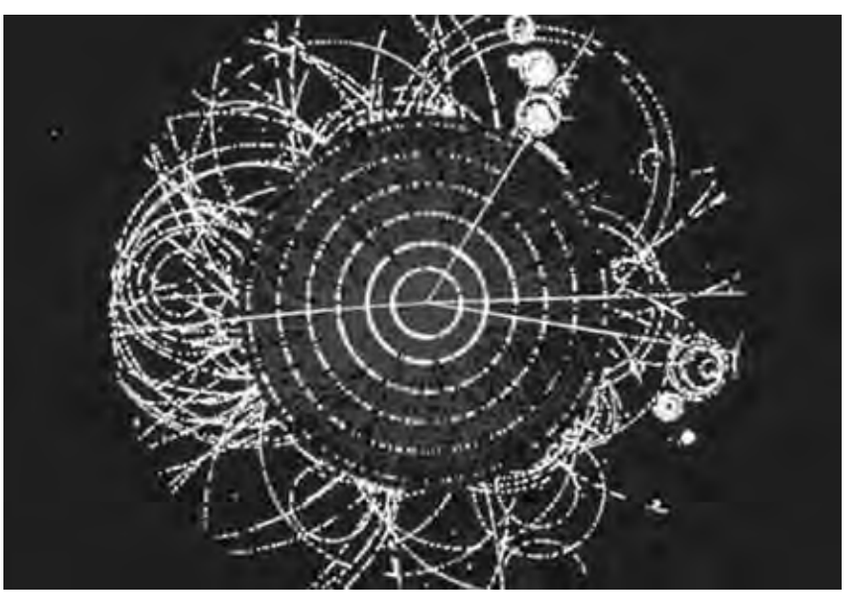
Bozon heyecanla devam etti:

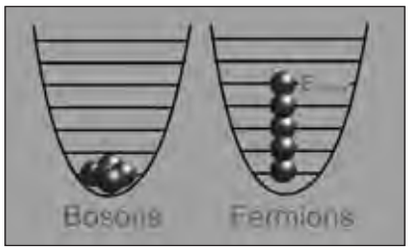
"Sor bakalım inkâr edecek mi? Etmeyecek, edemez. Bozon veya fermiyon, moleküller belirli bir kuantum mekaniği halinde olmakla tanımlanırlar."

Kuantum mekanik hali mi?

Bozon:

"Şu demek oluyor; doğal yasalarca yalnızca mutlak sınırlı enerji veya mutlak sınırlı ivmemiz vb. olmasına izin verilir. Bunların ne olduğunu açıkça belirttiniz mi buna bizim kuantum mekaniği halimiz, kısaca hal, denir."





Anladım.

Bozon devam etti:

"Şimdi soruyorum size, belli bir durumda kaç molekülün izinli olduğunu biliyor musun?"

Üzgünüm, bilmiyorum.

"Peki, anlatayım o halde. Şayet bozonlarsa söz konusu olan, limit yoktur. Aynı durum istediği kadar molekül paylaşabilir. Hiçbir şeyi kapsam dışı bırakmayız. Ama sözünü ettiğiniz şu züppe fermiyonlarsa cevap bir, yalnızca bir olur. Fermiyon bir hali işgal etti mi başka hiçbirine izin verilmez. Buyurun, sorun bakalım inkâr edecek mi?"

Fermiyon karşı atağa geçip, "Tabi ki inkâr etmiyorum, buna Pauli dışlama ilkesi deniyor." dedi ve bozona hâlâ aldırmayarak ekledi: "Bu özellik kesinlikle Evren'e bu zengin yapısını kazandıran şeydir. Fermiyon olan tüm elektronlar aynı halde olsalardı, atomlar güçlükle ayırt edilebilirdi ve gördüğünüz mükemmel karmaşık yapınız da olmayacaktı. Aslında, neredeyse boş bir boşluk olduğunuzu hesaba katarsak; bu özellik olmadan o sandalye sizi kaldıramazdı. Bu bakımdan gezegeniniz, en azından mevcut halinde içinde olan şeylerle hiç var olmayabilirdi.

Bozon yılgınlıkla "Pehh" diye bir ses çıkardı.

Özetlemek gerekirse, fermiyonlar maddenin tuğlası ve bozonlar da harcıdır diyebilir miyim?

İki molekül aynı anda, "Güzel söyledin" dedi ve son yorum bozondan geldi:

"Ve harç olmadan hiçbir şey inşa edemezsin, tuğlalar işe yaramaz bir yığın olarak öylece yatarlardı"

Pekâlâ, olağanüstü bir söyleşi oldu. İkinize de geldiğiniz ve ikiniz arasındaki farkı anlamama yardımcı olduğunuz için teşekkür ederim.

matematik sohbetleri

Kumarbazın sorusundan olasılık teorisine...

Ali Törün

a_torun60@hotmail.com

Şans oyunları üzerinden başlayan bir bilim dalının, insan bilgi dağarcığının en önemli parçalarından biri olması kayda değer bir şeydir.

Pierre-Simon de Laplace

1654'te Antoine Gombaud adındaki bir şövalye büyük Fransız matematikçisi Blaise Pascal'a bir kumar problemi sorar. Pascal'ın arkadaşı olan Gombaud profesyonel bir kumarcıdır; Pascal'dan çözmesini rica ettiği problem, yarım kalan bir kumar oyununda ortadaki paranın oyuncular arasında nasıl paylaşılacağıyla ilgilidir. Pascal, problemin çözümünde belli bir aşamaya gelir, ama yaptığı çalışmalara katkıda bulunabilecek birinin yardımına da ihtiyaç duyar. Bir meslektaşının tavsiyesi üzerine ünlü Fransız matematikçi Pierre de Fermat'ya danışır. Böylece ikisi problem üzerine yazışarak çalışmaya başlarlar. Yoğun tartışmaların sonunda farklı yollardan aynı sonuca ulaşarak problemi çözerler. Ama daha da önemlisi bu ortak çalışmayla matematikte yeni bir alanın temellerini atmış olurlar: Olasılık Teorisi

Matematiksel olasılığın ortaya çıkışına ilham olan bu problemle daha önce Gerolamo Cardano, Luca Pacioli gibi matematikçiler uğraşmışlar ama yanlış çözümlere varmışlardır. Matematik tarihinde "Paylaşım Problemi" olarak adlandırılan bu soruyu Fermat, önce özel çözümle ele almış; daha sonra Pascal'la birlikte farklı yaklaşımlarla genel çözüme ulaşmışlardır. Aşağıdaki paragraflarda bu soruyu önce doğrudan, daha sonra da hikâyeyle iki ayrı biçimde sorup, Pascal ve Fermat arasındaki yazışmalardan esinlenerek yazılmış olan iki kurmaca mektupla problemin çözümü inceleyeceğiz.

Paylaşım Problemi. Eş beceriye sahip iki kumarbaz önceden belirlenen puana ilk ulaşan oyuncunun ortadaki paranın tümünü kazandığı bir oyun oynuyorlar. Ama oyun, bir sebepten dolayı sonlanamayıp ortada kalıyor. Kumarbazların oyunun yarım kaldığı andaki puanları ve oyunu kazanmaları için gereken puanlar belli olduğuna göre ortadaki para kumarbazlar arasında nasıl paylaşılır?

Pascal ve Fermat'nın Paylaşım Problemi. Pascal ile Fermat geçirdikleri yorucu bir günün ardından Paris'te bir kafeteryaya uğrarlar. Yorgunluk atmak için oyunların en kolayı olan, para atma oyununu oynamaya karar verirler. Eğer tura gelirse Fermat, yazı gelirse Pascal bir puan alacaktır. İlk kez 10 puan alan oyunu kazanacaktır. Her biri ortaya 50 Frank para koyar, böylece ortada 100 Frank olur. 100 Frank, kazananın olacaktır. Oyuna başlarlar, ama bir süre sonra beklenmedik bir gelişme olur. Fermat, 8'e karşı 7 üstün durumdayken bir arkadaşının hasta olduğuna dair bir mesaj alır, acilen Toulouse'a gitmesi gerekir. Mesajı getiren kişi hemen hareket etmek koşuluyla onları Toulouse'ya götürebileceğini söyler. Tabii ki Pascal durumu anlayışla karşılar, ama ortadaki 100 Frankı nasıl paylaşacaklardır?

Fermat, Pascal'a gönderdiği bir mektupta paylaşım probleminin çözümünü yapmıştır. Yukarıdaki hayali hikâye de bu özel çözüme göre kurgulanmıştır. Aşağıdaki mektupta bu özel çözüm bulunmaktadır; bu ve sonraki mektup, Fermat ile Pascal arasındaki gerçek yazışmalardan (Kaynak 2) esinlenerek amatör matematikçiler tarafından yazılmış kurmaca mektuplardır.

Değerli Blaise,

100 Frankı bölüştürme probleminin senin de adil olduğunu düşüneceğin bir çözümünü buldum. Benim sadece 2, senin de 3 puana ihtiyacın olduğunu düşünürsek, oyun en fazla 4 atışta bitecekti. Bu dört atışta, eğer galibiyet için gereken 3 puanı alamazsan, bu benim kazanmam için gereken 2 puanı aldığım anlamına gelir. Benzer yolla, eğer ben 2 puanı alamazsam, sen kazanman için gerekli olan en az 3 puanı almış ve kazanmışsın demektir. Aşağıya bir madeni paranın 4 kez atılmasıyla elde edilen mümkün halleri eksiksiz yazdığıma inanıyorum. Benim kazandığım durumları parantez içinde gösterdim.

(tttt), (ttty), (ttyt), (ttyy), (tytt), (tyty), (tyyt), tyyy, (yttt), (ytty), (ytyt), ytyy, (yytt), yyty, yyyt, tyyy

Bu 16 durumun her birinin gerçekleşme olasılığının eşit olduğunu kabul ettiğini düşünüyorum. Bu yüzden, paranın $\frac{11}{16}$'ini benim, $\frac{5}{16}$'ini de senin alman gerektiğine inanıyorum, yani ben $100.\frac{11}{16} = 68.75$ Frank almalıyım ve tabii sen de 31.25 Frank.

Paris'te her şeyin yolunda olması temennisiyle,
Arkadaşın ve meslektaşın,
Pierre

Pascal, Fermat'nın yukarıdaki özel çözümünü genelleştirerek günümüz matematiğinde "kombinatorik" olarak bilinen teorinin temellerini atar. Bu çalışmasında, onun soyadıyla anılan ama daha önce Çin, İran, Hindistan gibi ülkelerde üzerinde çalışmalar yapılmış olan Pascal Üçgeni'ni de kullanmıştır.

Hikâyemizi sürdürelim... Fermat'nın mektubuna Pascal'ın aşağıdaki gibi yanıt verdiğini hayal edelim ve problemin genel çözümünün Pascal tarafından nasıl yapıldığını görelim.

Sevgili Pierre,

Açıkçası çözümünü oldukça tatmin edici buluyorum. Zarfın içinde sana borçlu olduğum parayı bulacaksın. Senin çözümünden ilham alarak bu

problem üzerine daha çok düşünmeye başladım. Problemin genel çözümünü yapmak istiyorum. Sanıyorum ki tatmin edici bir çözüm buldum.

Çözümümüze bir daha göz atalım: İki veya daha fazla yazı gelmesini içeren tüm sonuçlar senin için galibiyeti ifade ediyordu. Bu sonuçların toplam sayısı 4 farklı nesneden 2, 3 ve 4 nesneyi kaç farklı biçimde seçebileceğimizi bulup, toplamakla aynıdır. Burada yazı tura sonuçları bizim sayma hesabındaki nesnelere karşılık geliyor. Örneğin 2 tura, 2 yazı durumlarının sayısı C(4,2) = 6, 3 tura, 1 yazı durumlarının sayısı C(4,3) = 4, 4 tura durumu ise C(4,4) = 1'dir. Bütün bu sayıların toplamı senin kazanma durumlarının sayısı olan 11'i veriyor. Böylece senin kazanma olasılığın:

$$\frac{C(4,2)+C(4,3)+C(4,4)}{2^4}$$

olur. Ayrıca n farklı nesne içinden r nesneyi seçmenin sayma yapmadan kaç farklı yolu olduğunu tartıştığımızı ve aşağıdaki sonuca ulaştığımızı hatırlarsın sanırım.

$$\frac{n.(n-1).(n-2)...2.1}{r.(r-1).(r-2)...2.1.(n-r).(n-r-1)...2.1}$$

(Mektuba müdahale etmiş olacağız ama, günümüzde kullanılan modern notasyonda yukarıdaki kesrin kombinasyon hesabında kullanıldığını ve $C(n,r)$ olarak gösterildiğini belirtelim.)

Sevgili Pierre, oyun sayısı arttığında senin oyunu kazanma durumlarının toplam sayısını hesaplamak kolay olmayacak, ama bu toplamı aşağıdaki "üçgenin" satırları arasında bulmak mümkün.

```
                1
              1   1
            1   2   1
          1   3   3   1
        1   4   6   4   1
      ……..
    ……..
```

Bu "üçgen" $C(n,r)$ yerine NcR gösterimini kullanarak şöyle de gösterilebilir:

```
                0c0
              1c1   1c0
            2c2   2c1   2c0
          3c3   3c2   3c1   3c0
        4c4   4c3   4c2   4c1   4c0
      ……
    ……
```

Şimdi problemin genel çözümüne geçiyorum: Oyun oynayan iki kişiden birincinin n, ikincinin de m puana ulaşması gerektiğini varsayalım. Ortadaki paranın nasıl dağıtılacağını hesaplamak için "üçgende" önce yukarıdan aşağıya sayarak n + m'inci satırı bulalım. Bu satırın en soldaki ilk m terimini topladığımızda elde edilen sayı birinci oyuncunun kazanma durumlarının sayısını verir. Kalan terimlerin toplamıysa ikinci oyuncunun kazanma durumlarının sayısıdır. Böylece eğer, ortada S Frank para varsa birinci oyuncu şu kadarını alacaktır:

$$s.\frac{m+n'inci\ satırdaki\ soldan\ ilk\ m\ terimin\ toplamı}{m+n'inci\ satırdaki\ tüm\ terimlerin\ toplamı}$$

İkinci oyuncu da şu kadar alır:

$$s.\frac{m+n'inci\ satırdaki\ son\ n\ terimin\ toplamı}{m+n'inci\ satırdaki\ tüm\ terimlerin\ toplamı}$$

Bizim durumumuzda senin payına düşecek parayı bu yolla hesaplarsak:

$$100.\frac{1+4+6}{1+4+6+4+1}=68.75$$ Frank olur.

Arkadaşının iyileşmesi temennisiyle, sevgiler...
Blaise

Yüzyıllar öncesine gidip Fermat ve Pascal'ın kalemini kullanarak yazılmış olan bu hayali mektupların sözel bölümleri kurmacadır ama problemin çözümü Pascal'a aittir. Bu çözümle elde edilen sonuç modern notasyon kullanarak aşağıdaki gibi yazılabilir:

Oyun iki kişiden birincinin *n*, ikincinin de *m* puana ulaşması gerekirken yarıda kalıyor; o zaman oyun en fazla *n + m* - 1 kez oynanacaktır. *e(n,m)* birinci oyuncunun kazanma olasılığı olsun. Eğer *t* sayma sayısı oyun öncesinde taraflar tarafından ulaşılması gereken puan ise;

$$e(o,t)=1, e(t,t)=\frac{1}{2}\text{ ve}$$

$$e(n,m)=\frac{1}{2}[e(n-1,m)+e(n,m-1)]$$

olur.

Birinci oyuncunun kazanma olasılığını Pascal'ın yaptığı genel çözüme göre günümüz notasyonunu kullanarak şöyle yazabiliriz:

$$e(n,m)=\frac{1}{2^{n+m-1}}\sum_{i=0}^{m-1}C(n+m-1,i).$$

Örneğin n = 2, m = 3 için yukarıdaki formülle
için yukarıdaki formülle

$$e(2,3)=\frac{1}{2^4}[C(4,0)+C(4,1)+C(4,2)]=\frac{11}{16}$$

sonucu bulunur ki bu da birinci oyuncunun kazanma olasılığıdır.

Pascal'dan sonra Fermat da bu problemin genel çözümünü farklı bir yoldan yapmış ve Pascal ile aynı sonuca ulaşmıştır. Bu problem 18. yüzyıldan sonra çok popüler olmuştur; çünkü Pascal'ın yaptığı genel çözüm, günümüzde tekrarlı permütasyon ve tekrarlı kombinasyon adı verilen yöntemleri ortaya çıkarmıştır. Lagrange, Laplace ve de Moivre gibi isimler bu yöntemleri "fark denklemlerinin" çözümünde bazı genel teknikler geliştirmek için kullanmışlardır. Pascal ve Fermat'nın oldukça kısa sayılabilecek bu çözümün sonuçları olasılık teorisinin ötesinde diferansiyel ve integral hesap, limit gibi matematiğin farklı alanlarına da uygulanmıştır. Bir kumar probleminin çözümü, şans oyunları, sigortacılık, iş planlaması gibi alanların çok ötesine geçmiş, gelecekle ilgili tüm dallara damgasını vurmuştur

KAYNAKLAR

Petkovic, M, Famous Puzzles of Great Mathematicians, AMS, 2009.
www.york.ac.uk/depts/maths/histstat/pascal.pdf.

Bahar Kürekli baharkurekli@hotmail.com

Bazı satranç terimleri

Açık hat: Üzerinde er bulunmayan düşey sütun.

Ajurne: Oyunun, çok uzaması halinde, sonra devam edilmek üzere ertelenmesi durumudur. Satrancı hızlandırmak amacı ile bu uygulamaya 1994 yılında son verilmiştir.

Armageddon: Eleme usulü maçlarda eşitlik bozulmadığı takdirde siyahın 5, beyazın ise 6 dk aldığı oyun tarzıdır. Berabere halinde beyaz maçı kaybetmiş sayılır.

Bekleme hamlesi: Pozisyonu değişikliğe uğratmayacak olan hamledir, başlıca amacı oyun sırasını rakibe bırakmaktır.

Blitz (yıldırım): Yıldırım olarak da tabir edilen terim, belli bir zaman diliminde satrancın hızla oynandığı satranç türüdür. Genellikle tercih edilen zaman dilimleri 5 dk ya da 1 dk+10 sn'dir.

Boğmaca matı (Filidor matı): Şahın kendi taşları tarafından sıkıştırılması sonucunda, rakip oyuncunun atıyla yaptığı mat.

Bullet (kurşun satranç): ICC'de oynanan rakiplerin oynamak için sadece 1 dk aldığı satranç türü.

Çifte şah: Bir taşın hareketiyle hem hareketlenen taşın hem de yolunu açtığı başka bir taşın aynı anda şah çekme durumudur.

Çoban matı: Aynı zamanda 4 hamlede mat olarak da bilinen çoban matı, genellikle oyunun ilk hamlelerinde Vezir ve Fil ile f7 ve f2 kareleri üzerinde yapılan mattır.

Döner turnuva: Turnuvadaki tüm oyuncuların birbiriyle oynadığı turnuva sistemidir.

ELO: Satranç sporcularının oyun gücünü gösteren ve FIDE tarafından hesaplanan uluslararası puan türüdür.

FM: Fide Master, Fide Ustası

FIDE: *Federation International des Echec. Uluslararası Satranç Federasyonu.*

Fischer saati: Zaman sıkışıklığını engellemek amacı ile her hamleden sonra oyuncunun toplam süresine daha önceden belirlenen saniye cinsinden süre eklenmesidir.

Gambit: Pozisyon avantajı sağlamak için er ya da figür feda edilerek oynanan açılış türü.

Giyotin sistemi: Tüm hamlelerin belirli bir zamanda tamamlanacağı oyun tarzı.

GM: Grand Master, Büyükusta

IM: International Master, Uluslararası Usta

ICC: İnternet Chess Club; internetteki en büyük satranç topluluğudur. Dünyanın önde gelen oyuncularının satranç oynadığı adrestir.

ICCF: International Correspondence Chess Federation - Uluslararası Yazışmalı Satranç Federasyonu

İsviçre sistemi: Çok oyuncunun katıldığı turnuvalarda, oyuncuların eşit puanlı ya da yakın puanlı rakiplerle eşlendirildiği turnuva tipidir. Oynanacak tur sayısı önceden açıklanır. İki oyuncu arasında sadece 1 maç gerçekleşir. Son sıralama alınan puanların toplanmasıyla belirlenir. (Galibiyet 1, beraberlik 0.5, yenilgi 0 puan'dır. Rakibi gelmeyen oyuncu hükmen galip sayılır ve 1 puan alır.)

J'adoube: 'Düzeltiyorum' anlamına gelen uluslararası bir ifadedir. Herhangi bir taşı düzeltirken, oynama zorunluluğunda kalmamak için söylenir.

Kompansasyon: Telafi anlamına gelen, satrançta feda edilen taşa karşılık elde edilen girişim üstünlüğünü anlatan tabirdir.

Körleme: Tahtasız olarak, notasyon aracılığı ile oynanan satranç şeklidir. Hamle sırası gelen oyuncu oynadığı taşı ve taşın tahta üzerinde gideceği karenin koordinatlarını söyler ve oyun böyle devam eder.

Norm: Bir başarının FIDE tarafından onaylanması durumudur. Bir nevi başarı derecesi.

Notasyon: Satranç oyununun koordinatlar doğrultusunda yazıya dökülmesidir. Satranç tahtasında düşey sütunlar birer harf (a, b, c, d, e, f, g, h) ve yatay sütunlar birer sayı (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8) ile gösterilir.

- Taşlar: F: Fil, A: At, K: Kale, V: Vezir, Ş: Şah

- Hamleler; 0-0: Küçük rok, 0-0-0: Büyük rok, ×: Taş alma, +: Şah, ++: Çifte şah (Bazen mat anlamında da kullanılır), #: Mat, =: Terfi, EP: Geçerken alma.

- Yorumlar; !: Kuvvetli hamle, !!: Çok kuvvetli hamle, ?: Hatalı hamle, ??: Büyük hata, ?!: Şüpheli hamle, !?: İlginç hamle, □: Zorunlu hamle

Rating: Oyuncuların seviyesini belirleyen puan sistemi.

Rok: Şah ve kale ile gerçekleştirilen özel bir hamledir. Şah hareketi olarak kabul edilir. Rok hamlesi; şahın kaleye doğru iki hamle ilerlemesi, kalenin ise şahın üzerinden atlayarak, şahın atladığı kareye yerleşmesiyle gerçekleşir. Yani şah ile kale birbirlerinin üzerinden atlayarak yan yana bitişik karelerde dururlar. Rok şahı koruma altına alır.

Rok yapabilmek için;

- Rok yapacak şah ve kale o ana kadar hiç hareket etmemiş olmalıdır.
- Bu hamleyi gerçekleştirecek şah ve kale arasında hiç taş olmaması gerekir.
- Hamle öncesinde ve sonrasında şah tehlike altında olmamalıdır.
- Kalelerin rakip taşlar tarafından tehdit altında olmaları sorun teşkil etmez.
- Şah ve kale aynı sırada olmalıdır.
- Şah daha önce tehdit altında kalmış olabilir (Şah çekilme durumu) fakat hamle esnasında tehdit yok ise rok gerçekleştirilebilir.

Simultane: Bir ustanın pek çok rakibe karşı aynı masada oynamasıdır.

Solkoff: Eşitlik bozma sistemidir. Turnuvayı eş puanla bitiren oyuncuların karşılaştıkları rakiplerin puanları toplanarak gerçekleştirilir.

TSF: Türkiye Satranç Federasyonu

Tuşe: Dokunulan taşın oynanma zorunluluğu.

UKD: Ulusal Kuvvet Derecesi. Türkiye'de kullanılan reyting sistemidir.

Varyant: Devam yolu. Bir amaç doğrultusunda gerçekleşen hamle zinciri.

Zeitnot: Zaman darlığı anlamına gelmektedir. Fischer zeitnot problemini önlemek için Fischer Saatini önermiştir.

Kupa Peter Svidler'in

26 Ağustos - 21 Eylül 2011 tarihleri arasında Khatny-Mansiysk, Rusya'da 46 ülkeden 128 sporcunun katılımı ile eleme usulü gerçekleşen 2011 Dünya Satranç Kupası'nın galibi Svidler oldu. 19 Eylül'de iki Rus'u karşı karşıya getiren final müsabakasının son maçı berabere sonuçlandı, kazandığı son yarım puanla Peter Svidler birinciliği alırken, Alexander Grischuk ikinciliğe yerleşti. Üçüncülük maçında ise Ivanchuk, Ponamariov ile berabere kalarak 2011 Dünya Satranç Kupasını üçüncü bitirdi.

A Ulusal Takım Sporcumuz GM Barış Esen ilk turda rakibi Alexander Moiseenko karşısında yenilince turnuvaya veda etti.



Barış Esen

Grischuk - Svidler, 0-1,

1.e4 c5 2.Af3 e6 3.d4 cxd4 4. Axd4 a6 5.Ac3 b5 6.Fd3 Vb6 7.Af3 Ac6 8.O-O Vb8 9. Ke1 Fd6 10.e5 Fc7 11.Ff4 A-ge7 12.Ve2 Ag6 13.Fg3 Fb7 14. Kad1 Ace7 15.Fe4 Fxe4 16. Axe4O-O 17.Kxd7 Ad5 18. Ad6 Ab6 19.Kxf7 Kxf7 20.Axf7 Şxf7 21.Ag5 Şg8 22.Axe6 Vc8 23. Vg4 Ka7 24.Kd1 Aa4 25.h3 Axb2 26.Kd5 Fb6 27.Kd6 Ac4 28. Vf5 Kf7 29.Ve4 Axd6 30.exd6 Af8



Peter Svidler

Ivanchuk - Ponomariov, 1/2-1/2

1.c4 Af6 2.Ac3 e5 3.g3 Fb4 4. Af3 Ac6 5.Fg2 O-O 6.O-O Fxc3 7.bxc3 Ke8 8.Kb1 e4 9.Ad4 d5 10. cxd5 Vxd5 11.Ab5 Vd7 12. d3a6 13.Ad4 Ad5 14.Fb2 Axd4 15. cxd4 e3 16.Vc1 c6 17.Fe4 Vg4 18.f3 Ve6 19.Vc5 b6 20. Fxd5 cxd5 21.Vc7 Ke7 22. Vd8 Re8 23.Vc7 Re7 24.Vf4 f6 25. Fa3 g5 26.Vd6 Vxd6 27.Fxd6 Kb7 28.Kfc1 Fd7 29.g4 Şf7 30. Şg2 h5 31.h3 Kh8 32.Kb2 Fa4 33.Fh2 hxg4 34.hxg4 Şg6 35. a3 a5 36.Fd6 b5 37.Kc6 Ka8 38.Fe5 Kf7 39.Kb6 Kc8 40. f4 gxf4 41.Şf3 Kc1 42.Fxf4 Kf1 43.Şg3 Kg1 44.Şf3 Kf1 45.Şg3 Kg1

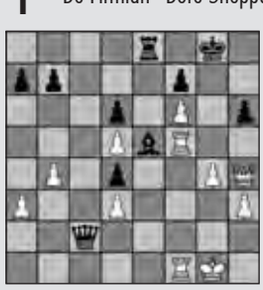


Ayın 'söz'ü

"En zoru, kazanılmış oyunu kazanmaktır."
Em Lasker

Soru 1 **Beyaz oynar, 3 hamlede mat**

De Firmian - Dore Sheppard (Las Vegas, 1993)



1.Kg5+ hxg5 2.Vxg5+ Kf8 3.Vg7+

Soru 2 **Beyaz oynar, 2 hamlede mat**



1.Axb7+ Şe8 2.Ke7+

Soru 3 **Beyaz oynar, üç hamlede mat**



1.Fg5+ Şf3 2.Kh3+ Şxf2 3.Fe3+

EL NO: 155
Temel kuralları bilmek

♠ AK10
♥ AQ104
♦ A987
♣ J8

G	B	K	D
p	p	1♦	p
1NT	P	2NT	P
3NT	P	P	P

K
B D
G

♠ QJ9
♥ 865
♦ 65
♣ A9742

Batı Kör 7'li atak etti. Nasıl devam etmeliyiz?
Yanıt: Altı lövemiz var üç löve üretmeliyiz. Bir tur Trefl boşlayıp Trefl as-Trefl oynadığımızda Trefl'ler 3-3 ise 3 Trefl, 3 Pik, bir Karo ve bir Kör'le 8 löve, Kör pası ile 9 löve yapabiliriz! Oyuna başlamadan rakibin atağını incelememiz gerekir. Eğer Batı ortağına değil de kendine atak ettiyse ONBİR KURALI'nı uygulamalıyız. Buna göre 11'den 7'yi çıkarırsak 4 kalır. Üç tane yerde bir tane elimizde 7'liyi geçen marka varsa Doğuda 7'liyi geçen kart yoktur bu nedenle ele çekmeliyiz.Elden 8'liyle kazanırsak tekrar Kör empası yaparız.Pik'le ele gelir tekrar Kör empasıyla oyunu yaparız.

Tüm dağılım

♠ AK10
♥ AQ104
♦ A987
♣ J8

♠ 876
♥ KJ97
♦ K4
♣ 10653

K
B D
G

♠ 5432
♥ 32
♦ QJ1032
♣ KQ

♠ QJ9
♥ 865
♦ 65
♣ A9742

EL NO: 156
Örtmek ama ne zaman?

♠ 65
♥ 32
♦ AKQ
♣ KJ6532

G	B	K	D
1♥	p	2♣	2♠
3♥	p	4♥	p
p	p		

K
B D
G

♠ K432
♥ AKQJ107
♦ 432
♣ ———

Batı Pik 8'li atak etti Doğu asla alıp Pik dam oynadı, Nasıl devam etmeliyiz?
Yanıt: Pik rua koyarsak Batıda Pik single ise dört Pik vererek batarız. Bunun yerine küçük Pik veririz 3. Pik'e Batı çaksa da sadece 3 löve veririz. Pik ruayı koyduğumuzda 4 tane Pik verdiğimizi gördünüz sanırım. Dışarıdaki kozlar yerden büyüktür.

Tüm dağılım

♠ 65
♥ 32
♦ AKQ
♣ KJ6532

♠ 8
♥ 984
♦ 10987
♣ Q10987

K
B D
G

♠ AQJ10
♥ 65
♦ J65
♣ A4

♠ K432
♥ AKQJ107
♦ 432
♣ ———



4.AFRODİSYAS BRİÇ FESTİVALİ
9-10-11 Eylül tarihlerinde Aydın'ın Karacasu ilçesinde yapılan Briç Festivali aşağıdaki şekilde sonuçlandı

1. Gün Sonuçları

KUZEY-GÜNEY
1. Bekir Kösedağ-Esat Özdemir
2. Metin Yurdakul-Tahsin Mamus
3. Hasan Yıldızoğlu-Serhat Yiğit

DOĞU-BATI
1. Hakan Peyret-Sato Divrik
2. Yıldırım Kaçar-Bedri Doğru
3. Faik Falay-Hasan Güner

MİX: Nükhet Urgunlu-Lütfi Erdoğan

AÇIK İKİLİ GENEL SIRALAMA
1. Faik FALAY-Hasan GÜNER
2. Tahsin MAMUS-Metin YURDAKUL
3. Namık BOZTEPE-Osman ŞAHİN

MİX: Nükhet URGUNLU-Lütfi ERDOĞAN
SENYÖR: Mustafa KAYNAKÇI-Tamer KARAMOLLAOĞLU

PATTON TAKIM SIRALAMASI
1. Hefe
2. Pamukkale
3. Nazilli

Yarınlar yeniden raflarda...

Bir süredir internet sitesi olarak varlığını sürdüren Yarınlar dergisi Ekim ayında yeniden raflarda. Yarınlar'ın bu sayısının kapak dosyasında solun mevcut durumu ve solun Türkiye'nin değişen sosyal yapısına uyum sağlayıp sağlayamayacağı tartışılıyor. Ayrıca bu sayıda solda birlik tartışmaları üzerine TKP, ÖDP ve EMEP ile yapılan röportajlar yer alıyor.

Yarınlar bir parçası olduğu Türkiye sosyalist hareketi bünyesinde nasıl bir işlev görmeyi hedefliyor ve solun durumunu nasıl değerlendiriyor?

Öncelikle iki saptama yapmak gerekiyor:

1) Ülkemiz belki de tarihinin en kritik dönemini yaşıyor. Küresel sermayenin ve başta ABD olmak üzere emperyalist devletlerin dayatması ve AKP marifetiyle yaklaşık 10 yıldır sürdürülen restorasyon süreci artık meyvelerini vermeye başladı. Ülkemizde yeni bir rejim kuruluyor. Türkiye'nin hem sosyal yapısı değişmiştir hem de siyasal rejimi. Bu yeni rejim eskisinden çok daha gerici, halk düşmanı ve zalimdir. Dolayısıyla çok daha çetin bir mücadeleyi gerektirmektedir.

2) 1960'ların sonunda ortaya çıkan, 70'lerde ciddi olarak kitlesel leşen, 80'lerde ve 90'larda büyük darbeler alıp politika arenasının dışına düşen ve yapmaya çalıştığı çıkışlar hep başarısızlıkla sonuçlanan Türkiye Sosyalist Hareketi bugün dibe vurmuştur. Tüm iyi niyetli çabalara rağmen içinde Türkiye halkına umut veren, ülkenin geleceğinde söz sahibi olma iddiası gerçekten taşıyabilen canlı bir odak kalmamıştır. Bu durumun öznel nedenleri olmakla birlikte, esas neden nesneldir. Türkiye'nin toplumsal yapısı değişmiş, Türkiye Sosyalist Hareketi bu değişime devrimci bir yanıt üretememiş ve siyaset arenasının dışına düşmüştür. Eskiyi hatası ve sevabıyla miras kabul eden, ama eskinin devamı olmayan yeni bir çıkış ve giderek yeni bir odak örgütlemek gerekiyor. Tabii ki yeni bir çıkış salt öznel çabalarla oluşmaz; olabilseydi şimdiye kadar çoktan olurdu. Yeni bir sosyalist çıkış, ülkenin sosyolojisindeki kendisine uygun maddi bir dinamiğin hareketlenmesiyle, o dalganın üzerinde oluşacaktır. Şu anda böyle bir dalgalanma yok. O halde bugün yapılması gereken, gelecekteki olası bir çıkışa hazırlık niteliği taşıyan kurumsallaşmaları oluşturmaya çalışmaktır. İşte *Yarınlar* dergisi bu çabanın bir parçası olma iddiasıyla çıkıyor. Gelecekteki olası bir çıkışa yönelik hazırlığın hedefi, 10 yıllık restorasyon sürecinin toplum üzerindeki etkilerinin de analiz edilerek Türkiye Sosyalist Hareketi içinde gelişmeye başlayan politik yarılmayı daha da berraklaştırarak bir sıçrama tahtası işlevine kavuşturmak olmalıdır. 12 Eylül sonrası sola sirayet eden ve uzun süre yaygın biçimde kabul gören, siyasi alanda kendini bazen milliyetçilik bazen de liberalim şeklinde değişik formlarda var eden kimi hatalar artık geride bırakılmalıdır. Solun etkisizleşmesinde etkisi olan Türkiye'nin değişen sosyal yapısı da *Yarınlar* sayfalarının önemli tartışma başlıklarından biri olacaktır. Türkiye Sosyalist Hareketi bugüne kadar verilen ve bugün de sürdürülen sayısız mücadele deneyimi ve iradesi ile zengin bir birikimi ifade ediyor. Bu birikimin ileri taşınmasına katkıda bulunmak en başta tarihi kendisi ile yeniden başlatan "ham solcu" çıkışlarından ayrışmayı gerektiriyor. Yeni bir çıkış ve odağın örgütlenmesi sorunu da bugün Türkiye Sosyalist Hareketini oluşturan, çeşitli yerlerde örgütlü olan ya da örgütsüz kalmış devrimcilerin birlikte özneleşeceği bir süreçle çözülebilir.



* * *

Yarınlar teorik-politik bir dergi. Aylık bir periyodu bulunduğu için, "gün"ü değil "süreç"i yakalamaya ve yön vermeye çalışacak. Esas olarak haber değil, analiz ve yorum dergisi olacak. Tavır alacak, hat çizecek, politika önerecek. Tartışmalar yapacak; ama bir tartışma platformu değil, çizgi sahibi bir dergi olacak. Kapalı devre bir yayın olmamaya özen gösterecek. Tüm topluma, onun öncü güçlerine seslenecek. Bir "Temel İdeolojik Yönelimler" metnimiz var. Bu metin bir çerçevedir. İçi doldurulmaya, netleştirilmeye, derinleştirilmeye muhtaç ve yeniden üretilmeye açık. Bunu yazarlarımız, okurlarımız ve bu çabaya destek vermek isteyecek devrimcilerle birlikte yapacağız.

Abone kampanyası başlatıyoruz

Yarınlar dergisi kolektif çabanın ve karşılıksız emeğin ürünüdür ve yayın yaşamına da böyle devam edecek. Devrimci bir yayın başka türlü gerçekleşemez zaten. Bir abone kampanyası açıyoruz. Böyle bir dönemde böyle bir yayın çalışmasını sürdürülebilir kılan birinci unsur abonelerdir. Biliyoruz ki 2006 Ekim ayından bugüne *Yarınlar* ile tanışan, katkıda bulunan çok sayıda insan var. İki yıllık zorunlu ve zorlu bir aranın ardından, en basit itirazların dahi cezasının kesildiği bir dönemde geleceğe, *Yarınlar*'a olan inancını diri tutan, bu derginin mutfağında sabahlayacak bu dergiyi ellerinde okuyucusuna ulaştıracak olmanın heyecanını duyan bir kolektif var. Yayıncılığın olmazsa olmazıdır bunlar. Umudunu kaybetmeyen herkesi bu çabanın bir ucundan tutmaya çağırıyoruz.

Türk üniversitelerinin bilimle imtihanı ve URAP

Sınıf birincisi olan ağabeyinin, aile fertlerinden gördüğü takdire öykünen dört yaşındaki küçük çocuk iç çekerek sorar: "Anne ben ne zaman birinci olacağım?". Çocuğunun üzüntüsüne kayıtsız kalamayan anne, bir çözüm üretmesi için, küçük çocuğun yuvadaki öğretmenine başvurur. Öğretmen de çocuğun yaptığı bir resmi "sanat değeri yüksek" addederek "Sen resim birincisi oldun" der ve bu birinciliği resmin kenarına not düşer. Olayın üzerinden aylar geçtikten sonra tanıdığım bu çocuk hâlâ resim birinciliğiyle övünüyordu. Son dönemde Türk üniversitelerini, çeşitli kıstasları dikkate alarak, kendi içlerinde yukarıdan aşağıya diziveren endeksleri gördükçe öğretmenin bulduğu çözümü hatırlıyorum. Bu endeksleri ciddiye alarak internet sayfalarına taşıyan üniversiteler de küçük çocuğun naif sevincini getiriyor aklıma.

Yüksek eğitim kurumlarının performanslarının değerlendirilmesine ve bu değerlendirmelere akademik personelin bireysel performanslarının katılmasına hiçbir itirazım olamaz. Ancak incelenen olguların karmaşıklığı nedeniyle kolaya kaçan, sözde çözümlerin benimsenmesine ve bu sözde çözümlerin zamanla meşruiyet kazanarak kurumsallaşmasına itiraz etmemek olanaksız. Bilime yaklaşımlarında özellikle pozitivizm ve gerçekçilik akımlarını arka plana alanlar için ölçebilmenin temel koşulu çoğu zaman sayabiliyor olmaktan geçer. Böylece, ortaya konan bulguların öznel yorumlardan arındırılmış olduğu düşünülür. Günümüzde, özellikle sosyal bilimler şemsiyesi altında yer alan bilim dallarında araştırmalar yürüten kişiler, ele aldıkları sosyal olguları nicel yöntemlerle analiz edebilmek için ölçekler geliştirmeye çalışırlar. Ancak, adı üzerinde "sosyal" olan bu olgular o derece karmaşık yapılar arz ederler ki, bahsi geçen ölçekler, ölçülmeye çalışılan olgunun tüm boyutlarını yakalamada yetersiz kalır. Ya da kimi zaman ölçeğin yakaladığı varyans, ölçülmeye çalışılanla uzaktan yakından alakası olmayan bir yapı arz eder. Maalesef bu ölçekler, tüm yetersizliklerine rağmen tedavülde kalırlar ve zaman içerisinde de git gide daha fazla kullanılarak kurumsallaşırlar. Üniversitelerin akademik performanslarının tam olarak ölçülebilmesi de en az diğer sosyal olguların ölçümü kadar güçtür. Bu nedenle, üniversitelerin akademik performansını ölçtüğünü iddia eden ölçüm araçları, çoğunlukla, sosyal olguları ölçmek üzere geliştirilen diğer ölçekler gibi yapay sonuçlar üretmektedir.

Türk üniversitelerinin akademik performansını ölçme çabası

Üniversiteleri belirli kıstasları dikkate alarak sıralamaya tabi tutan endekslere son yıllarda Türkiye'den de bir katılım oldu. Prestijli üniversitelerimizden ODTÜ Enformatik Enstitüsü bünyesinde kurulan University Ranking by Academic Performance Araştırma Laboratuarı (URAP), tüm dünyadan en iyi 2000 üniversiteyi açıklarken bir de Türk üniversitelerini kendi içinde sıraladı. Hemen belirtmek gerekiyor ki URAP'ın 63 Türk üniversitesini de kapsayan 2000 üniversitelik dünya sıralamasını oluştururken kullandığı kıstaslarla, sadece Türk üniversitelerini kendi içlerinde sıralarken kullandığı kıstaslar aynı değil. Bu noktada ilk akla gelen, bahsi geçen farklılığın ülkeye özgü koşulların dikkate alınması sonucu bilinçli olarak tercih edilmiş olabileceği. Ancak detayları aşağıda görüleceği üzere böyle bir durum da söz konusu değil. Dolayısıyla bu tercihin nedeni meçhul; ancak sebep olduğu önemli bir çarpıklık söz konusu: URAP dünya sıralamasında bir Türk üniversitesinin üzerinde yer alan bir diğer Türk üniversitesi, URAP Türkiye özel sıralamasında bu üniversitenin 13 basamak altında kalıyor. Kaldı ki URAP değerlendirmesinin tek sorunlu yanı bu değil.

URAP, Türkiye özel sıralamasını oluştururken dokuz farklı kıstası göz önünde bulunduruyor. Bunlardan, makale sayısı, öğretim üyesi başına düşen makale sayısı, atıf sayısı, öğretim üyesi başına düşen atıf sayısı, toplam bilimsel doküman sayısı ve öğretim üyesi başına düşen toplam bilimsel doküman sayısı şeklinde sıralanan ilk altı kıstas, üniversitelerin yayın performansına odaklanırken yayınları üniversitedeki öğretim üyesi sayısına bölmekten öteye geçmiyor. Bir diğer deyişle, bahsi geçen yayınların niteliği, değerlendirmede kesinlikle dikkate alınmıyor. Bunu yapmanın en bilindik yolu, akademik makalelerin yayınlandığı dergilerin etki faktörlerini de dikkate almaktır. Kaldı ki bu işlem URAP dünya sıralaması oluşturulurken yapılıyor da. Öte yandan, URAP'ın atıf sayılarını dikkate alırken öğretim üyelerinin kendilerine yaptıkları atıfları değerlendirme dışı bırakıp bırakmadığı da bilinmiyor.

Açıklamalardan anlaşılan o ki, URAP değerlendirmesinde dikkate alınan toplam bilimsel doküman sayısı ve bunun öğretim üyelerine oranının hesaplanmasında dokümanların bilimselliği de bir değerlendirmeye tabi tutulmuyor. Yani üniversitenin ya da öğretim üyelerinin yazıp bastığı her şey bilimsel kabul ediliyor. İddialı bir ifade olacağını bilerek belirtmek isterim ki bugün bu ülkede üniversiteler, yazanların kendilerinin dahi bir daha asla okumadığı yazılı materyallerin fabrikası konumundadır. Bunun en önemli sebebi de, hem bireysel hem de örgütsel performansın yalnızca yayınlar üzerinden ölçülüp yayınların niteliksel değerlendirmesinin yapılmamasıdır.

URAP'ın son üç kıstası ise doktora öğrenci sayısı, bu sayının toplam öğrencilere oranı ve öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısından müteşekkil. Öğrenciliğim ve akademik yaşamım boyunca öğretim üyeleriyle öğrenciler arasında öğrencinin gelişimine fayda sağlayacak bir ilişkinin kurulduğuna ender olarak şahit olduğumu belirtebilirim. Bu ilişkileri kuranlar da, üniversiteye ve akademik personele gün geçtikçe daha da hâkim olan ticari kaygılardan uzakta kalmayı tercih eden, unvanı değil bilimi önceleyen, idealist bir avuç insandan oluşuyor. Dolayısıyla, önemli bir kısmı, akademik olmayan nedenlerle ders saatleri dışında üniversitede bulunmayan, bulunsalar da öğrenciye kazandırdıkları herhangi bir performans ölçümünde dik-

kate alınmadığından bu konuya odaklanmaktan imtina eden öğretim üyelerinin başına kaç öğrencinin düştüğünün üniversitenin akademik performansının ölçülmesinde bir kıstas olarak değerlendirilmesinin, en azından Türkiye özelinde, sağlıklı bir netice vermeyeceğini savunuyorum. Öte yandan, URAP'ın hesaplamalarında neden tüm öğretim elemanlarını değil de özellikle öğretim üyelerini dikkate aldığını da anlamak mümkün değil. En azından Türkiye'nin akademik evreninde, öğretim görevlisi ve araştırma görevlisi unvanlarıyla görev yapan akademik personelin araştırmalar gerçekleştirip yayınlar yaptığı, her seviyeden öğrenciye danışmanlık hizmeti verdiği ve kimi zaman dersleri de yürüttüğü biliniyor. Kadro sorunları nedeniyle öğretim görevlisi ya da araştırma görevlisi unvanlarıyla görev yapan bu kişilerin önemli bir kısmı doktora eğitimlerini tamamlamış uzman kişiler olduklarından en azından bu niteliğe haiz öğretim elemanlarının da dikkate alınması yapılan hesaplamaların gerçeği yansıtmasına katkı sağlayacaktır.

URAP kıstasları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, üniversitenin öğretim üyesi sayısı ve fakülte çeşitliliğinin kimi zaman bir avantaj kimi zaman da dezavantaj oluşturduğu görülmektedir. Öğretim üyesi sayısının bazı üniversitelerde diğer üniversitelere göre daha yüksek olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, doktora programlarının çeşitliliği ve bu programların kontenjanları açısından da öğretim üyesi sayısı daha yüksek olan devlet üniversiteleri diğer üniversitelere göre avantajlı konumdadır. Ancak bu üniversiteler hemen her dalda eğitim veren üniversitelerdir. Eğitim verilen kimi disiplinlerde gerçekleştirilen araştırmaların yayınlanabileceği uluslararası endekslerce taranan dergi sayısı son derece azdır. Bu durum, yayınların öğretim üyelerine oranlanmasında bir dezavantaj yaratmaktadır. URAP, bazı kıstasların küçüğe bazılarınınsa büyüğe avantaj sağlamasının bir denge oluşturduğunu iddia ederken, maalesef, bu iddiasını nesnel bir veriye dayandırmamakta ve kullandığı kıstasların objektifliğini savunan ifadeleriyle ters düşmektedir. URAP'ın sıklıkla vurgu yaptığı "değerlendirmede objektif kıstasların kullanılması" meselesi, bir ölçümün sağlıklı olabilmesi için gerekli ancak yeterli değildir. Eğer seçilen objektif kıstaslar ölçülmek istenen olguyu ölçmekte yetersiz kalıyorsa ortaya konulan ölçüm sonuçları sosyal gerçekliği yansıtmadığından bir değer de taşımaması gerekir.

Sayılan tüm bu sorunların ötesinde URAP'ın en büyük eksikliği, üniversitelerin akademik performansını sadece yayınlar ve öğrenci sayıları üzerinden ölçüp, eğitim kalitesini dikkate almamasıdır. Maalesef Türkiye'de, özellikle de devlet üniversitelerinde, öğretim elemanlarının eğitime ilişkin performansları ölçülmez. Bu ölçümde kullanılabilecek öğrenci değerlendirmelerine mesafeli yaklaşan akademisyen-yöneticilerin temel savunması, öğrencinin kendisine verilen nota göre değerlendirme yapacağıdır. Ancak bu savunmanın da bir temeli bulunmamaktadır. Öte yandan, mezunların, aldıkları eğitim neticesinde özel sektör, devlet, üçüncü sektör ya da akademi içindeki başarıları da üniversitelerin akademik performanslarının değerlendirilmesinde dikkate alınabilecek bir kıstas olmasına rağmen URAP kıstasları arasında yer almamaktadır.

URAP'ın sakıncaları

Bu yazı, aktarılan hususların konuyla ilgili kişilerce bilindiğinin farkında olunarak kaleme alındı. Hemen her şeyin birbiriyle rekabet için de bulunduğu günümüz dünyasında bu tip ölçümlerin hem ölçenlere hem de ölçüsü alınanlara fayda sağladığı ve bu nedenle de kusurlarının görülmediği aşikârdır. Öyle ki, URAP 10'dan fazla alanda farklı sıralamalar yaparak hemen her üniversiteye kendisini iyi hissedeceği bir konum sağlamaktadır. Ortada hem bir dünya sıralaması hem de sadece Türk üniversitelerinden oluşan bir sıralama varken kimsenin dünya sıralamasındaki konumunu dikkate almayıp sadece ülke içindeki konumunu ön plana çıkartması da bu durumun bir göstergesi olarak nitelenebilir. Ancak tüm bu hesapların dışında duran ve temel kaygısı eğitim almak olan bireylerin bu gibi değerlendirmelerin yüzeyselliğine aldanmaması gerekir. Dolayısıyla bu yazı iki temel endişe odağında kaleme alınmıştır. Bunlardan ilki, URAP'ın bir referans olarak kabul görmesinin bu endekse meşruiyet zemini hazırlayıp zaman içerisinde kurumsallaşmasında etkili olmasından duyulan endişedir. URAP listelerinin, haberlerde referans alınması, üniversitelerin web sitelerine taşınması hatta giriş kapılarına bez afişlerle asılması bu kaygının yersiz olmadığını göstermektedir. Bu durum, hem kaynak dağıtımında hem de öğrenci tercihlerinde, altyapısı sorunlu olan bir sıralamanın sanki sosyal gerçekliği yansıtıyormuş gibi kabul edilmesine neden olabilir.

Yazının hazırlanmasına neden olan ikinci endişe ise, hem teknolojik alt yapı, tesisler, sosyal imkânlar gibi konularda hem de nitelikli işgücü anlamında önemli eksiklikleri olan Türk üniversitelerinin bu gibi "körler sağırlar birbirini ağırlar" sıralamalarına aldanıp kendilerini "bir şey birincisi" sanmaya devam edecek olmalarından duyulan endişedir. URAP web sayfasında yer alan "Halen Türk üniversitelerinin dünyadaki yeri pek çok Avrupa üniversitesinden . Üniversitelerimiz tüm maddi sıkıntılara ve kadro sorunlarına karşın uluslararası sıralamalarda . Örneğin; 2010 yılında, ARWU-Jiao Tong tarafından yayınlanan dünyanın en iyi 500 üniversitesi arasında , *Times* tarafından yayınlanan dünyanın en iyi 250 üniversitesi arasında , *Leiden* tarafından yayınlanan dünyanın en iyi 500 üniversitesi arasında Türk üniversitesi yer almaktadır" ifadesi, Türkiye'de 165 üniversite olduğu gerçeği göz önüne alındığında, olsa olsa bir kara mizah örneği olabilir. Bu ifadenin devamında URAP'ın 2000 üniversiteyi kapsayan sıralamasında Türkiye'den 63 üniversitenin yer aldığı belirtilmektedir. Sadece bu durum bile URAP'ın emsal ölçeklerle arasındaki tutarsızlığı, dolayısıyla geçerlilik açısından sorunları olduğunu göstermektedir. Öte yandan, bir üniversitenin performansı gibi, ölçülmesi son derece güç olguların birbiriyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkan bir durumun birkaç kıstas üzerinden ölçülmeye çalışılması sonucunda ortaya çıkan gariplikler, bu gibi ölçümlere güvenilmemesi gerektiğini göstermektedir. Bu duruma

örnek olarak, URAP web sayfasından yapılan alıntıda belirtilen ARWU-Jiao Tong 2010 sıralamasına son sıralardan giren tek Türk üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi'nin durumu gösterilebilir. Üniversitenin bu listeye girmesinde etkili olan temel puanı Nobel kazanmış bir mezunu olması sağlamaktadır. Bilindiği gibi Orhan Pamuk, İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Bölümü mezunudur. Yazarın, Nobel aldığı edebiyat alanındaki başarılarına, gazetecilik eğitiminin bir katkısı olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Bu bağlamda, kıstasların objektifliğinin ölçmede gerçeğin yakalanması anlamına gelmediğini yeniden vurgulamak gerekir.

URAP ekibinin, oluşturduğu listede dünyanın en başarılı 2000 üniversitesi arasında yer verdiği 63 Türk üniversitesini ziyaret ederek bu kurumların çalışan ve öğrencilerine, yayınladıkları listede üniversitelerine verdikleri yer hakkında ne düşündüklerini sormaları yaptıkları ölçümün gerçekliği ne derece yansıttığı konusunda kendilerine önemli fikirler verecektir.

Arş. Gör. Dr. Eyüp Aygün Tayşir
Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F.

Kepler'in annesinin davasından günümüz Türkiye'sine...

1600'lü yıllar Avrupa'da ve ABD'de çok sayıda kadının cadılıkla, büyücülükle suçlanıp yargılandığı yıllardır. Bu dönemde çok sayıda kadın ölüme mahkûm edilmiştir ve cezaları da çoğunlukla yakılarak infaz edilmiştir.

O devirde büyücülükle suçlanan kadınlardan birisi de ünlü bilim adamı Johannes Kepler'in 74 yaşındaki annesiydi.

Kepler'in annesi sevimli, iyi huylu birisi sayılmazdı. Kepler de annesinin "boş konuşan, her şeye burnunu sokan, öfkeli ve sürekli her şeyden şikayet eden" biri olduğunu düşünüyordu. Ama bu özellikler bir kadını büyücü yapmaya yetmezdi.

Kepler'in annesinin büyücülükle suçlanmasını sağlayan kişi aynı şehirdeki bir camcının karısı Ursula Reinbold'du. Bu kadın evli olduğu halde başka erkeklerle de ilişki kuruyordu. Kepler'in erkek kardeşi Christoph ile de benzer ilişkiler yaşamak istediğinde onun tarafından terslendi ve hakarete uğradı. Ursula onu Kepler'in annesine şikayet etti ama umduğu desteği bulamadı. Bunun sonucunda Ursula, Kepler'in ailesinden nefret etmeye başladı.

Ursula bir gayri meşru bir ilişkisinden hamile kaldığında hamileliği bazı ilaçlar kullanarak sonlandırmak istedi. Ama işler çok yolunda gitmedi ve ağır hastalıklar geçirdi. Bu hastalıkları Kepler'in annesinden 3,5 yıl önce alıp içtiği "cadı şurubu"na bağladı. Ursula'nın kışkırttığı ve mahkeme görevlisi olan abisi Kepler'in annesini ölümle tehdit etti. Bunun üzerine anne onları mahkemeye verdi.

Mahkeme başlamadan önce şehirdeki kızlardan birisi Kepler'in annesinin yolda karşılaştıklarında kendisine kötü kötü baktığını, koluna dokunduğunu ve bu yüzden kolunun saatlerce acıdığını iddia etti. Kızın annesi de davalıların tanıdığı, Ursula'ya borcu olan birisiydi. Bu kadın, kızı ve Ursula anne Kepler'i büyücülükle suçlayıp dava ettiler. Bir mahkeme görevlisi kızın kolunu inceleyip "Bu bir cadının tutuşu" şeklinde saptama yaptı. O görevli Ursula'nın abisiydi.

Kepler'in annesi olayın sonlanması için bir başka görevliye gümüş bir kadehi rüşvet olarak vermeyi teklif etti. Bu teklif karşı tarafın tam da arayıp bulamadığı bir şey oldu. Anne Kepler Yüksek Mahkeme'ye sevk edildi.

Kepler ailesi annelerini şehirden bir süreliğine kaçırırken Kepler iyi avukatlar tuttu.

Mahkeme aşamasında çok sayıda kişi anne Kepler aleyhine tanıklık yaptı. Anne Kepler'in herkese bir zararı dokunmuştu: Kiminin hayvanlarının ölümüne neden olmuştu, kiminin büyük acılar çekmesine neden olmuştu, kundaktaki bebekleri bile öldürmüştü.

Reinbold'lar davanın bir ceza davasına dönüşmesini sağladı. Yüksek Mahkeme anne Kepler'in tutuklanmasını ve gerekirse işkence altında sorgulanmasını emretti. O devirde işkence yasal bir yöntemdi. Yaşlı kadın zincire vuruldu ve haftalarca hapishanede yargılanmayı bekledi. Üstüne bir de para ödüyordu. O devirde mahkûmlar hapishanedeki tüm masrafları kendileri ödüyordu.

Dava uzun sürdü. Çok sayıda duruşma yapıldı. Taraflar iddialarını ve kanıtlarını yüzlerce sayfalık belgeler şeklinde mahkemeye sundu. Savunmalar ve tutanaklar Tübingen Üniversitesi'nin hukuk fakültesine gönderildi. Yapılan değerlendirmeler sonucunda anne Kepler'in işkence tehdidi ile sorgulanmasına karar verildi. Anne Kepler, bir mahkeme görevlisi, üç mahkeme temsilcisi ve bir katip eşliğinde işkencecinin karşısına çıkarıldı. İşkenceci aletlerini gösterdi ve çok acı çekeceği tehdidi ile gerçekleri söylemesini emretti. Anne Kepler yine de tüm suçlamaları reddetti. Bu durum onun suçsuzluğuna bir kanıt olarak görüldü. Bu ifadenin ışığında anne Kepler serbest bırakıldı ama altı ay sonra öldü.

Bu olaylar bize 1600'lü yıllarda bile mahkeme ve hukuk sürecinin çalakalem değil ince bir şekilde yürüdüğünü gösteriyor. İşkencenin bile uygulanmasının kuralları var. Avukatlar var, yüksek mahkemeler var, hukuk fakültelerinden alınan görüşler var.

Bir de 2011 yılındaki Türkiye'ye bakın. Çok sayıda subay, rektör, gazeteci, milletvekili yıllardan beri garip suçlamalarla hapislerde bulunuyor. Hapiste tutulma nedenleri delil karartma ve kaçma şüphesi. Son olarak emekli general Hasan Iğsız bu iddialarla tutuklandı. Hasan Iğsız mahkeme çağrısına uyarak sabahtan mahkemeye gittiğinde kendisine beş saat sonra gelmesi söylendi. Beş saat sonra geldiğinde de kaçma ve delil karartma tehlikesi nedeniyle tutuklandı.

İnsan 1600'lü yılların cadı mahkemelerini bile arıyor doğrusu.

Murat Yıldırımoğlu

Kırklareli'nde 7'den 70'e gökbilim

Kırklareli Belediyesi Kültür ve Sanat Etkinlikleri kapsamında 30 Eylül-3 Ekim 2011 tarihleri arasında gerçekleşecek 3. Uluslararası Kırklareli Yayla Bolluk Bereket Hasat ve Bağ Bozumu Şenliği'nde "7'den 70'e Gökbilim" paneli düzenlenecek. Panel programı ektedir.

Yer: Kırklareli Üniversitesi Rektörlük Gösteri Salonu

Tarih: 03 Ekim 2011 Pazartesi

Saat: 14:00-17:00

Katılımcılar: Prof. Dr. Ethem Derman (Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölüm Başkanı), **İlhan Vardar** (Gökbilimci), **Nurcan Örtügen** Gök (Amatör Gökbilimci)

Sohbet şeklinde geçecek panelde Prof. Dr. Ethem Derman'dan, "Yaşadığımız evreni biliyor muyuz?", "Evrendeki yerimiz", "Yıldızlar kaderimizi etkiler mi? (Burçlar)", "Kıyamet senaryoları ne kadar bilimseldir?", "Tanrıların Arabaları gerçek mi? (uzaylılar ve UFO'lar)" gibi soruların yanıtlarını alacağız.

Nurcan Örtügen Gök "İlk Teleskopum" projesini anlattıktan sonra Kırklareli Belediye Başkanlığının kültür etkinlikleri kapsamında satın aldığı, öğrencilerimiz ve halkımızın kullanımına açılacak olan el yapımı teleskopun Belediye Başkanı Sn. Cavit Çağlayan'a teslimi yapılacak.

Aynı günün akşamı, 20.30'da Festival Alanı'nda, aynı katılımcılar eşliğinde tüm halka açık Ay ve diğer gök cisimlerinin tanıtım ve gözlemi yapılacak. Hava durumunun uygun olmaması halinde Gözlem Şenliği ileri bir tarihe ertelenebilir.

Yayınevimizin Marksist felsefe, uluslararası sosyalist hareketin tarihi, Marksist ekonomi-politik; bilimsel sosyalizm teorileri üzerine 30 kitaplık bir projesi için, çok iyi İngilizce bilen, bu konulara ilgili ve vakıf , Türkçeye çevrilmiş metinleri kontrol edip , yayına hazırlayabilecek birikimli ve tecrübeli bir çalışan aranıyor. Metinler dijital ortamda olduğu için uzaktan çalışma olanağı olabilir.

Başvuru için:

Tel: 0538 669 15 29 E-posta: leftreader@gmail.com

Canut-kalkedon

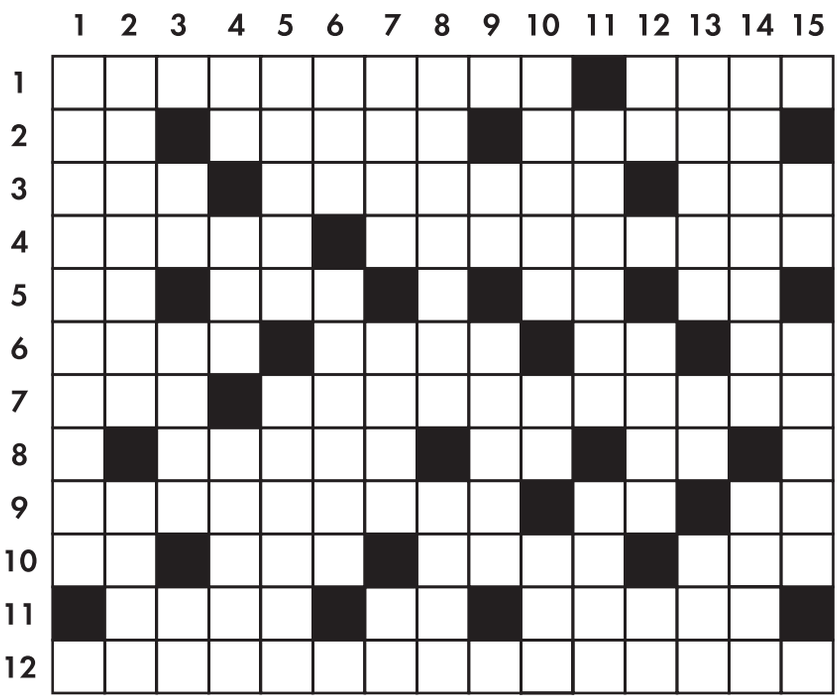


Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) Türk solunun en renkli ve önemli liderlerinden, çeşitli yapıtları arasında "Rigas'ın Dediği", Gerilla Anıları", "İnsanlar Tanıdım" gibi betikleri de bulunan geçenlerde 96 yaşında yitirdiğimiz düşün ve siyaset adamı. - Türlü nedenlerle başarılı olamayan kimse.
2) İlave. – Isparta'nın Sütçüler ilçesinde önemli bir antik kent.- Antik Roma tiyatrosunda "sahne binası".
3) "… kürekle mehtaba çıkmak"(eksik hazırlıkla bir işe kalkışmak). - F. Ford Coppola'nın 1992'de yönettiği filmi.- Tahıl ürünleriyle ilgili bir kurumumuzu simgeleyen harfler.
4) Şık ve gösterişli bayan elbisesi. - Konya'nın Seydişehir ilçesindeki Gidengelmez Dağları'nda bir mağara.
5) Anadolu halklarının en eski ana tanrıçası. - Ey kız gözüme huri görünürsün/ …n sevmez seni benden ziyade. (Karacaoğlan). - Eski dilde "su". - Bir soru sözü.
6) Dürüst, iyi ahlaklı. - Tarihte Teke Yarımadası'nda yaşamış Likyalılar'da "Kadın" anlamında kullanılan sözcük.- Eski Mısır'da güneş tanrısı. - Endonezya'nın plaka imi.
7) Tren Yolu.- "Bir Anayasacının Seyir Defteri", "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Hukukunda Türkiye" gibi yapıtları üretmiş, geçenlerde yitirdiğimiz SBF'den emekli anayasa hukuku profesörümüz.
8) Karşılıklı alıp verme. - Bir haber ajansı. - Sahip
9) Tasdik etmek. - Bir askeri birliğin kısaltması. - Halk dilinde "evet"
10) Güney Afrika Cumhuriyeti'nin plaka imi. - Hattatların en sevdiği Arap harflerinden biri. - İskambil'de bir renk. - Osmanlılarda Macaristan ve Hırvatistan'da sancak beylerine ve prenslere verilen san.
11) Bir şeyin niteliklerini övme.- Sodyum'un simgesi. - Çöl Arabı.



12) Şiir betikleri arasında "Yeis", "Yağmur Taşı", "Varidik Yoğidik" gibi yapıtları da bulunan, 2004 Şiir Ödülü'ne değer görülen, geçenlerde yitirdiğimiz şair ve yazarımız.

Yukarıdan aşağıya

1) Başkalaşma.
2) Bir Japon çiçek düzenleme sanatı. - Ruhu, likörü, şekeri ünlüdür.
3) İlgi eki. - Eski dilde "uzun boylu kadın". - "… doğar Giresun'dan/Aman bulutlar arasından/Kız ne güzel gözlerin/ Aman kaşların arasından." (türkü)
4) Radyum'ın simgesi. - Kalkan ve zırh gibi korunma aracı. - "… o üç çifte Kayık aldı kararım/ Şarkı okuyum geçti bir afet var içimde" (Nedim)
5) Eskiden kocası ölen ya da kocasından ayrılan kadının bir başkası ile evlenmesi için gereken süre. - Motorlu araçlarda fren yapmayı sağlayan, tekerlekli mili üzerine yerleştirilmiş yarım ay biçiminde parça.
6) Halter'de kaldırılması gereken alet. - Yarı yaş yarı kuru toprak.
7) İlgeç. - Kısır,verimsiz. - Neon'un simgesi
8) Söz.- Gelir, irat
9) Bir gıda maddesi. - İri taneli bezelye
10) Müslüman. - İri taş parçası. - Eski dilde "gün"
11) Yanlışlıkla, bilmeden. - Eskiden "yiğidin kamçısı" imiş!
12) Bir nota. - Ayla, hale. - berilyum'un simgesi.
13) Duyarga. - Lesotho'nun plaka imi. - Semih Kaplanoğlu'nun bol ödüllü bir filmi.
14) Avrupa'da 13. yy ile 16. yy arasında yaygın olarak kullanılan bir resim tekniği. - "Çoban kaval çaldı sordu bülbüle/ Sürülelim … , ovam nerede?" (Ziya Gökalp)
15) "Kenzaburo …" (Nobel ödüllü Japon yazar). - Bilme, anlama, sezme.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Ö	Z	D	E	M	İ	R	A	S	A	F	■	D	E	K
2	Z	A	K	K	U	M	■	N	İ	T	E	L	E	M	E
3	B	İ	■	E	S	K	İ	T	M	E	■	İ	S	İ	M
4	E	D	E	N	■	A	S	R	■	L	A	■	İ	R	■
5	K	E	T	■	E	N	T	E	L	■	R	A	B	■	M
6	İ	■	L	A	N	S	E	■	A	N	A	N	E	V	İ
7	S	K	E	Ç	■	I	R	A	M	A	■	K	L	A	S
8	T	A	K	■	A	Z	■	D	A	M	D	A	■	J	A
9	A	R	■	E	K	■	N	A	■	L	A	S	T	İ	K
10	N	A	K	Ş	İ	D	İ	L	S	U	L	T	A	N	■
11	■	S	A	İ	K	■	D	Y	O	■	G	R	■	A	K
12	M	U	S	T	A	F	A	A	S	L	I	E	R	■	İ

Eylül sayımızda yaptığımız "komik" hata sonucu kazanan yok. Belki şöyle söylemek daha doğru: Herkes kazandı! Bilindiği gibi geçtiğimiz sayı bu köşede sorularla birlikte yanıtları da yayınlamıştık. Ekim bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz 3 kişi, Deniz Şahin'in Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda yaşamın tarihi* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Ekim tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

